

University of Groningen

Organisatiestructuur van de Komintern

Voerman, Gerrit

Published in:
De communistische erfenis

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Voerman, G. (1997). Organisatiestructuur van de Komintern. In M. Schrevel, & G. Voerman (editors), *De communistische erfenis: bibliografie en bronnen betreffende de CPN* (blz. 15-38). Stichting Beheer IISG / DNPP.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De communistische erfenis

**Bibliografie en bronnen
betreffende de CPN**

Margreet Schrevel en Gerrit Voerman (red.)

**DE PARTIJ DIE ONS LAND NAAR EEN
BETERE TOEKOMST ZAL LEIDEN**

De Communistische Erfenis

DE COMMUNISTISCHE ERFENIS

BIBLIOGRAFIE EN BRONNEN BETREFFENDE DE CPN

Margreet Schrevel
Gerrit Voerman
(red.)

Stichting beheer IISG / DNPP
Amsterdam
1997

Deze uitgave kwam tot stand met financiële steun van de Stichting tot Beheer van de Archieven van de CPN.

ISBN 90 6861 130 5

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced and/or published in any form, by print, photoprint, on microfilm or any other means without the prior permission from the publisher.

Druk: Koninklijke Wöhrmann B.V., Zutphen

Omslag: Bert Heesen Produkties, Utrecht

INHOUD

Inleiding	7
Chronologie	11
1. Organisatiestructuur van de Komintern <i>G. Voerman</i>	15
2. Stukken met betrekking tot de CPH/CPN in het archief van de Komintern, 1919-1943 [1945] <i>M. Schrevel</i>	39
3. Archieven in het IISG <i>M. Campfens en M. Schrevel</i>	73
4. De Centrale Inlichtingendienst en de CPH/CPN (1919-1940) <i>B. de Graaff</i>	97
5. De verzamelingen van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie over de CPN <i>C.J.F. Stuldreher</i>	113
6. Bewegend beeld <i>B. Hogenkamp</i>	119
7. Beeld- en geluidmateriaal over het Nederlands communisme op het IISG <i>Th. Duijker</i>	125
8. CPN-geluidsdocumenten in bewaring bij het Nederlands Audiovisueel Archief te Amsterdam <i>F. de Kok</i>	131
9. Geschiedschrijving over het Nederlandse communisme: een aanvullende bibliografie, 1986-1996 <i>M. Schrevel en G. Voerman</i>	139

10.De CPN in cijfers, 1909-1991 <i>G. Voerman en J. Wormer</i>	161
Lijst van afkortingen	171
Register	174
Auteurs	189

INLEIDING

In 1986 verscheen *Van bron tot boek. Apparaat voor de geschiedschrijving van het communisme in Nederland*. Toen deze bundel uitkwam, was de CPN net uit de Tweede Kamer verdwenen. Niemand zou op dat moment hebben kunnen vermoeden dat de CPN binnen vijf jaar niet meer zou bestaan: nadat de partij in de jaren 1989-1990 met PSP, PPR en EVP samenging in GroenLinks, werd zij op 15 juni 1991 opgeheven. Ongetwijfeld nog veel meer onvoorspelbaar dan het einde van de CPN was de ondergang van de Sovjet-Unie. In 1985 was Gorbatsjov als secretaris-generaal van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) aangetreden. Zijn hervormingspolitiek van *glasnost* en *perestrojka* leidde mede tot de val van de Berlijnse muur in 1989 en van het 'reëel bestaande socialisme' in Oost-Europa. In augustus 1991 moest de CPSU afstand doen van haar machtsmonopolie dat zij sinds 1917 had bezeten. Het Sovjet-imperium viel geheel uiteen.

Nu het communisme in zijn georganiseerde verschijningsvorm in Nederland vrijwel geheel van de politieke en geografische kaart is verdwenen en daardoor een min of meer afgerond geheel vormt, is het nuttig een nieuw overzicht samen te stellen van de bronnen die bij het bestuderen van deze stroming bruikbaar zijn. Hiervoor bestaat des te meer reden omdat als gevolg van de omwenteling in de Sovjet-Unie bepaalde archieven die ten tijde van de Koude Oorlog geheel en al gesloten waren, sinds enige tijd toegankelijk zijn geworden. Het betreft hier niet alleen het in het voormalige Instituut voor Marxisme-Leninisme in Moskou ondergebrachte archief van de Communistische Internationale (hier aangeduid met de Duitse afkorting Komintern), maar ook het daar eveneens gedeponeerde persoonlijke archief van de vooroorlogse leider van de CPN, D.J. Wijnkoop. Het materiaal uit het Komintern-archief dat op de CPN betrekking heeft, is sinds enige tijd op film raadpleegbaar op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). De inventaris hiervan is opgenomen in hoofdstuk twee. Teneinde de organisatorische status van de stukken beter te kunnen bepalen, wordt in hoofdstuk één eerst de structuur van de Komintern kort geschetst.

Ook in Nederland is de hoeveelheid 'communistisch' archiefmateriaal drastisch toegenomen. De opheffing van de CPN is hieraan natuurlijk debet. Zo gaven nogal wat partijafdelingen en -districten hun archieven in bewaring aan het IISG, al dan niet via de Stichting tot beheer Archieven CPN. Ook werd de inventarisatie van het landelijke partijarchief inclusief de aanvullingen daarop voltooid. Verder werden ook persoonsarchieven van prominente partijleden toegankelijk. Een voorbeeld van deze categorie is de collectie van P. de Groot, die na zijn aantreden in 1938 bijna vier decennia lang partijleider was. Van de archieven van deze personen en van (lokale en regionale onderdelen

van) de partijorganisatie van de CPN – voor zover op het IISG gedeponeerd – biedt hoofdstuk drie een overzicht.

Naast dit uit communistische hoek afkomstige materiaal zijn recentelijk ook documenten beschikbaar gekomen van een tweetal externe instanties die zich met de CPN hebben bezig gehouden. Zo werden de communisten en hun partij gedurende het interbellum geobserveerd door de Centrale Inlichtingendienst (CI). Om te voorkomen dat het archief van de CI in de handen van de nazi's zou vallen, werd het in de meidagen van de 1940 vernietigd. In de afgelopen jaren is onder auspiciën van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING) dit CI-archief voor zover mogelijk weer gereconstrueerd. Hiervoor is in een aantal vooroorlogse departementale en gerechtelijke archieven naar CI-documenten gezocht, die vervolgens werden gekopieerd. De mogelijkheden die deze collectie biedt voor het onderzoek naar het communisme in de periode 1919-1940 zijn beschreven in hoofdstuk vier.

Helaas is het niet mogelijk een goed overzicht te krijgen van de documenten betreffende de CPN die worden beheerd door de naoorlogse opvolger van de CI, de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD). De archieven van de BVD zijn slechts in zeer beperkte mate toegankelijk voor historisch onderzoek. De Stichting tot beheer Archieven CPN heeft van de BVD de beschikking gekregen over een kleine verzameling beleidsstukken, zoals rapportages over de CPN aan de minister-president of de minister van Binnenlandse Zaken. Deze stukken zijn als annex toegevoegd aan de inventaris van het partijarchief van de CPN.

Een tweede verzameling van door een externe instantie gevormd archiefmateriaal met betrekking tot de CPN – naast die van de CI – die de laatste jaren voor historici toegankelijk werd, bestaat uit de documenten afkomstig van het nationaal-socialistische *Reichssicherheitshauptamt* in Berlijn. De geheime politie van de nazi's verzamelde al vóór 1940 informatie over het Nederlandse communisme. Na de oorlog bracht het Rode Leger deze documenten over naar de Sovjet-Unie, waar zij in Moskou in het zogenaamde *Osoby Archiv* (Bijzonder Archief) werden opgeslagen. Pas in 1993 kreeg het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RvO) kopieën hiervan in handen. In hoofdstuk vijf wordt niet alleen deze collectie beschreven, maar ook het overige materiaal op het RvO met betrekking tot de CPN en het communistische verzet.

Naast deze leidraad in de lawine aan recentelijk beschikbaar gekomen archiefmateriaal bevat deze bundel ook gegevens betreffende een bronnencategorie die in *Van bron tot boek* niet aan de orde zijn gekomen. In de volgende drie hoofdstukken passeren de vindplaatsen van audio-visueel materiaal betreffende de CPN de revue. In hoofdstuk zes staan de bewegende beelden centraal: films en opnamen van tv-programma's in het kader van de zendtijd voor politieke partijen. De uitgebreide 'communistische' fotocollecties van het IISG komen in het zevende hoofdstuk aan bod. Van de bewaarde opnamen van de radio-uitzendingen die in het kader van de zendtijd voor politieke partijen hebben plaatsgevonden, wordt in hoofdstuk acht een inventarisatie gegeven. Tevens is hierin een overzicht opgenomen van de geluidsopnamen die zijn gemaakt van CPN-congressen.

De opheffing van de CPN heeft er niet toe geleid dat de partij in het vergeetboek is geraakt – integendeel. De openstelling van voorheen gesloten archieven in Moskou en van de archieven van de CPN en haar politici heeft ertoe geleid dat er nog altijd veel over deze partij wordt geschreven. In hoofdstuk negen worden op overzichtelijke en beredeneerde wijze de sinds 1986 verschenen historische en journalistieke publicaties opgesomd aan de hand van periodes en thema's. Hoofdstuk tien ten slotte bevat een geactualiseerde en op basis van nieuwe gegevens gecorrigeerde versie van het hoofdstuk 'de CPN in cijfers' uit *Van bron tot boek*.

Deze bundel begint men een chronologie, waarin de belangrijkste momenten uit de geschiedenis van de CPN zijn aangegeven. Achterin treft men het register aan, een onmisbaar instrument om er snel de weg in te vinden. Opgenomen hierin zijn alle personen, tijdschriften en (lokale en regionale) organisaties en instellingen die in de bundel voorkomen.

De CPN was een bijzondere partij in het Nederlandse politieke bestel, niet geheel in de laatste plaats vanwege haar oriëntatie op de Sovjet-Unie. Mede om het historisch-wetenschappelijk onderzoek naar dit buitenbeentje te bevorderen, zijn de sinds 1986 beschikbaar gekomen bronnen en de sindsdien verschenen publicaties met betrekking tot de CPN voor de tweede keer in een bundel bijeengebracht. De huidige uitgave moet echter niet worden gezien als een actualisering van *Van bron tot boek*, maar als een poging om het in de afgelopen tien jaar aangewonnen terrein in kaart te brengen. Het komt dan ook niet in plaats van de eerste uitgave, maar ernáást.

De Communistische Erfenis is een gezamenlijke uitgave van uitgeverij Stichting beheer IISG en het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) van de Rijksuniversiteit Groningen. We danken bij dezen de medewerkers van beide instellingen die een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming ervan. De publicatie werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Stichting tot beheer van de Archieven van de CPN.

Margreet Schrevel en Gerrit Voerman
Amsterdam/Groningen, juli 1997

CHRONOLOGIE 1893-1995

In deze chronologie zijn geen gegevens opgenomen betreffende de electorale ontwikkeling en het ledental van de communistische beweging; zie hiervoor hoofdstuk 10.

1893 Nationaal Arbeids-Secretariaat (NAS) (-1940)	1919 Communistische Internationale (Komin-tern) (- 1943)
1894 Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) (- 1946)	Communistische Jeugd-Internationale (CJI) (- 1943)
1896 Theoretisch maandblad <i>de Nieuwe Tijd. Sociaaldemocratisch maandschrift</i> (- 1921).	CPN sluit zich aan als afdeling van de Komintern;
1901 Bond voor jonge arbeiders en arbeidsters in Nederland genaamd De Zaaier	in de wandeling Communistische Partij Holland (CPH) genoemd (- 1935)
1907 Eerste nummer oppositieblad <i>de Tribune</i> in de SDAP	Kommunistische Onderwijzers Vereniging, <i>de Communistische Onderwijzer</i> (-1923)
1909 Sociaal-Democratische Partij (SDP; afsplitsing van de SDAP)	Amsterdams Bureau van de Komintern (-1920)
1910 SDP sluit zich aan bij de Tweede Internationale	1920 Internationale conferentie van communisten in Amsterdam
1912 SDP en NAS stichten Agitatiecomité tegen de Duurte	Voorloopige Internationale Raad van Revolutionnaire Vak- en Industrieverbonden (- juli 1921)
1914 Comité van Samenwerkende Arbeidersverenigingen (SAV)	De Zaaier wordt Communistische Jeugd Bond De Zaaier (CJB), <i>De Jonge Arbeider</i>
Indische Sociaal-Democratische Vereniging (ISDV)	Partai Komunis Indonesia (PKI)
1915 Revolutionair Socialistisch Verbond (RSV; per oktober Revolutionair Socialistische Vereniging)	1921 Rode Vakbonds Internationale (RVI; Profintern) (- 1937), <i>De roode vak-internationale</i>
1916 Agitatiecomité voor Demobilisatie	Kommunistische Arbeiders-Partij in Nederland (KAPN; afsplitsing van de CPN)
RSV gaat op in SDP	Internationale Arbeiders Hulp (IAH) (- 1935)
<i>de Tribune</i> wordt dagblad (- 1937)	<i>de Communistische Gids</i> (- 1925)
1917 Bond van Revolutionair-Socialistische Studenten	1922 Algemeen Comité afdeling Holland van de IAH (- 1935), <i>Sovjet Rusland in woord en beeld</i>
Revolutionair-Socialistische Vrouwenbond (RSVB)	Internationale Rode Hulp (IRH) (- 1941)
Oktoberrevolutie Rusland	
1918 SDP wordt CPN: Communistische Partij in Nederland	

- 1923 Comité voor de Derde Internationale (-1924)
Rode Boeren Internationale (Krestintern) (-1931)
- 1924 Bond van Kommunistische Strijd- en Propagandaclubs (BKSP; afsplitsing van de CPN), *De Kommunist*
Internationale Rode Hulp (IRH) afdeling Nederland
- 1925 Revolutionair Arbeiders Comité (RAC), voortkomend uit BKSP
Deel BKSP keert terug naar CPH
Klassenstrijd vervangt *de Communistische Gids*
- 1926 *Eenheid*
Rode Hulp (- 1934)
CPH-Centraal Comité (CPH-CC; afsplitsing CPH - juni 1930), *Communistische Gids*
- 1927 Liga tegen Imperialisme en Koloniale Onderdrukking
- 1928 Vereeniging voor Volkscultuur (- maart 1931)
West-Europees Bureau van de Komintern (WEB) in Berlijn (- 1933)
Genootschap Nederland-Nieuw Rusland, *Nieuw Rusland* (- 1932)
de Communist (- 1934)
- 1929 Revolutionair Socialistische Partij (RSP; afsplitsing van CPH)
- 1930 Opheffing CPH-CC en terugkeer tot CPH
Rode Vakbewegings Oppositie (RVO), *De Rode Vaan*
Werkloozen Agitatie Comité's (WAC), Werkloozen Strijd Comité's (WSC)
- 1931 Vereniging van Vrienden der Sowjet-Unie (VVSU), *De Sowjet-vriend*
Arbeiders Schrijvers Collectief Links Richtten, *Links Richten*
Vereenigde Arbeiders Fotografen
Nationaal Crisis Comité
- 1932 Onafhankelijke Socialistische Partij (OSP; afsplitsing van de SDAP)
Landelijk Werklozen Strijd Comité
Marxistische Arbeiders School (MAS)
Arbeiders Theater Bond Holland
- 1933 Arbeiders Film Collectief
Arbeiders Film- en Theaterbond
- Stichting Bepinak
Communistische Partij Oppositie (CPO) (-1935)
- 1934 Uitgeverij Pegasus
- 1935 Fusie van RSP en OSP tot Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij (RSAP)
Werkgemeenschap voor Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs Wereld Vrouwen Comité tegen Oorlog en Fascisme, *Vrouwen Eendracht Maakt Macht* (EMM) Amsterdam
CPH wordt CPN: Communistische Partij van Nederland
Kommunisme (voortzetting van *de Communist*) (- 1936)
- 1936 *Kommunisme* wordt *Politiek en Cultuur* (- 1995)
Comité van Waakzaamheid
Spaanse Burgeroorlog, Commissie Hulp aan Spanje
Vereeniging voor Cultuur, Ontwikkeling en Ontspanning (VCOO), *Wij Willen*
- 1937 *de Tribune* wordt *het Volksdagblad*
- 1938 P. de Groot partijleider (- 1977)
- 1940 De Groot, J. Dieters en L. Jansen vormen eerste landelijke leiding in bezettingstijd CPN als legale partij ontbonden.
23 november: eerste nummer landelijk illegale blad *de Waarheid*
- 1941 Februaristaking
Duitse inval in Sovjet-Unie; Milgroepen, gewapend verzet
- 1943 April arrestatie Jansen en Dieters; J. Postma vormt tweede landelijke leiding
Opheffing Komintern
November arrestatie N. Beuzemaker, D. Gouloze, C. Schalker en Postma; J. Brandenburg en anderen vormen derde landelijke leiding
- 1944 Conferentie Waarheidgroepen in het bevrijde Zuiden
Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf
Jeugd
CPN Bevrijd Gebied opgericht onder leiding van W. van Exter
- 1945 CPN opgeheven; Vereniging van Vrienden van de Waarheid opgericht

- Juliconferentie, CPN heropgericht, De Groot algemeen secretaris
 Algemeen Nederlands Jeugd Verbond (ANJV)
 Democratische Studentenorganisatie Perikles
 Eenheids-Vakcentrale (EVC) (- 1964)
- 1946 Arbeiderszangkoor Morgenrood
 Stichting Radio Werkend Nederland
 Initiatiefcomité Vrouwen van Ravensbrück
 Nederlandse Vrouwenbeweging (NVB)
- 1947 Waarheid Film Dienst (-1959)
 Vereniging Nederland-USSR, *Nu* (- 1995)
Vrede en Opbouw (- 1951)
 Waarheid Zomerfeest
 Informatiebureau van Communistische en Arbeiderspartijen (Cominform) (- 1956)
- 1948 CPN van zendtijd voor politieke partijen uitgesloten
 Organisatie Progressieve Studerende Jeugd (OPSJ)
- 1949 Wereld Vredesraad, Nederlandse Vredesraad
 Arbeiders Bond voor Cultuur (ABC)
- 1950 *Vrije Katheder* opgeheven
Uilenspiegel (- 1965)
- 1951 Stichting Zonneschijn (tot exploitatie van kampeerterreinen)
Vrouwen voor Vrede en Opbouw
 regeringscommissaris Finsterwolde
 'ambtenarenverbod' voor communisten (- 1969)
- 1952 Socialistische Unie
- 1953 Watersnoodramp; Volkshulpcomité's
 Uilenspiegel-clubs (- 1964)
- 1955 Resolutie 'nieuwe aanpak'
- 1956 'Geheime' rede Chroesjstjov op 20ste congres CPSU
 Resolutie partijbestuur betreurt 'beleidsfouten Stalin'
 Sovjet-inval in Hongarije; bestorming Felix Meritis en andere partijgebouwen

Joop Wolff en P. de Groot, 1977 (Foto Han Singels)

- 1957 Pacifistisch Socialistische Partij (PSP; - 1991)
- 1958 Scheuring EVC, oprichting EVC '58 (-1960)
Bruggroep
- 1959 Socialistische Werkers Partij (SWP: afsplit-
sing van de CPN; - 1965)
VERNU-reizen
- 1963 *Kontrast* (- 1967)
Afkondiging 'autonome politiek' naar aan-
leiding van Sino-Sovjet-conflict
- 1964 EVC opgeheven
- 1965 Eerste televisie- en radiouitzendingen in het
kader van zendtijd voor politieke partijen
- 1966 CPN-Kamerleden toegelaten tot kamer-
commissies
Breuk in betrekkingen met CPSU
- 1967 Conflict met Vereniging Nederland-USSR
en VERNU-reizen, Pegasus betreffende
culturele contacten Sovjet-Unie
- 1968 Politieke Partij Radikalen (PPR; - 1991)
Instituut voor Politiek en Sociaal Onder-
zoek (IPSO)
De Groot erelid van het partijbestuur
- 1969 *Vrouwen*
- 1971 NVV voor communisten toegankelijk
- 1972 Volkscongres Groningen (- 1980)
- 1974 Vereniging Nederland-DDR (- 1990)
- 1977 Herstel betrekkingen met CPSU
- 1977 Oprichting 'Stop de Neutronenbom'
- 1978 De Groot afgezet als erelid van het partijbe-
stuur
- 1979 *Cabiers over de geschiedenis van de CPN*
(-1986)
- 1980 *Komma* (- 1985)
- 1981 Evangelische Volkspartij (EVP; - 1991)
- 1982 *de Waarheid* niet langer partijkrant
H. Jagersma burgemeester Beerta (- 1990)
Horizontaal Overleg van Communisten
(HOC)
- 1984 Landelijk Overleg van CPN-vrouwen
Europese verkiezingen met gezamenlijke
lijst PPR, PSP en Groene Partij Nederland
(GPN)
Verbond van Communisten in Nederland
(VCN)
- 1989 CPN, EVP, PPR en PSP doen als Groen-
Links aan de Tweede-Kamerverkiezingen
mee
- 1990 Laatste nummer *de Waarheid*
Forum (- 1991)
Oprichting partij GroenLinks
- 1991 CPN besluit zich op te heffen en gaat op in
GroenLinks
- 1992 Nieuwe Communistische Partij in Neder-
land (NCPN)
- 1995 Laatste nummer *Politiek en Cultuur*

ORGANISATIESTRUCTUUR VAN DE KOMINTERN

G. VOERMAN

Inleiding

De Communistische Internationale (hier aangeduid met de getranscribeerde Russische afkorting 'Komintern') werd opgericht in 1919 en is opgeheven in 1943. Al deze jaren maakte de CPN er deel van uit. In het Komintern-archief in Moskou bevinden zich dan ook vele documenten die betrekking hebben op de Nederlandse partij. Een groot deel van dit archiefmateriaal is op film gezet en sinds 1996 op het IISG raadpleegbaar. De inventaris van deze collectie vindt men elders in deze bundel. Om deze documenten evenwel op hun juiste waarde te kunnen beoordelen, is enige kennis geboden van de wijze waarop de Komintern functioneerde. Dit hoofdstuk beoogt daartoe een bijdrage te leveren, door de – in de loop der jaren steeds complexer wordende – structuur van deze wereldorganisatie in vogelvlucht te beschrijven.

In deze schets komen de centrale bestuurlijke organen, de ondersteunende afdelingen en de neveninstellingen van de Komintern aan bod. Wanneer van deze instanties in de IISG-collectie stukken die betrekking hebben op de CPN zijn opgenomen, is het desbetreffende Russische archiefnummer tussen haakjes vermeld.¹ In het onderstaande worden deze Komintern-instanties in de regel met hun Duitse benaming aangeduid. Duits was de voertaal van de Komintern en de meeste documenten zijn dan ook in deze taal gesteld.

In de organisatorische ontwikkeling van de Komintern zijn drie met elkaar samenhangende processen te onderscheiden. De eerste betreft de centralisatie van de Komintern en de daarmee gepaard gaande disciplinerende van de aangesloten partijen. Deze 'secties' verloren steeds meer van hun autonomie, terwijl de macht van de Komintern-leiding steeds groter werd.² Tegelijk werd het centrale apparaat meer gedifferentieerd. De leiding in Moskou stelde speciale afdelingen in die zich met bepaalde onderdelen van het partijwerk bezig moesten houden. Deze arbeidsverdeling leidde onder andere tot meer formalisering en reglementering, afbakening van bevoegdheden en complexere procedures. Deze bureau-

1. Zie voor een uitgebreid overzicht van het Komintern-archief, dat is gedeponeerd in het *Rossijskij Tsentr Chranenija i Izoetsjenija Dokoementov Novejsjej Istorii* (RT'sChIDNI – Russisch Centrum voor de Conservering en Studie van Documenten voor de Moderne Geschiedenis): *Kratkij Poetevoditel. Fondy i Kollektii So-brannye Tsentralnym Partijnym Archivom*, Moskou, 1993, 71-103.

2. In dit hoofdstuk wordt dit centralisatieproces slechts voor het apparaat in Moskou beschreven; de gevolgen voor de aangesloten partijen vallen buiten het bestek van dit hoofdstuk. Schrijver dezes bereidt een dissertatie over de CPN en de Komintern voor, waarin dit aspect voor de Nederlandse sectie uitgebreid wordt beschreven.

'Afgevaardigden van het eerste Komintern-congres verwelkomd door de arbeiders van Petrograd', 1919 (IISG)

cratisering – de tweede kenmerkende tendens in de ontwikkelingsgang van de Komintern – vergrootte de controlemogelijkheden van Moskou ten aanzien van de partijen.

De toenemende centralisatie en bureaucratisering ontsproten voor een belangrijk deel aan de 'russificatie' van de Komintern – de derde karakteristiek. De groeiende dominantie van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) in de Komintern is doorslaggevend geweest voor de organisatorische vorm die zij gaandeweg heeft aangenomen. De ideologische aspiraties van de Sovjet-Unie en overwegingen van binnen- en buitenlandse politieke aard hadden hun weerslag op de Komintern-structuur. In het onderstaande gaat de aandacht vooral uit naar de twee eerstgenoemde ontwikkelingen; de 'russificatie'-tendens komt meer zijdelings ter sprake.³

3. Zie hiervoor onder anderen: B.H. Bayerlein, 'Vom Geflecht des Terrors zum Kartell des Todes? Erste Einblicke in die Mechanismen und Strukturen von Komintern und KPdSU im Kontext des stalinistischen Terrors anhand der Bestände im Moskauer Komintern-Archiv', in: H. Weber en D. Staritz, *Kommunisten verfolgen Kommunisten. Stalinistischer Terror und 'Säuberungen' in den kommunistischen Parteien Europas seit den dreissiger Jahren*, Berlijn, 1993, 103-124; F.I. Firsov, 'Stalin und die Komintern', in: H. Heinz e.a., red., *Die Komintern und Stalin. Sowjetische Historiker zur Geschichte der Kommunistischen Internationale*, Berlijn, 1990, 65-132; *idem*, 'Mechanism of Power Realization in the Comintern', in: *Centenaire Jules Humbert-Droz. Colloque sur l'Internationale Communiste. Actes*, La Chaux-de-Fonds, 1992, 449-466; N.E. Rosenfeldt,

De organisatorische vormgeving van de Komintern valt min of meer in vier periodes in te delen.⁴ In de formatiefase werd het bestuurlijke en administratieve apparaat opgebouwd. Mijlpalen in deze periode waren de statuten die op het tweede congres in 1920 werden aangenomen, en de herziene versie hiervan die het vijfde congres in 1924 vaststelde. Vervolgens werd na het midden van de jaren twintig de organisatie flink aangepast. Het zesde congres in 1928 formaliseerde deze veranderingen met de aanvaarding van nieuwe statuten. In het midden van de jaren dertig vond opnieuw een reorganisatie plaats. Na het zevende congres in 1935 kreeg de Komintern-structuur een geheel nieuw aanzien, zonder dat evenwel haar centralistische karakter verminderde. Deze hervormingen werden niet meer statutair verankerd. De laatste keer dat er wijzigingen in de Komintern-top werden doorgevoerd, was in 1941. In de noodsituatie als gevolg van de Duitse aanval op de Sovjet-Unie kreeg een driemanschap het voor het zeggen – totdat de Komintern twee

Stalin's secret chancellery and the Comintern. Evidence about the organizational patterns, Kopenhagen, 1991; A. Watlin, 'Die Russische Delegation in der Komintern: Machtzentrum des internationalen Kommunismus zwischen Sinowjew und Stalin', in: *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung* 1993, Berlijn, 1993, 82-99; P. Huber, 'The Cadre Department, the OMS and the "Dimitrov" and "Maui'sky" Secretariats during the Phase of the Terror', in: M. Narinsky en J. Rojahn, red., *Centre and Periphery. The History of the Comintern in the Light of New Documents*, Amsterdam, 1996, 122-152; en *idem*, 'Kontroll und Repressionsmechanismen in der Zentrale der Komintern', in: *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, 30 (1994), 1, 1-28.

4. Deze weergave is gebaseerd op 'oude' en 'nieuwe' literatuur over de Komintern. Deze laatste categorie maakt gebruik van het Komintern-archief; zie naast de in noot 3 genoemde literatuur onder meer *Kratkij Poetevoditel*; G. Adibekov en E. Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern Organisational Structure', in: Narinsky en Rojahn, *Centre and Periphery*, 65-73; P. Huber, *Stalins Schatten in die Schweiz. Schweizer Kommunisten in Moskau: Verteidiger und Gefangene der Komintern*, Zürich, 1994, 17-47; *idem*, 'L'appareil du Komintern 1926-1935: premier aperçu', in: *Communisme*, 1995, no. 40-41, 9-35; B. Studer, *Un parti sous influence. Le Parti communiste suisse, une section du Komintern 1931 à 1939*, Lausanne, 1994, 155-172; *idem*, 'Die Kominternstruktur nach dem 7. Weltkongress. Das Protokoll des Sekretariats des EKKI über die Reorganisierung des Apparates des EKKI, 2. Oktober 1935', in: *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, 31 (1995), 1, 25-53; *idem*, 'More Autonomy for the National Sections? The Reorganization of the ECCI and the Seventh World Congress', in: Narinsky en Rojahn, *Centre and Periphery*, 102-113; en K. McDermott en J. Agnew, *The Comintern. A History of International Communism from Lenin to Stalin*, Londen, 1996. Van lopend onderzoek in het Komintern-archief wordt regelmatig verslag gedaan in het sinds 1993 verschijnende *The International Newsletter of Historical Studies on Comintern, Communism and Stalinism*.

Van de 'oude' literatuur wordt hier genoemd: F. Svátek, 'The Governing Organs of the Communist International: Their Growth and Composition, 1919-1943', in: *History of Socialism. Yearbook 1968*, Praag, 1969, 179-266; V. Kahan, 'The Communist International, 1919-43: The Personnel of its Highest Bodies', in: *International Review of Social History*, 21 (1976), 151-185; en *idem*, 'A contribution to the identification of the pseudonyms used in the minutes and reports of the Communist International', in: *International Review of Social History*, 23 (1978), 177-192. Deze analyses rusten vooral op officiële bronnen van de Komintern, zoals periodieken, congresverslagen en dergelijke.

Het onderzoek naar de organisatiestructuur van de Komintern aan de hand van het sinds het begin van de jaren negentig beschikbare archiefmateriaal staat nog in de kinderschoenen. Hoewel er inmiddels een aantal artikelen is verschenen over deelaspecten, is het wachten nog steeds op een meeromvattende monografie. De onderstaande beschrijving van de structuur van de Komintern is dan ook tot op zekere hoogte tentatief; nadere studie zal ongetwijfeld tot aanvullingen, verbeteringen en nieuwe inzichten leiden.

jaar later werd opgeheven. In het onderstaande wordt de organisatorische ontwikkeling van de Komintern in deze vier perioden kort beschreven.

Beginjaren

Van 2 tot 6 maart 1919 vond in Moskou het oprichtingscongres van de Komintern plaats [488/1].⁵ De afgevaardigden stelden een tweetal bestuursorganen in. De leiding van de Komintern werd gelegd bij het zogenaamde *Exekutivkomitee der Kommunistischen Internationale*, beter bekend onder de afkorting EKKI [495/1]. Het EKKI koos een uit vijf personen bestaand uitvoerend orgaan, in de jaren 1919-1921 aangeduid als *Engeres Büro* [495/2]. Dit orgaan had onder andere als taak het leiden van het illegale werk van de aangesloten partijen. Het EKKI bestond uit vertegenwoordigers van communistische partijen uit de belangrijkste landen, te weten Rusland, Duitsland, Oostenrijk, Hongarije, de Balkan-Federatie, Zwitserland en Scandinavië.⁶ De CPN, die op het eerste congres vertegenwoordigd was – zij het niet formeel – door S.J. Rutgers [626/1], was niet in het EKKI opgenomen. Dit betekende echter weinig, omdat de partijen die wél waren uitverkoren er vaak niet in slaagden om vertegenwoordigers naar Rusland te sturen. In de praktijk werd het EKKI dan ook gedomineerd door de Russen. G. Zinovjev was voorzitter (en daarmee de facto voorzitter van de Komintern) en als secretaris fungeerden achtereenvolgens waarschijnlijk de Russen A. Balabanova, V. Vorovskij, I. Berzin en de Pool K. Radek.⁷

Het tweede congres dat van 19 juli tot 7 augustus 1920 daagde [489/1], stelde de eerste statuten van de Komintern vast.⁸ Omdat men meende dat de Komintern slagvaardig zou moeten kunnen handelen wanneer de revolutie daagde en het niet op het kritieke moment zou laten afweten – zoals de Tweede Internationale bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog – werd een ‘streng gecentraliseerde organisatie’ noodzakelijk geacht.⁹ Formeel werd bepaald dat de hoogste autoriteit bij het congres lag (officieel ‘Wereldcongres’ geheten), dat één keer per jaar bijeen diende te komen. Het bestond uit afgevaardigden van de partijen en koos het EKKI (zie figuur 1). Het laatstgenoemde orgaan, dat tussen de zittingen van het congres leiding moest geven aan de Komintern, kreeg uitgebreide bevoegdheden. Zo waren instructies van het EKKI bindend voor alle bij de Komintern aangesloten partijen en organisaties, en kon het EKKI personen en groepen binnen de aangesloten partijen

5. De in dit hoofdstuk gegeven data van de wereldcongressen en de plena van het EKKI zijn ontleend aan McDermott en Agnew, *op.cit.*, xv-xvi.

6. ‘Beschluss des Kongresses der Komintern in Moskau (2-6 März 1919) in der Organisationsfrage’. *RTsCh/DNI/IISG*; 581/1/93.

7. Zie Svátek, ‘The Governing Organs’, 211-212; en Kahan, ‘The Communist International’, 157. De gegevens over de personele bezetting van de functie van secretaris spreken elkaar op een aantal punten tegen.

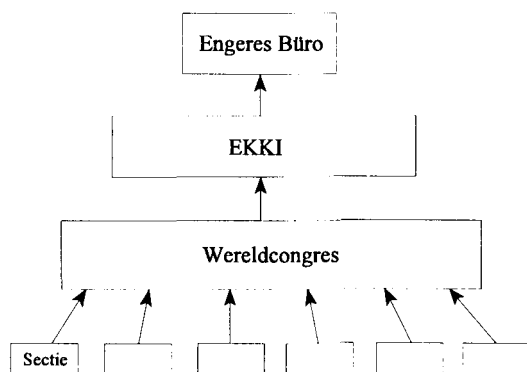
8. ‘Statutes of the Communist International adopted at the second Comintern congress’, in: J. Degras, *The Communist International 1919-1943. Documents*, dl. I: 1919-1922, Londen, 1971, 161-166. Een Nederlandse vertaling is afgedrukt in: *De Communistische Internationale. Statuten en stellingen van het Tweede Wereldcongres in Moskou 1920*, Amsterdam, [1920], 2-9.

9. Svátek, ‘The Governing Organs’, 185.

– of deze partijen zelf – royeren (hietegen kon overigens bij het congres beroep worden aangetekend). Ook de pers van de Komintern, alsmede de meeste nevenorganisaties (zie hieronder) stonden direct onder controle van het EKKI.

De statuten bepaalden verder dat aan de partij in wier land de Komintern was gevestigd, het grootste aandeel in de werkzaamheden van het EKKI zou toevallen. Deze partij kreeg ook vijf stemhebbende vertegenwoordigers in het EKKI toegewezen (ongeveer een derde van het totaal). Het congres zou telkens de vestigingsplaats moeten vaststellen. Het congres van 1920 wees Moskou als tijdelijke residentie aan (waar de zetel van de Komintern zoals bekend permanent zou verblijven). Dit betekende dat de Russische communisten formeel alle ruimte kregen om hun stempel op de Komintern te drukken. Naast het vijftal voor hen ingeruimde stemhebbende zetels waren er statutair nog tien à dertien zetels te vergeven aan de meest belangrijke andere communistische partijen. Voor de overige partijen bleef slechts een adviserende stem in het EKKI over.

Figuur 1. Organisatiestructuur Komintern 1920

Het tweede congres koos uiteindelijk de vertegenwoordigers van circa twintig partijen in het EKKI, waaronder D. Wijnkoop [581/1] (met als plaatsvervanger J. Proost, die de schuilnaam J. Jansen gebruikte) voor de CPN en H. Sneevliet voor 'Java'.¹⁰ Het EKKI was dus groter dan de statuten formeel toestonden. Het nam in omvang verder toe na het derde congres (22 juni – 12 juli 1921) [490/1]. Het vierde congres (5 november – 5 december 1922) [491/1] ging ertoe over om het aantal leden van het EKKI tot 25 te beperken.¹¹ De CPN werd daarvan het slachtoffer: in het nieuw gekozen EKKI ging haar plaats verloren. Wel nam Proost voor de CPN deel aan de bijeenkomst van de zogenaamde 'Erweiterte Exekutive'. Deze zitting van het 'uitgebreide' EKKI bestond uit de 25 reguliere

10. Zie Svátek, 'The Governing Organs', 216-219; Kahan, 'The Communist International', 158-159.

11. 'Decisions of the fourth Comintern congress on the reorganization of the ECCI and on its future activities', in: Degras, *The Communist International*, I, 436-442. Aan de vooravond van het vierde congres telde het EKKI 34 leden; na het congres precies 25. Zie Kahan, 'The Communist International', 161-162.

leden van het EKKI, aangevuld met vertegenwoordigers van alle partijen.¹² Dit plenum – zoals het ook wel werd genoemd – kwam voor het eerst bijeen van 24 februari tot 4 maart 1922 [495/159].¹³ Volgens de statuten van 1924 diende de *Erweiterte Exekutive* twee keer per jaar bijeen te komen om zich te beraden over minder spoedeisende maar wel belangrijke kwesties.

In de statuten van 1920 werd geen gewag gemaakt van het *Engeres Büro* van het EKKI. In de praktijk bestond het echter nog steeds. In september 1921 werd het omgedoopt tot *Präsidium* [495/1,2]. Dit orgaan, dat op de eerste bijeenkomst van de *Erweiterte Exekutive* voor het eerst werd gekozen, moest de Komintern leiden tussen de zittingen van het EKKI, zo werd in de in 1924 aangenomen statuten bepaald. Het *Präsidium*, dat verantwoording schuldig was aan het EKKI, bleef bestaan totdat in 1943 de Komintern werd ontbonden.

Afgezien van de omvorming van het *Engeres Büro* tot *Präsidium* hadden aan het begin van de jaren twintig nog meer aanpassingen in de bestuurlijke top van de Komintern plaats. Zo stelde het derde congres in 1921 een *Orgbüro* in.¹⁴ Dit ‘organisatiebureau’ werd eveneens verkozen door het EKKI.¹⁵ Het *Orgbüro* ressorteerde onder het *Präsidium*; minstens twee leden van het *Präsidium* dienden er zitting in te nemen.¹⁶ Het had tot taak de organisatorische richtlijnen en directieven voor de aangesloten partijen voor te bereiden. Daarnaast boog het zich over organisatorische en financiële aangelegenheden van de Komintern.

In het *Orgbüro* hadden doorgaans ook de leden van het *Sekretariat* van het EKKI [495/18] zitting. Dit orgaan was al snel na de oprichting van de Komintern ontstaan, maar had toen een vooral organisatorisch-technische functie. In 1921 werd het opgewaardeerd. In het eerste *Sekretariat* dat in juli 1921 door het EKKI werd verkozen, zaten geen Russen. De penningmeester van de Komintern, de Rus O. Pjatnitski,¹⁷ behoorde formeel niet tot het *Sekretariat*. In december 1921 werd de Fin O. Kuusinen tot ‘algemeen secretaris’ gekozen. Tegelijk was hij verantwoordelijk voor de aangesloten partijen in West- en Noord-Europa. Het *Sekretariat* – dat ook een *Büro* kende [495/20]¹⁸ – diende de kwesties voor te bereiden die in het EKKI en het *Präsidium* moesten worden behandeld. Volgens de statuten van 1924 was het de uitvoerende instantie van deze beide organen en van het *Orgbüro*. Over de feitelijke politieke machtsverhoudingen tussen *Sekretariat* en *Präsidium*

12. Zie Degras, *op.cit.*

13. Proost nam verder deel aan de tweede *Erweiterte Exekutive* van 7-11 juni 1922 [495/160; niet op het IISG]; en het derde van 12-23 juni 1923 [495/161]. Het vierde plenum werd gehouden op 12-13 juli 1924 [495/162; niet op het IISG], en het vijfde van 21 maart – 6 april 1925 [495/163].

14. *RTsChIDNI*; 495/26. Niet aanwezig op het IISG, ofschoon het archief van het *Orgbüro* documenten betreffende de CPN bevat.

15. Volgens Svátek was het *Orgbüro* bijna net zo belangrijk als het *Präsidium*; zie *idem*, ‘The Governing Organs’, 190.

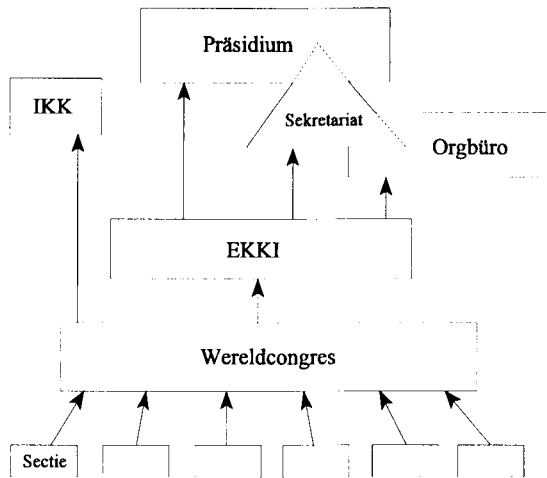
16. Zie Degras, *op.cit.*

17. *RTsChIDNI*; 495/19. Niet aanwezig op het IISG, ofschoon het archief van Pjatnitski documenten betreffende de CPN bevat.

18. Het archief van het *Büro* van het *Sekretariat* is verdeeld over twee nummers: 495/20 en 495/103. Deze laatste collectie is niet aanwezig op het IISG, alhoewel het eveneens documenten betreffende de CPN bevat.

in de loop der tijd verschillen de meningen.¹⁹ Hoe dit verder ook zij, duidelijk is wel dat het *Sekretariat* als een spin in het organisatorische web van de Kominterntop zat (zie figuur 2).

Figuur 2. Organisatiestructuur Kominten 1924

Door het derde congres werd in 1921 ook een *Internationale Kontrollkommission* (IKK) ingesteld, de hoogste beroepsinstantie van de Komintern.²⁰ Deze controlecommissie zetelde in Berlijn, wat uitgelegd kon worden als een teken van betrekkelijke onafhankelijkheid tegenover Moskou. De eerste jaren maakten er ook geen Russen deel van uit. Later werd de zetel van de IKK verplaatst naar Moskou. In de statuten van 1924 kreeg de IKK formeel als taak om bezwaren van individuen of organisaties tegen de door de partijen opgelegde disciplinaire maatregelen te onderzoeken. Tevens moest de IKK de financiën van het EKKI en – op verzoek van de leidende Komintern-organen – van de secties controleren. Expliciet

19. 'Die EKKI-Mitglieder und das Präsidium tagten nur selten und befassten sich eher mit allgemeinen politischen Lageeinschätzungen; die Leitungsarbeit lag bis 1926 im Sekretariat und Orgbüro', zo meent P. Huber, 'Struktur und Kompetenzverteilung im EKKI-Apparat 1919-1943'. Bijdrage voor het symposium 'Die Geschichte der Komintern im Lichte neuer Dokumente', 20-22 oktober 1994, Moskou; grotendeels gepubliceerd als: Huber, 'L'Appareil du Komintern'. Studer daarentegen stelt dat het *Sekretariat* zich vooral met administratieve zaken bezig hield; het was het *Präsidium* 'qui augmente ainsi de facto son pouvoir'. Zie Studer, *Parti sous influence*, 157.

20. *RT:ChIDNI*; 505/1, 2. Het archief van de IKK is gesloten en dus niet aanwezig op het IISG. Het bevat wel documenten betreffende de CPN: zeker is dat de IKK zich in het midden van de jaren twintig minstens één keer met de CPN bezig hield (waarschijnlijk met Wijnkoop). Voor een uitgebreide analyse van de IKK aan de hand van officiële Komintern-publicaties zie B.H. Bayerlein, 'Vorzeichen des Terrors und der Moskauer Prozesse: die internationale Kontrollkommission, die Disziplinierung und Kriminalisierung der Komintern und des internationalen Kommunismus', in: *Centenaire Jules Humbert-Droz*, 531-556.

was vastgelegd dat de IKK zich niet mengde in politieke en organisatorische conflicten in de secties. De IKK zou haar werkzaamheden pas na het vijfde congres in 1924 starten.

Als laatste in de rij bestuurlijke aanpassingen zag in 1921 de *Budgetkommission* het licht.²¹ Deze commissie moest onder meer de financiële ondersteuning van de partijen controleren en stroomlijnen. In de beginjaren van de Komintern werden de geestverwanten elders bijgestaan in 'natura', zoals edelstenen en juwelen. Aan deze ongeregelde verzending maakte de *Budgetkommission* een einde. Voortaan kregen de partijen een jaarlijks vast te stellen subsidie, uitbetaald in vier termijnen. Pjatnitski was als penningmeester het belangrijkste lid van deze commissie.

Holländische Kommission

Om de problemen van bepaalde partijen tot een oplossing te brengen, ging het EKKI ongeveer vanaf 1923 regelmatig over tot de instelling van zogenaamde tijdelijke commissies. Deze commissies ad hoc bogen zich bijvoorbeeld over conflicten binnen de aangesloten partijen. Het oordeel dat zij velden, moest door het EKKI worden bekrachtigd. Een dergelijke commissie werd genoemd naar het land van de partij in kwestie. In de jaren 1923-1928 formeerde het EKKI ettelijke keren een *Holländische Kommission* [495/41]. Aanleiding was de verdeelheid waaraan de CPN ten prooi was gevallen. Representanten van de oppositie en de partijleiding maakten van de commissie deel uit, samen met vertegenwoordigers van de Komintern. In de jaren dertig werd geen enkele keer een *Holländische Kommission* bijeen geroepen. Ook voor andere partijen werd na 1933 niet meer naar dit middel gegrepen.²²

Regionale bureaus

In de statuten van de Komintern van 1920 was de mogelijkheid opgenomen dat het EKKI in verschillende landen technische- of hulpbureaus kon opzetten, die geheel aan Moskou ondergeschikt zouden zijn. Deze bepaling bevestigde een praktijk die al enige tijd bestond. Zo was in maart 1919 een Zuidoostelijk Bureau in Wenen gevormd om de contacten te onderhouden met de communistische partijen in Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije en op de Balkan. In mei werd een Zuidelijk Bureau geopend in Kiev, dat later werd overgeplaatst naar Charkov. In september 1919 besloot het EKKI tot de oprichting van een Bureau in Amsterdam²³ en een *Westeuropäisches Sekretariat* (WES) in Berlijn [499/1]. Het Amster-

21. *RTsChIDNI*; 495/82. Evenals het archief van de IKK zijn ook de stukken van de *Budgetkommission* geheim (op een korte periode in 1992 na), en dus niet op het IISG aanwezig. Verspreide stukken in andere delen van het Komintern-archief geven wel een indruk van de financiële ondersteuning van de CPN door Moskou; zie G. Voerman, 'De CPN en de vleespotten van Moskou', in: *de Volkskrant*, 26 november 1994.

22. Zie *Kratkij Poetevoditel*, 76-77.

23. *RTsChIDNI*; 497/1,2. Niet aanwezig op het IISG, ofschoon het archief van het Amsterdams Bureau zeer veel documenten betreffende de CPN bevat, vooral correspondentie van zijn secretaris Rutgers. Zie voor het Amsterdams Bureau: G. Voerman, 'Bolsjewieken, tribunisten en het Amsterdams Bureau van de Komintern 1919-1920', in: *Jaarboek 1996 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen,

dams Bureau was bedoeld als Europees propagandacentrum en voor het onderhouden van de verbindingen met communistische partijen in West-Europa en Amerika. Het WES in Berlijn had deels dezelfde taken.

Op het moment dat het tweede congres in de zomer van 1920 de statuten aannam, was het artikel over de regionale bureaus ten dele al weer door de feiten achterhaald. Eind april 1920 hief het EKKI het Amsterdams Bureau op vanwege ideologische afwijkingen. Zijn taken werden overgenomen door het WES, dat tot het midden van de jaren twintig bleef bestaan.²⁴ Ook de andere bureaus buiten Sovjet-Rusland sloten na verloop van tijd hun deuren. De mogelijkheid dat het EKKI elders hulpbureaus vestigde, was in de statuten van 1924 verdwenen.

Administratieve afdelingen

In de anderhalf jaar tussen het derde en het vierde congres, toen in de politiek-bestuurlijke top van de Komintern een zekere taakverdeling werd doorgevoerd, kreeg ook het administratief-ondersteunende apparaat gestalte.²⁵ Hiermee kwam de bureaucratisering van de wereldorganisatie op gang. Er werden verschillende afdelingen gevormd die zich alle bezighielden met bepaalde onderdelen van de activiteiten van de aangesloten partijen, of die aan de politieke leiding van de Komintern informatie over de partijen moesten aanleveren. Sommige van hen bestonden al in een of andere vorm, maar werden nu meer in het Komintern-apparaat geïntegreerd. Zij stonden alle onder direct toezicht van het *Präsidium*. Hieronder volgen de belangrijkste afdelingen.

- *Agitprop-Abteilung* [495/30]. In maart 1919 besloot het EKKI tot de vorming van de Afdeling voor internationale propaganda. In 1920 werd deze omgedoopt tot *Agitprop-Abteilung*. Deze afdeling kende drie onderafdelingen: voor agitatie, propaganda en voor de pers. In 1924 kreeg deze pas goed vorm. Zij ressorteerde onder het *Präsidium*, maar moest worden geleid door een lid van het EKKI. Belangrijke taak van de afdeling was de aangesloten partijen te adviseren op het gebied van de propaganda.

- *Organisations-Abteilung* [495/25]. Deze afdeling werd door het *Orgbüro* in november 1922 ingesteld. Zij moest de partijen bijstaan bij het organisatorische werk. Na de opheffing van het *Orgbüro* aan het einde van 1926 kreeg deze afdeling als taak de organisatorische verslagen van de vertegenwoordigers van de communistische partijen te behandelen.

- *Informations-Abteilung* [495/33]. Deze in 1920 ingestelde afdeling diende informatie over de economische en politieke situatie van de verschillende landen en over de communistische partijen te verzamelen en te analyseren, ten behoeve van de Komintern-leiding.

1997, 129-155.

24. Zie voor het WES: M. Wehner en A. Vatlin, "'Genosse Thomas' und die Geheimtätigkeit der Komintern in Deutschland 1919-1925', in: *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, 29 (1993), 1, 1-19; en B. Nicolaevsky, 'Le récit du "camarade Thomas"', in: J. Freymond, red., *Contributions à l'histoire du Comintern*, Genève, 1965, 1-28. Zie verder B. Lazich en M.M. Drachkovitch, *Lenin and the Comintern*, I, Stanford, 1972, 164-182.

25. Zie Degras, *op.cit.*

Omgekeerd informeerde zij de partijen over het beleid van het EKKI. De *Informations-Abteilung*, die onder het *Orgbüro* viel, werd in 1929 opgeheven.

- *Ost-Abteilung* [495/154]. Deze afdeling, die in 1920 werd gevormd, onderhield onder meer de contacten met de communistische beweging in Nederlands-Indië. De leider van deze afdeling moest tevens lid zijn van het *Präsidium*. In 1926 werd de *Ost-Abteilung* omgevormd tot *Ost-Sekretariat*.

- *Frauen-Sekretariat*. Dit secretariaat, dat als taak had het organiseren en coördineren van de propaganda onder de werkende vrouwen, werd in 1920 gevormd. De benoeming van de internationaal secretaris moest door het EKKI worden bevestigd.²⁶

Otdel Mezjdoenarodnoj Svjazi (OMS)

Vanzelfsprekend namen met deze verbreding van het centrale Komintern-apparaat en de toegenomen functionele differentiatie ook de controlemogelijkheden van Moskou toe. Daarbij kon men gebruik maken van een afdeling die geheel anders van opzet was dan de hierboven genoemde departementen. Deze afdeling is bekend komen te staan onder de Russische afkorting OMS – *Otdel Mezjdoenarodnoj Svjazi*: de afdeling voor internationale verbindingen.²⁷ Zij werd geleid door Pjatsnitski en J. Mirov-Abromov, en was verantwoordelijk voor de geheime activiteiten van de Komintern. Deze varieerden van het verval- sen van reisdocumenten en identiteitspapieren, de overdracht van geld en instructies aan partijen, tot aan spionage-operaties toe. De afdeling had koeriers in dienst en zorgde verder voor de reis van door het EKKI naar de partijen gestuurde instructeurs (zie hieronder). Het archief van de OMS is nog steeds niet toegankelijk.

Nevenorganisaties

Spoedig na de oprichting van de Komintern werd een aantal ‘massaorganisaties’ in het leven geroepen, die zich op bepaalde deelterreinen van de klassenstrijd bewogen – zoals de vakbeweging en de jeugd.²⁸ Deze neveninstellingen, die vaak een eigen organisatorische infrastructuur kenden, draaiden als satellieten om de Komintern heen. Politiek gezien waren zij afhankelijk van het machtscentrum van de Komintern.²⁹ Hieronder worden de belang- rijkste genoemd.

26. *RTsChIDNI*; 507/1-3. Niet aanwezig op het IISG, ofschoon het archief van het *Frauen-Sekretariat* documenten betreffende de CPN bevat.

27. De OMS komt in het *Kratkij Poetevoditel* niet voor; haar archief is niet toegankelijk en dus ook niet op het IISG aanwezig. Zie over het OMS onder meer: Huber, ‘The Cadre Department, the OMS’; B. Lazitch, ‘La formation de la section des liaisons internationales du Komintern (OMS) 1921-1923’, in: *Communisme*, 1982, 4, 65-80; en Rosenfeldt, *Stalin’s secret chancellery*, 26-33.

28. De namen van de hieronder vermelde nevenorganisaties en de jaren waarin zij zijn opgericht of opgeheven zijn ontleend aan de *Kratkij Poetevoditel*; zie verder ook B. Lazitch (in collaboration with M.M. Drachkovitch), *Biographical Dictionary of the Comintern*, Stanford, 1973, xvii-xxii.

29. Zie Studer, ‘Die Kominternstruktur’, 26.

- *Kommunistische Jugend Internationale* (KJI) [533/1,2,10]; ook bekend onder de Russische afkorting KIM.³⁰ De KJI werd in november 1919 in Berlijn opgericht door W. Münzenberg. Het hoofdkwartier werd in 1921 van de Duitse hoofdstad naar Moskou verplaatst. In de statuten van de Komintern stond expliciet vermeld dat de KJI aan het EKKI ondergeschikt was. De KJI werd tegelijk met de Komintern in 1943 opgeheven.
- *Profintern* [534/7].³¹ Deze organisatie die beoogde de revolutionaire vakbonden in de wereld te verenigen, werd in juli 1921 in het leven geroepen. Zij werd geleid door de Rus A. Losovski. Uit hoofde van zijn functie had hij zitting in het *Orgbüro* van de Komintern. Het EKKI op haar beurt was permanent vertegenwoordigd in het zogenaamde *Vollzugsbüro* (het uitvoerend bureau) van de Profintern. In november 1937 werd de Profintern opgeheven.
- *Krestintern* [535/2].³² Deze 'boeren-internationale' werd in oktober 1923 in Moskou opgericht. Veel betekenis heeft deze organisatie niet gehad. In 1931 werd zij ontbonden. In hetzelfde jaar stelde het EKKI een 'commissie voor het werk op het platteland' in [495/34].
- *Internationale Rote Hilfe* (IRH) [539/3]; in Nederland bekend als Internationale Rode Hulp (IRH).³³ Deze organisatie werd opgericht in 1922. Het vierde wereldcongres nam een resolutie aan waarin de aangesloten partijen werden opgeroepen om in hun land een organisatie te vormen die materiële, morele en juridische hulp kon geven aan de in kapitalistische landen gevangen zittende geestverwanten. De IRH werd in 1941 opgeheven.
- *Internationale Arbeiter-Hilfe* (IAH); in Nederland bekend als Internationale Arbeiders Hulp (IAH).³⁴ Deze organisatie was in 1921 door Münzenberg in Berlijn opgericht, oorspronkelijk met als doel de Sovjet-Unie te helpen bij het lenigen van de hongersnood. Later werd de organisatie meer een propaganda-apparaat ten behoeve van Moskou. Ook ondersteunde de IAH stakende arbeiders in de kapitalistische landen, waartoe inzamelingen werden gehouden. De IAH werd in 1935 opgeheven.
- *Sportintern* [537/2].³⁵ Deze internationale organisatie van proletarische sport- en gymnastiekverenigingen werd in 1921 opgericht. Zij stond onder controle van de Komintern. In 1937 werd de Sportintern opgeheven.

30. KIM staat voor *Kommoenistsitsjeski Internatsional Molodjozji*.

31. In het Russisch officieel: *Krasny Internatsional Profsjoezov*.

32. In het Russisch officieel: *Krestjanski Internatsional*.

33. In het Russisch: *Mezjdoenarodnaja Organizatsija Pomosjtji Bortsam Revoljoetsii* (MOPR). Zie voor de Nederlandse IRH: A. Gerrits, "Solidariteit zonder eenheidsfront". De Internationale Rode Hulp in Nederland, 1925-1938', in: M. Kropman, R. van Veelen en J. Wormer, red., *Cahiers over de geschiedenis van de CPN*, nr. 10, Amsterdam, 1985, 55-79.

34. In het Russisch: *Mezjdoenarodnaja Organizatsija Rabotsjej Pomosjtji* (*Mezjrabpom*). Het archief van de *Mezjrabpom* [538/1-3] dat ongetwijfeld veel materiaal betreffende Nederland bevat, maakt geen deel uit van de *RTsChIDNI*-collectie op het IISG.

35. In het Russisch officieel: *Krasny Sportivny Internatsional*.

- Leninschool [531/1,2].³⁶ In 1921 ging de Komintern over tot de oprichting van twee scholen: de 'Communistische Universiteit voor de werkers van het Oosten' en de 'Communistische Universiteit voor de nationale minderheden van het Westen'. In 1925 kwam daar nog de universiteit 'Soen Jat-sen' bij, voor Chinese leerlingen. Het merendeel van de leerlingen aan deze scholen was afkomstig uit het Oosten. In diezelfde tijd kreeg de Komintern ook behoefte aan een instituut waar de kadervorming voor de Westerse partijen kon plaats hebben. In 1926 werd hiervoor de internationale Leninschool geopend. Zij werd gesloten in 1943, bij de opheffing van de Komintern.

Statuten 1924

De eerste fase in de organisatorische ontwikkeling van de Komintern werd afgesloten met de unanieme aanvaarding van de nieuwe statuten door het vijfde congres (17 juni – 8 juli 1924) [492/1].³⁷ Deze sterk gewijzigde versie legde de aanpassingen vast die zich na de aanvaarding van de eerste statuten in 1920 hadden voorgedaan. Zij markeerde in letter en geest een nieuwe fase in de centralisatie van de Komintern en de disciplinerende van de 'secties' – zoals de aangesloten partijen voortaan werden aangeduid. Eén van de plichten die de partijen opgelegd kregen – en die zoals gezegd hier verder buiten beschouwing blijven – was het opsturen van de notulen van de zittingen van de leidende partijorganen naar Moskou. Een deel daarvan is opgenomen in de in het Komintern-archief berustende collectie CPN-materiaal [495/172].

De bevoegdheden van de leidende organen van de Komintern werden aanzienlijk versterkt, terwijl de formele positie van andere – in theorie controlerende – instanties tegelijk zwakker werd. Zo diende het congres – in beginsel de hoogste autoriteit in de Komintern – in plaats van jaarlijks nu nog maar eens in de twee jaar bijeen te komen. Het EKKI daarentegen breidde vergeleken bij de statuten van 1920 zijn domein substantieel uit. Besluiten van dit orgaan – die voorheen al bindend waren voor de aangesloten partijen – moesten nu 'zonder vertraging' worden uitgevoerd. De leiding van de nationale partijen was verantwoording aan het EKKI schuldig, waarbij deze laatste besluiten van die leiding of van de partijcongressen kon annuleren of amenderen. Partijcongressen mochten overigens alleen bijeen worden geroepen na toestemming van het EKKI. Programma's van de secties dienden eerst ter goedkeuring aan het EKKI te worden voorgelegd.

In de nieuwe statuten werd ook de positie van de 'gevolmachtigde afgevaardigden' van het EKKI nader uitgewerkt.³⁸ In 1920 werden deze functionarissen meer zijdelings

36. In het Russisch officieel: *Mezjdoenarodnaja Leninskaja Škola*. Zie over deze school B. Lazitch, 'Les écoles de cadres du Comintern: contribution à leur histoire', in: Freymond, *Contributions à l'histoire du Comintern*, 233-257. Zie voor het relaas van een Nederlandse scholier: H. Gortzak, *Hoop zonder illusies. Memoires van een communist*, Amsterdam, 1985.

37. 'Statutes of the Communist International, adopted at its fifth congress', in: Degras, *The Communist International 1919-1943. Documents*, dl. II: 1923-1928, 117-122. Het vijfde congres stelde verder een vakbondscommissie [495/51] in, die zich ook over de Nederlandse kwestie boog.

38. Zie over deze 'instructeurs': B. Lazitch, 'Two Instruments of Control by the Comintern: The Emissaries of the ECCI and the Party Representatives in Moscow', in: M.M. Drachkovitch, en B. Lazitch,

genoemd, waarbij werd opgemerkt dat zij hun politieke taken 'in het nauwste contact' met de partijleiding in een land moesten uitvoeren. De statuten van 1924 bevatten eveneens deze zinsnede, maar daaraan was nu toegevoegd dat de afgevaardigden in het belang van de uitvoering van de EKKI-directieven opvattingen konden verwoorden die afweken van het standpunt van de partijleiding.³⁹ Deze 'instructeurs', zoals ze in de praktijk heetten, hadden formeel toegang tot alle bijeenkomsten van de centrale en lokale organen van de secties. Zij moesten toezien op de uitvoering van de besluiten van de Komintern-top.

Reorganisatie midden jaren twintig

De inkt van de statuten van 1924 was nauwelijks droog, of er waren al weer nieuwe wijzigingen in de organisatie van de Komintern in aantocht. Deze hadden met name betrekking op de leidende politieke instanties. Daarnaast werden er nieuwe regionale, administratief-ondersteunende organen (*Ländersekretariate*) gevormd. De structuur van de hierboven genoemde afdelingen bleef vrijwel intact. De aanpassingen leidden er toe dat de top van de Komintern in kwantitatieve en kwalitatieve zin uitdijde. De reeds bestaande bestuursorganen groeiden in personeel opzicht sterk, waardoor deze logger werden en minder snel konden reageren. Hierdoor was de instelling van enkele nieuwe coördinerende organen noodzakelijk, waarin het besluitvormingsproces werd geconcentreerd. Vanzelfsprekend werkte dit een verdere centralisatie en bureaucratisering van de Komintern-structuur in de hand.

In de statuten van 1924 was er aan de omvang van het EKKI geen beperking meer gesteld. Na het vijfde congres in de zomer van 1924 telde het EKKI maar liefst 44 leden en circa dertig kandidaat-leden (tegen respectievelijk 25 en tien in 1922).⁴⁰ Met deze uitbreiding viel de CPN opnieuw een zetel in het EKKI ten deel: partijleider Wijnkoop maakte weer zijn opwachting als vertegenwoordiger van de Nederlandse sectie. Op het zesde congres in 1928 was het aantal EKKI-leden gestegen tot meer dan zestig, en het aantal kandidaat-leden tot boven de veertig (waaronder voor de CPN L. de Visser).⁴¹ Deze uitbreiding van het EKKI was bedoeld om het contact tussen de Komintern-leiding in Moskou en de aangesloten secties te verbeteren.⁴²

The Comintern: Historical Highlights. Essays, Recollections, Documents, New York, 1966, 45-65; en A. Agosti, 'La dynamique des rapports entre l'Internationale Communiste et ses sections nationales et le rôle des plénipotentiaires', in: *Centenaire Jules Humbert-Droz*, 175-186.

39. Zie artikel 24. De resolutie die het vierde congres in 1922 had aangenomen, ging nog veel verder: 'In special cases the Executive shall send a delegate to the individual countries, who shall be drawn from the most highly qualified comrades of the sections. These representatives shall be endowed by the Executive with the most comprehensive powers.' Zie 'Decisions of the fourth Comintern congress on the reorganization of the ECCI and on its future activities', in: Degras, *The Communist International*, I, 439.

40. Zie Kahan, 'The Communist International', 162, 164-165; Svátek, 'The Governing Organs', 193; en Lazitch, *Biographical Dictionary of the Comintern*, xi.

41. Zie Kahan, 'The Communist International', 171-173.

42. Svátek, 'The Governing Organs', 193.

In het midden van de jaren twintig steeg ook het ledental van het *Sekretariat* en het *Präsidium*. Het zesde plenum (17 februari – 15 maart 1926) [495/164] besloot dit laatste gremium uit te breiden tot 21 leden (in 1922, toen het *Präsidium* in het leven werd geroepen, telde het negen leden).⁴³ Op dit plenum werd ook het *Sekretariat* behoorlijk vergroot. Sinds 1921 bestond dit orgaan doorgaans uit ongeveer vier leden; nu werden het er elf en twee kandidaat-leden. Zij kregen elk de verantwoordelijkheid over een *Ländersekreteriat* (zie hieronder).

Met het vergroten van de leidende organen rees de vraag of de top van de Komintern niet te zwaar werd en of zijn reactievermogen niet zou verminderen. Het zesde plenum deed dan ook voorstellen om de besluitvorming op een meer planmatige en systematische leest te schoeien.⁴⁴ Na afloop van dit plenum stelde het *Sekretariat* een *Ständige Kommission* [495/7] in. Deze 'permanente commissie' hield vooral toezicht op de bedrijfsvoering van de Komintern – personeelszaken, het beheer van gebouwen en dergelijke.⁴⁵

Tijdens het zevende plenum (22 november – 16 december 1926) [495/165] raakte de reorganisatie in een stroomversnelling. In de eerste plaats werd het voorzitterschap van de Komintern afgeschaft. Voor deze functie, die vanaf het begin door Zinovjev was bekleed totdat deze in ongenade viel, kwam een 'collectief leiderschap' in de plaats – genaamd *Politsekretariat* [495/3].⁴⁶ Tegelijk werd het *Orgbüro* opgeheven, volgens de officiële lezing om te voorkomen dat de organisatorische activiteiten steeds meer gescheiden raakten van de politieke.⁴⁷ De taken van het *Orgbüro* werden overgeheveld naar het *Präsidium* en het nieuw ingestelde *Politsekretariat*. De bedoeling van deze veranderingen was om de coördinatie in de top van de Komintern te verbeteren. Het door het *Präsidium* gekozen *Politsekretariat* kan min of meer worden beschouwd als de voortzetting van het *Sekretariat*, dat voorlopig van het toneel verdween. Vergeleken bij zijn voorganger waren de volmachten van het *Politsekretariat* echter behoorlijk uitgebreid. Zijn circa tien leden gaven leiding aan de *Ländersekreteriate*, aan de EKKI-afdelingen en aan de activiteiten van de communistische fracties in de internationale massaorganisaties.⁴⁸ Volgens de in 1928 aanvaarde statuten diende het *Politsekretariat* de besluiten van het EKKI en het *Präsidium* voor te bereiden en als uitvoerend orgaan te fungeren. Tegelijk was het gerechtigd om zelf besluiten te nemen.⁴⁹

43. Kahan, 'The Communist International', 160, 167-178. Op het zevende plenum dat eind 1926 bijeen kwam, werden 25 leden en tien kandidaat-leden gekozen; zie Svátek, 'The Governing Organs', 200; en Kahan, *op.cit.*, 169.

44. Zie Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 67. Zie verder 'Resolution of the sixth ECCI plenum on the reorganization of ECCI work', in: Degras, *The Communist International*, II, 271-274.

45. Huber, 'L'Appareil du Komintern', 14-16.

46. Zie Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 68.

47. 'Resolution of the seventh ECCI Plenum abolishing the office of President of the Comintern', in: Degras, *The Communist International*, II, 319; zie ook Svátek, 'The Governing Organs', 195.

48. Zie Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 68.

49. Artikel 25 van de statuten; zie Degras, *The Communist International*, II, 469.

Naast de aan het begin van 1926 ingestelde *Ständige Kommission* (zie hierboven) kreeg het *Politsekretariat* er aan het einde van dat jaar een *Engere Kommission* [495/6] bij. Deze 'kleine commissie' diende toezicht te houden op conspiratieve en administratieve aangelegenheden. Deze twee commissies werden beide uit en door het *Politsekretariat* gekozen. Zij bestonden grotendeels uit dezelfde personen en hun functies overlaptten elkaar ten dele.⁵⁰

De veranderde organisatiestructuur kreeg formeel haar beslag in de herziene statuten die het zesde congres (17 juli – 1 september 1928) [493/1,2] aannam.⁵¹ Hiermee was de reorganisatie echter nog niet geheel voltooid. Een jaar na het congres, in september 1929, werd de *Politkommission* [495/4] ingesteld.⁵² Deze 'politieke commissie' werd eveneens uit en door het *Politsekretariat* gekozen en was daaraan formeel ondergeschikt. In de praktijk gaf in heikele politieke kwesties de mening van de *Politkommission* de doorslag. Van een bepaald ontwerp voor een brief of directief van een *Ländersekretariat* dat in het *Politsekretariat* gekritiseerd was, moest de verbeterde versie altijd nog aan de *Politkommission* ter flattering worden voorgelegd.⁵³

Ländersekretariate

In maart 1926 werden de hierboven al enkele malen genoemde regionale afdelingen, de zogenaamde *Ländersekretariate* ingesteld.⁵⁴ Deze landengroepen, die alle een bepaald geografisch-cultureel gebied bestreken, ressorteerden elk onder een lid van het uitgebreide *Sekretariat*. Ze hadden onder meer tot taak om de besluiten van de leidende instanties van de Komintern ten aanzien van bepaalde secties voor te bereiden en om op de uitvoering van die besluiten toe te zien. De bedoeling van deze organisatorische innovatie was om desgewenst de leidende Komintern-organen continu op de hoogte te houden van de ontwikkelingen binnen de secties. Tegelijk kon de controle op de aangesloten partijen worden vergroot. Op het zevende plenum pleitte de Italiaanse communist P. Togliatti (schuilnaam Ercoli) ervoor dat het EKKI zich in de toekomst niet zou beperken tot het sturen van instructies, maar actief zou interveniëren in de secties, met behulp van de *Ländersekretariate*.⁵⁵

De CPN was in 1926 aanvankelijk bij het *Britisches Ländersekretariat* ingedeeld, samen met de communistische partijen van Groot-Brittannië, Ierland, Australië, Zuid-Afrika, Brits- en Nederlands-Indië.⁵⁶ In de zomer van 1927 besloot het *Politsekretariat* om het

50. Huber, 'L'Appareil du Komintern', 14-16.

51. 'Statutes of the Communist International adopted at its sixth congress', in: Degras, *The Communist International*, II, 464-471.

52. Zie *Kratkij Poetevoditel*, 79.

53. Zie Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 69; en Huber, 'L'Appareil du Komintern', 14.

54. Zie Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 67-69; en Huber, 'L'Appareil du Komintern', 10-13.

55. Svátek, 'The Governing Organs', 194.

56. *RTsChIDNI*, 495/72. Niet aanwezig op het IISG, ofschoon het archief van het *Anglo-Amerikanisches*

Britse *Ländersekretariat* samen te voegen met het Amerikaanse – bestaande uit de communistische partijen van de Verenigde Staten, Canada en vreemd genoeg ook Japan –, onder de naam *Anglo-Amerikanisches Ländersekretariat*.

Na het zesde congres in de zomer van 1928 ging het *Politsekretariat* over tot een reorganisatie van de *Ländersekretariate*.⁵⁷ Hun aantal werd van elf teruggebracht naar acht: het Midden-Europese, Scandinavische, Romaanse, Anglo-Amerikaanse, Latijns-Amerikaanse, Pools-Baltische en het Balkan-*Ländersekretariat*, alsmede het secretariaat voor de Oostelijke landen (het zogenaamde *Ost-Sekretariat*, waartoe de Indonesische communistische partij Partai Komunis Indonesia – PKI – nu ook behoorde; [495/154]).⁵⁸ Waarschijnlijk werd de CPN in deze periode overgeheveld naar het *Mitteuropäisches Ländersekretariat* (MELS) [495/28]. In deze groep zaten verder de communistische partijen van Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Hongarije en Tsjechoslowakije. De Nederlandse partij maakte zo een overgang van het Angelsaksische domein (waarin de koloniale verhoudingen ook belangrijk waren) naar het Germaanse.

De *Ländersekretariate* waren onderdeel van het centrale Komintern-apparaat in Moskou. Bij het verzamelen van informatie over de secties die zij onder hun beheer hadden en wat betreft het uitoefenen van de politiek-organisatorische controle op de secties waren zij deels aangewezen op de al eerder genoemde instructeurs. Het MELS kon evenals enkele andere *Sekretariate* hierbij gebruik maken van de diensten van het *Westeuropäisches Büro*.

Westeuropäisches Büro

In april 1927 besloot het *Politsekretariat* tot de instelling van het *Westeuropäisches Büro* (WEB) [499/1].⁵⁹ Volgens de in 1928 aangenomen statuten moest het WEB bijdragen tot nauwere contacten met de verschillende secties van de Komintern en tot een betere leiding van hun werkzaamheden. Met het WEB leek het een paar jaar eerder ter ziele gegane *Westeuropäisches Sekretariat* weer te herleven. Het WEB stond echter onder veel grotere controle van Moskou dan zijn voorganger; het deed zijn werk op aanwijzing van het *Politsekretariat*.

Na het zesde congres ging het WEB aan de slag. Het bureau werd vanaf mei 1929 geleid door de Bulgaar G. Dimitrov, die zich tooide met de schuilnaam Helmuth. In de statuten van 1928 werd de secties te verstaan gegeven dat zij de instructies van de ‘permanente bureaus’ van het EKKI zonder meer dienden uit te voeren. Eind 1928 vernamen de Europese partijen – waaronder de CPN – in detail de niet geringe bevoegdheden van

Ländersekretariat vele documenten betreffende de CPN bevat.

57. ‘An die Abteilungen des EKKI’, 15 november 1928. *RT:ChIDNI*; 495/3/81.

58. Zie ook de kopieën van stukken uit het Komintern-archief met betrekking tot de PKI uit de periode 1922-1939; gedeponereerd op het IISG.

59. Zie over het WEB: F.I. Firsov, ‘Georgi Dimitroff und das Westeuropäische Büro der Komintern’, in: *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, 1973, no. 6, 935-946; en R. Gyptner, ‘Das Westeuropäische Büro der Kommunistischen Internationale (1928-1933). Erinnerungen an Georgi Dimitroff’, in: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, 1963, no. 3, 481-489. Gyptner was van eind 1928 tot begin 1933 secretaris van het WEB.

het Berlijnse bureau. Het WEB kon in eigen naam aan de partijen directieven doen toekomen, vertegenwoordigers van deze partijen naar Berlijn sommeren om verslag uit te brengen, of instructeurs de partijen ter plaatse laten bezoeken. Als regel gingen deze opdrachten uit van het *Politsekretariat* in Moskou, maar in dringende gevallen had Berlijn volmacht om zelf besluiten te nemen.⁶⁰ Het WEB fungeerde zo in feite als vooruitgeschoven post van het Komintern-centrum in Moskou. Het had aan het einde van de jaren twintig een belangrijk aandeel in de politieke en ideologische gelijkschakeling van de verschillende West-Europese partijen, waarbij de Komintern deze geheel onder haar controle bracht.⁶¹

Statuten van 1928

De aanvaarding van nieuwe statuten op het zesde congres in 1928 rondde de reorganisatie van de Komintern af die in het midden van de jaren twintig was begonnen. In grote lijnen stemden deze statuten overeen met die van 1924, zij het dat in de nieuwe versie de centralisatie weer verder was voortgeschreden. 'Als Antwort auf die immer grösser werdende Zahl von zu lösenden Problemen wurden immer neue Strukturen geschaffen, mit dem Ziel, im "engeren Führungskreis" die prinzipiellen Lösungsansätze zu finden', aldus de Russische historicus A. Watlin. Het gevolg was dat het zwaartepunt in de besluitvorming binnen de Komintern verschoof, '...von Kongressen zum EKKI, vom EKKI zum Präsidium, vom Präsidium zum Politsekretariat'.⁶²

Inderdaad had de Komintern-structuur tegen het einde van de jaren twintig als gevolg van de instelling van nieuwe leidinggevende instanties een nog sterker hiërarchisch karakter gekregen (zie figuur 3). Op het fundament van het Wereldcongres rustte een piramide van organen die alle naast minder of meer bestuurlijke taken vooral ook controlerende functies hadden – zij het niet van beneden naar boven, maar van boven naar beneden.

Daarnaast was de positie van de Komintern-leiding er in de nieuwe statuten weer machtiger op geworden. Dit geschiedde volgens het inmiddels bekende procedé: de bevoegdheden van de leidende organen werden vergroot, terwijl tegelijkertijd de invloed van de formeel controlerende instanties afnam. Zo verdween de statutaire mogelijkheid voor het congres om vaker dan één keer per twee jaar bijeen te komen. Tevens verloor het congres het recht om de voorzitter van de Komintern aan te wijzen (zoals reeds vermeld was die functie al door het zevende plenum afgeschaft). Verder ging ook het systeem van getrapte verkiezingen van de leidinggevende organen ten koste van de positie van het Wereldcongres, volgens de statuten nog steeds het 'hoogste orgaan' van de Komintern.

60. 'An die Zentralkomitees der Kommunistischen Parteien', 24 oktober 1928. *RTsChIDNI*; 495/20/795.

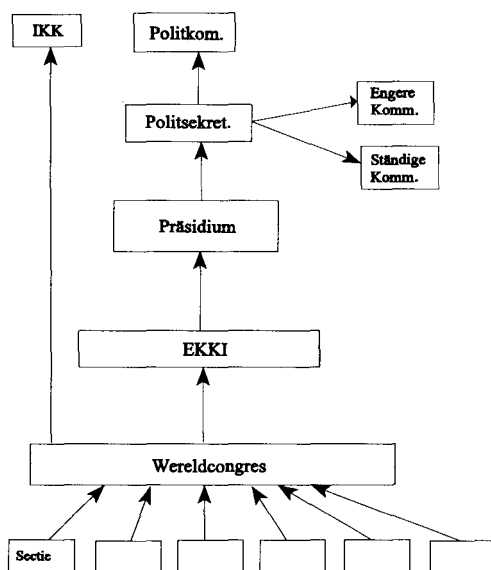
61. Zie voor de CPN: G. Voerman, 'De coming men van de CPN. Goulloze, De Groot en de Komintern (1929-1930)', in: *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1995, 237-260.

62. Watlin, 'Russische Delegation', 92.

De *Erweiterte Exekutive* boette eveneens aan belang in.⁶³ Het artikel dat bepaalde dat het plenum minstens twee maal per jaar bijeen diende te komen, was in de versie van 1928 verdwenen (hetgeen overigens niet betekende dat het plenum niet meer vergaderde). Verder moest het EKKI een behoorlijke veer laten. De vergaderfrequentie van dit – formeel tussen de congressen leidende – orgaan van de Komintern werd aanzienlijk gereduceerd: diende het EKKI volgens de statuten van 1924 minimaal één keer per maand bijeen te komen, in 1928 was dit teruggebracht tot ten minste één maal per half jaar. Al met al nam de invloed van dit gremium behoorlijk af.⁶⁴ In de periode tussen de zittingen van het EKKI lag de macht in de Komintern statutair bij het door het EKKI gekozen, minstens één keer per twee weken dagende *Präsidium*. Aan dit orgaan verloor het EKKI enkele prerogatieven, zoals het recht om in de Komintern administratief-ondersteunende afdelingen te vormen. Ook koos het EKKI niet het *Politsekretariat* (zoals het eerder uit zijn midden de leden van het *Sekretariat* en *Orgbüro* had aangewezen), maar was dit – zoals reeds vermeld – voorbehouden aan het *Präsidium*.

Figuur 3. Organisatiestructuur Komintern 1928-1929

Vanzelfsprekend betekende de statutair verminderde vergaderfrequentie van het EKKI, het plenum en – in mindere mate – het Wereldcongres formeel een versterking van de

63. In de tijd vóór het zesde congres was het achtste plenum bijeen geweest op 18-30 mei 1927 [495/166]; en het negende op 9-25 februari 1928 [495/167].

64. Zie Svátek, 'The Governing Organs', 252 en 258.

positie van het *Präsidium* en – vooral – het *Politsekretariat*. In de praktijk was dit nog meer het geval, aangezien de statuten in dit opzicht geregeld met voeten werden getreden: na het zesde congres in 1928 zou het volgende (en laatste) congres pas in 1935 worden gehouden. De *Erweiterte Exekutive* – het plenum, dat zoals gezegd in de statuten van 1928 niet meer voorkwam – zou na het zesde congres nog in 1929, 1931, 1932 en voor het laatst in 1933 bijeen komen.⁶⁵ “‘Widely’ accessible and, hence, rather democratic organs such as the Congress and the plenum had gradually lost power in favour of those authorities which constantly convened in Moscow and which were headed by a small group of leaders,’ zo concludeert de Zwitserse historica B. Studer.⁶⁶

De controlefuncties van de Komintern waren in de statuten van 1928 eveneens uitgebreid. Zoals hierboven reeds uiteengezet was de Komintern mede om het toezicht op de secties te verbeteren, overgegaan tot de oprichting van de *Ländersekretariate* en het WEB. Daarnaast had de IKK er taken bij gekregen, die door hun vage formulering in potentie tot een grotere bemoeienis van deze commissie met de secties zouden kunnen leiden. Zo moest de IKK voortaan zaken onderzoeken met betrekking tot de ‘eenheid en cohesie’ van de secties, alsmede kwesties verbonden met het ‘gedrag van individuele leden’ van de secties. De IKK kon daarbij onafhankelijker en actiever optreden en die problemen aanpakken waarvan zij vond dat die om interventie vroegen. De IKK kon mede hierdoor uitgroeien tot een essentieel rad in de repressieve machinerie binnen de Komintern, en een cruciale rol spelen bij de voorbereiding van de zuiveringen in de tweede helft van de jaren dertig.⁶⁷

Reorganisatie in het midden van de jaren dertig

De statutenwijzigingen van 1928 waren de laatste die officieel door een congres werden vastgesteld. Dit betekende overigens niet dat er verder niet meer aan de Kominternstructuur zou worden gesleuteld, integendeel. In 1935 ging het machtscentrum van de wereldorganisatie in organisatorisch opzicht opnieuw geheel op de helling. Aan deze ingrijpende reconstructie gingen enkele kleinere aanpassingen vooraf, gericht op het stroomlijnen van het Komintern-apparaat. In september 1933 besloot het *Politsekretariat* om de *Agitprop-Abteilung* te ontmantelen en haar taken onder te brengen bij de *Ländersekretariate*. Ook kregen deze regionale instanties er bevoegdheden van de *Organisations-Abteilung* bij. De beide EKKI-afdelingen werden zo het slachtoffer van het zwaardere gewicht dat de *Ländersekretariate* hadden gekregen.⁶⁸ Het *Politsekretariat* bestemde deze tot ‘die Haupt-

65. Het tiende plenum kwam bijeen op 3-19 juli 1929 [495/168]; het elfde op 26 maart – 11 april 1931 [495/169]; het twaalfde op 27 augustus – 15 september 1932 [495/170]; en het dertiende en laatste plenum op 28 november – 12 december 1933 [495/171].

66. Studer, ‘More Autonomy’, 102-103; zie ook *idem*, ‘Die Kominternstruktur’, 26.

67. Bayerlein spreekt van een functieverandering van de IKK: ‘Von einem Anrufungsorgan wurde sie zu einem Entscheidungsorgan im Verbund mit den Leitungsgremien des EKKI selbst.’ Zie Bayerlein, ‘Vorzeichen des Terrors’, 538; en *idem*, ‘Geflecht des Terrors’, 107-111.

68. De *Agitprop-Abteilung* werd omgevormd tot twee commissies, te weten de *Kommission zum Kampf gegen Krieg, Faschismus und Sozialdemokratie* en de *Kommission zur Popularisierung des sozialistischen Aufbaus*

organe des EKKI..., durch die die Verbindung mit den Parteien, ihre Instruierung und notwendige Unterstützung bewerkstelligt wird'.⁶⁹ Verder ontbond de *Politikkommission* begin 1934 de *Ständige Kommission*. De taken van dit orgaan werden overgedragen aan de in de praktijk vaak op dezelfde terreinen werkzame *Engere Kommission*, kennelijk om aan dit 'parallelisme' een einde te maken.⁷⁰

Deze beperkte veranderingen waren slechts de voorboden van een algehele reorganisatie van de hogere Komintern-echelons. Met de verandering van de politieke lijn waartoe het zevende congres (25 juli – 21 augustus 1935) [494/1] besloot, wendde de Komintern ook in organisatorisch opzicht de steven.⁷¹ De nieuwe strategie van het anti-fascistische eenheidsfront met de sociaal-democratische partijen werd kracht bijgezet met de officiële verklaring dat de bij de Komintern aangesloten secties meer autonomie zouden krijgen. De communistische partijen zouden meer op hun eigen ervaringen moeten koersen en de nieuwe lijn in grotere onafhankelijkheid van Moskou in de praktijk dienen te brengen.

Tegelijk nam de Komintern zijn eigen organisatie onder de loep. In oktober 1935 stelde het *Sekretariat* een geheel nieuwe structuur voor het centrale Komintern-apparaat op.⁷² Hierin werd het door het EKKI gekozen *Sekretariat* weer in ere hersteld.⁷³ Het kwam in de plaats voor het *Politsekretariat* en de *Politikkommission*, die niet meer nodig zouden zijn nu de secties meer manoeuvreerruimte toebedeeld kregen. Overeenkomstig deze gedachtegang werden ook de *Ländersekretariate* afgeschaft en de praktijk van het sturen van instructeurs in principe stopgezet.⁷⁴ Ook aan een controlerende instantie als het WEB was geen behoefte meer, alhoewel deze Berlijnse voorpost van de Komintern-leiding eigenlijk al na de machtsovername van Hitler in 1933 in het ongerede was geraakt.⁷⁵

Het *Sekretariat* werd voorgezeten door de secretaris-generaal. Deze positie zou tot de opheffing van de Komintern in 1943 worden bekleed door Dimitrov.⁷⁶ Hij had de eind

in der Sowjetunion. De *Organisations-Abteilung* werd omgedoopt tot *Abteilung für Parteiaufbau*. Zie Huber, 'Struktur und Kompetenzverteilung', 5-6; en *idem*, 'L'Appareil', 12.

69. Geciteerd bij Huber, 'Struktur und Kompetenzverteilung', 5; zie ook *idem*, 'L'Appareil du Komintern', 12; en Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 69.

70. Huber, 'L'appareil du Komintern', 16.

71. In het door het congres verkozen EKKI had voor de CPN De Visser zitting; C. Schalker werd tot kandidaat-lid gekozen.

72. Het door het *Sekretariat* vastgestelde document wordt integraal weergegeven door Huber, 'L'appareil du Komintern', 18-27; en door Studer, 'Die Kominternstruktur', 31-53. Zie ook Studer, *Parti sous influence*, 161-164; en Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 69-71.

73. Zie Svátek, 'The Governing Organs', 259.

74. Het *Sekretariat* besloot op 2 oktober 1935: 'Das Institut der Vertreter und Instruktoren des EKKI im Auslande wird als *ständiges* Institut liquidiert. Das Sekretariat des EKKI kann jedoch in einzelnen Fällen zur Durchführung bestimmter Aufgaben Vertreter des EKKI oder Instruktoren entsenden.' Geciteerd bij Studer, 'Die Kominternstruktur', 34.

75. Zie Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 70. Nadat het WEB gedwongen was uit Berlijn te vertrekken, vestigde het zich deels in Parijs en deels in Kopenhagen.

76. *RTsChIDNI*; 495/73-77. Niet aanwezig in de Komintern-collectie op het IISG, ofschoon het archief van het *Sekretariat* van Dimitrov vele documenten betreffende de CPN bevat. Een klein deel hiervan is evenwel in kopieform opgenomen in het op het IISG gedeponeerde partijarchief van de CPN. Zie verder G. Voerman, 'De Groot aan het bewind. De CPN en de Komintern, 1935-1938', in: *Politiek & Cultuur*,

verantwoordelijkheid voor het EKKI-apparaat, moest de belangrijke politieke en tactische kwesties ter bespreking in de leidende organen voorbereiden en de agenda opstellen voor de zittingen van het *Sekretariat*. Bij deze werkzaamheden werd hij bijgestaan door een administratief *Büro des Sekretariats*. Verder onderhield Dimitrov in principe de betrekkingen met de partijen en hun vertegenwoordigers bij het EKKI, in samenwerking met de leden van het *Sekretariat*. Inclusief Dimitrov waren dat er tien. Elk lid was verantwoordelijk voor een klein aantal partijen, en stond in direct contact met hun representanten. Deze officieel geaccrediteerde partijvertegenwoordigers namen min of meer de functies over van de vroegere instructeurs. Hoewel de *Ländersekretariate* van het toneel waren verdwenen, handhaafde de Komintern-top aldus het beginsel van de regionale indeling van de secties. Togliatti [495/12] kreeg de partijen die tot het MELS hadden behoord in zijn portefeuille, waaronder de CPN. Ook de PKI kwam onder zijn hoede. Nadat Togliatti in de tweede helft van 1937 naar Spanje was vertrokken om aan Republikeinse zijde deel te nemen aan de burgeroorlog, nam de Tsjech K. Gottwald [495/13] deze landengroep over.⁷⁷

Naast de verantwoordelijkheid voor een groep partijen kregen de leden van het *Sekretariat* ook de leiding over de belangrijkste nevenorganisaties en administratieve afdelingen van de Komintern. De laatste werden omgedoopt tot 'organen van het *Sekretariat*' en kwamen zo onder direct toezicht te staan.⁷⁸ Niet toevallig kregen de beide Russische leden van het *Sekretariat* de sleutelposities in handen. Moskvín (M.A. Trilisser) kreeg de verbindingsdienst OMS onder zich, die vanaf 1936 *Sjloezby Svjazi* (Geheime Verbindingen) ging heten.⁷⁹ D. Manoeilski [495/10A] zwaaide de scepter over de *Kaderabteilung* [495/244].⁸⁰ Deze afdeling was naar het voorbeeld van de CPSU in juni 1932 ingesteld. Zij was geënt op de 'kadersectie' van de *Organisations-Abteilung*. De *Kaderabteilung* moest in eerste aanleg de secties assisteren bij de rekrutering, scholing en selectie van het leidende partijkader. Informatie over het privé-leven en over de politieke stand-

55 (1995), 1 (apr.), 125-131.

77. Het archief van de *Internatsionalnye soedinenija i brigady Respoeblikanskoj armii Ispannii* [545/6] bevat ook documenten betreffende Nederlandse vrijwilligers. Een deel hiervan is op microfiche gezet en maakt deel uit van het op het IISG gedeponeerde partijarchief van de CPN (nrs. 1719-1730). Zie over de betrokkenheid van de CPN bij de Spaanse burgeroorlog J.J. Flinterman, 'De CPN en de solidariteitsbeweging met de Spaanse republiek in Nederland (1936-1939)', in: M. Kropman, R. van Veelen en J. Wormer, red., *Cahiers over de geschiedenis van de CPN*, nr. 10, Amsterdam, 1985, 9-54.

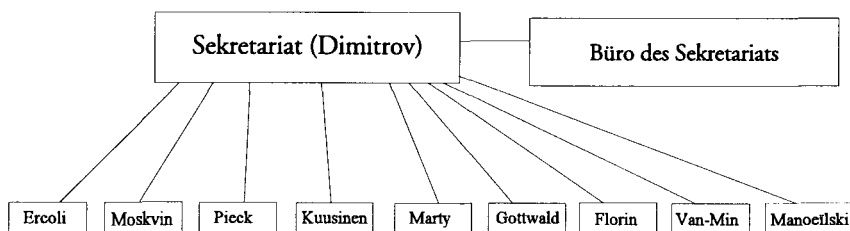
78. Niet alle afdelingen bleven bestaan, zo decreteerde het *Sekretariat*: 'Die Kommission zum Kampf gegen Krieg, Faschismus und Sozialdemokratie, die Kommission zur Popularisierung des sozialistischen Aufbaus in der Sowjetunion, die Abteilung zur Arbeit unter den Frauen..., Abteilung für Parteiaufbau und die Verlagsabteilung werden beseitigt'. Geciteerd bij Studer, 'Die Kominternstruktur', 32.

79. De archieven van het *Sekretariat* van Moskvín en van de *Sjloezby Svjazi* komen – evenals die van de OMS – niet in de *Kratkij Poetevoditel* voor.

80. Zie over de *Kaderabteilung* in het bijzonder: Bayerlein, 'Geflecht des Terrors', 111-116; Huber, 'The Cadre Department, the OMS', 122-129; en *idem*, 'Kontroll und Repressionsmechanismen', 1-12. De stukken van de *Kaderabteilung* zijn op geografische basis gearchiveerd. Van de op Nederlandse communisten betrekking hebbende documenten is maar een bescheiden deel op het IISG raadpleegbaar. Verder zijn er twee meer algemene archieven [495/21, 495/175], die beide niet toegankelijk zijn.

punten van deze doorgaans buiten de Sovjet-Unie verblijvende partijleden werd in persoonsdossiers vastgelegd. De *Kaderabteilung* registreerde ook soortgelijke gegevens betreffende de medewerkers van het centrale Komintern-apparaat en zijn neveninstellingen in Moskou. Begin 1936 kreeg deze afdeling ook de verantwoordelijkheid voor de internationale scholen.⁸¹ Zij speelde evenals de IKK een belangrijke rol in de stalinistische terreur, die ook over de Komintern spoelde. Volgens de Zwitserse historicus P. Huber was 'die Kaderabteilung ein wichtiges Glied im Geflecht der Repression, da sie als Ort der langjährigen Registrierung der "Abweichungen" dem NKWD [de staatsveiligheidsdienst van de Sovjet-Unie, GV] und der russischen Partei in die Hände arbeitete'.⁸²

Figuur 4. Organisatiestructuur Komintern 1935

Deze reorganisatie in het midden van de jaren dertig had tot gevolg dat de Komintern-structuur 'platter' werd. De piramidale top werd van enkele lagen ontdaan (zie figuur 4), waardoor deze voor het oog minder hiërarchisch en centralistisch werd. Dit was waarschijnlijk ook mede de bedoeling, omdat een minder monolithisch imago paste bij de officiële lijn van meer autonomie voor de secties.⁸³

In de praktijk lijkt de dominantie van de Komintern-top echter niet te zijn verminderd. In de nieuwe opzet was de macht geconcentreerd in één, vergeleken bij vroeger omvangrijkere instantie, het *Sekretariat*. Op geen enkele wijze voor de voeten gelopen door 'controle-rende' gremia als Wereldcongres of *Erweitertes EKKI* had dit orgaan binnen de Komintern de handen geheel vrij.⁸⁴ De leden van het *Sekretariat* trokken aan alle touwtjes. De mogelijkheden voor hen om toezicht te houden op de partijen (via hun vertegenwoordigers maar zonder het filter van administratieve instanties) was substantieel verruimd; tegelijkertijd stuurden zij het ondersteunend apparaat direct aan. De bestuurlijke lijnen waren op deze wijze aanzienlijk ingekort, maar dat betekende niet dat de Komintern nu minder vanuit

81. Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 71.

82. Huber, *Stalins Schatten*, 26.

83. Figuur 4 is ontleend aan Studer, *Parti sous influence*, 161.

84. Overigens is het niet denkbaar dat organen als Wereldcongres of *Erweitertes EKKI* zich kritisch ten aanzien van het *Sekretariat* zouden hebben opgesteld als zij na 1935 nog wel bijeen zouden zijn gekomen; daarvoor waren zij eerder al in de gestaliniseerde Komintern van de jaren dertig te zeer gereduceerd tot applausmachines.

de top werd geleid en dat de partijen meer autonomie kregen, aldus de al eerder geciteerde Studer: 'By removing the links inbetween..., the possibility of direct control over the sections arose – a consequence which ran counter to the supposedly intended bigger independence of the communist parties'.⁸⁵ Bovendien waren de in de jaren dertig door toedoen van de Komintern aan de macht gekomen partijleiders, die dus hun positie aan Moskou te danken hadden, in de regel zo loyaal dat het niet meer nodig scheen te zijn ze met instructeurs in het gareel te houden. Daarnaast stelde een uitgebreid radiografisch netwerk Moskou in staat leiding te blijven geven aan de secties. In Nederland was vanaf 1933 D. Goulooze als contactpersoon verantwoordelijk voor het onderhouden van de radiografische verbindingen met de Komintern.⁸⁶

Overigens betekende dit primaat van het *Sekretariat* in de Komintern niet dat het geheel zijn eigen gang kon gaan. Het machtscentrum was op zijn beurt weer afhankelijk van de CPSU, dat wil zeggen van de wil van Stalin. Via zijn pionnen Manoeïlski en Moskvín, die zoals reeds vermeld de vitale delen van het centrale apparaat beheersten, hield de Sovjet-dictator de Komintern-top in zijn houdgreep. Door middel van de terreur kneedde Stalin de Komintern tot een volgbaar instrument voor zijn eigen politieke doeleinden. Dat daarbij zijn vertrouwelingen en uitvoerders van zijn politiek niet immuun waren voor vervolging, toont het spoorloos verdwijnen van Moskvín in 1938 aan.

De laatste jaren

De aan het einde van 1935 geïntroduceerde nieuwe organisatievorm van de Komintern bleef vrijwel ongewijzigd tot de inval van nazi-Duitsland in de Sovjet-Unie. Op 23 juni 1941, een dag nadat de Duitse legers de aanval hadden geopend, stelde het *Sekretariat* een 'triumviraat' in, bestaande uit Dimitrov, Manoeïlski en Togliatti. Dit driemanschap kreeg de dagelijkse leiding over de Komintern. Deze kleine kern nam nu alle belangrijke beslissingen, waarmee de centralisatie haar hoogtepunt bereikte.⁸⁷ Toen de Duitse troepen in de herfst naar Moskou dreigden door te stoten, werd het Komintern-apparaat overgebracht naar het in de Oeral gelegen Oefa.

De centralisatie en russificatie van de Komintern traden wellicht nog het meest helder voor het voetlicht bij de opheffing van de communistische wereldorganisatie. Op 15 mei 1943, een kwart eeuw na haar oprichting, besloot het *Präsidium* – dat voor het laatst

85. Studer, 'More Autonomy', 104-105.

86. Kopieën van inkomende en uitgaande telegrammen over de periode 1933-1943 bevinden zich in 495/18. Een gering deel hiervan is gekopieerd en maakt deel uit van het op het IISG gedeponeerde partijarchief van de CPN (nrs. 1731-1737). Schrijver dezes was in de gelegenheid om in de herfst van 1994 een substantieel deel van de telegramwisseling tussen de Komintern en Goulooze in te zien. Bij een volgend bezoek in 1995 bleek deze collectie echter niet meer voor onderzoek toegankelijk. Zie ook W. Pelt, 'De CPN in de oorlog en de bronnen van de Komintern', in: *Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging*, nr. 40, december 1995, 116-132.

87. Adibekov en Shakhnazarova, 'Reconstructions of the Comintern', 72; en Studer, 'More Autonomy', 112.

gekozen was op het zevende congres in 1935⁸⁸ – de Komintern op te heffen. Dit besluit was niet van de leiding afkomstig, maar gedecreteerd door het Kremlin. Stalin zelf nam deze beslissing, waarna Dimitrov en Manoeilski deze loyaal en snel uitvoerden.⁸⁹ De motieven van de Sovjet-dictator waren van puur politieke aard: Stalin wilde de samenwerking met Engeland en de Verenigde Staten in de anti-Hitler coalitie niet bemoeilijken door een organisatie te laten voortbestaan die zijn partners een doorn in het oog was. De wijze waarop de Komintern werd ontbonden is zo symbolisch voor haar afhankelijkheid: zolang de organisatie aan Stalins buitenlandse politiek dienstbaar was kon zij voortbestaan, maar zodra zij de dictator in de weg stond, werd zij opgeofferd aan het staatsbelang van de Sovjet-Unie. Op 10 juni 1943 meldde de *Pravda* op de voorpagina dat de Komintern was opgeheven.

Slot

Het *Präsidium* boog zich in mei 1943 tevens over de vraag wat er met de archieven van de Komintern moest gebeuren. Besloten werd deze in handen te geven van het Centraal Comité van de CPSU. In 1958 droeg dit orgaan de archieven over aan de Centrale Partij Archieven (CPA) van het Instituut voor Marxisme-Leninisme van het Centraal Comité van de CPSU. Op 24 augustus 1991, na de mislukte staatsgreep in de Sovjet-Unie, naaste president B. Jeltsin van de Russische Federatie de collecties van de CPA. De toegankelijkheid van de Komintern-archieven – die al enkele jaren in beperkte mate raadpleegbaar waren – werd hierdoor aanzienlijk vergroot. Het grotendeels wegvallen van de politieke barrières maakte de verfilming mogelijk van dat deel van de archieven dat betrekking heeft op de CPN. Nu met het deponeren van deze films op het IISG ook de geografische afstand tussen Nederland en Moskou is overbrugd, staat niets de bestudering van dit unieke materiaal meer in de weg. De in het volgende hoofdstuk opgenomen plaatsingslijst vormt daarbij de leidraad.

88. Zie Svátek, 'The Governing Organs', 258-259.

89. N. Lebedeva en M. Narinsky, 'Dissolution of the Comintern in 1943', in: Narinsky and Rojahn, *Centre and Periphery*, 153-162.

STUKKEN MET BETREKKING TOT DE CPH/CPN IN HET ARCHIEF VAN DE KOMINTERN, 1919-1943 [1945]

M. SCHREVEL

Lijst van de microfilm-kopie aanwezig in het IISG

Het Komintern-archief berust in het *Rossijskij Tsentri Chranenija i Izoetsjenija Dokoementov Novejszej Istorii* (RTsChIDNI – Russisch Centrum voor de Conservering en Studie van Documenten voor de Moderne Geschiedenis) in Moskou. De op het IISG gedeponeerde microfilms van stukken betreffende de CPH/CPN afkomstig uit dit archief, zijn eigendom van de Stichting tot beheer van de Archieven van de CPN. Aan de raadpleging zijn geen voorwaarden verbonden. Over de mogelijkheden van het kopiëren van stukken uit dit archief of het publiceren op basis ervan raadpleegt men in eerste instantie het studiezaal-personeel van het IISG.

Doorgaans zijn de documenten Duitstalig, soms met Engelse en/of Franse vertaling. Alleen wanneer de documenten Russischtalig zijn, is dit vermeld: 'Ru'.

[rol 1]	Fond 488-494, opis 1 (<i>Komintern-congressen, 1919-1935</i>)
488/1/12	Deelnemerslijsten van het eerste congres, 2-6 maart 1919
489/1/3	Deel van het verslag van het tweede congres, zitting 23 juli 1920, Ru
489/1/4	Idem, 24 juli 1920
489/1/5	Idem, 26 juli 1920
489/1/6	Idem, 28 juli 1920
489/1/8	Idem, 29 juli 1920
489/1/9	Idem, 30 juli 1920
489/1/10	Idem, 2 augustus 1920
489/1/14	'Holl. Indien. (Java)', rapport door 'H. Maring' [Sneevliet], 1920 - 'Proposition ...par les délégations de Chine, de Corée et des Indes Néerlandaises' (door 'Maring'), 1920 - 'Resolution über die Kontrakt-Kulis und "indentured" Arbeit', 1920
489/1/24	Agenda voor de zitting van 24 juli 1920 - Klad-resolutie door D.J. Wijnkoop en voorstellen voor de bezetting van verschillende Komintern-commissies, 1920
489/1/30	Mandaatbrieven voor H. Sneevliet, 1920
490/1/35	Lijst van gedelegeerden op het derde congres, 1921
490/1/37	Deelnemerslijst van de subcommissie 'Aufbau der Internationale' en verschillende andere commissies, 1921

- 490/1/38A Deel van het verslag van het derde congres, zitting 26 juni 1921
- Idem, 5 juli 1921
- 490/1/56 Idem, 26 juni 1921, referent H. Roland Holst
- 490/1/165 Verklaring van de CPH voor de 'Taktiekcommissie', 1921
- 490/1/189 Uitspraken van Roland Holst op de zittingen 28 juli, 29 juli, 3 augustus 1921
- 490/1/208 Lijst van de Nederlandse gedelegeerden, 16 mei 1921
- 491/1/62 Lijsten van gedelegeerden op het vierde congres, november 1922
- 491/1/125 Deel van het verslag van de zitting 17 november 1922
- 491/1/262 Procedurevoorstel voor het vierde congres, 1922
- 491/1/353 Brieven aan de Mandaatcommissie van het vierde congres betreffende Nederlandse gedelegeerden, 1922
- 491/1/354 Idem, betreffende Indonesische gedelegeerden, 1922
- 491/1/355 Lijst van gedelegeerden per land, 6 november 1922
- 491/1/359 Enquêteformulieren voor de Nederlandse gedelegeerden, 1922
- 491/1/360 Passe-partouts voor de Nederlandse gedelegeerden, 1922
- 491/1/361 Idem
- 492/1/3 Circulaires aan alle secties, 22 maart 1924
- 492/1/60 Verslag van een deel van het vijfde congres, zitting 26 juni 1924
- 492/1/56 Idem, 25 juni 1924
- 492/1/209 Deelnemerslijst Koloniale Commissie van het vijfde congres, 1924
- 492/1/347 Mandaatbrieven voor de Nederlandse gedelegeerden, 1924
- 492/1/365 Idem
- 492/1/369 Formulieren van de gedelegeerden Wijnkoop, L. de Visser en W. van Reesema, 1924
- 492/1/371 Idem, voor Chr. Robbers, Th. J. Dissel en A. Langkemper, 1924
- 493/1/3 Circulaires aan de secties, maart 1928
- 492/1/19 'Holland', rapport over de sociaal-economische situatie, 1928, Ru
- 493/1/79 'Vorschläge zum Programm. Entwurf' (door de Nederlandse delegatie), 1928
- 493/1/111 'Reply to the questionnaire on the antimilitarist and anti-war work of the CPH', 1928
- 493/1/126 'Amendementen der holländischen Delegation zur Kriegsthese', 1928
- 493/1/204 Deel van het verslag van het zesde congres, zitting 23 juli 1928
- 493/1/297 Idem, 18 augustus 1928
- 493/1/315 Deelnemerslijst Exekutieve, 1928
- 493/1/350 Rapporten over Wijnkoop door 'De Vries' [A. de Leeuw], 1926
- Ingezonden stuk van G. Mannoury bestemd voor *Inprekorr*, 1923
- 493/1/390 Brief betreffende afwijkende visie van Mannoury, z.j.
- 493/1/409 Lijst van amendementen op de these 'Die internationale Lage und die Aufgaben der K.I.' en tekst van een amendement, 1928
- 493/1/428 Deel van het verslag van de zitting van de Programcommissie, 1 augustus 1928
- 493/1/434 Idem, 6 augustus 1928
- 493/1/461 Idem, 27 augustus 1928
- 493/1/585 Amendement op een voorstel betreffende de CPSU, 1928
- 493/1/627 Lijst van afgevaardigden op het zesde congres, 1928, Ru
- 493/1/633B Formulier van gedelegeerde L. van Lakerveld, mandaatbrieven, 1928
- 493/1/637 Passe-partout De Leeuw, 1928

- 493/1/645 Idem, De Visser e.a., 1928
 493/2/1 Mandaatbrief De Visser, 1928
 493/1/670 Telegrammen en brieven van Mannoury en J. Hoogcarspel betreffende meningsverschillen, 1928
- 494/1/23 'Holland', rapport, 1934 en rapport over de CPH, Ru
 494/1/25 Idem, Duitse versie
 494/1/113 'Holland', rapport door Van Reesema, 29 augustus 1934
 494/1/125 'Sozialdemokratische Argumente zur Einheitsfront und die Antworten der K.P.', 25 mei 1935
 494/1/156 Referaat van C. Schalker op het zevende congres, zitting 27 juli 1935
 494/1/251 Referaat van P. de Groot, zitting 5 augustus 1935
 494.1.367 Referaat van De Leeuw, zitting 15 augustus 1935
 494/1/434 Verslag van de zitting van de Oorlogscommissie van het zevende congres, 19 augustus 1935
 494/1/454 Deelnemerslijst van het zevende congres, 1935
 494/1/473 Enquête- en mandaatformulieren van de Nederlandse delegatie, 1935
 494/1/498 Passe-partouts van de Nederlandse gedelegeerden, 1935
 494/1/499 Idem
 494/1/650 'Protokoll einer Beratung über die Organisation von Unterredungen mit den Leitern der Delegationen ...', 23 maart 1935
 - Verzoek om onderhoud van Schalker aan G. Dimitrov, 23 augustus 1935
 - Deelnemerslijst van het Anglo-Amerikaans Landensecretariaat en andere secretariaten, 1935
- [rol 2] Fond 495, opis 1-3 (*Presidium, Politiek Secretariaat, 1919-1929*)
- 1/1 Verslagen van de zittingen van het Presidium van het EKKI, 28 september 1919 en 14 oktober 1919, Ru
 1/2 Idem, 2 februari 1920, Ru
- 2/12 Idem, 9 januari 1922; Ru en 19 september 1922
 2/14A Verslag van het gedeelte betreffende het 'Chinese vraagstuk' (referent Sneevliet) op de zitting 29 december 1922
 2/17 Verslag van de zitting van het Presidium, 10 januari 1923
 2/19 Idem, 21 mei, 10 juni, 28 juni, 23 augustus 1923
 2/29 Idem, 23 juli 1924 met resoluties, rapporten en brieven betreffende de oppositie in de CPH, het 'Hollandse vraagstuk' en verslag van de Hollandse Commissie, 1924
 231A Verslag van de zitting van het Presidium, 24 september 1924 met brief aan CPH, 1 oktober 1924
 2/33 Idem, 4 oktober 1924
 2/36 Circulaire betreffende Vrouwendag, 1924
 - Telegram en brief aan Wijnkoop, 1924
 - 'Die K.I. und die Gruppe des Gen. De Kadt', 1924
 2/39 Verslag van de zitting van het Presidium 12 juni 1925, met brief aan Wijnkoop en W. van Ravesteyn, 13 juni 1925

- 2/43A Idem, 26 november 1925 met rapport van J. Humbert-Droz, resoluties en andere stukken betreffende het 'Hollandse vraagstuk', 1925
- 2/60 Idem, 7 augustus 1926
- 2/38 Idem, 14 april 1925 en 15 april 1925 met resolutie betreffende de crisis in de CPH
- 2/46 Stukken betreffende de voorbereiding van de zittingen van het Presidium, 11 maart, 7 april, 3 december 1925
- 2/46A Telegram aan de CPH (Mannoury), z.j.
- 2/51A Verslag van de zitting van het Presidium 24 maart 1926, met resoluties
- 2/71A Idem, 2 maart 1927, met brief aan CPH betreffende Sneevliet en E. Bouwman, verschillende concepten
- 2/96 Idem, 28 februari 1928 met bijlagen, voornamelijk betreffende Indonesië
- 2/112A Circulaire betreffende antifascistisch congres, 17 oktober 1928
- 2/222 Verslag van de zitting van het Presidium 1 april 1936
- 2/223 'Resolution zur Kriegsfrage', 1 april 1936, Du, Ru
- 'Beschluss des Präsidiums des EKKI zur Frage des Kriegsgefahr', 7 april 1936, verschillende concepten
- 2/246 Rapport betreffende de campagne tegen het trotskisme, 1937, Du, Ru
- 2/262 Verslag van de zitting van het Presidium 10 juni 1938 met als bijlagen notulen van het Partijbestuur en andere stukken betreffende de situatie in de CPH, 1938
- 3/8 Verslag van de zitting van het Politiek Secretariaat van het EKKI 4 februari 1927 (met brief aan CPH betreffende Sneevliet)
- 3/10 Idem, 25 februari 1927
- 3/19 Idem, 15 april 1927
- 3/20 Idem, 29 april 1927, met agenda
- 3/35 Idem, 9 september 1927
- 3/49 Brief van het Anglo-Amerikaans Landensecretariaat betreffende Indonesië, 18 mei 1927 en ontwerp-brief aan de CPH, z.j.
- 3/62 Besluitenlijst van de zitting van het Politiek Secretariaat, 3 april 1928
- Brief en ontwerp-telegram van Anglo-Amerikaans Landensecretariaat, 3 april 1928
- Verslag van de zitting van het Politiek Secretariaat, 6 april 1928
- Concept-circulaire, 10 april 1928
- 3/130 Verslag van de zitting van het Politiek Secretariaat, 25 maart 1929
- Voorstel betreffende het congres van de CPH door Van Reesema, 30 maart 1929
- 'Anweisung des MELS für die Parteikonferenz der KPH', 1929
- 3/151 Verslag van de zitting van het Politiek Secretariaat 26 juli 1929, met brief aan CPH, 27 juli 1929
- [rol 3] Fond 495, opis 3-12 (*Politiek Secretariaat, commissies, diverse jaren*)
- 3/239 Verslag van de zitting van het Politiek Secretariaat 30 november 1930 met als bijlagen ontwerp-brieven aan de CPH
- 3/346 Idem, 21 november 1932 met ontwerp-brieven aan de CPH
- 3/353 Idem, 21 januari 1933 met resolutie en andere bijlagen
- 3/360 Idem, 11 februari 1933 (alleen besluitenlijst)
- 3/366 Idem, 11 maart 1933, met samenvatting van de discussie over het agrarisch vraagstuk (referent J. Postma), Ru, Du

- 3/378 'Zu den Ergebnissen der Parlamentswahlen...' 5 juni 1933, Ru, Du
- 4/2 Verslag van de zitting van de Politieke Commissie van het Politiek Secretariaat, 13 oktober 1929
- 'Anweisung des MELS für Parteikonferenz KPH', 1929
- 4/6 Idem, 11 december 1929
- 4/9 Idem, 1 januari 1930, Ru
- 'Offener Brief an die Delegierten der KPH', 1930
- 'Direktive an das WEB für die Parteitag des KPH', 1930
- 4/10 Idem, 13 januari 1930, Ru
- 4/20 Idem, 25 maart 1930
- 4/21 Idem, 3 april 1930
- 4/32 Idem, 18 mei 1930
- 4/38 Idem, 18 juni 1930
- 4/47 Idem, 23 augustus 1930
- 4/54 Idem, 25 september 1930
- 4/55 Idem, 28 september 1930
- 4/56 Idem, 30 september 1930
- 4/71 Idem, 28 november 1930
- 4/75 Idem, 23 december 1930
- 4/87 Idem, 8 februari 1931, Ru
- 4/91 Interne notitie betreffende Wijnkoop, z.j [1931]
- 4/112 Verslag idem, 3 juni 1931
- 4/161 Idem, 3 januari 1932
- 4/171 Idem, 15 februari 1932
- 4/173 Idem, 27 februari 1932
- 4/181 Idem, 3 april 1932
- 4/188 Idem, 9 mei 1932
- 4/270 Idem, 15 november 1933 [sic] met bijlagen
- 4/203 Idem, 15 juli 1932
- 4/204 Idem, 21 juli 1932
- 4/205 Idem, 27 juli 1932
- 4/218 Resolutie, 1932
- 4/222 Verslag idem, 27 november 1932 met bijlagen, Ru
- 4/227 Besluiten betreffende CPH-vertegenwoordigers in Moskou, 1933
- 4/228 Verslag idem, 27 januari 1933
- 4/237 Idem, 27 maart 1933 met bijlagen
- 4/238 Idem, 27 mei 1933
- 4/261 Idem, 15 september 1933
- 4/281 Idem, 7 maart 1934
- 4/282 Idem, 21 maart 1934
- 4/286 Idem, 22 april 1934
- 4/287 Idem, 27 april 1934
- 4/315 Idem, 15 september 1934
- 4/349 Idem, 11 mei 1935
- 4/352 Idem, 15 juni 1935
- 4/353 Idem, 3 juli 1935
- 4/366 Resolutie van de Politieke Commissie betreffende de IRH, 1932

- Verslag van de zitting van idem, 9 mei 1932 met resoluties en stukken betreffende het Indonesische vraagstuk, 1932
- 4/409 Brief van Van Lakerveld aan de Politieke Commissie, 20 juli 1932
- 6/1 Verslag van zittingen van de Commissie voor Speciale Opdrachten, 26 maart 1926 en 23 april 1926
- 6/2 Verslag van de zitting van de Kleine Commissie, 15 juni 1926 en 8 juli 1926
- 6/3 Idem, 18 september, 10 november, 16 november 1926
- 6/4 Idem, 7 december 1927, 21 januari en 27 januari 1927
- 6/11 Idem, 31 maart 1928
- 6/13 Idem, 11 juli en 14 juli 1928
- 6/14 Idem, 21 juli 1928
- 6/44 Besluiten, z.j.
- 7/3 Verslag van de zitting van de Permanente Commissie, 12 juli 1927
- 7/10 Verslag, onleesbaar [1929?]
- 7/13 Brieven van de CPH, ingekomen bij de Kleine Commissie, 1930
- 10A/425 Ingekomen brief, 10 oktober 1940, Ru
- 12/5A 'Bericht über den Parteitag', 1936
- 12/20 'Bericht De Visser und De Groot im Sekretariat des Genossen Ercoli', 26 en 27 november 1936
  - 'Beschluss über die Planaktion in Holland', 1936
  - Brief van 'Anton' [Struik] betreffende de slechte vertegenwoordiging van de VVSU, 1936.
- [rol 4] Fond 495, opis 12-13 (*Secretariaat, 1935-1940*)
- 12/45 'Die KPH im Kampf für die Unabhängigkeit Indonesiens', november 1935
  - 'Thesen über die Taktik der KPH', 1935
  - 'Uebersicht der Parteiarbeit', 1935
  - 'Vorläufige Information über Parteitag', 1935
  - 'Bericht über den Parteitag der KPN 25. bis 29 Dezember 1936', 1937
  - 'Vorschläge hinsichtlich die neu zu wahlen Parteiführung der KPH', z.j.
  - 'Bericht über Holland', door A. Kellermann, 1937
  - 'Grundlage für die Diskussion zur Vorbereitung des Parteitages KPN', z.j.
  - 'Für ein starkes und unabhängiges Holland', 1938
- 12/46 Notulen en/of besluitenlijsten van de zittingen van het Politiek Bureau van de CPH, februari 1935 – augustus 1936
- 12/47 Vijf rapporten over partijpers en uitgeverij, 1936
- 12/48 'Taktik: für Einheit Gewerkschaften', 1935
  - 'Bericht über Textilarbeiterstreik', 1935
  - 'Bericht über Klub' [voor arbeid onder de zeelieden], 1936
- 12/50 'Bericht über die Parteiarbeit der KPH im Transportwesen', 1935
  - 'Bericht über die Arbeit in Rotterdam' [onder Indonesische zeelieden], 1935
  - Intern rapport 'innerlijke partijverhoudingen' en andere stukken betreffende problemen met het district Gelderland, 1935

- Brieven en rapporten betreffende agitatie, Plan-actie, hulp aan Spanje, 1936
- 'Vorschläge des genossen Schalker zu einigen der nächsten Fragen der KPN', 1936
- Brief van G. Hilkes te Bussum aan Bau-Interkom, 17 augustus 1937
- Rapport betreffende de RSAP, [1940]
- 12/51 Brief van 'Ercoli' [Togliatti] aan Dimitrov e.a. betreffende spionagearbeid in de Nederlandse marine, 4 juli 1936
- Brief van 'Grete Mertens' [Wilde] aan 'Ercoli', 3 juli 1936
- Rapport betreffende de opstand op De Zeven Provinciën, 1933
- 12/52 Ontwerp-brieven en resoluties betreffende het 'Hollandse vraagstuk', 1936
- 12/53 Opgaven van ledentallen en andere statistische gegevens, 1935-1936
- Brieven van 'Daan' [Goulooze] aan 'Anton' [Struik], oktober 1936
- 'Bericht über die Kader und die Parteischulung', 1937
- 'Material zum Kaderreferat. Holland' [betreffende het trotskisme], 1934
- 'Stellungnahme des Polburos KPN zur Kaderfrage', 1936
- 12/152 Brieven van 'Ercoli' aan Dimitrov betreffende Indonesische en Nederlandse vraagstukken, waaronder de financiële ondersteuning van Wijnkoop, 1936, 1937
- 13/16 Uittreksels uit *de Tribune*, augustus 1936
- 13/18 Rapporten betreffende diverse organisatorische en politieke kwesties in de CPN, 1937
- 'Sitzung des Polburos KPN', 8 januari 1938, 11 januari 1938, 5 juni 1938
- 'Vorschläge hinsichtlich Parteiführung', 1938
- Notulen van een zitting van het Politiek Bureau met stemming over samenstelling organen en benoeming hoofdredacteur, 1938
- 13/19 Gedrukte congresverslagen, 1938
- 13/20 'Kommuniqué über die Sitzung des Polburos September 1939' met 'Erklärung zur Lage' [mobilisatie]
- 13/22 'Entwurf Brief an die KPH', 28 januari 1940
- Instructie voor het gedrag in het geval van bezetting, z.j.
- 13/23 Uittreksels uit *het Volksdagblad*, augustus-september 1939
- 'Bericht KPH', onder meer met kritiek op N. Beuzemaker, 8 januari, 17 januari, 19 maart 1940
- Brief van 'Bernard' [Goulooze] aan 'bester Freund' betreffende conflict met de partijleiding, 26 november 1940
- Brief van idem, met kritiek op de partijtop, 28 maart 1940
- 'Thesen des Z.K. der KPH: Der Krieg der Imperialisten', z.j.
- Rapport betreffende 'Schwankungen' in de partij na afsluiting van het Molotov-Ribbentrop pact, 1939
- Rapport over werkzaamheden van de partij, 8 januari 1940
- 'Sitzung des Polburos', vrijwel onleesbaar [april 1940?]
- Scholingsstuk 'de binnenlandse politieke toestand', vrijwel onleesbaar
- [rol 5] Fond 495, opis 13, 18 (*Secretariaat, 1940-1941, 1920-1925*)
- 13/24 Notulen van de districtsconferentie Amsterdam, 3-4 februari 1940
- Rapportje van D. Schilp over de arrestatie van 'Jan Jansen' [J. Proost], 10 mei 1940

KIEST LOUIS DE VISSER

STEMT VOOR DE
COMMUNISTISCHE
INTERNATIONALE

COMMUNISTISCHE-PARTY-HOLLAND SECTIE DER COMM.
INTERNATIONALE

- 13/25   Resolutie van de CPN betreffende de imperialistische oorlog, 17 januari 1940
- 13/26   Verklaring van het Partijbestuur betreffende het roeyement van E. Mulder en anderen in het district Groningen, april 1940
- 13/27   Rapport 'Die innenpolitische Lage in den Niederlanden', 27 maart 1941
- 13/60   Rapport 'Die niederländische SDAP. Statistisches...', z.j. [1939]
- 18/16   Circulaires van de Komintern aan alle aangesloten secties, onder meer betreffende Polen, z.j. [1920]
- 18/44   Circulaires idem, onder meer met verzoek statistisch materiaal te leveren en betreffende de Russische hongersnood, 1921
- 18/107   Circulaires, 1922
- 18/116   Uitnodigingen aan Van Ravesteyn en Roland Holst om op het vierde Komintern-congres te verschijnen, 11 september 1922
- 18/175   Circulaires aan alle aangesloten secties, 1923
- 18/210   Ontwerp-brief aan de CPH, 4 juli 1923, Ru, Du
- 18/228   Besluitenlijsten van de zittingen van het Secretariaat van het EKKI, 5 januari, 16 februari, 17 maart, 24 maart, 25 maart en 13 juli 1924
- 18/229   Idem, 30 juli, 19 augustus, 7 oktober 1924 met als bijlage een ontwerp-brief aan de CPH, oktober 1924
- 18/230   Idem, 10 november 1924 met als bijlage een brief betreffende statuten, 19 november 1924
- Idem, 1 december 1924
- 18/259   Circulaire aan alle aangesloten secties, 15 maart 1924
- 18/260   Circulaires, 1924
- 18/270   Idem
- 18/272   Idem
- 18/275   Circulaire betreffende een Lenin-mausoleum, 15 maart 1925, Ru
- 18/354   Besluitenlijst van de zitting van het Secretariaat, 7 april en 13 april 1925
- 18/336A   'An die KPH' 4 januari 1924
- Brieven aan onder meer Bouwman, J. de Kadet, Van Lakerveld, Sneevliet, 'Manuel' [R. van Riel] en Wijnkoop betreffende het partijconflict, 1924
- Brief betreffende een 'Javabureau' in Amsterdam, 14 oktober 1924
- Brief van Zinovjev aan Roland Holst, 9 december 1924
- 18/336b   'Bericht über die Lage in Holland', 19 februari 1924 met rapporten door 'Max' en 'Johann', uittreksels uit deze rapporten en uit *de Tribune*, 1924
- 18/336B   Brieven van de CPH en van P. Schlecht aan Zinovjev e.a. betreffende het 'Hollandse vraagstuk', 1924
- Kopieën van stukken ingekomen bij de Profintern betreffende het vakbondsvraagstuk, onder meer de verklaringen van Bouwman en Sneevliet, 29 april 1924
- Rapporten van M. Hammer aan het EKKI, 1924
- [rol 6]   Fond 495, opis 18 (*Secretariaat, 1925-1933*)
- 372   Circulaires betreffende het proces-Barmat en betreffende Indonesië, 1925
- 377   Circulaires, onder meer betreffende propaganda, scholing, 1925

- 378 Circulaires, onder meer betreffende studenten in gekoloniseerde landen, Arbeiter-Neger-Kongress in Chicago, 1925
- 394b Brieven van Hammer uit Amsterdam en uittreksels daaruit, 1925
- Brieven en rapporten, onder meer van 'Christoph' [Humbert-Droz] betreffende het partijconflict, de politieke en economische toestand, 1925
- 397A Brieven van 'Max Stirner' [E. Woog] aan 'Manuel' [Van Riel], brief aan 'Johann' en andere brieven betreffende het partijconflict, 1925
- Brief aan W. Münzenberg en andere brieven betreffende de relatie met IAH, 1925
- 410 Circulaires aan alle aangesloten secties, 1925
- 425 Besluitenlijst van de zitting van het Secretariaat 26 april 1926 met brief betreffende het congres van de CPH, 26 april 1926
- 426 Besluitenlijsten van idem, 12 februari, 22 februari, 1 maart, 19 april 1926
- 430 Idem, 23 juni 1926
- 433 Idem, 12 juli 1926
- 435 Idem, 6 september 1926
- 452 Circulaires betreffende de algemene werkstaking in Groot-Brittannië, 1926
- 456 'Manifest für Indonesien', 1926
- 459, 461 Circulaires aan alle secties, 1926
- 465A Telegram aan E. Hoernle en E. van Overstraeten, 1926
- 'Instruction pour la delegation de l'IC en Hollande', 1926
- Telegram van Humbert-Droz aan Wijnkoop, 1926
- Brieven en rapporten stukken van Humbert-Droz en 'Pepper' [J. Pogány] betreffende het 'Hollandse vraagstuk' en Indonesië, 1926
- 477A Brief van Hoernle [?] aan Zinovjev, 'Eine Linksbewegung in der holländischen Sozialdemokratischen Partei', 1926
- Rapporten van Hoernle en Van Overstraeten betreffende de CPH, 1926
- 568 Circulaires betreffende scholing, 1927
- 569 Circulaires betreffende de politieke toestand in diverse landen, 1927
- 572A Brieven met aansporing alle krachten op Indonesië te concentreren, 1927
- 628, 629 Circulaires aan alle secties, 1928
- 670 'Minute of commission appointed to prepare conference on colonial work of western european parties' en andere stukken betreffende de conferentie over het koloniale werk, 1929
- 765 Circulaire met verwijten inzake Indonesië, 5 januari 1930
- 895 Circulaires aan alle secties, 1930
- 952 'Plan für Verlag in Holland', 1933
- 968 'Bericht über die holländischen Parteitag 1933', door 'Henrykowski' [S. Amsterdam], 1933
- [rol 7] Fond 495, opis 18, 20 (*Secretariaat, 1935-1940, 1924-1925*)
- 18/1032 Agenda en besluitenlijst van de zitting van het Secretariaat, 28 november 1935
- 'Bericht über die Probleme....in der KPH' (door Beuzemaker), 15 november 1935
- 18/1038 Besluitenlijst van de zitting van het Secretariaat, 16 december 1935 met brief aan de CPH, 17 december 1935, formuliertjes voor de schriftelijke stemming
- 18/1075 Stuk betreffende de benoeming van A. Struik als vertegenwoordiger in Moskou, 21 februari 1936

- 18/1078 Besluitenlijst van de zitting van het Secretariaat, 28 februari 1936 met als bijlagen stukken over de Plan-politiek, rapporten van Struik over de politieke toestand en het 1935, uittreksels uit *le Peuple* betreffende de Plan-acties van de SDAP, 1936
- 18/1124 Besluitenlijst idem, 5 december 1936 met resoluties over het 'Hollandse vraagstuk' verschillende ontwerpen, 1936
- 18/1174 Besluitenlijst idem, 10 februari 1936
 - Rapport met kritiek op de anti-trotskistencampagne van de CPH, 4 februari 1937, Ru, Du
 - Besluitenlijst idem, 11 februari 1937 met resolutie over scholing, Ru, Du
- 18/1203 Besluitenlijst idem, 11 juni 1937
- 18/1213 Besluitenlijst idem, 31 juli 1937
- 18/1230 Besluitenlijst idem, 21 december 1937 met discussiemateriaal over organisatorische situatie, trotskisme in Holland, SDAP etc.
 - Besluitenlijst idem, 30 december 1937, met rapport 'Zur Lage in Holland', verschillende versies, ontwerp 'Taken en opgaven voor de partij'
 - Rede van Dimitrov over het 'Hollandse vraagstuk', 23 december 1937
 - Statistiek van partijleden in de vakbeweging, 1937
- 18/1231 Rede van 'Camarade hollandais' op de internationale conferentie van communistische partijen, 21 april 1937
- 18/1241 Besluit van het Secretariaat, 20 april 1938
 - 'Einige Bemerkungen zur Vorbereitung des Parteitages im April 1938'
- 18/1248 Besluit idem, 14 juli 1938
 - 'Beschluss über den Parteitag der KPH', 29 juni 1938
- 18/1263 Besluit idem, 15 november 1938
 - 'Einige Ratschläge zur Politik der KPN', 7 december 1938, meerdere ontwerpen
 - Rapporten betreffende de toestand in Nederland en in Indonesië, 1938
- 18/1287 Besluit idem, 22 juli 1939
 - 'Memorandum über die politische Lage', 16 juli 1939 met als bijlagen onder meer ontwerp-statuten en adviezen over nieuwe statuten, 27 juli 1939
- 18/1312 Besluit idem, 31 januari 1940 met concept-brieven aan de CPN over oorlogsdreiging, 1940
- 18/1320 Besluit idem, 11 mei 1940
- 18/1321 Besluit idem, 8 juni 1940 met als bijlage 'Direktiven an KPH'
- 18/1332 Brieven van S.J. Rutgers aan de 'Verein für kulturelle Beziehungen W.O.K.S.', 16 april 1941 en 15 mei 1941
- 18/1333 Besluitenlijst idem, 30 december 1936
- 20/210 Stukken betreffende de uitgeverij, februari 1936
- 20/211 'Bericht über die Sitzung des ZK der KPN', 3-4 juli 1937 met resoluties als bijlage
 - 'Dringlichkeitsprogramm', 6 juni 1937
 - Brief van Hilkes aan 'Genossin Rachel', 17 augustus 1937
 - Rapporten betreffende de toestand in partij, vakbond en maatschappij, 1937
- 20/945 Telegram van de CPH aan KPD, 2 november 1925
- 20/946 Besluitenlijst van de zitting van het Bureau van het Secretariaat, 13 december 1924
- 20/948 Idem, 15 januari, 26 januari, 28 februari, 14 mei, 3 augustus, 10 augustus, 4 november 1925

- [rol 8]   Fond 495, opis 25 (*Organisatieafdeling, 1924-1926*)
- 1   Verslagen van de zittingen van de Organisatieafdeling, 24 juli en 12 november 1924
- 'Bericht über die Organisationsfragen der KPH', 1924
- 12   Verslag van de zitting van het 'kleine college' van de Organisatieafdeling, 20 mei 1925
- 14   Verslagen van de zittingen van de Organisatieafdeling, 16 februari, 22 april, 2 juni 1925 met als bijlagen werk- en organisatieplannen, 1925
- 18   Verslag idem, 15 april 1925
- 34   Circulaires uitgaande van de Organisatieafdeling, 1925
- 35   Verslag idem, 28 augustus 1925 met circulaires, 1925
- 80   Idem, 9 juni 1926, ook Ru
- 84   Idem, 19 oktober 1926, Ru
- 90   Verslag van de bespreking van de Uitgebreide Exekutieve met de Nederlandse afgevaardigden, 19 maart 1926
- 94   Circulaires aan alle secties, 1926
- 95   Idem
- 107   Besluitenlijst van de zitting van de Organisatieafdeling 2 maart 1927, Ru
- 111   Circulaire, 1927
- 133   'Organisatorische Formen der Vorbereitung zum 1. August', [1929]
- 140   Circulaires, 1929
- 159   Circulaires, 1930
- 166   'Bericht über die KPH, Ergebnisse der Auflösung der Wijnkoopgruppe', z.j.
- 190   'Der 1. August in Holland', 1931
- 192   Rapporten betreffende werklozenbeweging en Provinciale Statenverkiezingen, 1931
- 209   Circulaires, 1932
- 211   'Die Frage der Fluktuation in der holländischen Partei', 1932
- 214   'Eine Korrespondenz aus Holland' door Beuzemaker, 28 april 1932
- 554   Kopie van een brief van het EKKI aan CPH betreffende het reformisme, 6 juli 1923
- 555   'Bref historique du PCH', met Duitse versie, z.j.
- Brieven en circulaires aan de CPH betreffende organisatorische problemen, 1924
- 556A   Brieven idem, 1925
- 559   'Die Betriebszeitungen', 18 december 1925
- 561   Brieven aan de CPH, 1926
- Brieven van 'J. Johansen' [Van Wijngaarden], 1926
- 'Entwurf Thesen... Arbeit unter den Frauen' 15 april 1926
- 'Die nächsten organisatorischen Aufgaben...' z.j.
- 562   Rapporten van Van Reesema betreffende de Wijnkoopgroep, congres CPH, vakbondseenheid en andere kwesties, 1926
- 563   Statistiek van Nederlandse stakingen over de jaren 1919-1926, 1928
- Rapporten van de CPH aan het EKKI betreffende de organisatorische situatie, 1926
- Verslag van district Amsterdam over de periode september 1925 – juli 1926
- Brief van H. Ankersmit aan 'Genossin Sturm' over vrouwenwerk, 1925
- 564   Circulaires van de CPH aan de afdelingen en districten, soms met vertaling in het Duits, 1926
- 566   Oningevulde formulieren voor straat- en bedrijfskernen, 1926

- 568 Rapporten, handleidingen voor de districten, onder meer betreffende bedrijfskernen, 1926
- 569 'Bericht der holländischen Delegation über die Gewerkschaftsarbeit der KPH', 1926
- 'Zur Lage der KPH', 12 mei 1925, met een interview met E. Fimmen en 'Material zu den Gewerkschaften' door Van Lakerveld

[rol 9] Fond 495, opis 25 (*Organisatieafdeling, 1927-1929*)

- 570 Uittreksels uit *de Tribune* betreffende straat- en bedrijfskernen, 1927
- 571 Brieven van de Organisatieafdeling en de CPH-vertegenwoordiger in Moskou aan de CPH, 1927
- 573 Brieven van de CPH aan de Organisatieafdeling en de vertegenwoordiger in Moskou, 1927
- 574 Ontwerp-statuten van de CPH, verscheidene versies, 1927
- 575 Circulaires van de CPH aan afdelingen en districten, 1927
- 'Entwurf Resolution Koloniale Frage', 1927
- 'Entwurf Resolution Kommunalpolitik', z.j.
- 576 Richtlijnen voor de structuur van het Partijbureau en andere stukken betreffende de organisatie en de Controlecommissie, 1927
- 577 Ontwerp-resolutie vakverenigingskwestie, z.j.
- 579 Rapporten van Van Reesema, onder meer betreffende het vakbondsvraagstuk, 1928
- 580 Rapporten idem, 1928
- 581 Rapporten idem, 1929
- Brieven van 'Silvio' [S. Bamatter] aan 'Magnus' [R. Gyptner] betreffende problemen in de CPH, 1929
- Brieven van P. Bergsma en De Leeuw betreffende interne conflicten, 1929
- Rapporten betreffende de situatie in de partij, 1929
- 583 Rapporten van Van Reesema over de 1 meiviering en 1 augustusviering, 1930
- 584 'Bericht über die Landeskonferenz der IAH Hollands', door H. Gortzak, 1930
- 'Aufruf der IAH Konferenz', 1930
- 585 Kopie van een brief van het NAS, z.j.
- 1253 Rapporten van Van Reesema over de IAH, 1928, 1929
- 1363 'Antimilitaristische Aufgaben der KPH', [1924]
- Brieven van de Militaire Commissie van het EKKI aan de CPH, 1924, 1925
- Overzicht voor het Partijbestuur van het werk onder de militairen, 14 november 1929

[rol 10] Fond 495, opis 28 (*Midden-Europees Landensecretariaat, MELS, 1929-1932*)

- 30 Brieven van het MELS aan het West-Europees Bureau (WEB) in Berlijn betreffende het 'Hollandse vraagstuk', 1929
- 30A Brief van Van Reesema aan de CPH betreffende vertrouwensbreuk, 8 januari 1929
- Brieven van het MELS aan de CPH, 1929
- 31 Verslagen van de zittingen van het MELS, 10 juli, 25 oktober en 11 november 1929 met als bijlagen onder meer het verslag, ontwerp-stellingen en resoluties van de Hollandse Commissie, 10 juli 1929

- 44A 'Entwurf für eine Resolution über die Wahlergebnisse' en andere stukken betreffende strategie en tactiek, vooral ten aanzien van Indonesië, 1929-1930
- 44b Rapport van W. Florin en brieven met uitvoerige rapporten van 'Silvio' [Bamatter] aan 'Magnus' [Gyptner], 1929-1930
- Brieven van 'Neptun' [A. Ferguson] met rapporten over de situatie in de CPH, 1930
- 47 'Direktive an das WEB für den Parteitag des KPH', 8 november 1930
- Uittreksel uit een verslag van een zitting van het WEB, 13 januari 1930
  - Brieven van het EKKI aan het WEB betreffende de CPH, 1930
  - Telegram aan CPH, 1930
- 48 Verslagen van de zittingen van het MELS, 11 februari, 3 juli, 12 november en 21 november 1930
- 56 'Der Parteitag der KPH', 15 maart 1930
- 61 Rapport 'De Tribune', 25 mei 1930
- Referaat van Schalker op de zitting, 5 juni 1930
- 80 Vertaalde artikelen uit *de Tribune* en andere stukken betreffende de Wijnkoopgroep, 1930
- 84 Bulletin van het MELS, december 1930
- 117 Deel van het verslag van de zitting 22 februari 1931
- 150 Idem, 15 december 1931
- 156 'Dekadenbericht des MELS des EKKI', 16 augustus 1931
- 168b Brieven van het EKKI aan de CPH, 1931, 1932.

[rol 11] Fond 495, opis 28 (*MELS, 1932-1934*)

- 176 Verslag van de zitting van het MELS, 26 januari 1932, Ru
- Ontwerp Agrarisch program CPH en diverse andere stukken betreffende het agrarisch vraagstuk, 1932-1933
- 186 Verslag van de zitting van het MELS, 10 maart 1932
- 208 Idem, 2 juli 1932
- 215 Idem, 28 september 1932
- 216 Idem, 25 november 1932
- 224 Rapporten betreffende de politieke en economische toestand, de organisatie van de partij, Indonesië, 1932
- 238 'Entwurf Wahlpropaganda', 28 februari 1933
- Correspondentie van het MELS met de CPH, 1933
  - Brieven betreffende Links Richten, activiteiten van J. Last en J. Gans en hun brieven met wederzijdse beschuldigingen, 1933
  - Brieven van het MELS aan de CPH, 1934
  - Brief van 'A' aan 'Arifun', 14 september 1934
  - Brief van G. Perfors aan het EKKI, 22 november 1934

[rol 12] Fond 495, opis 28 (*MELS, 1930-1935*)

- 244 Verslag van de zitting van het MELS, 7 maart 1934

- Discussievoorstellen en ontwerp-manifest 'Voor een Sovjet Holland', verschillende versies, 1934
- 303 Rapporten en andere stukken betreffende de districten/afdelingen Amsterdam-Kinkerbuurt, Appingedam, Noord-Holland, Utrecht, 1930
  - 'Die Lage in der KPH vor dem Parteikongress' en andere rapporten betreffende de situatie in Nederland en in de CPH, 1930
  - Brief van 'Paul' aan 'Vr. de Leeuw', 24 juli 1930
- 304 'Thesen zur Kolonialfrage' en andere stukken betreffende de sociaal-democratie en het koloniale vraagstuk, 1930
- 305 Uittreksels uit *de Tribune*, 1930, 1931
  - 'Die SDP und Zimmerwald', 15 februari 1931
  - 'Thesen für die Parteikonferenz der KPH', 3 maart 1931
  - 'Das elfte Plenum des EKKI' en rapporten betreffende de CPH, 1931
- 306 Uittreksels uit *de Tribune*, 1932
  - Voorbereidende stukken voor het partijcongres van 24-28 december 1932
  - Verklaringen van de terugkerende leden van de Wijngoepgroep en rapporten betreffende het partijcongres van 1932, 1933
- 307 'Mitteilungen' [betreffende de Twentse textielstaking], 1932
  - Rapporten van 'Magnus' en anderen betreffende de CPH, 1932
  - Brief van 'Paul' aan 'werter Freund', 22 april 1932
  - Rapporten betreffende de textielstaking, het vakbondsvraagstuk, het Anti Oorlogscongres, het 'Vlaamse vraagstuk' en de situatie in Nederland, 1932
- 308 'Meutereien auf der holländischen Flotte in Indonesien', 1933
  - 'Der Aufstand der Zeven Provinciën', 1933
  - Uittreksels uit *de Tribune* en *het Volk*, 1933, 1934
  - Stukken betreffende het agrarische vraagstuk, pers en propaganda van de CPH, 1933
- 309 Rapport betreffende het SDAP-congres, 1934
  - Rapporten van Van Reesema over Holland, 1934
  - Stukken betreffende het vakbondsvraagstuk en de Indonesische jeugdbeweging, 1934
  - 'Sitzung der ZK der KPH, 10 september 1934, met als bijlagen resoluties
  - 'Streik indonesischer Seeleute in Rotterdam', 27 februari 1935

- [rol 13] Fond 495, opis 30 (*Agitprop-afdeling, diverse jaren*) en 33 (*Informatie-afdeling, 1921-1922*)
  - 30/8 Uitgaande circulaire, 1921
  - 30/59 Idem, 1924
  - 30/65 Enquêteformulieren, 1924
  - 30/68 Idem
  - 30/144 Idem, 1925
  - 30/152 Idem, 1925
  - 30/231 Verslag van de zitting van de Agitprop-afdeling, 7 september 1926
  - 30/243 Circulaires, 1926
  - 30/246 Idem
  - 30/259 Idem

- 30/260 Brief betreffende *de Tribune*, 1926
 30/266 Circulaires, 1926
 30/268 Idem
 30/272 Idem
 30/274 Idem
 30/276 Idem
 30/331 Circulaires, 1928 [doorkruist nummering]
 30/333 Circulaires, 1927
 30/347 Brieven van de CPH aan de Agitprop-afdeling, 1927
 30/383A Uitgaande circulaires, 1927
 30/388 Idem
 30/389 Idem
 30/730 Circulaires, 1931
 30/945 Brieven van 'Max' betreffende antifascistische initiatieven in Nederland, 1933
 30/968 Circulaires, 1935
 30/1027 Idem
 30/1126 Circulaires, 1936
 30/1127 Idem
 30/1175 Voorstel betreffende kaderschool, 1937
 30/1192 Circulaire betreffende kaderschool, 1937, Ru
- 33/32 Circulaire, 1921, Ru
 33/114 Brief aan de CPH, 1925
 33/167 Rapporten van de Informatie-afdeling betreffende de economische en politieke situatie in Nederland en de organisatie van de CPH, 1926
 33/169 Idem
 33/170 Rapport idem, z.j.
 33/172 Rapporten idem, 1927
 33/178 Idem
 33/183 Idem
 33/188 Rapporten idem, 1928
 33/190 Rapport idem, 1928
 33/191 Circulaire betreffende 'Kriegsfrage', z.j.
 33/334 Rapporten idem, 1920-1921, Ru
 33/335 Rapporten idem, 1921, Ru
 33/336 Rapporten idem, 1921-1922, Ru
- [rol 14] Fond 495, opis 33 (*Informatie-afdeling, 1922-1928*), 34 (*Commissie Boerenvraagstuk, 1932-1934*) en 41 (*Hollandse Commissie, 1923-1924*)
- 33/337 Rapporten van de Informatie-afdeling betreffende de economische en politieke situatie in Nederland en de organisatie van de CPH, 1922/1923, Du, Ru
 33/338 Rapporten idem, 1924
 33/339 Rapporten idem, 1925
 33/340 Rapporten idem, 1926, Du, Ru
 33/341 Rapporten idem, 1927
 33/342 Rapporten idem, 1928

- 34/32 Gedeelte van het referaat door Beuzemaker betreffende het boerenvraagstuk, 28 maart 1932
- 34/53 Correspondentie, onder meer met het Nederlandsch Boerencomité betreffende de verplaatsing van het Europees Boeren Comité van Berlijn naar Parijs en antifascistische acties op het Nederlandse platteland, 1934
- 34/71 Correspondentie, onder meer door H. Koch, M. Harmsen, 'Paul' en 'Lorenz' betreffende het boeren- en tuindersvraagstuk, 1930-1931
- 34/79 Correspondentie idem, 1932
- 41/1 Brieven van het EKKI aan de CPH, 1923, 1924
- 41/2 Verslagen van de zittingen van de Hollandse Commissie met bijlagen, januari-maart en juli 1924
- [rol 15] Fond 495, opis 41 (*Hollandse Commissie, 1925, 1928*), opis 51 (*Vakbondscommissie, 1926*), opis 154 (*afdeling Verre Oosten, 1923, 1930*); fond 499, opis 1 (*West-Europees Bureau, WEB, diverse jaren*)
- 495/41/4 Verslagen van de zittingen van de Hollandse Commissie, met bijlagen, april en augustus 1925
- 495/41/9 Diverse resterende stukken betreffende Nederland, 1925, 1928 en z.j.
- 495/51/1 Resolutie van de Vakbondscommissie van het EKKI betreffende het Hollandse vraagstuk, 1926
- Verslag van de zitting van de Vakbondscommissie, met bijlagen, april 1926
- 495/154/209 Mandaatbriefjes Sneevliet, 1923
- 495/154/434 Stukken betreffende activiteiten onder de Indonesiërs, 1930, Du, Ru
- 495/154/415 Verslag van de zitting van de afdeling Verre Oosten, februari 1930, Ru
- 499/1/3 Brief aan de CPH, 1920
- 499/1/10 Verslag van het beraad betreffende een internationale strijddag tegen de oorlog, maart 1929
- 499/1/23 Uitgaande circulaire, juni 1929
- 499/1/33 Rapporten, circulaires en andere stukken door 'Helmut' betreffende de CPH, 1931
- 499/1/34 Brief van 'Alarich' [Gyptner], januari 1931 en brieven van het WEB met besluiten ten aanzien van de CPH, 1931
- [rol 16] Fond 495, opis 159-163 (*Plenum; Uitgebreide Exekutieve, 1922-1925*)
- 159/72 Brief van Wijnkoop aan de KPD, 2 januari 1922
- 161/47 Resolutie 'Zur Frage der Religion', 1923
- 161/85 Lijst 'inhoud archief oppositie-Bouwman c.s.' met knipselarchief, 1923
- 161/86 Brieven van Wijnkoop en Ceton aan Bouwman, deels in het Duits vertaald, 1923
- 161/87 Overzicht van de geschiedenis van de CPH tot 1923, 1923
- 'Bericht der KPH-Opposition an die Erw. Exekutive', 1923

- 161/88 Program, brieven en andere stukken van de oppositie-Van Reesema/De Kadet aan het EKKI, 1923
- 161/89 Brieven van de oppositie, 1923
- 161/90 Verklaringen en stukken van de CPH betreffende de oppositie, 1923
- 161/91 Rapport van de Commissie inzake het Hollandse vraagstuk, 1923
- 161/92 Idem, Engelse versie
- 161/110 Mandaatbrieven van de CPH-afgevaardigden, 1923
- 161/115 Mandaatbrief J.W. Kruijts als afgevaardigde van de IAH, juni 1923
- 163/205 Resolutie betreffende het Hollandse vraagstuk, verschillende ontwerpen en amendementen, 1925
- 163/236 Deelnemerslijst eerste zitting van de Politieke Commissie van de Uitgebreide Exekutieve, 31 maart 1925
- 163/365 Verslag van idem, zitting 1 april 1925
- 163/367 Idem, 2 april 1925
- 163/368 Idem, 7 april 1925
- 163/370 Idem, 8 april 1925
- 163/372 Idem, 14 april 1925
- 163/375 Overzicht van de samenstelling 'Alte und Neue Zentrale', 1925
- 'Forderung der Opposition', 1925
- 163/376 Deel van het verslag van de Hollandse Commissie, 2 april 1925
- [rol 17] Fond 495, opis 163-167 (*Plenum; Uitgebreide Exekutieve, 1925-1928*)
- 163/377 Ontwerp-resolutie inzake het 'Hollandse vraagstuk', met reacties, 1925
- 163/386 Mandaatbriefjes Nederlandse afgevaardigden, maart 1925
- 164/7 'Einteilung der Referenten der Informationsabteilung in die verschiedenen Kommissionen', 1926
- 164/81 Verslag van de zitting 22 februari 1926
- 164/244 Verslag van de Indonesische Commissie van de Uitgebreide Exekutieve, 3 maart 1926
- 164/262 Besluitenlijst zitting 19 maart 1926, Ru
- 164/402 Verslag van de zitting van de Hollandse Commissie, 4 maart 1926
- 164/404 Idem, 7 maart 1926
- 164/407 Telegrammen van A. Wins, Mannoury e.a., 1920
- 164/408 Kopie van een brief van Wins aan het EKKI, 4 februari 1926
- 164/410 Brief van afdeling Almelo aan de CPH, 10 februari 1926
- 164/412 'Bericht ...über die Gewerkschaftsarbeit der KPH', 1926
- 164/414 'Die Holländische Kommission. Der Fall Wins', 1926
- Verklaringen van De Visser en Wins, 1926
- 164/482 Mandaatbriefjes Nederlandse afgevaardigden, februari 1926
- 164/494 Passe-partout voor Seegers, 1926
- 164/495 Passe-partout voor 'Glas', 1926
- 165/5 'Holland', rapport, 1926

- 165/35 'Die Gewerkschaftsbewegung in Holland und die Aufgaben der KPH' en andere rapporten betreffende het vakbondsvraagstuk, 1926
- 165/166 'Die Kommunistische Internationale an die Arbeiterschaft Hollands', verschillende concepten, 1926
- 165/194 Verslag van de zitting van de Vakbondscommissie, 1 december 1926
- 165/307 Deelverslag van de zitting van het Presidium, 26 november 1926
  - 'Protokoll der Präsidiums-Kommission zur Wijnkoop-Frage', 4 december 1926
  - 'Der Ausschluss von Wijnkoop aus der KPH' en andere stukken betreffende de Wijnkoopgroep, 1926, Du, Ru
- 165/321 Verslag van de Mandaatcommissie, 16 november 1926
  - Lijst van afgevaardigden naar het zevende Plenum, 1926
- 165/324 Mandaatbriefjes van De Visser en W.S. de Roo, 12 november 1926
- 165/339 Passe-partouts idem, 1926
- 165/373 Verslagen van de zittingen van het Presidium, 24 november, 26 november en 15 december 1926 met als bijlage onder meer 'Frage der Wijnkoopgruppe'

- 166/1 Circulaire aan alle secties, 24 maart 1927
- 166/11 'Holland', rapport, 1927, Ru
- 166/64 Verslag van de zitting van het Plenum 20 mei 1927, verschillende versies
- 166/120 'Die holl. Sozialdemokratie während des Krieges' en andere rapporten betreffende de politieke situatie door Van Reesema, 1927
- 166/205 Mandaatbriefje van De Leeuw voor de zitting 10 mei 1927

- 167/66 Verslag van de zitting van de Vakbondscommissie, 11 februari 1928
- 167/30 [sic] Verslag van de zitting van het Plenum, 10 februari 1928
- 167/148 Brief en mandaatbrief G.J. van Munster, 1928
- 167/149 Passe-partout idem, 1928

- [rol 18]** Fond 495, opis 168-171 (*Plenum; Uitgebreide Exekutieve, 1929-1933*)

- 168/93 Uittreksel uit het verslag van de plenaire zitting, 6 juli 1929
- 169/16 Verzoek om informatie ten behoeve van het elfde Plenum, 1930
  - 'Bericht über die KPH', 1930
- 169/62 Deelverslag van de plenaire zitting, 1 april 1931
- 169/101 Idem, 12 april 1931
- 169/168 Voorstel Mandaatcommissie aan de Politieke Commissie betreffende het elfde Plenum, 18 februari 1931
  - Brief van M. Kemper met verzoek deel te mogen nemen, z.j.

- 170/117 'Textilarbeiterstreik', verschillende versies, 23 augustus 1932
- 170/293 Uittreksel uit het verslag van de plenaire zitting, 5 september 1932
- 170/389 Enquêteformulieren, ingevuld door Beuzemaker en Schalker, 1932
- 170/395 Passe-partout van Beuzemaker, 1932
- 170/397 Passe-partouts van De Visser, Schalker, 1932

- 171/179 Agenda voor en kort verslag van het dertiende Plenum, 2 december 1933
  - Discussiestuk betreffende Indonesië, 1933

- 171/191   Agenda voor en kort verslag van de plenaire zitting 4 december 1933
- 171/313   Deelnemerslijst en verslag van de eerste commissie 'Seeleute und Hafenarbeiter', 8 december 1933
- 171/315   Deelnemerslijst en verslag van de tweede commissie 'Seeleute und Hafenarbeiter', 11 december 1933
- 171/325   Enquêteformulieren, ingevuld door Arifun, Schalker, Postma, 1933
- 171/338   Mandaatbriefjes idem, 1933

[rol 19]   Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1919-1924*)

- 1   'Open brief aan Maxim Gorki door Henriette Roland Holst', 1918
- 2   Congresmap, gedrukt, 1919
- 3   Congresmap, gedrukt, 1920
- 4   Brieven van Roland Holst aan Rutgers, 1920
- 5   Brieven van A. Pannecoek aan idem, 1920
- 6   Brieven van J. Ceton, B. Luteraan, W. van Leuven, D. de Lange en H. Gorter aan Rutgers, 1920
- 7   Duitse vertaling met commentaar (door Wijnkoop) van krantenartikelen betreffende de oprichtingsvergadering van het Amsterdams Bureau en diamantimport door B. Rutgers-Mees, februari 1920
- 8   Propaganda voor *de Tribune*, gedrukt, z.j.
- 9   Ingekomen stukken van het organiserende comité van de Internationale Anti-Militaristische tentoonstelling en van Ontwikkelingsclub De Toekomst, Bussum, 1920
- 10   Agenda, notulen en resoluties van het twaalfde congres, 13-15 november 1921 in Groningen, 1921
- 11   Congresstukken van het dertiende congres, 27-30 januari 1923 in Amsterdam, 1923
- 12   Brieven en oproepen van de oppositie-Bouwman/De Kadet en van de Haarlemse afdeling van de CPH, 1923
- 13   Lijst van door de CPH uitgegeven boeken en brochures, bibliografie van de werken van F. Domela Nieuwenhuis, 1923
- 14   Congresstukken van het vijftiende congres, 12-15 april 1924 in Rotterdam, 1924
- 15   Notulen van vergaderingen, resoluties, actieprogramma en circulaire's; resolutie van de afdeling Zaandam over de werkzaamheden van de partij en een brief over een protestbijeenkomst tegen de Witte terreur in Estland, 1924
- 16   Stukken van en betreffende de oppositie-Bouwman/De Kadet, 1924

[rol 20]   Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1924-1928*)

- 17   Resoluties, onder meer betreffende een 'Partij van den Arbeid', het trotskisme, de werkzaamheden van de IRH, circulaire's en oproepen, 1925
- 18   Brieven en telegrammen van de CPH aan de KPD, de CPUSA en aan R. Fischer, 1925
- 19   Manifest van de oppositie aan de leden van de CPH, in verband met het schisma binnen de partij, 1925
- 20   Artikelen, vertalingen en knipsels uit Nederlandse kranten, onder meer over de activiteiten van de CPH, de Wijnkoopgroep, het vakbondsvraagstuk, 1925

- 21   Congresstukken van het achttiende congres van de CPH, 20-24 mei 1926. Met een samenvatting van de congres toespraak van Roland Holst over arbeid onder vrouwen, mei 1926
- 22   Circulaires en manifesten, notulen van bijeenkomsten van de Agitprop-afdeling; verslag van de landelijke Vakverenigingscommissie en briefwisseling met het NAS, 1926
- 23   Richtlijnen, circulaires, oproepen van districten en afdelingen, 1926
- 24   Stukken betreffende de partijconferentie 16-17 juli 1927 in Amsterdam, 1927
- 25   Notulen van bijeenkomsten van het Partijbestuur en de Organisatie-commissie, circulaires en briefwisseling met het NAS over de situatie in Indonesië, de campagne ter verdediging van Sacco en Vanzetti, over interne aangelegenheden, 1927
- 26   Verslagen van districtsconferenties; *de Meiklok*, orgaan van de CPH, januari 1927
- 27   Stukken voor het negentiende congres van de CPH, 7-9 april 1928 in Amsterdam, 1928
- 28   'Politieke brieven' van het Partijbestuur; notulen van de Agitprop-afdeling, van de Organisatie-commissie en van de landelijke Vakverenigingscommissie, 1928

[rol 21]   Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1929-1930*)

- 29   Bedrijfskranten en scholingsmateriaal van de Marxistische Arbeiders School, z.j.
- 30   Stukken betreffende de partijconferenties 8 maart en 1-2 april 1929
- 31   Notulen met bijlagen van zittingen van Partijbestuur, de Agitprop-afdeling, de Agrarische-, de Organisatie- en de Vakverenigingscommissie, februari-december 1929
- 32   Referentenmateriaal en uitgaande circulaires, 1929
- 33   Verkiezingsprogramma met aantekeningen van Van Reesema, verkiezingslijst, statistische gegevens over de verkiezingen, 1929
- 34   Circulaires, oproepen en andere stukken van districten en afdelingen, 1929
- 35   Bedrijfskranten, 1929
- 36   Notulen met bijlagen van zittingen van het Partijbestuur en het Politiek Bureau, voornamelijk betreffende De Groot als leider van de Rode Vakbewegings Oppositie, 1930
- 37   Circulaires, 1930
- 38   Brief van de CPH aan de CPGB betreffende solidariteit met de Yorkshire textielstakers; briefwisseling van C. Schalker, De Leeuw en anderen over de RVO en partij-aangelegenheden, 1930

[rol 22]   Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1930-1931*)

- 39   Bulletins van districten en afdelingen, 1930
- 40   Bedrijfskranten, 1930
- 41   Verslag van de partijconferentie 6-8 juni 1931 in Amsterdam, 1931
- 42   Notulen met bijlagen van zittingen van Partijbestuur, het Politiek Bureau en de organisatie-commissie; briefwisseling van C. Schalker en De Leeuw in Moskou, 1931
- 43   Schriftelijke cursussen van de Marxistische Arbeiders School, 1931

- [rol 23] Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1932-1938*)
- 44 Verslag (incompleet) van het partijcongres 24-27 december 1932 in Amsterdam met onder meer de verklaring van Wijnkoop, stukken betreffende het agrarisch vraagstuk, Indonesië en de redevoeringen van de vertegenwoordiger van het EKKI, 1932-1933
- 45 Verslagen van de zittingen van het Politiek Bureau, met enige gedrukte manifesten 8 januari – 2 februari 1932
- 46 Concept-artikelen van De Leeuw, 1932
- 47 Resoluties van het Politiek Bureau en secretariaat, onder meer over de activiteiten in de koloniën; circulaire en oproepen, 1933
- 48 Pamfletten en bedrijfskranten, 1933
- 49 Verslag van de partijconferentie betreffende de nationale en internationale situatie met een opgave van de sociale en politieke achtergronden van de 184 afgevaardigden, 1934
- 50 Resoluties van het Politiek Bureau, afschrift van een brief aan het NAS; pamfletten onder meer betreffende de Jordaanopstand, 1934
- 51 'Politieke Brieven' en pamfletten, 1936
- 52 Overzicht van artikelen uit *het Volksdagblad*, september 1936
- 53 Congresstukken betreffende het congres 'Voor een vrij en onafhankelijk Nederland', 1938
- 54 Verslagen van de zittingen van het Partijbestuur en het Politiek Bureau, 8 januari – 1 juni 1938
- 55 Illegale uitgaven van *de Waarheid*, 7 december 1940 ['no. 1'] – 18 juli 1941
- [rol 24] Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, diverse jaren*)
- 56 Losse nummers van onder meer *de Plattelands-Tribune, de Tribune, de Communistische Onderwijzer, 1 Mei*, 1921-1934
- 57 Brochures, uitgegeven door CPH, VVSU en Rode Hulp; circulaire en stukken betreffende de uitlevering van vier Duitse socialisten vanuit Laren, 1920-1935 en z.j.
- 58 Verkiezings- en andere aanplakbiljetten van de CPH, z.j.
- 59 Verslag en brieven van onder meer Van Ravesteijn, Rutgers en Wijnkoop aan het EKKI betreffende de organisatie van de communistische beweging in Nederland, 1919
- 60 Verslagen en brieven van onder meer Rutgers, Sneevliet, Wins en Wijnkoop aan het EKKI over de situatie binnen de partij, het vakbondsvraagstuk en andere kwesties, 1920
- 61 Brieven van onder meer J. Jansen [Proost], Gorter, Pannekoek en Roland Holst aan het EKKI over de situatie binnen de leiding, hulp aan hongerend Rusland, financiële en andere kwesties, 1921
- 62 Verslagen en brieven van onder meer Ceton, Wijnkoop, en Jansen aan het EKKI over de situatie binnen de partij, de verkiezingscampagne, de stakingsbeweging en andere kwesties, 1922
- 63 Verslag en brieven van onder meer Wijnkoop en Ceton betreffende de activiteiten van de oppositie, het vakbondsvraagstuk en de financiële situatie bij *de Tribune*, 1923

- [rol 25]   Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1923-1925*)
- 64   Verslagen en brieven van de oppositie-Bouwman/De Kadet, april-september 1923
 65   Ingekomen stukken van onder meer Van Lakerveld, Van Reesema, Roland Holst (28 september 1924) en Sneevliet betreffende de oppositie, het vakbondsvraagstuk en andere kwesties, 1924, Ru, Du
 66   Brieven van de oppositie-Bouwman/De Kadet en Sneevliet betreffende de situatie binnen de partij en het vakbondsvraagstuk, januari-juni 1924
 67   Ingekomen stukken van onder meer Van Lakerveld, Seegers en Wijnkoop betreffende de oppositie, met een brief van Roland Holst aan Zinovjev en Boecharin betreffende de BKSP (3 april 1925), 1925
- [rol 26]   Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1925-1929*)
- 68   Ingekomen stukken van districten en afdelingen betreffende de Wijnkoopgroep, 1925
 69   Ingekomen stukken van de oppositie-Manuel, de oppositie-Bouwman/Sneevliet en manifest van een groep leden tegen fusie met de BKSP, februari-juni 1925
 70   Ingekomen stukken van onder meer Mannoury en Roland Holst ('An unsere Russischen Kampfgenossen') en Wins; brieven van Sneevliet aan Indonesische geestverwanten en stukken betreffende het 'lekken' van een EKKI-resolutie naar *het Volk*, 1926
 71   Brieven en telegrammen van districten en afdelingen, februari-maart 1926
 72   Brieven en telegrammen van het secretariaat betreffende het uittreden van Sneevliet en Bouwman, Indonesië en andere kwesties, 1927
 73   Brieven en telegrammen van het secretariaat, onder meer betreffende congressen van partij en Komintern en Indonesië, 1928
 74   Brieven van het secretariaat aan het EKKI, WEB, RVI en CPSU, voornamelijk betreffende activiteiten tegen de trotskisten en onder de Indonesiërs, 1929
 75   Brieven van Koch, Mannoury en Van Reesema over de situatie binnen de partij en het roeyement van Mannoury, 1929
- [rol 27]   Fond 495, opis 172 (*CPH-materiaal, binnengekomen bij Komintern, 1930-1938*)
- 76   Verslagen en brieven van het secretariaat, van Koch, Struik, 'Robert' en 'Horst' betreffende de samenstelling van de leidende organen van de partij en andere kwesties, 1930
 77   Brieven van W. Bas en Mannoury betreffende hun roeyementen, 1930
 78   Verslagen en brieven van het secretariaat, van 'Horst' en anderen onder meer betreffende het Belgische vraagstuk, de partijconferentie, de kandidaatstelling van Wijnkoop voor de gemeenteraad, de VVSU en een arbeidersdelegatie naar Rusland, 1931
 79   Verslagen en brieven van het het secretariaat en van 'Magnus', met een organisatie-rapport en een verslag van een Partijbestuurszitting (5 juni 1932), 1932
 80   Brieven van de Communistische Partij Oppositie (CPO) en betreffende Links Richten, december 1933

- 81 Verslagen betreffende de organisatie in de districten, brieven van 'Anton' en het secretariaat, 1934
- 82 Ingekomen stukken van de Communistische Partij Oppositie (Van Riel, F. Goedhart), december 1934
- 83 Overzicht van activiteiten en stellingen over de tactiek van de partij, 1935
- 84 Brieven betreffende steun aan gevluchte Duitse communisten, mei-augustus 1936
- 85 Stukken betreffende scholing, de activiteiten van Sneevliet en K. Schmidt en financieel verslag van *het Volksdagblad* over de periode 19 april – 31 december 1937, 1937 [1938]
- 86 Brieven en telegrammen van onder meer Fimmen aan Münzenberg; stukken betreffende Indonesië en de vertegenwoordiging door Wins naar een KPD-congres, z.j.
- [rol 28] Fond 495, opis 244 (*Kaderafdeling, diverse jaren*)
NB: geen doorlopende nummering
- 244/595 'Nieuwe documenten van V.I.Lenin' [brieven van Lenin aan Gorter en Wijnkoop, gedrukt], z.j., Ru
- 'Karakteristiek' van Wijnkoop door De Groot, bestemd voor de Kaderafdeling, juni 1939, Ru
- Gegevens betreffende Wijnkoop en echtgenote i.v.m. in- en uitreis, 1936, Ru
- Brief van Wijnkoop aan O. Kuusinen, 13 juni 1936 met autobiografie als bijlage
- 244/125 Formulieren, biografische en autobiografische gegevens van J.J. Wijnkoop, 1936, 1937, 1940, 1941, 1945, Ru
- 244/178 'Karakteristiek' door De Groot van De Visser, 1939, Ru
- Formulieren, biografische en autobiografische gegevens van De Visser en echtgenote J. Roest, 1936-1939, Ru
- 244/618/1 Idem, van Rutgers en echtgenote. Met synopsis 'Buch über Indonesien' door Rutgers, 1935-1937
- 244/618/2 *Istorië Marxist* no. 2-3 (1935) met artikel van Rutgers
- Autobiografie van Rutgers, z.j.
- 244/189 Biografische gegevens van G. Trintsjer-Rutgers, 1934, Ru
- 244/182 Biografische gegevens van A. Struik, met autobiografie, 1935, 1936
- Brief van Struik aan D. Manoeilski betreffende de arrestatie van D. Schermerhorn, 15 oktober 1936
- 244/190 'Nieuwe documenten van V.I. Lenin' [zie 244/595] en mandaatbrief voor Gorter, 31 oktober 1920
- 244/558 Biografische en autobiografische gegevens van Van Reesema en echtgenote, 1933, 1940, 1944, 1945
- 244/159 Sollicitatiebrief van mevr. Van Reesema, met getuigschrift, 1925
- 244/601 Biografische gegevens Van Lakerveld, 1935
- 244/322 'Biografia de militantes' van J. de Groot, in verband met zijn repatriëring uit Spanje. Met partijboekjes, 1938, Spaans
- 244/217 Biografische en autobiografische gegevens D. Goolooze, 1935, 1937, 1945, Ru
- 244/276 Enquêteformulier 'Heinrich Maring', 1923
- Brief van Sneevliet aan Zinovjev, 13 november 1920
- Mandaatbrief voor Sneevliet, 1924

- 244/575 Enquêteformulier M. Noot, met rapporten over haar vorderingen op de Leninschool, 1929
- Autobiografie N. Postma-Wessels, z.j.
- 244/602 Biografische gegevens Postma, 1935, Ru
- 244/109 Idem, De Leeuw, 1935, Ru
- 244/163 Idem, C. Schalker, 1937, 1939, 1940, Ru
- 244/8 Idem, J.P. Schalker, 1937, 1938, Ru
- [rol 29] Fond 531, opis 1, 2 (*Leninschool, 1926-1937*)
- 1/32 'Lijst van studenten van de Leninschool 1926-1931', z.j., Ru
- 1/39 Lijst van studenten, onleesbaar, 1933, Ru
- 1/40 Lijst van studenten 1931-1932, met hun pseudoniemen, 1933, Ru
- 1/63 Verslag van de Toelatingscommissie studenten van de Leninschool vanaf 3 januari 1934, 1934, Ru
- 1/62 [sic] Lijst van aantallen leerlingen over de jaren 1933-1934, per land, per sector van de school, met sociale achtergrond en andere gegevens, 1935, Ru
- 1/65 Lijstje van studenten van een niet nader omschreven cursus, 1934, Ru
- 1/66 Idem, 1934, Ru
- 1/68 Lijst van deelnemers aan 'Propagandasector A', z.j., Ru
- 1/81 Lijst van studenten en hun prestaties, 1935, Ru
- 1/82 Idem, 1935
- 1/106 Lijst van het totaal aantal deelnemers aan 'Sector A' over de jaren 1936-1937, Ru
- Lijst van studenten 'die naar de fabrieken zijn gegaan', 1926-1936, 1936, Ru
- Lijsten van studenten met karakteristieken en achtergronden, 1936, Ru
- 1/111 Lijst van studenten uit de 'sector A', met typeringen, 1936, Ru
- 1/131 Lijst van studenten per 2 februari 1937, Ru
- 1/135 Lijst van docenten en groepsgrootte, 1937, Ru
- 1/144 Lijstjes van ontvangers van financiële ondersteuning voor hun achtergebleven gezinnen, z.j.
- 1/149 Leerplan, 1934
- 1/150 Brief betreffende lesmateriaal en lijsten van leerlingen, 1935
- 1/149 Voorstellen voor verbetering van het werk in de sector A, [1934], Du, Ru
- 1/152 Karakteristiek van de nieuw aangekomen studenten in de sector A, [1936], Ru
- 1/230 Lijst van namen van Komsomols aan de Leninschool over de jaren 1930-1937, z.j., Ru
- 1/242 Voorbeeldformulieren van deelnemers, 1934
- 1/243 Idem
- 1/247 Idem
- 1/273 Krantjes, als werkstuk vervaardigd door leerlingen [onder meer door A. Averink], 1934
- 2/49 Resolutie van 'sector A' met sancties tegen leerlingen die een nacht weggebleven zijn, 1934

- [rol 30]   Fond 533, opis 1-2 (*Communistische Jeugd Internationale, CJI, 1921-1935*)
- 1/16   Verslag van het tweede congres van de CJI, zitting 16 juli 1921
- 1/17   Idem, 17 juli 1921
- 1/33   Enquêteformulieren betreffende de organisatie van de Communistische Jeugdbond De Zaaier (CJB), 1921
- 1/34   Deelnemerslijst tweede congres, 1921, Ru, Du
- 1/36   Mandaatbrieven voor Van Lakerveld en B. Willemse, 1921, Ru, Du
- 1/43   Verslag van het derde congres, zitting 7 december 1922
- 1/47   Idem, 9 december 1922
- 1/66   Mandaatbrief J. Nagel, 1922
- Deelnemerslijst en stukken van de Mandaatcommissie bij het derde congres, 1922
- 1/81   Verslag van het vierde congres, zitting 18 juli 1924
- 1/100   Enquêteformulier Van Lakerveld, 1924
- 1/101   Mandaatbrief idem, 1924
- 1/102   Lijst van afgevaardigden naar het vierde congres, 1924
- 1/176   Verslag van de zitting van het Presidium van het vijfde congres, 5 september 1928
- 1/207   Verslag van de zitting van de Mandaatcommissie, 23 augustus 1928
- 1/208   Deelnemerslijsten en andere stukken van de Mandaatcommissie, 1928
- 1/209   Enquêteformulieren en mandaatbrieven W. van Exter (pseudoniem 'Gross'), 1928
- 1/243   Verslag van het zesde congres, zitting 2 oktober 1935
- 1/255   Idem, 8 oktober 1935
- 1/263   Verslag van de Mandaatcommissie, 1935, Ru
- 1/264   Deelnemerslijst van de Mandaatcommissie, 1935, Ru
- 1/284   'Die Rede des genossen Schubert' [De Groot], 2 oktober 1935
- 1/301   'Die Rede des genossen Van der Berg', 8 oktober 1935
- 1/317   Korte geschiedenis van de CJB, 1935, Ru
- 2/130   Enquêteformulier betreffende de organisatie van de CJB, 1929
- 2/131   Verslag van de plenaire zitting van de CJI met lijst van de deelnemers aan commissies, november 1929
- 2/137   Lijst van stukken, voortvloeiend uit de plenaire zitting, november 1929
- 2/161   Lijst van gedelegeerden, enquêteformulieren en mandaatbrieven, 18 december 1932, Ru
- 2/166   'Statistik über legale und illegale Verbände der KJI', 20 januari 1932
- 2/191   Deelnemerslijst van de Mandaatcommissie, 1933, Ru
- [rol 31]   Fond 533, opis 10¹ (*CJI, 1919-1923*)
- 1011   Brieven en telegrammen van de CJB (D. Struik) aan Münzenberg en Bamatter, 1919
- 1012   Correspondentie van de CJB met zusterorganisaties in het buitenland, 1920
- 1013   Idem, 1921 (zeer slecht leesbaar)
- 'Internationaler Kongress der Liga der Jugend, Abteilung Niederland', 1921
- 1014   Correspondentie van de CJB met het Berlijns bureau van de CJI, jaarverslag 1922 en overzicht van de kindergroepenbeweging, 1922
- 1015   Werkplan, jaarverslag en congresberichten van de CJB, 1922

- 1016   Congresstukken voor het paascongres van de CJB, 1923
              - Lijst 'Gruppen und Mitglieder' en stukken betreffende de internationale jeugddag, 1923
              - Verslag van de zitting van het Hoofdbestuur CJB, 2 september 1923

[rol 32]   Fond 533, opis 10¹ (*CJI, 1923-1926*)

- 1017   Rapport van de CJB over het tijdvak 1 april 1922 – 31 januari 1923
              - Brieven van de CJB en rapporten van 'Willy' [Münzenberg] aan het Berlijns bureau en Moskou, 1923
              - Verslag van de zitting van de CJB, 2 september 1923
 1018   Correspondentie van de CJB met de CJI en rapporten van 'Willy', 1924
 1019   Idem, congresmap en jaarverslag, gestencilde krantjes, 1925
 1020   Idem, 1925
 1021   Stukken voor het congres van de CJB, mei 1926
 1022   Besluiten van de bestuursvergaderingen van de CJB, juni-september 1926
 1023   Brieven aan de CJI, 1926
 1024   Circulaires van de CJB aan de afdelingen, 1926
 1025   'Rooster van de Jeugdschool', programma en synopsis van de inleidingen, circulaires aan de leden, 1926

[rol 33]   Fond 533, opis 10¹ (*CJI, 1926-1927*)

- 1026   Pamfletten, krantjes en dergelijke van de CJB, 1926
 1027   Correspondentie van de CJB met de CJI betreffende de statuten van de CJB, met concept-statuten, 1927
 1028   Verslag en resoluties van de conferentie van de CJB, augustus 1927
 1029   Correspondentie van de CJB met de CJI betreffende de ontwikkeling van pioniersgroepen, de verbinding met het NAS en oppositie. Met resolutie over de pioniersgroepen, 1927
 1030   Circulaires aan de afdelingen, krantjes en dergelijke, 1927

[rol 34]   Fond 533, opis 10 (*CJI, 1928-1930*)

- 1031   Resoluties, statuten en andere gedrukte stukken van de CJB, 1928
 1032   Richtlijnen voor de brochurenhandel, actieplannen voor Twente, gestencilde circulaires van de CJB, 1928
 1033   Brieven van de CJB en van pioniersgroepen in de districten aan de CJI, 1928
 1034   Circulaires van de centrale CJB aan de afdelingen en andere gedrukte stukken, 1928
 1035   Brieven en rapporten van de CJB aan de CJI, 1929
              - Autobiografie van B. Schmidt en Van Exter, 1928
 1036   Bulletins, krantjes en pamfletten van de CJB, 1929
 1037   Krantjes van en over de pioniersbeweging, 1929
 1038   Resolutie betreffende vermeende fouten van Goulloze, 1930
              - Congresstukken, 1930

- 1039 Brieven van 'Henriette' en 'Klein' aan 'Theo', 1930
 - Brieven en rapporten van agenten van het WEB betreffende de activiteiten van de CJB, 1930
 - Brief van de Jongeren Vredes Actie aan de CJI, 1930

[rol 35] Fond 533, opis 10¹ (*CJI, 1930-1932*)

- 1040 Circulaires en krantjes door en voor de jeugd in bedrijven en scholen, 1930
 1041 Brieven en rapporten aan de CJI, Berlijn en Moskou, 1930
 - Rapporten van 'Annie Klein' [Averink] en T. Rutgers, 1930
 1042 Rapporten, brieven betreffende de jeugdbeweging aan 'Theo', 1931
 - Rapport door 'Emil' 'vom Plenum in Holland', 1931
 - Biografietje van A. Averink, 1931
 - Rapporten door 'Hans Klein' [Chr. Smit], 1931
 - Rapport van 'Fritz', 1931
 1043 Werkplannen, bulletins en pamfletten van de CJB, onder meer 'Manifest' van M. van der Lubbe, 1931
 1044 Resoluties en stellingen van het 'Centraal Comité' van de CJB, 1932
 - 'Thesen zur Arbeit des KJV und den Aufgaben der Partei', 1932
 1045 Brieven en rapporten betreffende de CJB en haar afdelingen, 1932, Ru, Du
 - Rapporten door 'Erich', 'Ernst', 'Henriette', 'Hans', 1932

[rol 36] Fond 533, opis 10¹ (*CJI, 1932-1933*)

- 1046 Circulaires van het Hoofdbestuur van de CJB aan de afdelingen, 1932
 - Bulletins en circulaires van afdelingen en jeugd-bedrijfscellen van de CJB, 1932
 - Werkplannen voor de districten, 1932
 - Bulletins en krantjes voor de RVO-jeugd, 1932
 1047 Resoluties betreffende en ontwerp-program voor de CJB, 1933, Ru, Du
 1048 Brieven en rapporten van de CJB aan de CJI, 1933
 - Uittreksels uit *de Tribune* betreffende het CJB-congres, 1933
 - Rapporten van 'Karl', 'Fred', 'Bernard' en 'Hans' met statistische gegevens betreffende leden en hun achtergrond, 1933
 1049 Krantjes en circulaires van de CJB, RVO Jeugd, Strijdbond tegen Fascisme, jeugd-bedrijfscellen, Jeugd Comité tegen oorlog en fascisme, 'Jonge Werklozen', 1933

[rol 37] Fond 533, opis 10¹ (*CJI, 1934-1941*)

- 1050 Brieven en rapporten van de CJB aan de CJI, 1934
 1051 Circulaires en pamfletten van de RVO Jeugd, 1934
 1052 Rapporten van en over de jeugdbeweging door 'Heinz', 'Holland' en anderen, 1935
 1053 Bulletins, circulaires en pamfletten van RVO Jeugd en CJB, 1935
 1054 'Aus der Resolution der Parteikonferenz der CPN über die Jugendfrage', 10 april 1936

- 1055 Rapport over het werk in district Noord-Holland, 1936
  - Brieven en rapporten aan de CJI, 1936
  - Brieven en rapporten van 'Heinz' en D. Casanova aan Moskou, 1936
- 1056 Krantjes en bulletins van de CJB en de Vereniging voor Cultuur, Ontwikkeling en Ontspanning (VCOO), 1936
  - Beschrijvingsbrief congres, 1936
- 1057 Rapport over de VCOO, 1937
  - Rapport over de CJB, 1937
  - Brief van de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC), 1937
- 1058 Brief van de Nederlandse Jeugd Federatie (NJF), 19 juni 1939
  - Informatie betreffende de christelijke internationale jeugdconferentie in Amsterdam, 1939
  - Uittreksel uit *de Stormvogel*, blad van de NJF, 28 augustus 1939
- 1059 'Holland', rapport over de politieke situatie, 19 juli 1941
- 1060 Diverse stukken, z.j.

[rol 38] Fond 534, opis 7 (*Rode Vakbonds Internationale, RVI, 1921-1925*)

- 224 Correspondentie van het Vakbondscomité der CPH met de RVI, bureau Berlijn en Moskou, 1921-1923
  - Brieven van het NAS aan de RVI Berlijn, 1923
  - Interne discussiestukken van het NAS betreffende aansluiting bij de RVI Moskou, 1923
  - Kopie van een brief van de Nederlandsche Federatie van Transportarbeiders (NFT) aan de internationale federatie (Fimmen) 1923
  - Kort verslag van de zitting van de partijraad CPH, 22 juli 1923
  - Rapport over de referendumstemming 'internationale verbindingen' in het NAS, 1923
  - Rapport over de zeelieden, 1923
- 224A Notulen van de gezamenlijke besturenvergadering van de bij het PAS aangesloten organisaties, 20 december 1922 – 27 november 1923
- 225 Brieven en rapporten van 'Manuel', Sneevliet en T. Malakka namens de afdeling van de Partai Komunis Indonesia (PKI) in Holland aan de RVI, 1924
  - Rapport betreffende de textielstaking in Twente, 1924
  - Brieven van het NAS aan de RVI betreffende een op handen zijnde mijnwerkersstaking, 1924
  - Resoluties en brieven van de bij het NAS aangesloten organisaties, 1924
  - Rapporten betreffende de CPH en het vakbondsvraagstuk, 1924
  - Verslag van een zitting van de partijraad van de CPH, 2 november 1924
  - Richtlijnen voor de oppositie in de Alg. Bond Mercurius, 1924
- 225A Diverse stukken van oppositionelen betreffende de 'scheuringstactiek' van het NAS, 1923, 1924
  - Verslag van de vergadering van het 'Comité ter bescherming van het oude NAS', 24 juni 1924
- 226 Brieven en rapporten van het NAS aan de RVI, 1925
  - Resoluties van de NFT, mei en juni 1925
  - 'Resolution des Genossen Manuel', 19 januari 1925

- Verklaring van K. Smelik betreffende de CPH en het PAS Rotterdam, 1925
  - Circulaire van het NAS aan alle aangesloten organisaties, 24 september 1925
  - Duitse vertaling van een brochure van Bouwman
- 226A 'Ueber erwünschte Delegationen und unerwünschte Dolmetscher', 1925
- Correspondentie van Dissel met Roland Holst en C. Kitsz betreffende de IJmuider vissersstaking en het uitgeven van een brochure over Rusland, 1925
  - Stukken betreffende oppositionelen in het NAS, 1925
- [rol 39] Fond 534, opis 7 (*RVI, 1926-1930*)
- 227 Brieven en rapporten van het bureau Berlijn aan 'Alexander' in Moskou betreffende het NAS, het Eenheidsfront, 1926, Du, Ru
- Stukken betreffende Fimmen en een gemengde arbeidersdelegatie naar de Sovjet-Unie, 1926
  - Stukken betreffende de NFT, 1926
  - 'Geschiedenis van het NAS', 1926
  - Stukken betreffende steun aan de algemene staking in Groot-Brittannië, 1926
  - Brief van Sneevliet betreffende zijn vrouw en dochter, 11 augustus 1926
  - 'Rede vom Stenhuis auf dem Kongress der SDAP', 1926
  - Stukken van het NAS en aangesloten organisaties, 1926
- 228 Brieven, verklaringen en rapporten van het NAS (Sneevliet) betreffende het conflict met en de uittreding uit de RVI, 1927
- Stukken betreffende de internationale propaganda comité's [voor het bouwvak, transport, gemeentewerken] van de RVI, 1927
  - Brief van 'Swart' aan M. Ziese, 11 maart 1927
  - Stukken van en betreffende de met de CPH sympathiserende oppositie binnen het NAS, 1927
  - 'Procès verbal d'une conférence du NAS avec le camarade Delobelle' (RVI), 29 maart 1927
  - 'Compte-rendu de la session du Présidium du PCH du 29 maart 1927'
  - 'Réunion des membres actifs du Parti travaillant dans le mouvement syndical', 31 maart 1927
  - stukken van het 'Comité van Actie voor handhaving van aansluiting van het NAS bij de RVI', 1927
  - Brief van Fimmen aan 'Willi', 11 maart 1927
  - Statistisch materiaal over ledenaanhang, 1927
  - Statuten en andere stukken van de Landelijke Federatieve Bond van Meubelmakers, 1927
- 229 Stukken van en betreffende de oppositie binnen het NAS, 1928
- Circulaires van het 'Landelijk Comité van actie tot behoud van het NAS bij de RVI', 1928
  - Rapport aan de RVI met stukken over de conferentie van het Propaganda Comité voor Revolutionaire Vakbewegingstaktiek (PCRv), 1929
  - Stukken betreffende de liquidatie van het 'Rotterdamse havenbureau', 1929
  - Rapporten over de Nederlandse situatie, onder meer van 'Max' en van C.J. Winterink, 1930
  - Rapporten van De Groot namens de RVO Holland, onder meer met overzichten van leden, 1930

- [rol 40]   Fond 534, opis 7 (*RVI, 1931-1938*)
- 230   Brieven en rapporten betreffende stakingen (onder meer Groningse landarbeiders) van de RVO Holland (J. Schaap, De Groot) aan de RVI, 1931
- Rapporten en brieven van De Groot, onder meer betreffende de Twentse textielstaking, 1932
  - idem, onder meer betreffende de Amsterdamse stukadoorsstaking, 1933
  - 'Rapport meines Besuches an Kam. Albert' door Schaap, 2 april 1934
  - Brief aan 'Alexander', 18 mei 1934
  - Rapporten van Van Exter, De Groot en 'J. Mido' over stakingen en het werk van de RVO, 1934
  - Stukken betreffende de oppositie in de Bond voor Kledingindustrie, 1934
  - Brieven betreffende stakingen door De Groot aan 'lieber Freund', 1935
  - Brief van A. Struik betreffende Fimmen, 16 februari 1936
  - Klad-aantekeningen betreffende werkloosheid, z.j.
  - [Kopie van een?] brief van het NAS (Sneevliet) aan de Federación Anarquista Ibérica (FAI), 4 maart 1938
- [rol 41]   Fond 534, opis 2; fond 535, opis 2 (*Rode Boeren Internationale, Krestintern, 1924-1930*) en fond 537, opis 2 (*Rode Sport Internationale, Sportintern, 1924-1928, 1936*)
- 534/2/54   Correspondentie van de CPH met de Krestintern, 1924-1927
- Concept-artikel en sollicitatiebrief van J. Doornbusch, 1925
- 535/2/55   Correspondentie, 1928
- Idem, 1929, met stukken betreffende de drooglegging van de Zuiderzee en de grondpolitiek, 1929
  - 'La préparation du Congrès paysan international et le travail de la section paysanne du PCH', door Silvio, 1929
  - Stukken betreffende de oprichting van plaatselijke boeren comité's, 1929
- 535/2/56   Correspondentie van het Nederlandsch Boeren Comité (Koch, pseudoniem: L.J. Simons) met de Krestintern, 1930
- 'Gesetzentwurf zur Regelung der Zusammensetzung und der Rechte der Pachtkommissionen', 1930
- 537/2/64   Brief van de Rode Sport Internationale (Sportintern) aan de CPH, 1924
- Brief van Van Lakerveld betreffende 'rode sport' in Nederland, 1924
  - Brieven aan de Sportintern betreffende aansluiting van de Amsterdamse voetbalclub 'Ontwaakt', 1926
  - Correspondentie van de CPH met de Sportintern, 1926-1928
  - Correspondentie betreffende de internationale tentoonstelling 'De Olympiade onder Dictatuur', 1936
  - Rapport betreffende de arbeiders sportbeweging in Nederland en enige publicaties, 1928

[rol 42] Fond 539, opis 3 (*Internationale Rode Hulp, IRH, 1924-1929*)

- 567 Correspondentie betreffende de oprichting van een IRH-afdeling in Nederland, 1924
 - Brief van J. Brandsteder aan Semaoen, 25 februari 1924
- 568 Brieven en telegrammen van de IRH Moskou aan de sectie Holland, voornamelijk betreffende opbouw van de organisatie, 1925
- 569 Brieven en telegrammen van de sectie Holland aan Moskou en het Berlijns bureau, 1925
 - Resolutie en verslag van de oprichtingsvergadering van de 'Centrale Raad IRH afd. Holland', 28 februari 1925
 - Maandberichten van werkzaamheden en publicaties, 1925
- 570 Correspondentie van de IRH Moskou met IRH Holland, 1926
 - Ontwerp-statuten, 1926
 - Pamfletten en dergelijke van de IRH Holland, 1926
- 571 Brieven van Van Lakerveld aan 'Eugen' (Berlijns bureau), vooral betreffende problemen met Sneevliet, 1926
- 572 Correspondentie van de IRH Moskou met IRH Holland, met onder meer een rapport over de activiteit onder intellectuelen, 1927
 - Circulaires, krantjes en dergelijke, 1927
 - Rapport van 'Friedrich' over interne conflicten, 1927
- 573 Brieven van Van Lakerveld aan de bureau's Berlijn en Moskou, onder meer betreffende vervolging van Indonesiërs, 1927
 - Circulaires, pamfletten en dergelijke, 1927
- 574 Afschriften van brieven van Van Lakerveld aan Duitse en Oostenrijkse secties van de IRH, 1928
 - Interne circulaires, pamfletten, 1928
- 575 Brieven en rapporten van Van Lakerveld aan de bureau's Berlijn en Moskou, 1929
 - Pamfletten en dergelijke, 1929

[rol 43] Fond 539, opis 3 (*IRH, 1929-1935*)

- 576 Oproepen voor het 'Internationaal Antifascisten Kongres' te Berlijn, 1929
 - Circulaires van het 'Nederlands Anti-fascisties Comité', 1929
 - Rapporten van Van Lakerveld betreffende het Anti-fascisties Comité, 1929
- 577 Correspondentie van de IRH Moskou met IRH Holland, 1930
 - Rapporten van de IRH, 1930
 - Tekst van een toneelstuk door A. Wiegink, gedrukt, z.j.
 - Uitgaande stukken van het Berlijns bureau aan de IRH Holland, 1931
 - Brief van Van Lakerveld aan Stasova, leidster IRH Moskou, vanuit Sovjet-Russisch kuuroord, 1931
 - Gedrukt materiaal, 1931
- 578 Correspondentie van de IRH Moskou en Berlijn met Amsterdam, onder meer betreffende de Scottsboro affaire, 1932
 - Circulaires van het Scottsboro Comité, 1932
 - Gedrukt materiaal van de IRH, 1932
- 579 Correspondentie met het Berlijns bureau betreffende het budget en welkome of onwelkome emigranten, 1933

- 'Einige kurzgefasste Mitteilungen' betreffende de IRH Holland, 17 oktober 1933
- Circulaires, ook van het Scottsboro comité en het 'Anti-fascistisch Comité tot directen steun aan de slachtoffers der Duitsche terreur (Afstecod)', 'Internationaal Comité 7 Provinciën', 'Protestkomitee van Kunstenaars en Hoofdarbeiders ter behartiging van de belangen van vervolgd in den strijd tegen imperialisme en fascisme', 1933
- 580 Correspondentie met het Berlijns bureau, onder meer betreffende het budget en problemen rond zieke emigranten, 1934
- 'Zur Emigranten-arbeit der IRH im Jahre 1934', 1935
- Circulaires van het Internationaal Comité 7 Provinciën en het Scottsboro Comité, 1934
- Foto's (uit publicaties) van de Jordaanopstand, juli 1934
- Statuten van de IRH Holland, 1934
- 581 Uitgaande stukken van het Berlijns bureau, onder meer betreffende zieke emigranten, 1935
- 'Arbeit unter den Wassertransportarbeitern', 1935
- Correspondentie betreffende individuele emigranten, 1935
- Kritiek op het functioneren van de IRH Holland, 26 november 1935
- Brief en rapporten 'für Mutter' van 'Jan', 1935
- 'Denkschrift über die Errichtung eines Konzentrationslagers für antifaschistischen Emigranten in Holland', door 'Stefan', 1935
- Referentenmateriaal over de taak van de IRH, 1935
- Pamfletten en dergelijke, 1935
- [rol 44] Fond 539, opis 3 (*IRH, 1936-1940*)
- 582 Uitgaande stukken van het Berlijns bureau, vooral klachten over de behandeling van individuele emigranten, 1936
- Rapport betreffende de Hollandse IRH, 10 februari 1936, Ru
- Brief van de IRH Moskou of Berlijn betreffende de behandeling van gevangen mensjewieken en socialisten-revolutionairen in de Sovjet-Unie, verschillende concepten, 1936
- Stukken betreffende T. Antikainen, 1936
- 583 Rapporten van 'Jan' voor 'Mutter' betreffende het werk van de IRH en brieven betreffende individuele emigranten, soms met (auto)biografietjes, 1936
- Afschriften van stukken betreffende een conflict tussen IRH Amsterdam en idem Winterswijk, april 1936
- Brief van 'Bar'[uch], 5 oktober 1936
- 'Bericht über die Spanien Kampagne', 1936
- Halfjaarlijks rapport over de werkzaamheden van de IRH, 1936
- 'Org-bericht' door 'Georg', 1936 en stukken betreffende het Wuppertal-Comité, 1936
- Circulaires van de IRH, 1936
- 584 Bulletins en Open brief van het Wuppertal Comité, 1937
- 585 Correspondentie van het Berlijns bureau met de IRH Holland, 1937
- Stukken betreffende het hulpwerk voor Spanje, 1937
- 586 Circulaire van het 'Comité voor hulp aan zieke emigranten', 1938

- Circulaires van Rode Hulp, 1938
- Circulaires van de 'Commissie S.O.S.' betreffende gevangenen van de Internationale Brigades in Spanje, 1940

[rol 45]   Fond 545, opis 6 (*Inlichtingenapparaat Komintern Spanje, 1937-1940*)

- 399   Rapporten van 'J. Zuidema' [J.R. van Gilse] aan de vertegenwoordiger van het EKKI in Valencia met kopie aan het Centraal Comité van de CPN. Met begeleidende brief, 24 december 1937 en z.j.
- 400   'Bericht über die 'holländischen Freiwilligen in der Zeit vom November 1936, bis zur ihrer Zurückziehung', z.j.
- 'Bericht über den 'holländischen Personalbestand in Spanien', z.j.
- 'Material über 'Holländische Parteimitglieder' [betreffende sociale herkomst, politieke achtergrond, leeftijd en dergelijke], z.j.
- Brief van 'Jan' aan kameraad, 9 november 1938
- 401   Inventaris van de kartotheek van Nederlandse leden van de Internationale Brigade. Met addendum, 1938
- 402   Lijst met bijzonderheden betreffende Nederlandse leden van de Internationale Brigade, [1938]
- 403   Lijsten met korte karakteristieken van de Nederlandse leden van de Internationale Brigade; lijst van vermisten, gevallen, gerepatrieerden en deserteurs, 1937, 1939
- 404   Lijst met korte karakteristieken en biografische gegevens van Nederlandse [en Belgische] vrijwilligers, samengesteld door de leden van de Buitenlandse afdeling bij het Centraal Comité van de Spaanse partij, april 1940
- 405   Lijst met korte karakteristieken over Nederlandse communisten door de Buitenlandse afdeling van het Centraal Comité van de Spaanse partij, november 1938. Met een begeleidende brief van A. Marty aan een aantal communistische partijen, 1938
- 406   Korte karakteristieken van repatriërende vrijwilligers, niet-leden van de partij, 1938
- 407   Korte karakteristieken en biografische gegevens betreffende 'schlechten Elemente, Trotskisten, Poumisten, krimineller und konterrevolutionärer Elemente' van Nederlandse nationaliteit in de Internationale Brigades, 1938
- 408   Karakteristieken van Nederlandse vrijwilligers, alfabetisch op persoon, A-K, 1937, 1939
- 409   Idem, personen met achternaam L, onder meer P. Laros
- Stukken betreffende J. Last. Met een manuscript van Last 'Wij smeden een leger' en tekeningen, juli-september 1937
- 410   Idem, personen M-Z, z.j.

ARCHIEVEN IN HET IISG

M. CAMPFENS EN M. SCHREVEL*

In dit overzicht zijn opgenomen de in het IISG aanwezige archieven van de CPH/ CPN en verwante organisaties alsmede de archieven van personen die kortere of langere tijd – soms overigens zeer vanaf de zijlijn – actief zijn geweest in de CPN of andere communistische verbanden. Eerst komen de organisaties aan bod – om te beginnen de landelijke (in alfabetische volgorde op basis van hun officiële benaming), dan de regionale en lokale (in alfabetische volgorde op basis van hun geografische aanduidingen). In het tweede deel worden de persoonsarchieven gepresenteerd, in alfabetische volgorde op naam. Het overzicht is bijgewerkt tot en met 1996.

Buiten beschouwing zijn gelaten de archieven van niet-communistische organisaties of personen waarin stukken over de CPN voorkomen, bijvoorbeeld het archief van het NAS (met stukken over de Rode Vakbonds Internationale; RVI), de collectie-Schouten (met bijzondere CPN-pamfletten en periodieken uit de Tweede Wereldoorlog), of de collecties naoorlogse Nederlandse studentenbeweging (waarin de CPN sterk vertegenwoordigd was).

Van ieder archief wordt achtereenvolgens vermeld:

- de naam van de archiefvormende instantie of persoon;
- de periode: bij organisaties de jaren waaruit stukken aanwezig zijn, bij personen het geboorte- en sterfjaar;
- de omvang van het hele archief;
- eventuele beperkte openbaarheid, aangegeven door een asterisk;
- eventuele aanwezigheid van een inventaris of plaatsingslijst;
- een korte inhoud van het archief;
- bij persoonsarchieven enige (niet volledige) gegevens over de persoon.

Betreft een archief een bruikleen van de Stichting tot Beheer van de Archieven van de CPN, dan wordt dit apart vermeld omdat op deze archieven een eigen reglement van de Stichting van toepassing is.

Als gevolg van de verschillen in omvang, volledigheid en staat van ordening van de archieven is de inhoudsbeschrijving zeer wisselend. Ook bij de ongeordende en recent verworven archieven is gestreefd naar een zo duidelijk mogelijke omschrijving, die vanzelfsprekend niet volledig kan zijn. Bij definitieve ordening kunnen immers nog belangrijke stukken te voorschijn komen.

* Met dank aan J. IJisberg en J. Morriën.

I. Organisaties

Landelijk

CPN-collectie Moskou 1918-1941, 267 microfiches.

Collectie microfiches met CPN-materiaal over de periode 1918-1941, in 1981 verkregen uit het bezit van het toenmalige IML te Moskou. Bevat congresverslagen, verslagen van conferenties en commissies, circulaires, bedrijfskranten, schriftelijk cursusmateriaal.

Zie voor een beschrijving: Johan Wickel, 'CPN-collectie Moskou', in: *Van bron tot boek*, Amsterdam, 1986, 23-37.

CPH/CPN 1919-1943.

Zie de beschrijving van de stukken uit het archief van de Komintern en het archief Wijnkoop elders in dit boek.

CPH/CPN 1920-1936, 0,02 m.

Stukken betreffende conflicten binnen de partij 1920-1929(-1936), vooral 1923 met circulaires, manifesten, rapporten, statutenontwerp, brieven, aantekeningen en andere stukken van W. van Leuven; brieven van W.S. van Reesema uit Moskou aan Ab (Menist?) en 'Amice' 1925; illegale *Tribune* 1934.

CPH/CPN 1930-1939, 0,25 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Collectie, samengesteld uit de documentatie van het IPSO; congresstukken 1930, brieven, oproepen en knipsels betreffende de RVO 1931-1934, scholingsmateriaal.

CPN 1940-1991, 59 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Inventaris (gepubliceerd)

Uit de periode 1940-1945: enige stukken betreffende politieke stellingname, gewapend verzet, het Solidariteitsfonds, de illegale pers, Grote Adviescommissie en Raad van Verzet; xeroxkopieën van de telegramwisseling van D. Goulooez met de Komintern 1934-1943 (afkomstig uit het *RTsChID-NI*, Moskou); persoonsdossiers van in het verzet omgekomen communisten, verzameld voor een nooit verschenen gedenkboek;

vanaf 1946: congres- en conferentiestukken volledig; bestuursstukken; correspondentie (met grote lacunes in de jaren 1946-ca. 1980); stukken betreffende statuten en reglementen, financieel beheer, districten, landelijk jongerenoverleg 1988-1990, landelijk vrouwenoverleg 1984-1989, potten en flikkers 1981-1990; stukken betreffende individuele leden (geen ledenadministratie); dossiers samengesteld ten behoeve van het 'Rode Boekje' (1958) met verklaringen en stukken uit de Tweede Wereldoorlog; stukken betreffende andere partijconflicten tot 1987; stukken betreffende scholing 1945-1989, partijpers en propaganda, manifestaties en festivals; uitgebreide dossiers betreffende het bedrijvenwerk in alle districten met veel krantjes en bulletins; stukken betreffende binnen- en buitenlandse politiek, program en verkiezingen; stukken betreffende de oprichting van GroenLinks en voorafgaande samenwerkingsverbanden; contacten met organisaties in binnen- en buitenland. *Annex:* Uit het archief van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) een selectie van stukken met betrekking tot de CPN, 1948-1988: samenvattende beschouwingen en notities over de CPN

bedoeld voor de minister van Binnenlandse Zaken en rapporten betreffende de activiteiten van de BVD ten aanzien van 'links-extremistische stromingen'.

Algemeen Nederlands Jeugd Verbond (ANJV), 1945-ca. 1981, 12 m.*

Opgericht in 1945 na illegale activiteiten in de Tweede Wereldoorlog, aanvankelijk met als doel de oprichting van één socialistische jeugdbeweging.

0 Lijst

Notulen en bestuursstukken ontbreken vrijwel volledig.

Statuten en reglementen, ledenlijsten, kaderbulletins; stukken betreffende congressen, districten en afdelingen; stukken betreffende acties, veel betreffende Vietnam, Volkeltochten, Pinksterkampen, acties onder scholieren, studenten en soldaten; contacten in binnen- en buitenland, onder andere de Wereldjeugdfestivals.

Algemeen Nederlands Jeugd Verbond (ANJV), 1950-1986, 0,25 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Collectie samengesteld uit de documentatie van het IPSO; aantekeningen en discussiestukken betreffende conferenties 1950-1951; scholingen, ledenvergaderingen 1976-1986, persverklaringen, oproepen en afdelingsbladen.

Comité Jan Postma Gedenkteken, 1975, 0,10 m.

J. Postma (1895-1944), chemigraaf, actief in Landelijke Federatie van Sociaal-anarchisten; daarna lid van de CPH; partijbestuurder; leider van de sectie Holland van de IRH 1933-1938; vormde in 1943 de landelijke leiding van de illegale CPN; in 1944 gefusilleerd.

Album 'Herinneringen aan Jan Postma, zijn leven, zijn werk, zijn kameraden', samengesteld door het Comité Jan Postma Gedenkteken; bevat ook stukken van het Comité en foto's onthulling gedenkteken in 1975.

Eenheids-Vakcentrale (EVC), 1945-1960, 0,25 m.

Begonnen 1944 in het bevrijde Zuiden als plaatselijke comité's van de Eenheids Vakbeweging, een doorbraakpoging ter linkerzijde; jarenlange fusiebesprekingen met het NVV liepen op niets uit; scheuring in 1958, toen de EVC '58 werd opgericht.

0 Lijst

De collectie is afkomstig van een EVC-er.

Veel knipsels, pamfletten, manifesten, brochures en notulen van de Landelijke Adviesraad 1945-1946; officiële stukken betreffende fusiebesprekingen NVV-EVC en de oprichting van de Stichting van de Arbeid; stukken betreffende stakingen en de Algemene Bond van Spoor-, Tram-, en Nevenbedrijvenpersoneel.

Annex: Stukken afkomstig van H.J. van der Waals, voornamelijk betreffende de Chevofa (Algemene Bond van Werkers in de Chemische, Voedings- en Fabriekmatige Bedrijven); circulaire, ledenwerf-materiaal, krantjes en statuten 1952-1958 van de landelijke organisatie en de afdeling Rotterdam; bedrijfsdocumentatie afdeling Rotterdam en 1948-1952(-1956); enige stukken van de landelijke EVC en van de afdeling Rotterdam.

Eenheids-Vakcentrale (EVC), 1944-1960, 0,5 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

De collectie is samengesteld uit de documentatie van het IPSO.

Congresstukken, rapporten, scholingsmateriaal, bedrijfskranten, pamfletten en oproepen, stukken van de afdeling Buitenland betreffende bijeenkomsten van het WVV; *Werkend Nederland* 1944-1945.

Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO), [1968-] 1970-1990, 7,25 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Opgericht 1970 met als doel inhoudelijk-theoretische ondersteuning van de CPN bij vraagstukken van maatschappelijk belang, 'in het bijzonder van staatkundige, sociale, economische en geschiedkundige aard'. Bracht publicaties uit; legde een omvangrijke documentatiecollectie aan over de geschiedenis van de CPN en haar nevenorganisaties.

0 Lijst

Vergaderstukken, algemene correspondentie en correspondentie met districten, financiële stukken, stukken van de verscheidene werkgroepen, waaronder De Poolster, geschiedenisgroep Groningen (interviewverslagen antifascisme Groningen), stukken betreffende internationale contacten, onderzoeken en studies, conferenties en bijeenkomsten, documentatie.

IPSO Geschiedenisgroep, 1979-1984, 0,36 m.

Opgericht 1979, fuseerde 1987 met de werkgroep Geschiedenis van de Nederlandse Arbeidersbeweging tot de Werkgroep Andere Tijden.

0 Lijst

Vergaderstukken, waaronder notulen en (concept)artikelen, correspondentie en documentatie.

Morgenrood, Arbeiders Zangvereniging, 1946-1984, 1,50 m.

Opgericht juli 1946 in Amsterdam, ressorteerde ideologisch en langs vele personele banden onder de CPN.

Notulenboeken, 1946-1975 (met hiaten), jaarverslagen, correspondentie, ledenlijsten, statuten en huishoudelijke reglementen, lidmaatschapskaartjes, plakboekjes met krantenknipsels, programma's van optredens, periodieken van de Bond van Socialistische Zang- en Muziekverenigingen.

Perikles, Vereniging van Vooruitstrevende studenten, 1959-1964, 0,10 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Zomer 1945 opgericht, bedoeld als eenheidsorganisatie voor linkse studenten.

Correspondentie-archief van de secretaris, 1959-1964

Uilenspiegelclubs, 1948-1965 [-1978], 4,25 m.*

In 1953 voortgekomen uit het door de CPN uitgegeven gezinsblad *Uilenspiegel*, dat een aparte jeugdrubriek en jeugdredactie had; lid konden jongens en meisjes tot 16 jaar worden. In 1964 werd de club op last van de CPN opgeheven, maar deze ging tot 1965 door onder de naam Comité Uitzending Amsterdamse Kind.

0 Lijst

Reglementen, vergaderstukken, financiële stukken en ledenlijsten; stukken betreffende kampen, clubreizen en andere activiteiten, jeugdpagina's uit de *Uilenspiegel*, documentatie; aantekeningen betreffende de geschiedenis van de Uilenspiegelclubs 1977-1978.

Collectie *de Waarheid*, 1940-1990, 1 m.**0 Lijst (van een gedeelte)**

Enkele stukken uit het redactiearchief van en documentatie betreffende *de Waarheid*, afkomstig uit verschillende collecties van het IPSO (bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN, vrij toegankelijk). Stukken (grotendeels in kopie) verzameld door R. Abels voor haar doctoraalscriptie 'De Waarheid. Een necrologie' [periode: 1981-1990]; bevat onder meer stukken uit het archief van B. Luirink.

De Waarheid-redactie vergadert, 1983 (Foto-archief de Waarheid, IISG)

Regionaal en lokaal

CPN district Amsterdam, 1946-1990, 5,65 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken betreffende districtsconferenties en districtsbestuur, correspondentie, stukken betreffende 'kerngroepen' Surinamers, studenten, vrouwenoverleg, activiteiten rond verkiezingen, gemeenteraadsfractie; stukken van tot het district behorende afdelingen Haarlemmermeer, Purmerend, Funen en Indische buurt.

Annex: Archief T. van den Klinkenberg in haar hoedanigheid van gemeenteraadslid, 1971-1986.

CPN afdeling Amsterdam Bijlmermeer, 1975-1980, ca. 1 m.*

0 Lijst

Agenda's en besluitenlijsten bestuursvergaderingen, verslagen werkzaamheden, correspondentie, actieplannen, ledenbrieven *Op Dreef*, werfbulletins *de Waarheid*, stukken ledenwerfacties, circulaire, pamfletten, knipsels etc. betreffende buurt- en andere acties.

CPN Vrouwenoverleg district Amsterdam en afdeling Hoofddorpplein, [1975-] 1981-1983, 0,06 m.

Stukken verzameld door A. van Uffelen betreffende het Vrouwenoverleg in afdeling Hoofddorpplein en district Amsterdam, onder meer over Sovjetsoldaten als bevrijders van Ravensbrück.

Eendracht Maakt Macht (EMM) afdeling Amsterdam, 1936-1939, 1 deel.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Logboek van EMM afdeling Amsterdam, met enige ingekomen stukken, 1936-1939.

Nederlandse Vrouwenbeweging (NVB) Amsterdam afdeling Plantage/Waterlooplein, 1976-1978, 0,02 m.

Voornamelijk stencils aan de leden, waaronder veel van het gewest Amsterdam, onder meer actie- en organisatiebulletin; enige aantekeningen.

CPN district Brabant, 1982-1990, 0,25 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken betreffende districtsbestuur; uitgaven.

Sociaal-Democratische Partij (SDP) afdeling Bussum, 1909-1910, 1 deel.

Notulen van de huishoudelijke en bestuursvergaderingen 20 maart 1909 tot 8 februari 1910.

CPN district Drente, 1945-1984, 0,8 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken afkomstig van het bestuurslid W. Kremer.

Correspondentie en andere stukken van het districtsbestuur 1972-1982, oproepen aan bedrijfsarbeiders en werklozen voor bijeenkomsten, pamfletten en documentatie, enige stukken van W. Kremer kort voor en kort na de Tweede Wereldoorlog.

CPN district Friesland, (1967-1969) 1975-1990, 3,10 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken afkomstig van de bestuurders B. Broekert en H. van der Schaaf.

Vergaderstukken en correspondentie districtsbestuur en diverse ledenvergaderingen, stukken betreffende verkiezingen en gemeenteraden, linkse samenwerking, scholing, de NVB Friesland, *de Waarheid*, bedrijvenwerk en acties, Fries Anti-Fascisme Komitee, diverse afdelings- en bedrijfskranten.

CPN district Groningen, 1970-1992, 3,6 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Collectie, samengesteld uit de archieven van verschillende Groninger bestuurders:

Th. Wits: stukken 1970-ca. 1984, onder meer betreffende Groninger studentenbeweging, correspondentie en documentatie betreffende het district Groningen; stukken betreffende Volkscongressen, sociale kwesties, acties, en aantekeningen;

C. Oosterveld: stukken 1970-ca. 1985, onder meer afdeling Oude Pekela, betreffende acties in de strokarton, staking bij Pelger en woonlasten-acties;

F. Zuidema: stukken 1984-1992, afdeling Scheemda en vooral betreffende acties rond beroepsverbod;

R. Lameris, H. Groen en H. Kootstra: stukken betreffende afdeling Oosterpoort, Delfzijl, Winschoten, bedrijfsinitiatieven in het district; periodieken en andere uitgaven.

NB Het eigenlijke archief van het district Groningen 1970-1989 berust in het Gemeentearchief Groningen.

Actiecomité Strokarton Groningen, 1969-1974, 0,10 m.*

Opgericht september 1969, staakte langdurig voor hoger loon in de Groninger strokartonindustrie; woordvoerder F. Meis.

Collectie afkomstig van E. Wiebrands, lid van het Actiecomité.

Kasboeken en steunlijsten van de acties in de strokarton en bij de sigarenfabriek Champ Clark, 1969-1974.

CPN district Den Haag, 1948-1953, 1974-1991, 2 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Vergaderstukken districtsbestuur, districtsconferenties; correspondentie en financiële stukken, scholingsmateriaal, stukken betreffende verkiezingen en acties, politiek vrouwenoverleg CPN, PSP en PPR 1982-1985, stukken van de afdeling Delft 1980-1991 en Gouda 1974-1987 en diverse afdelingen binnen de stad Den Haag.

SDP afdeling Haarlem, 1918-1921, 1 omslag.

Handgeschreven jaarverslagen 1918-1921.

SDP afdeling Leiden, 1914-1916, 1 deel.

Notulen van de ledenvergaderingen, 1914 tot februari 1916.

CPN afdeling Leiden, 1975-1990, 1,20 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken betreffende districtsbestuur en leden; financiële stukken, stukken betreffende acties en actiegroepen.

CPN district Limburg, 1973-1990, 1,5 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Archief afkomstig van districtsbestuurder J. Geelen.

Verslagen van districtsconferenties, correspondentie districtsbestuur, stukken betreffende bestuursvergaderingen en correspondentie van de afdeling Maastricht, aantekeningen en documentatie van J. Geelen betreffende diverse Limburgse actiegroepen.

CPN district Noord-Holland-Noord, 1978-1989, 0,4 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken betreffende bestuursvergaderingen, districtsconferenties, kaderscholing; stukken van de afdeling Hoorn, 1979-1989.

CPN district Rotterdam, [1960-] 1977-1990, 4,12 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Bestuursstukken vanaf 1980; stukken betreffende districtsconferenties vanaf 1978; correspondentie met de Rotterdamse afdelingen; stukken betreffende het Marxistisch Leninistisch Centrum; stukken betreffende acties en actiegroepen in de Rotterdamse haven, bedrijfsinitiatieven, buurtkranten en andere uitgaven.

Comité voor Volkshulp afdeling Rotterdam, 1953, 0,02 m.

Opgericht februari 1953 voor hulp aan slachtoffers van de watersnoodramp.

Schadeformulieren, ontvangen door het Rotterdams Comité voor Volkshulp, secretaris H. de Vos-Krul.

CPN district Utrecht, 1977-1990, 1,2 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken betreffende districtsbestuur, scholing, vrouwenoverleg, homo-overleg, onderwijsgroep, acties en verkiezingen; stukken betreffende progressieve samenwerking; stukken betreffende de afdelingen Zeist en Utrecht Noord; periodieken en andere uitgaven.

CPN district Utrecht, 1970-1985, 3 m.*

0 Lijst

Stukken afkomstig van R. Soeter.

Notulen bestuur district Utrecht, vrouwenoverleg, progressief bestuursoverleg, stadsoverleg en steunfractie; stukken van de CPN afdelingen in stad en district Utrecht, dossiers onder meer over propaganda, *de Waarheid*, scholing, verkiezingen, cultuur, acties en manifestaties, geschiedschrijving CPN, aantekeningen, documentatie.

CPN district IJsselstreek, [1953-] 1975-1990, 0,9 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken afkomstig van de districtsbestuurders A. en Th. Hendriks.

Stukken betreffende bestuurs- en ledenvergaderingen, districtsconferenties, stukken van het agentschap *de Waarheid*, verkiezingsprogramma's, bedrijfsinitiatieven en huur-acties, documentatie en uitgaven.

CPN district Zaanstreek, 1961-1991, 1,9 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Bestuursstukken, correspondentie en stukken betreffende districtsconferenties, enige financiële stukken en stukken betreffende bedrijvenwerk, uitgaven.

II. Personen

Averink, Hanna J. (Annie) van Ommeren- (1913-1991), 0,75 m.*

Trad 1926 toe tot de CJB, actief in het verzet, bestuurder CPN en (1956) secretaris NVB, Eerste Kamer (1957-1969, met onderbreking), Tweede Kamer (1966-1967) en gemeenteraad Haarlem.

0 Lijst

Documentatie, artikelen, correspondentie en lezingen, onder meer betreffende Indonesië, de Vereniging Nederland-Indonesië; drukproeven van *Baanbreeksters*.

Baars, Asser (1892-1944), 0,75 m.*

Civil ingenieur; naar Indonesië eind 1914; actief in ISDV en PKI; in 1921 geëxterneerd; werkzaam in Siberië 1921-1927; terug naar Nederland, eind 1927 afscheid van het communisme.

0 Lijst

Over de CPH als zodanig geen stukken.

Het archief bestaat voornamelijk uit: stukken over zijn tijd in Indonesië 1915-1921, onder andere brieven van J. Ceton 1920, H. Roland Holst 1916, H. Sneevliet 1915-1920, en D.J. Wijnkoop 1921, stukken betreffende de ISDV en de externering van Baars; stukken over zijn werk in de Koezbass (gedeeltelijk in het Russisch) en brieven, onder anderen van J.B. van Loghem 1926-1928, S.J. Rutgers 1923-1927 en A. Struik 1924-1926; handelscorrespondentie, persoonlijke stukken en documentatie.

Bakker, Marcus (geboren 1923), 6 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Studeerde Nederlands, 1943 lid illegale CPN, actief in Zaans verzet; bestuurder ANJV 1947-1953; partijbestuurder 1946-1984; redacteur, later hoofdredacteur *de Waarheid* (1953-1957); Tweede Kamerlid 1956-1982.

0 Inventaris (opgenomen in de inventaris van de CPN 1940-1991, gepubliceerd)

Correspondentie 1946-1988, aantekeningen voor spreekbeurten, artikelen, enige stukken betreffende het Zaanse verzet, de ANJV (onder meer notulen hoofdbestuur 1947-1949), aantekeningen gemaakt tijdens bestuurs-, districts- en/of afdelingsvergaderingen; dossiers betreffende de partijstrijd, de geschiedschrijving over de CPN, correspondentie en andere stukken betreffende zijn optreden in de Tweede Kamer, stukken ontvangen als redactielid van *de Waarheid* en *Politiek en Cultuur*.

Baruch, Siegfried (Friedl) (1905-1995), 1,50 m.*

Studeerde economie in Duitsland, vanaf 1929 actief in de KPD, in 1933 naar Nederland in IRH; hoofdredacteur *de Waarheid* 1949-1953; in 1964 geschorst als partijbestuurslid; gaf *Communistische Notities* uit en redacteur maandblad Vereniging Nederland-USSR.

0 Lijst

Manuscripten van artikelen, aantekeningen en documentatie ten behoeve van zijn publicaties, reisverslag Sovjet-Unie 1956, correspondentie 1966-1967, abonneebestand *Communistische Notities*.

Beuzemaker, Nicolaas (Ko) (1902-1944), 0,50 m.

Onderwijzer, geheelonthouder; partijbestuurder; gefusilleerd.

0 Lijst

Twee brieven aan illegale CPN-leiding 18 februari 1941 en ca. april 1941; brief van 'Nico' z.j.; manuscripten, voornamelijk over Nederland in de Tweede Wereldoorlog en manuscript van de vertaling van delen K. Marx, *Das Kapital*; blocnotes met becommentarieerde berichten uit de legale pers over het oorlogsverloop 1940 tot 1943.

Boer, Jan Dirk de, 0,5 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

0 Lijst

Stukken verzameld door J.D. de Boer als bestuurder van de afdeling Wageningen 1975-1978, stukken betreffende de Werkgroep Democratie van de afdeling Groningen 1981-1985, de parallel-afdeling Groningen 1984-1986, diverse werkgroepen; enige periodieken.

Bosman, Fokke (1893-1971), 0,90 m.

Vanaf 1919 actief in de afdeling en gemeenteraad Zaandam voor de CPH, later RSAP; lid van CPH-bestuur; bedankte in 1930; trad in 1931 toe tot de RSP; bestuursfuncties in RSP en RSAP; na 1945 onder meer actief in Sociaal-Democratisch Centrum in de PvdA, EVC en OVB.

0 Inventaris

CPH-stukken: lidmaatschapsboekje 1919, lidmaatschapsboekje IRH, stukken betreffende oppositie in de afdeling Zaandam 1928-1931; stukken betreffende de CPH-Pioniersgroep 1925-1931, 1940; knipsels met onder meer artikelen van Bosman; pamfletten; grammofoonplaat met verkiezingsrede L. de Visser 1929; pamfletten en andere stukken over de EVC 1945-1948, enige stukken Bedrijfs-groep Grafische Industrie.

Het archief bestaat voornamelijk uit: zijn memoires, persoonlijke stukken; artikelen, vooral na 1945; correspondentie; verslag congres Socialistische Partij 1918; stukken betreffende RSP en RSAP, Comité Antifo Zaandam 1932-1934, *de Vlam* 1945-1952; diverse kleinere linkse groeperingen na 1945; knipsels en pamfletten; band met interview met Bosman.

Bouwman, Engelbertus (Bertus) (1882-1955), 0,03 m.

Voorzitter van de Nederlandsche Federatie van Transportarbeiders (NAS); actief in de CPH-oppositie, bedankte in 1926 als bestuurslid van de CPH; actief in de RSP; secretaris van Comité van Verweer tegen Reactie, Fascisme en Oorlog; secretaris van het NAS.

Geen CPH-stukken.

Manuscript 'Herinneringen van een oudstrijder in de arbeidersbeweging', onder meer betreffende het NAS en stakingen, waaronder transportarbeidersstaking 1920.

Delhaas, Stephanus H. (1891-?), 1 m.

Vertegenwoordiger; bestuurslid van de Nederlandse Federatie van Handels-, Kantoor- en Winkel-personeel (NAS); lid van de CPH, penningmeester afdeling Rotterdam, in 1923 geroyeerd; achtereenvolgens actief in Comité voor de Derde Internationale, BKSP, OSP en RSP; vertrok in 1939 naar Canada.

0 Lijst

CPH-stukken: administratieve stukken betreffende drukkerij De Strijd 1917-1918.

Het archief bestaat voornamelijk uit: een knipselcollectie betreffende sociaal-economische onderwerpen 1921-1934; enige archiefstukken betreffende de OSP; punten voor het strijdprogramma, opzetjes voor lezingen, enige persoonlijke brieven.

Dolleman, Willem F. (1894-1942), 0,50 m.*

Bakker; lid van jeugdbond De Zaaier (ca. 1910); vanaf 1912 actief in SDP/CPH, IRH en NAS; 1927 uitgetreden uit CPH; medeoprichter van de RSP 1929; functies in NAS en RSAP; 1940 medeoprichter van het MLL-front; in 1942 gefusilleerd.

De collectie bevat documentatie over W.F. Dolleman, verzameld door zijn zoons ten behoeve van een biografie over hun vader: aantekeningen, overgetypte artikelen van Dolleman, overgetypte brieven van of over hem uit verschillende archieven, enige brochures, periodieken en pamfletten.

Eldering, Petronella (Petra) E. Polak- (1909-1989), 1.30 m.*

0 Lijst

Juriste, vanaf eind 1945 redactiesecretaris van *de Vrije Katheder*; in 1950 geroyeerd uit de CPN; redacteur van *Wetenschap en Samenleving* 1956-1968 en van *Interlinks* vanaf 1968.

Geen CPN-stukken.

Het archief bestaat voornamelijk uit: abonneebestand *de Vrije Katheder* 1949-1950; stukken betreffende het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers en *Wetenschap en Samenleving* (1950-)1956-ca. 1965, de International Society for Socialist Studies 1964-1968, *Interlinks* 1967-ca.1970; aantekeningen voor artikelen, documentatie etc.

Engels, Jacq (1896-1982), 1,40 m.

Lid van de SDAP 1913; secretaris JGOB; lid van de CPH 1919-1927 met enige onderbrekingen; lid BKSP 1924-1925; voorzitter Revolutionaire Jeugdbond (NAS) 1927-1930; lid RSP; lid SDAP en NVV, vanaf 1932 in verschillende functies; lid Nederlandse Unie 1940-1941; actief in het verzet; na 1945 onder meer actief in PvdA, De Derde Weg en PSP.

0 Lijst

CPH-stukken: dossiers over de CPH 1920-1930, onder andere over de oppositie 1923 en over het eenheidsstreven 1925, 1930; correspondentie over bijdragen aan *de Tribune*, *de Inprekorr* en reis naar Moskou; krantenknipsels.

Het archief bestaat voornamelijk uit: zijn autobiografie (gepubliceerd), correspondentie, waaronder zeer veel brieven van H. Roland Holst; archieven van de Revolutionaire Jeugdbond 1926-1930 en van het Internationales Informationsbüro der revolutionär-sozialistischen Jugendorganisationen 1928-1930; dossiers over de JGOB 1914-1918, BKSP, RSP en andere politieke groeperingen waarin Engels actief was.

Flameling, Joop (1904-1990), 3 m.*

Meubelmaker, dienstweigeraar, actief in SDAP, OSP, RSAP en Spartacus; tijdens Tweede Wereldoorlog lid CPN, na 1945 secretaris district Gooi- en Eemland; na 1958 lid PSP, gemeenteraadslid Hilversum.

0 Lijst

Persoonlijke stukken, correspondentie; stukken betreffende zijn activiteiten in politieke groeperingen, onder meer Leninistische Jeugd Garde, CPN, Bruggroep, SWP en EVC; documentatie.

Gelok-Walvius, Annie (1908-1993), 0,75 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Districtsbestuurder CPN Groningen, landelijk partijbestuurder, actief in de NVB en in de afdeling Amsterdam Hoofddorpplein.

0 Lijst

Stukken betreffende het districtsbestuur Groningen 1945-1946, circulaires en congresstukken, teksten van toespraken, scholingsmateriaal, stukken betreffende het Volks Hulp Comité bij de watersnoodramp 1953, verspreide stukken verzameld als bestuurder van de NVB 1946-1959, stukken van de afdeling Amsterdam Hoofddorpplein 1975-1983.

Geugjes, Cor(nelis) (1922-1982), ca. 2 m.

Actief in het verzet te Zaandam; voor de CPN lid van de gemeenteraad van Zaandam 1946-1950, de Eerste Kamer 1952-1957 en partijbestuurder; 1958 vertrokken; werkte nadien mee aan *Zeggenschap* en was actief in de coöperatieve beweging.

Voornamelijk knipsels, brochures en aantekeningen betreffende de illegaliteit, stukken betreffende zijn lidmaatschap van de Eerste Kamer, concepten voor artikelen en redevoeringen, stukken betreffende congressen van de Indonesische Vakcentrale 1952, de Deense CP 1955 en de Italiaanse CP 1956.

Goubitz, Joseph (1875-1939), 0,05 m.

Diamantbewerker; opposant in de ANDB; raadslid voor de CPH in Hilversum 1923-1927; actief in de geheelonthoudersbeweging.

0 Lijst

CPH-stukken: perskaarten voor *de Tribune*; voorstel tot ombouw van de CPH afdeling Hilversum in bedrijfs- en buurtkernen; motie CPH afdeling Utrecht 1923; briefjes van W. van Ravesteyn 1923, A. Wins 1927 en D.J. Wijnkoop 1928; foto's meibeweging Hilversum 1926.

Het archief bestaat voornamelijk uit: correspondentie en andere stukken betreffende zijn Hilversumse raadslidmaatschap; notulen en verslagen van en aantekeningen over de Gooische Wapenschouw (overkoepelend geheelonthouderscomité) 1913-1916.

Groot, Paul de (1899-1986), 1,25 m.*

Diamantbewerker, 1926 lid CPH, vanaf 1930 bestuurder, 1938 politiek secretaris, hoofdredacteur *het Volksdagblad*, vormde mei 1940 de eerste landelijke leiding (tot 1943); vanaf mei 1945 partijleider, trok zich 1967 terug maar bleef als erelid van het partijbestuur invloed uitoefenen tot 1978; lid noodparlement en Tweede Kamer 1945-1966.

0 Lijst

Aantekeningen voor redes, manuscripten voor artikelen, stukken betreffende het partijbestuur 1972-1977, enige correspondentie; dossier betreffende kritiek op De Groot in de Sovjet-Unie 1972-1978; stukken betreffende het IPSO, brochures en documentatie.

Hoogen Stoevenbeld, Henk (1913-1985), 5 m.*

Studeerde wiskunde; voor de Tweede Wereldoorlog lid van de CPN; actief in het verzet; werkte in de Nederlandse Vredesraad; in 1958 door de CPN geroyeerd; actief in de Bruggroep en in de SWP; vanaf 1965 actief in PSP. CPN-stukken: circulaires van het partijbestuur eind jaren veertig en jaren vijftig; scholingsstukken, convocaties vergaderingen, stukken afdeling Amsterdam-Oosterpark; diverse aantekeningen, knipsels en enige manuscripten, royementsbrief 1958; stukken en pamfletten van de Nederlandse Vredesraad jaren vijftig.

Voorts: kopij voor en andere stukken betreffende *de Brug*; stukken over de PSP; persoonlijke stukken.

Hoogen Stoevenbeld-Blom, Han (geboren 1918), ca. 5 m.*

Stenotypiste en administratrice; actief in het verzet; lid van de CPN en actief in de NVB; 1958 geroyeerd uit de CPN, lid van de SWP en International Society for Socialist Studies en vanaf 1965 van de PSP.

Voornamelijk stukken betreffende de PSP, PSP Vrouwengroep en betreffende buurt- en actiegroepen, stadsvernieuwing, bejaardenwerk.

Hulsebos, Hendrikus (Henk) (1904-1982), 0,02 m.

Actief in de EVC; later voorzitter afdeling Amsterdam OVB, afgevaardigde landelijke raad, oprichter en bestuurerder OVB bouwvak Amsterdam.

0 Lijst

Voornamelijk brieven, pamfletten, rapporten etc. betreffende EVC en OVB bouwvak Amsterdam 1945-1970; voorts enige stukken van de Landelijke Federatie van Bouwvakarbeiders (NAS), onder andere lidmaatschapsbewijzen, 1928-1940.

Hulst, Wim (geboren 1916), 5,4 m.*

Huisschilder; vanaf 1932 lid van de CJB; in 1938 leider van het Noord-Hollands Revue-Gezelschap; actief in het verzet; adjunct-directeur *de Waarheid* 1945-1949 en lid van het partijbestuur; gemeenteraadslid Assendelft; in 1967 geroyeerd; secretaris, vanaf 1967-1989 voorzitter van de Vereniging Nederland-USSR, directeur van VERNU-reizen (opgericht in 1959).

0 Lijst

Stukken betreffende theatergezelschappen, teksten van W. Hulst; enige stukken betreffende bestuurlijke activiteiten, directie *de Waarheid* en roeyement uit de CPN; lidmaatschap gemeenteraad Assendelft 1949-1967; notulen, congresstukken en correspondentie van de Vereniging Nederland-USSR 1946-1991, reisverslagen en stukken betreffende culturele uitwisselingen met de Sovjet-Unie en andere landen; documentatie en knipsels.

Jordens, Gerrit D. (1877-1957), 0,35 m.

Werktuigbouwkundig ingenieur; actief in SDAP; sinds ca. 1910 lid van SDP/CPH, in 1921 geroyeerd; daarna penningmeester KAPN.

0 Lijst

Brievenboek afdeling Zwolle van de SDP/CPH resp. KAPN 1911-1924; correspondentie financiële stukken, rapporten en notulen van de Drukkerijcommissie SDP betreffende drukkerij *De Strijd*, *de Tribune* en (ontslag) directeur H. Hamming 1912-1917, stukken over de CPH 1918-1921, waaronder aantekeningen vergadering te Zutphen 5 juni 1921 en brief met aankondiging van roeyement.

Voorts: stukken betreffende coöperaties in Den Haag en Rijswijk, KAPN 1921-1925, Groepen Internationale (Raden-)Communisten 1933.

Knuttel, Johannes A.N. (1878-1965), 0,5 m.

Neerlandicus, 1901 leraar te Rotterdam; 1903 lid SDAP; redacteur Woordenboek der Nederlandse Taal; actief binnen de afdeling Leiden SDP/CPH; gemeenteraadslid Leiden 1919-1935, 1946-1949.

Enige persoonlijke stukken, ingekomen brieven ca. 1903-1965 van persoonlijke, politieke en wetenschappelijke aard; brieven van J.A.N. Knuttel aan derden; handgeschreven jaarverslag van de SDP afdeling Leiden 1914-1915.

Brieven van W. van Ravesteyn aan Knuttel 1908-1926, aan W.H. en F. de Graaff 1914-1915 en aan CPH afdeling Leiden 1926.

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN, 0,03 m.*: Manuscripten van Knuttels autobiografie (*Levensloop*, Leiden 1989) en enige van zijn brieven aan Th. de Vries, 1954-1963.

Lakerveld, Carry van (geboren 1938), 0,10 m.

Historica en kunsthistorica.

Notulen en ingekomen stukken Adviesraad *de Waarheid* 1984;

voorts: stukken betreffende de Commissie Hulp aan Spanje 1976-1977, de Bond voor Wetenschappelijke Arbeiders ca. 1972-1974, Kunstprojekt Spangen ca. 1978, Politiek Cultureel Tijdschrift i.o., 1979.

Langeraad, Krijn A. van (1865-1943), 0,10 m.

Commissies bij de posterijen; werkte onder het pseudoniem Opmerker mee aan *de Nieuwe Tijd*; eerst lid van de SDAP, vervolgens van de SDP/CPH; vanaf 1922 redacteur van *de Communistische Gids*. CPH-stukken: correspondentie uit de periode 1922-1941 onder andere met D.J. Wijnkoop 1927-1934, F. de Graaff uit Moskou 1933, J.W. Kruyt, S.J. Rutgers en echtgenote 1933.

Voorts: cahiers met aantekeningen en manuscripten; enige correspondentie met sociaal-democraten; correspondentie over materiaal over Marx in Nederland voor het IML in Moskou 1926-1928; lidmaatschapsboekjes SDAP.

Leeuw, Alexander (Alex) S. de (1899-1942), 0,12 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Jurist, vanaf 1922 actief in de CPN als theoreticus en partijbestuurder; redacteur van *Klassenstrijd* en *de Communist*, het *Volksdagblad*; raakte in 1938 op de achtergrond; schreef tijdens de bezetting ongepubliceerd gebleven boek over Dostojevski; omgebracht in Auschwitz.

Manuscript 'De jonge Dostojevsky' en correspondentie met uitgevers, 1940-1941.

Leeuwe, Jules de (geboren 1913), 3,70 m.*

0 Lijst

Psycholoog en cultureel antropoloog, actief in CPN en nevenorganisaties; lid van de Centrale Commissie voor de Filmkeuring; schreef luisterspelen en gedichten; actief in NVSH, HOC en VCN.

Persoonlijke stukken betreffende zijn biografie, manuscripten van gedichten, luisterspelen, filmscenario's, romans en wetenschappelijke publicaties, chronologisch geordende correspondentie, stukken betreffende de filmkeuring, CPN, Nederlands Comité ter verdediging van de Rosenbergs, de NVSH, VCN en enige andere organisaties.

Leuven, Willem van (1880-1957), 0,10 m.

Commissionair in effecten; actief in de CPH, woonde in 1920 het Kominterncongres in Moskou bij; publiceerde onder meer in *de Kommunist*.

Stukken betreffende het tweede Kominterncongres in Moskou 1920, enige brieven onder meer aan de Drukkerijcommissie 1917-1919, foto's en documentatie 1913-1936.

Luteraan, Barend (1878-1970), 1 m.

Kantoorbediende; lid van de Algemeene Nederlandsche Bond van Handels- en Kantoorbedienden (NVV); lid van de SDP, vervolgens actief in radenbeweging, OSP, RSAP en Bond van Revolutionaire Socialisten (BRS); na 1945 in Spartacusbeweging, 4de Internationale, PvdA.

0 Lijst

CPH-stukken: brieven van H. Gorter 1918-1927; correspondentie over mogelijk roeyement uit CPH 1919: notulen en ledenlijsten van een Werklozen Agitatiecomité te Amsterdam 1920-1921.

Het archief bestaat voornamelijk uit: stukken en enige correspondentie over de radenbeweging; zeer diverse correspondentie 1932-1964; aantekeningen; documentatie over OSP, RSAP, BRS; PvdA-circulaires en lidmaatschapskaarten; circulaires, documentatie en dergelijke betreffende het Sociaal-Democratisch Centrum in de PvdA 1955-1957, 1960, Spartacus, Revolutionair-Communistische Partij, 4de Internationale; band met interview met Luteraan.

Maas-Bovenkerk, J. (geboren 1905), 0,02 m.

Verpleegkundige, ca. 1935 actief in de CPH/CPN, 1937-1938 als verpleegkundige in Spanje. Manuscript 'Herinneringen aan de Spaanse Burgeroorlog', te boek gesteld in 1988.

Mannoury, Gerrit (1867-1956), 0,60 m.

Wiskundige, filosoof, hoogleraar Universiteit Amsterdam 1917-1937; lid SDAP 1900-1909, daarna SDP/CPH; vanaf 1923 werkzaam voor IAH, IRH en andere hulporganisaties; 1929 geroyeerd.

0 Lijst

SDP/CPH-stukken: dossiers 'partijzaken' 1909-1932 met correspondentie, aantekeningen en andere stukken, onder meer betreffende de afdeling Vlissingen - ook notulen van het Plaatselijk Agitatie Komitee tegen de oorlog 1914-1915, betreffende de commissie van geschillen vanaf 1917, notulen van de vergadering van de fractie overheidspersoneel CPH (Amsterdam) 7 december 1928, enige stukken betreffende de partijschool 1926-1927, de kwestie Wins 1926.

Voorts: correspondentie en andere stukken - alfabetisch geordend - 1904-1937, onder anderen met I. Carvalho, H. Roland Holst, D.J. Struik en L. Trotski; knipselboeken met artikelen 1902-1953. NB De rest van het archief berust in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam.

Martens, Ferdinand, 0,50 m.

Actief in de NJN en ANJV, voornamelijk in Groningen, en in de CPN.

Stukken van ANJV Groningen 1967-1969, district Utrecht, Den Haag van de CPN 1969-1971, afdeling Groningen NJN 1961-1970, Politiek Jongeren Contact Groningen 1968-1969, documentatie.

Mellink, Albert F. (1915-1987), 5,15 m.*

Historicus, hoogleraar Rijksuniversiteit Groningen; actief in het Anti-Fascistisch Studentencomité en Comité van Waakzaamheid; in de jaren dertig lid CPN; redacteur *de Vrije Katheder* 1940-1949 en van *Politiek en Cultuur*; publicaties over de doopsgezinden en de Nederlandse arbeidersbeweging. Correspondentie, aantekeningen en documentatie vanaf 1935, onder meer betreffende Anti-Fascistisch Studentencomité met blad *Links af*, Studenten Vredesactie, Comité van Waakzaamheid, CPN, *de Waarheid*, Marx-Instituut, *Politiek en Cultuur*, *de Vrije Katheder*, Comité voor Actieve Democratie, congres Onderwijs-Vrede 1949 en Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers; manuscripten van en aantekeningen voor publicaties; correspondentie met vakgenoten en geestverwanten, onder anderen D. Gouloze, J. Presser, B. Riezouw en J. Romein.

Minnaert-Coelingh, M.B. (1906-1990), 0,75 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN
Chemica, actief in de CPN en in de vredesbeweging.

0 Lijst

Voornamelijk stukken betreffende de Nederlandse Vredesraad en de Wereld Vredesraad, conferentiestukken en aantekeningen van M.B. Minnaert voor lezingen over de vrede.

Muijzenberg, Leendert W. van den (1905-1987), ca. 13 m.

Geboren in Warschau, hogere technische opleiding in Nederland; lid CPH/CPN 1932-1956; actief in het verzet; 1945-1950 verbonden aan het Landelijk Scholingsbureau der CPN/Marx-instituut; mede-oprichter en bestuurslid 1959-1974 van de Associatie van Bedrijven op Coöperatieve grondslag (ABC) en actief in verwante organisaties.

CPN-stukken: financiële bescheiden betreffende Stichting Anton Struik Scholingsfonds 1946-ca.1955, met biografie van A. Struik; stukken betreffende het Marx-Instituut, Radio Werkend Nederland, Vereniging voor Volksontwikkeling, Algemene Bedrijfsbond voor Werknemers in Handel-, Bank- en Verzekeringswezen 1948-1950; enige kopij voor en stukken betreffende *Links-om*.

Het archief bestaat voornamelijk uit stukken betreffende de coöperatieve beweging en *Zeggenschap* 1974-1979 en stukken betreffende de vakbeweging.

Muijzenberg-Willemse, Brecht van den (1897-1984), 7,50 m.*

Als afgevaardigde van de CJB in 1921 in Moskou; vanaf 1935 betrokken bij de Werkgemeenschap voor Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs (WVO); actief in het verzet; in de Tweede Kamer 1946-1948; redactiesecretaris van *Vernieuwing* 1945-1956; oprichter en bestuurslid Werkschuit 1952-1962.

0 Lijst

CPN-stukken: voornamelijk betreffende reis naar Sovjet-Unie 1921; jeugdleiderscursus en partijconferentie 1946 en onderwijsconferenties 1948-1949; stukken betreffende Ravensbrück-comité 1946-1964, 1970-1979, *Politiek en Cultuur* 1951, royement 1958 en *de Brug* 1958-1959; krantjes, stencils, foto's en diverse andere stukken.

Het archief bestaat voornamelijk uit: persoonlijke stukken, vooral correspondentie 1970-1984; aantekeningen en manuscripten voor lezingen en artikelen; stukken betreffende Nederlandse Montessori Vereniging, WVO en *Vernieuwing*, de Werkschuit, Freinet Beweging Nederland, Humanistisch Verbond 1947-1949, documentatie en krantenknipsels.

Neijenhoff, Theo (geboren 1932), 0,05 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

1945 lid van het ANJV, bestuurder ANJV, afdelingsbestuurder CPN.

Secretariaatsarchief van de afdeling Amsterdam-van der Pek en enige persoonlijke stukken, 1960, 1971-1975.

Onstenk, Annemiek, (geboren 1956), 0,25 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Sociologe, actief in de Amsterdamse CPN, fractievoorzitter GroenLinks van de Provinciale Statenfractie Noord-Holland.

Stukken betreffende het vrouwenoverleg en vrouwenacties 1978-1986, de werkgroep ontwerp-partijprogram 1982, de verkiezingsconferentie en het buitengewoon congres 1982, 1984.

Pannekoek, Antonie (1873-1960), 1,70 m.

Socialistisch theoreticus, vanaf 1919 hoogleraar sterrenkunde te Amsterdam; lid SDAP 1900; werkte tot 1914 in Duitsland; publiceerde na terugkomst in *de Tribune* en *de Nieuwe Tijd*; trad toe tot de SDP; sloot zich 1921 aan bij het radencommunisme.

0 Lijst

Geen CPH-stukken, alleen enige manuscripten over de SDP, onder anderen van D.J. Wijnkoop, 'De politieke toestand in Holland 1909' en twee van H. Gorter 1918; ontwerp circulaire voor *de*

Nieuwe Tijd 1916, brieven van H. Gorter en conceptverklaring van Gorter voor het congres 1918, W. van Ravesteyn 1908-1909, 1944 en H. Roland Holst 1909-1917.

Voorts: veel manuscripten en aantekeningen over filosofische onderwerpen; documentatie, de *Zeitungskorrespondenz* 1908-1914 en kopieën van zijn 'Herinneringen' (gepubliceerd).

NB Een deel van het archief bevindt zich in het Sterrenkundig Instituut, Universiteit van Amsterdam.

Porcelijn, Carel (1931-1988), 0,60 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Musicoloog, docent; lid van de OPSJ en CPN, redacteur van *Kontrast*, publiceerde over Diepenbroek, medewerker *Politiek en Cultuur*.

Manuscripten, 1980-1987.

Portegies Zwart, L., 0,02 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Correspondentie met historici betreffende de CPN in oorlogstijd, 1986-1993.

Ravesteyn, Willem van (1876-1970), 8 m.

Studeerde Nederlands en geschiedenis; een van de oprichters van de afdeling Leiden SDAP; Tribunist, richtte 1909 met anderen de SDP op; in Tweede Kamer 1918-1926 en Rotterdamse gemeenteraad 1919-1927; in 1925 geroeyerd; sinds 1927 conservator van de Rotterdamse gemeentebibliotheek.

0 Lijst

SDP/CPH-stukken: resoluties en circulaire's, stukken betreffende programma's, congressen, *de Tribune* en drukkerij De Strijd, *de Nieuwe Tijd* 1916-1920, notulen vergadering revolutionair-socialistische Staten- en Raadsleden 6 juli 1919 te Amsterdam, stukken betreffende Kominterncongres 1922, partijgeschillen 1923, verslag van NAS-bijeenkomst 6 september 1924, resolutie Komintern inzake Hollandse kwestie met naschrift L. van Lakerveld 1925; financiële stukken afdeling Rotterdam CPH.

Het archief bestaat voornamelijk uit een uitgebreide, alfabetisch geordende correspondentie, manuscripten, cahiers met aantekeningen en knipsels; band met interview met Van Ravesteyn.

NB Een deel van het archief berust op het Rotterdams Gemeentearchief.

Regtien, Ton (1938-1989), 26 m.*

Studeerde psychologie, studentenleider en activist, oprichter Nederlandse Studenten Vakbeweging (SVB); lid CPN; wetenschappelijk medewerker in Groningen tot 1983.

0 Inventaris

Geen CPN-stukken.

Persoonlijke stukken, dagboeken, aantekeningen, diploma's etc.; artikelen en interviews, persberichten; stukken betreffende de universiteit, studentenbeweging en acties zoals de Maagdenhuisbezetting; stukken betreffende reizen naar Berlijn, Parijs, Zuid-Afrika, en andere landen, foto's, negatieven en dia's.

Roland Holst, Henriette (1869-1952), 0,30 m.

Dichteres, schrijfster; lid SDAP; redactrice *de Nieuwe Tijd* 1896-1921; in 1915 oprichter van het Revolutionair-Socialistisch Verbond; nam deel aan de Zimmerwaldconferentie 1915; met onderbrekingen lid van de CPH tot 1927, daarna meer sympathie voor het religieus-socialisme.

0 Lijst

De collectie is samengesteld uit schenkingen aan het IISG van H. Roland Holst zelf en van verschillende personen, bestaande uit brieven en ander materiaal van en over Roland Holst; zelf heeft zij weinig bewaard; aanwezig zijn manuscripten, enige brieven aan H. Roland Holst onder meer van K. Liebknecht, V. Lenin, G. Zinovjev, K. Radek, R. Luxemburg, A. Kollontai, K. Kautsky, F. Rosin, H. Gorter en G. Mannoury; brieven van Roland Holst aan W. Banning, Ph. Barmes, A. Storm, J.M. van Veen en anderen; knipsels over Nederlands-Indië 1926-1930; tijdschriften en brochures.

NB Correspondentie van Roland Holst bevindt zich ook in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag.

Romein, Jan M. (1893-1962), 11 m.*

Historicus, hoogleraar in Amsterdam; vanaf zijn studententijd in Leiden lid van de CPH; redacteur van *de Tribune* 1922-1925; een van de oprichters van het Comité van Waakzaamheid 1936; redacteur van *de Nieuwe Stem*.

0 Inventaris (gepubliceerd)

CPH-stukken: alfabetisch geordende correspondentie ingekomen bij de redactie van *de Tribune* 1922-1927.

Het archief bestaat voornamelijk uit: alfabetisch geordende correspondentie; manuscripten en artikelen, aantekeningen, onder meer voor colleges; herinneringsalbum 1953 (zestigste verjaardag); persoonlijke stukken: agenda's, dagboeken, correspondentie met en andere stukken van zijn ouders; knipsels.

Romein-Verschoor, Anna H.M. (Annie) (1895-1978), 3,40 m.*

Schrijfster, historica; lid van de CPH; hield zich op latere leeftijd bezig met het bejaardenprobleem en het feminisme.

0 Inventaris

Geen CPH-stukken.

Voornamelijk aantekeningen, artikelen, lezingen, manuscripten, correspondentie, ook veel met uitgevers; agenda's, jeugdherinneringen, plakboek uit haar jeugd.

In het archief van J. Romein bevindt zich correspondentie gericht aan het echtpaar Romein.

Rose, Cornelis (1886-1976), ca. 1,10 m.

Timmerman-aannemer; lid van de CPH/CPN; tot 1939 actief als bestuurder van allerlei Haarlemse afdelingen, onder meer van de VVSU, IRH, Comité Eenheid, Timmerliedenvereniging Eensgezindheid; ook op landelijk niveau actief.

CPH-stukken, vooral uit de jaren dertig: zeer veel pamfletten, uitnodigingen voor vergaderingen van organisaties in Haarlem; dossiers over de VVSU 1930-1935, Liga tegen imperialisme en voor nationale onafhankelijkheid 1927-1933, IRH tot 1933, Werkloozen Strijdc Comité 1933, Communistische Partij-Oppositie 1934-1935, IAH; correspondentie met CPH en *de Tribune*.

Voorts: dossiers betreffende vakbondsangelegenheden, Comité Eenheid 1926-1928; zakagenda's, contributieboekjes.

Rot, Thomas (Tom) S. (1909-1982), 0,60 m.*

Journalist; lid CPH en actief in de IRH, in 1934 geroyeerd; actief in het verzet; oprichter van *de Vonk*; na de Tweede Wereldoorlog onder andere bestuurder Henriette Roland Holst Stichting en Simon Wiesenthalfonds.

CPH-stukken: correspondentie, aantekeningen en verslag van een IRH-vergadering 1932-1934(-1938).

Het archief bestaat voornamelijk uit stukken betreffende linkse splintergroepen, diverse vredesgroepen voor 1940, *de Vonk* en *de Vlam* 1946-1951, dossiers visumaanvraag 1951; brieven van Rot uit de gevangenis tijdens de Tweede Wereldoorlog aan zijn zuster; Comité Waakzaamheid ca. 1965; Wiesenthalfonds; enige persoonlijke stukken, artikelen, manuscripten (ook van derden); enige brieven en stukken van en over J. Last en H. Roland Holst.

Rutgers, Sebald J. (1879-1961) en familieleden, 0,08 m.

Ingenieur; lid van de SDAP 1899, daarna SDP en in 1918 van de CPSU, organisator van het Amsterdams bureau van de Komintern 1920; werkzaam in de Autonome Industriële Kolonie Koezbass in Siberië 1922-1926; in 1938 terugkeer naar Nederland.

Correspondentie tussen S.J. Rutgers (in de Koezbass) en familieleden, ook van J. Rutgers 1924-1926; herinneringsalbum met brieven, telegrammen en foto's verjaardagen S.J. Rutgers; biografische gegevens over hem opgetekend door familieleden; 'De arbeidersbeweging aan het begin van deze eeuw' (1958); paspoorten; verder enige telegrammen 1918-1919, uitwijzingsbevel uit Zwitserland 1927; knipsels over Rutgers en familie; enige brieven uit de jaren vijftig.

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN, 3 filmrollen: Microfilm-kopie van het archief Rutgers in het RTsChIDNI te Moskou.

0 Lijst

Autobiografie van S. Rutgers en B. Rutgers-Mees 1942 en diverse kortere autobiografische stukken, correspondentie betreffende de autobiografie en publicatie daarvan, necrologieën, stukken betreffende de oprichting en verdere geschiedenis van de AIK Koezbass.

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN, 0,02 m.*: manuscript 'Nederlanders werken in Siberië', 1958.

Santen, Joop van (1908-1992), 1,25 m.*

Lid van de CPN (1930-1955), van de gemeenteraad Amsterdam, lid partijbestuur CPN, voorzitter Eerste-Kamerfractie 1946-1952, promoveerde 1968 op de marxistische accumulatie-theorie en doceerde aan de Universiteit van Amsterdam.

0 Lijst

Correspondentie, persoonlijke stukken, manuscripten, recensies en correspondentie betreffende zijn publicaties, contacten met kranten en tv; colleges en lezingen; enige stukken betreffende de CPN, Anti-Circuitcomité te Zandvoort en kraakactie Sonnewende.

Schaaf, Jasper, 4,60 m.*

Studeerde filosofie; actief in de Groninger Studentenbond, CPN, VCN en Algemene Bond van Onderwijzend Personeel (ABOP).

0 Lijst

Stukken uit de jaren 1970-1992 betreffende de Rijksuniversiteit Groningen, de kring sociale en dialectische filosofie, het Landelijk Overleg van Aktiegroepen van Filosofiestudenten, de Groninger Studentenbond, CPN Groningen, ABOP en stukken betreffende zijn docentschap.

Schermerhorn, Dirk (1900-1937) en Francisca Schermerhorn-Mus (1900-1953), 0,03 m.*

D. Schermerhorn, ingenieur, en F. Mus, tandarts gingen 1924 naar de AIK Koezbass te Kemerovo; daarna werkte Schermerhorn aan de Turk-Sibspoorweg; in 1936 werd hij gearresteerd; Mus werd in 1938 verbannen naar Mordovië. Beiden werden postuum gerehabiliteerd, respectievelijk in 1956 en 1958.

Brieven van D. Schermerhorn uit Delft 1923 en F. Mus uit Rusland aan de ouders van Dirk en andere familieleden 1927-1937; brief van A. Struik aan D. Schermerhorn 1929; enige stukken betreffende de rehabilitatie en over de familie Schermerhorn.

Schilp, Dirk (1893-1969), 0,40 m.

Lid CPH 1919, BKSP 1925, in 1927 uit de CPH; bestuurslid Algemeene Bond van Losse Rijkswerklieden, bezoldigde van de Federatieve Bond van Personeel in Openbaren Dienst (NAS); in 1946 redacteur van *de Vlam*; na 1945 actief in Amsterdamse en landelijke EVC overheidspersoneel.

0 Inventaris

Geen specifieke CPH-stukken; alleen correspondentie, artikelen en andere stukken betreffende vakbondsangelegenheden.

Het archief bestaat voornamelijk uit: correspondentie aan D. Schilp tijdens zijn gevangenschap in Arnhem 1932-1933 en in Amsterdam 1935; artikelen en inleidingen; stukken betreffende *de Vlam*, Stichting De Vonk 1945-1952; stukken Amsterdams Adviesbureau 1936-1956; documentatie; band met interview met Schilp.

Schumacher, Otto (1909-1988), 0,75 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Mijnwerker, actief in het verzet, in het CPN district Limburg en in de mijnwerkersvakbeweging.

0 Lijst

Brieven van Schumacher uit Duitse gevangenschap, 1940-1944, enige persoonlijke stukken; vanaf jaren vijftig congresmappen, correspondentie met het district Limburg, financiële stukken, stukken betreffende bedrijvenwerk en andere acties.

Sip, Everhard (1897-1984), 0,11 m.

Laatste voorzitter van de EVC, actief in CPN en later de Bruggroep.

Stukken, voornamelijk knipsels, stencils, pamfletten en enige archiefstukken betreffende de CPN en EVC 1945-1958/1959; dossiertje betreffende kinderkampen van de Kindergemeenschap Zonneschijn (CPN) 1951-1952.

Sneevliet, Hendricus J.F.M. (Henk) (1883-1942), 3,25 m.*

Beambte bij Staatsspoor; actief in SDAP en Nederlandsche Vereeniging van Spoor-en Tramwegpersoneel (NV); in 1912 lid SDP; naar Indonesië; oprichter en leider ISDV 1914-1918; voor Komintern in Verre Oosten 1921-1923; voorzitter NAS 1924-1940; uit CPH 1927; bestuursfuncties RSP, RSAP; Tweede Kamer 1933-1937; leider MLL-front; 1942 gefusilleerd.

0 Inventaris (gepubliceerd)

CPH-stukken: rede van S.J. Rutgers op het Kominterncongres 1919; enige stukken over de oppositie in de CPH (1923-)1924, Kominternbureau voor Indonesië.

Voorts: correspondentie met H. Roland Holst 1914-1935 (gepubliceerd); stukken betreffende het NAS, Revolutionair Arbeiders Comité, RSP en RSAP, gevangenschap 1933, laissez-passers voor Barcelona 1936; stukken betreffende de illegaliteit, proces en terechtstelling 1940-1942; artikelen; documentatie; stukken afkomstig van M. Sneevliet-Draaijer; archief Comité ter verkrijging van laatste rustplaats vermoorde revolutionairen in de Tweede Wereldoorlog 1945-1946(-1949).

Twigt, Teun (geboren 1915), 0,25 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Schipper, actief in CPH, IRH, KPD en Komintern; in het verzet; bestuurder CPN Staatsliedenkwartier Amsterdam; publiceerde zijn herinneringen *Schipper naast Marx* (Amsterdam, 1992, 1994).

Notulen ledenvergadering Staatsliedenkwartier 2 juli 1945, rapporten betreffende kaderleden in de Staatsliedenbuurt en hun rol in het verzet; stukken betreffende de organisatie van de illegale *Waarheid*, *Behouden Vaart* en *de Werker*; kopij voor en afleveringen van de schippersbladen *Belboei*, *Kentering*, *Kartel*.

Valkenburg, Marinus H. (Rinus), 7 m.

Regionaal coördinator Den Haag van de Werkgroep voor een Maatschappijkritische Vakbeweging, actief in ABVA en CPN.

De collectie bestaat voor het grootste gedeelte uit documentatie uit de periode 1970-1984, over de landelijke CPN en het district Den Haag, over de vakbeweging, acties, Dennendal etc.

Verrips, Ger (geboren 1928), ca. 5 m.*

Journalist, schrijver, 1953-1975 actief in de CPN, 1956 redacteur buitenland van *de Waarheid*, 1960-1969 in de hoofdredactie; 1958 in partijbestuur.

Documentatie, verzameld ten behoeve van zijn studie over de CPN 1938-1991 *Dwars, duivels en dromend* (Amsterdam, 1995), waaronder delen van het archief van H. Verheij als bestuurder van de CPN 1944-ca. 1960; knipsels en documentatie betreffende personen; doctoraalscripties en studies van anderen betreffende de CPN; correspondentie en verslagen van interviews met personen uit de communistische beweging.

Visch, Jacobus H. (Koos) (1899-1943) en Petronella G. (Nel) Visch-Vermeer (1897-1990), ca. 0,03 m.

K. Visch, metallurg en ingenieur, en N. Vermeer, kleuterleidster en lerares Engels, werkten 1922 in de IAK Koezbass, daarna in Moskou en Charkov. In 1947 keerde Vermeer naar Nederland terug. Brieven uit Kemerovo van K. Visch aan zijn echtgenote 1923-1924; brief van K. en N. Visch aan de familie Mol 5 oktober 1924.

Visser, Mathilde (1900-1985), 0,15 m.

Kunstcritica, actief in de CPN; eind jaren twintig secretaris van de Haagse sectie van de Filmliga; schreef onder meer kunstkritieken in *de Waarheid* (1956-1967) en het *Financieel Dagblad*.

0 Lijst

Enige brieven – onder meer van A. Blaman (in kopie) – 1947-1984; artikelen van M. Visser; documentatie betreffende haar activiteiten in de CPN, personen – onder anderen T. Hullemans – en Joegoslavië.

NB Gedeelten van het archief bevinden zich in het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag en het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

Visser, Louis L. H. de (1878-1945), 1 omslag.

Actief in het Haagsch Vakcomité (NAS) en Haagsche Bestuurdersbond (NVV); in 1909 lid SDP/CPH; in gemeenteraad Den Haag, (vanaf 1919) Provinciale Staten Zuid-Holland, (vanaf 1925) Tweede Kamer; juni 1941 gearresteerd, 1945 omgekomen bij geallieerd bombardement.

Briefkaarten uit het kamp Schoorl (juli-augustus 1941), brieven uit het kamp Amersfoort (september-november 1941) en uit het kamp Hamburg-Neuengamme (maart-april 1942) aan J. en L. Roest; redevoering over het belastingvraagstuk.

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN, 0,25 m.*

0 Lijst

Jaarverslag van de sociaal-democratische ontwikkelingsclub 'Nieuw Leven' 1908-1909; stukken ingekomen bij het Agitatiecomité tegen den oorlog 1915, 1917; aantekeningen voor redevoeringen en documentatie 1910-1938.

Vries, Theunis Uilke de (geboren 1907), 0,02 m.*

Letterkundige; 1936 lid CPH, redacteur *het Volksdagblad* 1937-1940, redacteur *de Vrije Katheder* 1944-1949, partijbestuurder, verliet in 1971 de CPN.

Typoscript 'Roodboek 35': zijn politieke herinneringen 1936-1971 (niet voor publicatie).

NB Het archief van Th. de Vries berust bij het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag

Wiedijk, Piet (1867-1938), 1,20 m.

Apotheker; lid SDB en SDAP; SDP 1909-1915; schreef SDP-program 1912; terug naar SDAP; 1932 lid OSP.

0 Lijst

Geen specifieke CPH-stukken; correspondentie 1882-1938, onder meer brieven van M.J. Brusse en W. Brusse, W. en H. Gorter, G.D. Jordens, H. Roland Holst, W. van Ravesteyn, J. Romein en D.J. Wijnkoop.

Persoonlijke stukken: prentenboekjes, lidmaatschapsbewijzen, getuigschriften, manuscripten en aantekeningen; stukken commissies SDAP.

Wiegink, Ab (1896-1969), 0,50 m.

Timmerman; actief in de Algemeene Nederlandsche Timmerliedenbond (NVV), na 1918 in de Landelijke Federatie van Bouwvakarbeiders (NAS) en in IRH; correspondent voor *de Tribune*.

0 Lijst

CPH-stukken: enige correspondentie, onder andere met *de Tribune* 1926-1928, de IRH afdeling Haarlem, 1927(-1928), K. Beuzemaker 1928, CPH afdeling Haarlem en met J.B. van Loghem, K. en N. Visch en anderen over werk in Sovjet-Unie 1925-1931.

Het archief bestaat voornamelijk uit: concept memoires (1968), stukken betreffende de vakbeweging bouwvak, speeltuinwerk in Haarlem 1930-1932; particuliere correspondentie vanaf ca. 1960, veel toneelstukjes door A. Wiegink.

Wiessing, Henri P.L. (1878-1961), 0,45 m.

Journalist, in 1914 uitgever van *de Nieuwe Amsterdammer*, sympathiseerde met de CPN; in 1946 redactie *de Vrije Katheder*.

Correspondentie 1897-1958; dossiers Nederland-Nieuw Rusland 1928-1935, enige manuscripten, knipsels en pamfletten ca. 1918-ca. 1940.

NB Het literaire gedeelte van het archief bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag

Wiessing, Mathijs C. (1906-1987), 0,07 m.

Architect, in 1930 naar de Sovjet-Unie; februari 1938 gearresteerd, april 1940 vrijgelaten; schrijver en vertaler, overleed 1987 in Moskou.

Manuscripten van: 'Levensherinneringen, gedachten 1906-1978' (1976-1981, kopie), bevat veel gegevens over contacten in de Sovjet-Unie, onder meer met W.S. van Reesema; 'Die Geschichtsspirale, Menschwerdung - Ein Anpassungsprozess'; 'Sozialismus und Architektur, über Harmonie'.

Wins, Alex (1896-1964), 0,06 m.

Diamantbewerker; partijbestuurder, redacteur *de Tribune* tot 1926 en medewerker van *de Communistische Gids*; na 1945 actief in NVV Kunstenaarsbond.

(Onvoltooid) manuscript 'Rondom Wijnkoop. Herinneringen aan het tijdperk der dialectiek en romantiek' met aantekeningen en correspondentie naar aanleiding van het manuscript, 1943-1944.

Wolff, Jaap (geboren 1923), 0,3 m.*

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN

Journalist, 1945-1950 bestuurder ANJV, 1958-1991 partijbestuurder CPN waarvan een aantal jaren als persoonlijk secretaris P. de Groot.

Stukken betreffende de 'Internationale Wissenschaftliche Konferenz' in Karl Marxstadt 1978, verslagen van lezingen en toespraken, correspondentie betreffende het partijprogramma 1982-1984.

Wijnkoop, David J. (1876-1941), 20 microfilms

Bruikleen Stichting tot beheer Archieven CPN: Microfilm-kopie van het archief Wijnkoop in het *RTsChIDNI* te Moskou.

Studeerde enige tijd Nederlands, 1899 lid SDAP; Tribunist, oprichter SDP, 1918 in de Tweede Kamer, 1919 in Amsterdamse gemeenteraad, begin jaren twintig lid van de Executieve van de Komintern; richtte na partijstrijd 1926 CPH-Centraal Comité op; 1930 hereniging; 1938 in partijbestuur CPH.

Stukken opgemaakt en ontvangen als partijbestuurder SDP/CPH tot 1925, ingekomen brieven van onder meer I. Armand, M. Borodin, A. van Gool, H. Gorter, A. de Kom, D. de Lange, K. van Langeraad, T. Malakka, A. Pannekoek, K. Radek, W. van Ravesteyn, G. van het Reve, H. en R. Roland Holst, J. Romein, S. Rutgers, R. Vos, P. Wiedijk; congresstukken waaronder uitgebreid verslag van het SDP-congres 1912; stukken betreffende het schisma 1925 en de hereniging 1930; stukken over de betrekkingen met 'Moskou'; brieven en circulaires uitgaand van het Amsterdams Subbureau van de Komintern 1920; betreffende voedselhulp aan Rusland 1922;

stukken ontvangen als redacteur van *de Tribune*, onder meer presentielijsten bijeenkomsten 1909, ingezonden brieven en artikelen, rapporten over het blad en de drukkerij; pamfletten en oproepen van verschillende antifascistische en vredes-organisaties;

ingekomen brieven uit de tijd van de SDAP, onder meer van J.W. Albarda, F. van der Goes, K. Kautsky; beschrijvingsbrief van het Deventer congres van 1909 met aantekeningen van Wijnkoop in de marge;

enige concepten van brieven door Wijnkoop, aantekeningen voor lezingen en artikelen; brieven van derden aan zijn vrouw Joosje; stukken betreffende de biografie van Wijnkoop, zijn ouders en de ouders van Joosje; aantekeningen van Joosje.

Congres van de CPH-CC in de Amsterdamse Koopmansbeurs, oktober 1927. V.l.n.r. A. Lisser, Woelders, Klooster, J. Hoogcarspel, D. Wijnkoop, G. van Burink, I. van Loen. Geheel ter linkerzijde zat J. Ceton; zijn beeltenis was uit de oorspronkelijke foto geknipt (Fotoarchief het Vrije Volk, IISG)

DE CENTRALE INLICHTINGENDIENST EN DE CPH/CPN (1919-1940)

B. DE GRAAFF*

Zaken betreffende de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) moesten niet openlijk worden besproken in 's lands hoogste vergaderzaal, betoogde PvdA-parlementariër F. Goedhart op 1 december 1950 in de Tweede Kamer. 'Der Feind hört mit!', verklaarde hij met een verwijzing naar de CPN.¹ Het was vijf jaar na de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog was op zijn ijsigst. Niettemin was het bestaan van een binnenlandse veiligheidsdienst algemeen bekend en bestond er een vertrouwelijk Koninklijk Besluit waarin de taken en bevoegdheden van de dienst globaal werden beschreven.²

Anders was dat met de vooroorlogse voorloper van de BVD, de Centrale Inlichtingendienst (CI). Van deze dienst is veel minder bekend, ook al omdat het archief ervan bij de Duitse inval in de meidagen van 1940 is vernietigd. Dit artikel poogt een beeld te geven van de CI en zijn bemoeienis met de CPH/CPN. Daartoe zullen hieronder de oprichting, de opzet, de werkwijze, doelstellingen en middelen, de bronnen en contacten van de CI worden besproken, alsmede de aard en inhoud van zijn rapporten en de belangrijkste afnemers daarvan. Ook de dreigingsperceptie zoals die bij de Centrale Inlichtingendienst leefde komt aan de orde, omdat de opvattingen daaromtrent mede bepalend waren voor de aandacht die de CI onder meer aan de CPH/CPN schonk.

Deze bijdrage loopt vooruit op de afronding van een project van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING) in Den Haag, waarbij getracht is zoveel mogelijk rapporten van de CI te verzamelen. Deze rapporten zullen binnenkort op CD-ROM worden uitgebracht. Een meer uitgebreide beschrijving van de werkwijze van de Centrale Inlichtingendienst in boekvorm zal deze elektronische uitgave begeleiden. Mede om die reden is hier volstaan met een summiere annotatie.

Oprichting van de CI

Een officiële oprichtingsdatum van de CI bestaat niet, al hield de dienst zelf 1919 als oprichtingsjaar aan. De dienst vond zijn oorsprong echter in de Eerste Wereldoorlog.

* Dit artikel is mede tot stand gekomen door de verzameling van rapporten van de Centrale Inlichtingendienst door mevrouw D. Benschop ten behoeve van het project 'reconstructie van het CID-rapportenbestand' van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING) te Den Haag.

1. *Handelingen Tweede Kamer 1950-1951*, 739.

2. Koninklijk Besluit van 8 augustus 1949, nr. 51.

Vooral tijdens het laatste oorlogsjaar had sectie III van de Generale Staf – kortweg GS III – die zich bezighield met buitenlands inlichtingenwerk en contraspionage, reeds belangstelling gekregen voor mogelijke revolutionaire activiteiten in de grote steden van Nederland. Daartoe werkte GS III nauw samen met de politie van Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. Tot de belangrijkste medewerkers behoorde de Amsterdamse politie-inspecteur K.H. Broekhoff. Deze kreeg in oktober 1917 van zijn hoofdcommissaris in verband met de slechte economische toestand en de voor de deur staande winter opdracht verschijnselen te bestuderen die zouden kunnen wijzen op revolutionaire activiteiten. Tevens moest Broekhoff de gangen van de vermaarde anarchist F. Domela Nieuwenhuis nagaan en stelde hij een onderzoek in naar financiering van de communist D.J. Wijnkoop vanuit Rusland. Eind 1918 zond Broekhoff tevens een overzicht van alle revolutionaire partijen in Nederland naar GS III. Naarmate de Eerste Wereldoorlog vorderde, ging GS III zich tevens meer interesseren voor de geest onder de troepen, aangezien verscheidene commandanten lieten weten dat zij daar niet meer op durfden te vertrouwen.

De interesse van GS III voor linkse activiteiten werd snel groter door de revolutiepoging van SDAP-leider P.J. Troelstra in november 1918, na de afkondiging van de wapenstilstand tussen de strijdende partijen van de Eerste Wereldoorlog. GS III ging zich toen structureel bezighouden met de binnenlandse veiligheid, dat wil zeggen de bestudering van linkse stromingen.

Opzet van de dienst

Tegenover de wens van de Nederlandse regering om na de oorlog een centraal binnenlands veiligheidsapparaat te behouden, stelden de politiekorpsen van de grote steden dat het politieke inlichtingenwerk een zaak van de plaatselijke politie moest blijven. De regering zocht de oplossing daarom in een stelsel waarbij aan de korpsen van de gemeentepolitie plaatselijke inlichtingendiensten zouden worden verbonden, die hun informatie zouden inzenden aan een Centrale Inlichtingendienst, met een afschrift aan de procureur-generaal in hun ressort.

Een ander probleem betrof de bestuurlijke onderbrenging van die dienst. Geen van de ministers bleek bereid de politieke verantwoordelijkheid voor de nieuwe dienst op zich te nemen uit angst voor lastige vragen vanuit het parlement, wanneer het bestaan van die dienst bekend zou worden. De regering was het er namelijk over eens dat het niet gewenst was dat de bevolking op de hoogte zou geraken van het bestaan van een binnenlandse veiligheidsdienst. Wettelijk werd er op dit punt dan ook niets geregeld. Ter camouflering van de CI werd een ingewikkelde constructie bedacht waarbij de dienst fysiek bij het ministerie van Oorlog werd ondergebracht als GS IIIB, de afdeling van de Generale Staf die zich bezighield met de binnenlandse veiligheid, naast GS IIIA, die het oorspronkelijke inlichtingenwerk ten aanzien van het buitenland voortzette. De politieke verantwoordelijkheid voor het bureau GS IIIB, dat de naam Centrale Inlichtingendienst kreeg, zou evenwel berusten bij de minister van Binnenlandse Zaken en tevens premier, Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck, die bij gebrek aan animo deze zorg maar op zich nam. Zo ontstond de

merkwaardige situatie dat de minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk was voor gedragingen van officieren van de Generale Staf, voorzover het althans de burgerlijke taken van de veiligheidsdienst betrof (de CI). De militaire aspecten van het veiligheidswerk (GS IIIB) vielen wel onder de verantwoordelijkheid van de Generale Staf en dus ook onder die van de minister van Oorlog (en later die van Defensie). Feitelijk waren de werkzaamheden van de CI en GS IIIB echter jarenlang niet of nauwelijks gescheiden; zij werden veelal door hetzelfde personeel behandeld. Pas in 1933 werd een meer formele scheiding tussen beide onderdelen aangebracht, toen speciale officieren voor de werkzaamheden van GS IIIB beschikbaar werden gesteld.

Bepaald werd dat de dienst gebruik zou kunnen maken van inlichtingen verstrekt door de militaire inlichtingendienst (GS IIIA), de plaatselijke politie, de Koninklijke Marechaussee en burgerlijke vertrouwenspersonen. De inlichtingendiensten van de gemeentepolitie moesten worden gemodelleerd naar de reeds bestaande situatie in Rotterdam. Dit hield in dat de inlichtingendienst rechtstreeks onder de hoofdcommissaris zou functioneren. Aan het hoofd van de dienst stond een inspecteur van politie, die evenals zijn ondergeschikten de inlichtingenactiviteiten verrichtte naast de gewone politiewerkzaamheden. Het hoofd van de plaatselijke inlichtingendienst zou belast zijn met de evaluatie en analyse van de binnengekomen rapporten. In zijn verzamelrapporten, die hij aan de CI zou zenden, moest melding worden gemaakt van: aanwijzingen voor pogingen tot ordeverstoring of handelingen tegen het wettig gezag; veranderingen van stemming onder de bevolking of in bedrijven; aanwijzingen voor pogingen tot werkstaking; berichten over gehouden of te houden bijeenkomsten; aanwijzingen voor sabotagepogingen 'in den meest algemeenen zin'; berichten over het verzamelen van wapens, munitie en geld voor genoemde doeleinden; namen en adressen van personen en organisaties die genoemde doeleinden nastreefden; contacten met vreemdelingen in verband hiermee; en over pamfletten en belangrijke persberichten, zoveel mogelijk onder overlegging van originelen.

De burgerlijke inlichtingendienst bestond uit vertrouwensmannen, die rapporteurs aanstelden. Deze vertrouwensmannen moesten vooraanstaande personen zijn die bij voorkeur beschikten over contacten met de vakbeweging. Zij zouden door GS III worden aangezocht. Hierbij werd nauw samengewerkt met de Burgerwachten, die in het leven waren geroepen om in geval van oproerigheid de politie bijstand te verlenen. Bij elke Burgerwacht van enige importantie zou een inlichtingendienst worden georganiseerd. Ook op de Bijzondere Vrijwillige Landstorm, die in tijden van binnenlandse onrust het leger zou assisteren, zou zo'n beroep worden gedaan. Vooral de gewestelijke secretarissen daarvan functioneerden als vertrouwenspersonen. Was de plaatselijke politieorganisatie betrouwbaar, dan kon de hoofdcommissaris in zo'n gemeente worden belast met de leiding van de burgerlijke inlichtingendienst.

De inlichtingendienst van de Koninklijke Marechaussee was voornamelijk bedoeld voor de grensprovincies en het platteland, waarbij de aandacht vooral uitging naar de Veenkoloniën in het Noorden van het land en de Mijnstreek in Limburg.

Gedurende vrijwel zijn gehele bestaan, van 1920 tot 1940, stond de kapitein der artillerie T.S. Rooseboom aan het hoofd van de CI.³ Jarenlang verrichtte hij met ondersteuning van slechts één hulpkracht, W.J. Rozenberg, het werk van de CI. Van het eind van de jaren twintig tot mei 1940 werkte de broer van CI-hoofd, de gepensioneerd luitenant-kolonel bij het Nederlandsch-Indische Leger A.J. Rooseboom, pro deo bij de CI.

Financiële en personele middelen

Ook al diende de CI slechts als een soort verdeelstation voor de informatie van de plaatselijke inlichtingendiensten, deze personele toerusting was wel erg karig. De grotendeels uit de post 'geheime militaire middelen' van het ministerie van Oorlog gefinancierde CI leed dan ook onder een chronisch geldgebrek, dat steeds drukkender werd doordat de eisen die aan de dienst werden gesteld in de loop der tijden alleen maar zwaarder werden. Dankzij een bescheiden uitbreiding van middelen kon de CI in het midden van de jaren dertig meer personeel aantrekken. In 1936 werkten er bij de dienst vier officieren, drie burger-ambtenaren en acht hulpkrachten en typistes. Speciaal ten behoeve van GS IIIB waren toen enkele officieren werkzaam. Tijdens de mobilisatie werden bij de afdeling nog enkele (reserve-)officieren tewerkgesteld en, voor de buitendienst, vier opperwachtmeesters van de Koninklijke Marechaussee.

Ruime taakopvatting

De taak van de CI werd nooit formeel vastgelegd, omdat de regering in de gelegenheid moest zijn het bestaan van de CI te ontkennen. De begrenzing van de taak van de dienst was daardoor vooral een zaak van de leiding van GS III en de CI zelf. In november 1933 schreef het hoofd van GS III J.W. van Oorschot dat 'de taak van C.I. wel verre van een begrensde militaire er een was van veel wijdere, het geheele Volk omvattende, strekking, waarbij uiteraard de controle van de weermacht een belangrijk onderdeel van de opgelegde taak uitmaakt'.⁴ Ongetwijfeld hebben bij die uitspraken reminiscenties aan de novemberdagen van 1918 meegespeeld, toen de regering onvoldoende geïnformeerd was over hetgeen er onder het volk en in het leger leefde aan opvattingen en toen sommige bestuurders wat al te wankelmoedig waren geweest.

In de praktijk beperkte de CI zich echter voornamelijk tot die stromingen die hun doelen heimelijk nastreefden en waarvan – naar de opvatting van de overheid – een revolutionaire dreiging uitging, aanvankelijk vooral ter linker-, vanaf het begin van de jaren

3. T.S. Rooseboom werd op 3 mei 1932 majoor en op 23 augustus 1939 luitenant-kolonel.

4. M. de Meijer, *Geheime dienst in Nederland 1912-1947*, [Den Haag, 1968] (vertrouwelijk; niet gepubliceerd), 177.

dertig ook ter rechterzijde van het politieke spectrum. Na het Jordaanoproer produceerde de CI eveneens af en toe rapporten over de stemming onder de bevolking in het algemeen.

De objecten van onderzoek van de CI waren dus in de eerste plaats linkse organisaties, waartoe gerekend werden communistische (mantel)organisaties, het revolutionair socialisme, de anarchistische beweging, vrijdenkers, de sociaal-democratie, links georiënteerde religieuze stromingen en het links gestemde esperantisme. Binnen de SDAP werd voornamelijk de linkervleugel, waartoe onder anderen figuren als J. de Kadt, P. Kiès en P.J. Schmidt behoorden, geobserveerd. Tevens wekten linkse milities als de Rood Front Strijders Bond van de CPH en de Socialistische Arbeidersweer van de OSP de interesse van de CI.

Bijzondere interesse had de CI voor gedragingen van vertegenwoordigers van de Communistische Internationale (Komintern) op Nederlandse bodem. In februari 1920 was dat bijvoorbeeld het geval toen het de CI bekend werd dat de Nederlandse ingenieur S.J. Rutgers in Moskou opdracht had gekregen samen met H. Gorter, A. Pannekoek, W. van Ravesteyn, H. Roland-Holst en Wijnkoop een conferentie van de Komintern in West-Europa voor te bereiden en een 'Amsterdams bureau' op te richten met behulp van een groot bedrag in de vorm van diamanten en andere edelstenen. De CI was redelijk goed op de hoogte van zowel de personen die in dit verband vergaderden als van de inhoud van het besprokene. Het bureau stierf binnen enkele maanden een voortijdige dood. De mogelijke financiering van communistische activiteiten op of vanaf Nederlandse bodem door middel van uit Moskou verkregen geld en edelstenen bleef evenwel ook nadien de belangstelling van de CI houden. Begin 1931 onderzocht de CI berichten als zou het West-Europees Secretariaat van de Komintern zich in Nederland hebben gevestigd. Dit bleek niet het geval. Over Komintern-activiteiten en de werkwijze van Komintern-koeriers buiten Nederland verzamelde en verstrekke de CI eveneens informatie.

Ook van vergaderingen van de linksgeoriënteerde vakbeweging, zoals het Nationaal Arbeids-Secretariaat (NAS), het Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond (NSV), het Syndicalistisch Verbond van Bedrijfsorganisaties (SVB) en de communistische Revolutionaire Vakverenigings Oppositie (bedoeld wordt: Roode Vakbewegings Oppositie; RVO) werden ten behoeve van de CI verslagen gemaakt, die vervolgens door deze dienst aan overheidsinstanties werden rondgezonden. Anti-militaristische en pacifistische stromingen, waaronder het religieus geïnspireerd pacifisme, hadden eveneens de belangstelling van de CI.

Dreiging van links

Vooraf in de eerste maanden van het jaar 1919 werd verwacht dat buitenlandse revolutionaire actie haar invloed zou doen gelden op de situatie in Nederland. Zo werd in maart 1919 geconstateerd dat als gevolg van verhoogde activiteit van 'bolsjewisten' in Duitsland, Groot-Brittannië en België partijennoten in Nederland zich 'driester' begonnen te gedragen, waardoor gewelddadig optreden tegen het gezag niet uitgesloten was.

Op 11 maart 1919 werd in een CI-rapport de situatie echter 'zeer rustig' genoemd.⁵ De dienst stelde vast dat het de CPH ontbrak aan een massa-aanhang. Ook daarna constateerde de CI voortdurend gebrek aan eenheid, geld en enthousiasme onder de Nederlandse communisten. Na zijn eerste bestaansjaar achtte de CI de binnenlandse dreiging van het communisme derhalve niet zo groot meer. Begin jaren twintig wees de CI het trekken van al te gemakkelijke vergelijkingen met de sociale en politieke situatie in Duitsland af, omdat de levensstandaard in Nederland veel gunstiger was. Wel bestond er in die jaren nog de vrees dat een linkse opstand in het westen van Duitsland zich over de grens met Nederland zou verplaatsen. Met name vanuit Maastricht werd daarom getracht de (communistische) ontwikkelingen aan de overzijde van de grens in de gaten te houden.

Vooral de onderlinge verdeeldheid van de communistische stroming in Nederland in de tweede helft van de jaren twintig deed de dreiging van die zijde voor de Nederlandse staat in de optiek van de CI verminderen. 'Er zal wel geen land zijn – althans in Europa – waar op politiek, zoowel als op vakverenigingsgebied zooveel verdeeldheid heerscht als in Nederland, terwijl alle pogingen om meerdere eenheid tot stand te brengen juist tot gevolg hebben dat nog grootere verdeeldheid ontstaat', viel in een terugblik van de CI over het jaar 1928 te lezen.⁶ Dit gold volgens de dienst in optima forma voor de communistische beweging. De vermenigvuldiging van het aantal zogenoemde mantelorganisaties bedreigde, naar het oordeel van de CI, eerder de communistische beweging zelf, dan het Nederlandse staats- en maatschappelijk bestel. Wanneer een van de communistische organisaties een bepaalde omvang bereikte, schreef de CI in 1931, 'doen zich al spoedig omstandigheden voor die den verderen groei beletten of die tot gevolg hebben dat zij na een kwijnend bestaan worden opgeheven'.⁷ De groei van het aantal organisaties leidde verder tot competentiegeschillen en deed afbreuk aan de eigenlijke activiteit voor de CPH. Bij ongewijzigde krachtsverhoudingen zouden de communisten in de bedrijven hun doelstellingen niet bereiken 'omdat bij hen van een geordende samenwerking geen sprake is'. Desalniettemin bleef nauwkeurige controle van de samenstelling en werkwijze van deze organisaties volgens de CI gewenst. Voor agitatie in het leger, met name door communisten, bestond bij de Nederlandse veiligheidsdienst eveneens weinig angst. Volgens Rooseboom was de dienstdadigheid van vijf maanden te kort om de jonge militairen voor het communisme te winnen.

Wel nam aan het eind van de jaren twintig de aandacht van de CI toe voor internationaal geïnspireerde communistische activiteiten op Nederlandse bodem, met name van de Internationale Rode Hulp (IRH) – afdeling Holland en de Nederlandse afdeling van de Liga tegen Imperialisme en Koloniale Onderdrukking. Voorts besteedde de CI in die tijd regelmatig aandacht aan optredens van Duitse communistische *Agitprop*-groeperingen in

5. Algemeen Rijksarchief (ARA), 2.09.22, ministerie van Justitie, geheim chronologisch archief 1918-1939 (in het vervolg: MJ), inv.nr. 16432, exh. 20 februari 1919, nr. 236 geheim, C.I., nr. 487.

6. MJ, inv.nr. 16648, exh. 14 januari 1929, nr. 148 geheim F7, Overzicht nr. 1 van 1929.

7. MJ, inv.nr. 16714, exh. 24 september 1931, nr. 2935 geheim F531, Overzicht nr. 5 van 1931.

Nederland en aan zogeheten *Grenztreffen* van de KPD op Duitse bodem, waaraan ook door Nederlandse communisten werd deelgenomen.

De CI was verder overtuigd van de beslissende invloed van het *Exekutivkomité* van de Komintern (EKKI; het uitvoerend comité) op de CPH van L. de Visser. Over het in februari 1930 gehouden congres van deze partij werd bijvoorbeeld opgemerkt dat indien de leiders van dit comité daar 'geen leidende rol hadden gespeeld, dan had het resultaat van het congres zeker een geheel andere geweest... De besluiten van het congres zijn genomen, niet omdat de afgevaardigden die uitvoerbaar en noodzakelijk achtten, doch omdat zij door de vertegenwoordigers van het EKKI werden gedicteerd'.⁸

Eind 1930 voorspelde de CI dat, ondanks de economische crisis, nergens in West- en Midden-Europa in 1931 een revolutionaire situatie zou ontstaan en dat de CPH met 1500 leden bovendien te klein van omvang zou zijn om een dergelijke situatie uit te buiten. Een putsch verwachtte de CI al evenmin en verder vond de dienst het tijd worden 'dat het steeds weer opduikende gerucht van een massale communistische invasie over onze oostelijke grens naar het rijk der fabelen wordt verwezen'.⁹ 'In tegenstelling met hetgeen door de communistische agitatoren wordt gepropageerd, kan worden vastgesteld dat over het algemeen de leiders van de Nederlandsche arbeidersbeweging door middel van overleg en onderhandelingen met de autoriteiten en werkgevers uitbreiding van het steeds groter wordende aantal werklozen, verslechtering van de arbeidsvoorwaarden enz. trachten te voorkomen', aldus de CI begin 1932.¹⁰ Door de crisis nam juist de versplintering onder extreem-links nog toe: 'De verwarring die er momenteel in de meest extremistische organisaties bestaat, heeft zoo'n grooten omvang genomen dat de kluw bijna niet meer te ontwarren is.'¹¹

Rooseboom concludeerde begin jaren dertig dan ook 'dat de communistische actie in ons land geen direct gevaar oplevert en dat de politie-organisatie haar orde-verstorende acties volkomen meester is, wanneer ze zooals tot heden waakzaam blijft'.¹²

Bronnen van de CI

Waarop baseerde de CI zijn conclusies? De CI beschikte over een scala van open en geheime bronnen. Zowel aan de gewone Nederlandse dagbladers als aan binnen- en buitenlandse bladen die waren gelieerd aan de groeperingen en stromingen die de belangstelling van de CI genoten, werd informatie ontleend. Aan het begin van de jaren dertig vergaarde de CI ook tal van vakbonds- en bedrijfskranten, die toen op grote schaal door de CPH als strijdmiddel werden ingezet. Incidenteel schaften de CI of de inlichtingendien-

8. MJ, inv.nr. 16676, exh. 28 februari 1930, nr. 712 geheim F7, Overzicht nr. 2 van 1930. Zie ook ARA, 2.21.244, archief jhr.mr. Ch.J.M. Ruys de Beerenbrouck, inv.nr. 113, Overzicht nr. 3 van 1930; MJ, inv.nr. 16824, exh. 26 september 1939, nr. 684 geheim U52, Overzicht nr. 4 van 1939.

9. MJ, inv.nr. 16697, exh. 20 januari 1931, nr. 287 geheim F531, Overzicht nr. 1 van 1931.

10. MJ, inv.nr. 16769, exh. 9 februari 1932, nr. 555 geheim F1254, Overzicht nr. 1 van 1932.

11. MJ, inv.nr. 16780, exh. 8 augustus 1932, nr. 3184 geheim F1251, Overzicht nr. 4 van 1932.

12. ARA, collectie De Meijer, verslag van de vergadering met de politieverbindingen, 25 november 1932.

sten van de gemeentepolitie ook boeken aan, waarvan dan meestal excerpten of besprekingen werden verstrekt. De CI verzamelde voorts instructies, circulaires, werkplannen, agenda's, resoluties, partijprogramma's, jaarverslagen, statuten en dergelijke van geobserveerde organisaties.

In het voorjaar van 1926 ontstond bij de CI de vrees dat in de toekomst communistische radio-uitzendingen vanuit de Sovjet-Unie naar Nederland tot stand zouden komen. Alle CI-verbindingen werd verzocht attent te zijn op geruchten of berichten daaromtrent. Ook de sectie Holland van de IRH had voornemens voor propaganda-uitzendingen. Aanvankelijk waren de zogeheten Hollandse uitzendingen op de dinsdagavond van Radio Moskou nauwelijks te beluisteren in Nederland, maar door een versterking van de zender kwam daar in 1930 verandering in. Op verscheidene plaatsen, onder meer in het Karl Liebknechthuis in Haarlem, werden toen zogeheten luisteravonden georganiseerd. Vanaf de jaarwisseling 1930/1931 zond de inlichtingendienst Amsterdam daarom wekelijks luisterverslagen van radio Moskou in naar de CI.

Nadat tijdens de Eerste Wereldoorlog telefoongesprekken via de draadverbinding waren afgeluisterd, werd deze praktijk verlaten. Uit de CI-rapportages blijkt dan ook niet dat deze vorm van inlichtingenverzameling structureel is voortgezet. Incidenteel zijn wel telefoongesprekken afgeluisterd, bijvoorbeeld van de bestuurders van de marinebonden, kort na de muiterij op de kruiser 'De Zeven Provinciën'. De CI had wel meer stelselmatig inzage in telegramverkeer.

Regelmatig vergaarde de CI affiches, pamfletten, manifesten en petitie met oproepen tot sociale of politieke actie. Deze waren onder meer van belang omdat daarop soms de namen van sympathisanten voorkwamen. Om diezelfde reden was de CI geïnteresseerd in abonneebestanden van bepaalde bladen en ledenbestanden van vakverenigingen. Meer nog dan in de namen op de kandidatenlijsten voor verkiezingen stelde de Centrale Inlichtingendienst belang in de handtekeningen van sympathisanten die daaronder stonden.

De CI streefde er zoveel mogelijk naar van personen die in zijn bestanden voorkwamen foto's te verzamelen. Deze konden bijvoorbeeld worden verkregen, zo adviseerde de dienst aan zijn contactpunten, wanneer betrokkenen een paspoort aanvroegen of bij fotopersbureaus. Foto's van vreemdelingen deden bijvoorbeeld dienst ter identificatie aan de grens.

Voor volg- en observatie-acties was de CI voornamelijk afhankelijk van de politieverbindingen. Alleen in het begin van zijn bestaan kon de CI zelf over enig personeel daartoe beschikken, dat nog afkomstig was van de tijdens de Eerste Wereldoorlog in het leven geroepen Opsporingsdienst van de Koninklijke Marechaussee.

Vanaf de oprichting van de CI werkte de gemeentepolitie ten behoeve van het inlichtingenwerk met informanten, plaatselijke figuren die geen grote bekendheid genoten.

Onder de officiële Nederlandse autoriteiten vormden de inlichtingendiensten van de gemeentelijke politiekorpsen de belangrijkste inlichtingenbron. Vanaf 1919 groeide het aantal plaatselijke politie-inlichtingendiensten of, zoals de CI het zelf noemde, 'politieverbindingen', dat bij de oprichting van de CI nog 45 had bedragen tot uiteindelijk ruim honderd in de jaren dertig. Het aantal politiemensen dat politiek inlichtingenwerk

verrichtte verschildte per gemeente. In kleinere plaatsen waren de commissaris van politie en een of twee inspecteurs aan de plaatselijke inlichtingendienst verbonden. In een stad als Rotterdam werkten echter maar liefst negen inspecteurs met elk drie tot zes agenten voor de dienst.

De politiecontacten van de CI dekten niet het hele land. Voor plaatsen waarmee geen contact werd onderhouden, wendde de CI zich tot de procureur-generaal in het betreffende ressort. In de zomer van 1930 verleende minister J. Donner van Justitie toestemming om ook de inspecteurs van de Rijksveldwacht op te nemen in het verband van de CI met het oog op de handhaving van de veiligheid op het platteland.

In de loop van de jaren twintig werd nader gespecificeerd waarover de plaatselijke inlichtingendiensten aan de CI moesten rapporteren:¹³ revolutionaire en pacifistische acties en 'belangrijke volksstroomingen', voorzover daarvan niet reeds melding was gemaakt in de pers; conflicten tussen werkgevers en werknemers en werklozenacties, voorzover niet reeds vermeld in de pers; het vertrek van revolutionairen naar Nederlands-Indië en het buitenland; buitenlandse propagandisten en spionnen; wapens; en 'bijzondere, ophefmakende' artikelen in de provinciale pers.¹⁴ De CI verwachtte in elk geval rapportages over 1 mei-vieringen ('omvang deelname, mate van enthousiasme, enz.') en de voorbereidingen daarvan ('laatste dagen van April'); de opkomst voor de eerste oefening van militairen uit revolutionaire milieus en het verlengen van visa aan houders van paspoorten van de Sovjet-Unie. Vanaf eind jaren twintig moest ook elke paspoortaanvraag door communisten worden aangemeld bij de CI, vooral omdat de verdenking bestond dat deze passen werden gebruikt door derden. En ten slotte, om te voorkomen dat hem iets van belang zou ontgaan, verlangde de CI van de lokale inlichtingendiensten 'alle betrouwbare mededelingen, voor de Regeering van belang.'¹⁵

De procureurs-generaal en de onder hen werkzame rijksrechercheurs, evenals de Commissarissen der Koningin, leverden eveneens informatie aan de CI. Verder was in elk garnizoen en in elke troepeneenheid een kapitein aangewezen voor een militaire verbinding met GS IIIB. Hij moest vooral rapporteren over de geest onder de troepen. Deze verbindingsofficieren werden op hun beurt door GS IIIB geïnformeerd over 'de kwade en goede elementen' in hun eenheid.¹⁶ Ook de Directie van de Marine stelde inlichtingen aan de CI ter beschikking. Verder bestond er een nauwe samenwerking tussen de CI en de militaire inlichtingendienst van de Generale Staf, GS IIIA.

Via het ministerie van Buitenlandse Zaken verstrekten diplomatieke en consulaire vertegenwoordigingen van Nederland in het buitenland, al dan niet op verzoek, informatie. Deze betrof de aanwezigheid van extremistische stromingen en andere bedreigingen voor de staatsveiligheid in het land van hun accreditatie, wettelijke maatregelen daartegen en concrete inlichtingen over individuen.

13. MJ, inv.nr. 16633, exh. 29 maart 1928, nr. 935 geheim R16, C.I. nr. 17651; MJ, inv.nr. 16693, exh. 28 november 1930, nr. 4451 geheim F509, C.I. nr. 23939.

14. Zie bijv. ook de opmerkingen van Rooseboom daaromtrent in MJ, inv.nr. 16693, exh. 28 november 1930, nr. 4451 geheim F509, C.I. nr. 23939.

15. MJ, inv.nr. 16633, exh. 29 maart 1928, nr. 935 geheim R16, C.I. nr. 17651.

16. MJ, inv.nr. 16684, exh. 17 juni 1930, nr. 1859 geheim F325, C.I. nr. 22782.

Voorzover het vreemdelingen betrof overlaptten de werkzaamheden van de CI, het Rijkspaspoortenkantoor, de Rijksvreemdelingendienst en de afdeling Grensbewaking door de Koninklijke Marechaussee elkaar vaak. Voorts gaf, op verzoek van de CI, de minister van Financiën op 27 maart 1920 per circulaire opdracht aan belastingambtenaren belast met de inspectie van invoerrechten om informatie te verstrekken over de in- en doorvoer van oorlogsmaterieel, alsmede over de weigering van consenten daartoe.

Op gemeenteniveau hadden uiteraard de bevolkingsregisters de belangstelling van de CI. In Rotterdam werden om die reden in de jaren twintig alle medewerkers 'met linksche neigingen' van het bevolkingsregister weggewerkt.¹⁷ In enkele grotere gemeenten bestonden statistische diensten, die de CI vooral konden helpen aan gegevens over de ledentallen van vakverenigingen en andere organisaties. Ook bij de arbeidsinspecties en de Raden van Arbeid beruisten data die een onderzoek konden 'bespoedigen', bijvoorbeeld informatie over vroegere werkgevers.

Rooseboom attendeerde de politieverbindingen er in 1930 op dat van de directeurs van de huizen van bewaring adressen zouden kunnen worden verkregen van partijgenoten die schreven naar verdachte revolutionairen. 'Ik vraag niet eens den inhoud van de brieven', liet hij weten, 'al zou dat mijns inziens zelfs geen verboden zaak zijn, doch *alleen* de adressen.'¹⁸

Vanuit de particuliere sfeer bereikten de CI gegevens van werkgeversorganisaties en enkele vakverbonden. Al vroeg beschikte de CI over goede contacten in katholieke kringen. Bij de oprichting van de CI verstrekke Ruijs de Beerenbrouck de dienst introducties bij de katholieke clerus en in alle bisdommen werd hem een autoriteit aangewezen die in contact stond met de katholieke vakorganisaties.

De CI onderhield tevens relaties met diverse particuliere organisaties die tot doel hadden zich teweer te stellen tegen revolutiegevaar, zoals de Bijzondere Vrijwillige Landstorm, de Burgerwachten en de Nationale Bond tegen Revolutie, die alle kort na de Eerste Wereldoorlog in het leven waren geroepen of waren gereactiveerd. Laatstgenoemde bond onderhield contact met de *Entente Internationale contre la IIIe Internationale*, die zetels had in Genève, Londen en Parijs en waarbij vertegenwoordigende organisaties van ruim twintig landen waren aangesloten. De Entente publiceerde maandelijks *La Revue Antibolchévique*, dat meer een propagandistische dan een voorlichtende strekking had en later de naam *La Vague Rouge* zou dragen, en voorts *Documentation Mensuelle*. Daarnaast gaf de Entente incidenteel nog andere publicaties uit, zoals in 1927 het 200 pagina's tellende *Vade-Mecum Antibolchévique*.

Medio 1926 abonneerde de CI zich op de publicaties van de anti-bolsjewistische Entente. In november 1927 confereerde de Entente in Den Haag en nam zij een resolutie aan gericht tot alle niet-communistische regeringen om maatregelen te nemen ter verbreking van de diplomatieke en handelsrelaties met de Sovjet-regering, aangezien deze de betrekkingen misbruikte voor ondermijnende activiteiten.

17. MJ, inv.nr. 16693, exh. 28 november 1930, nr. 4451 geheim F509, C.I. nr. 23939.

18. *Ibidem*.

Korte tijd ontving de CI ook het maandelijks bulletin van de in 1925 opgerichte Belgische *Société d'Études Politiques, Economiques et Sociales* (S.E.P.E.S.), die eveneens was aangesloten bij de *Entente Internationale contre la IIIe Internationale* en in België contacten onderhield met de veiligheidsautoriteiten en werkgeversorganisaties. Vanaf begin 1926 ontving de CI regelmatig goed gedocumenteerde Franstalige rapporten over de Komintern die waren opgesteld door het bureau *Eldeka* in het Zwitserse Vevey. Eldeka was de afkorting van L. de Knorring, een voormalige Russische baron en diplomaat, die op eigen kosten zijn anti-communistische bulletins uitgaf. In juli 1926 werd de verschijning van de Eldeka-bulletins echter stopgezet.

Een andere organisatie waarmee het CI contact onderhield, was het Comité van Nationale Samenwerking, waarin verscheidene Nederlandse organisaties voor het gezag en tegen de revolutie samenwerkten. Na een sluimerend bestaan kwam dit comité tot nieuwe activiteit als gevolg van de muiterij op 'De Zeven Provinciën'. Het comité had tot doel 'de coördinatie te bewerkstelligen van alle krachten welke streven naar versterking van een gezonden nationalen geest'.

De CI had ook contact met het (Centraal) Comité tot Waarschuwing tegen Eenzijdige Ontwapening, dat in 1925 werd opgericht en zich in woord en geschrift teweer stelde tegen dienstweigering, voorstellen tot eenzijdige ontwapening, anti-militarisme en bespotting van het koningshuis.

Vanuit de koloniën tenslotte leverden met name de procureur-generaal te Batavia en de gouverneurs van West-Indië informatie aan de CI.

Contacten met buitenlandse autoriteiten

Vrijwel vanaf het begin had de CI contact met buitenlandse zusterinstellingen. Medio 1919 ontstond er een vorm van samenwerking met de Franse autoriteiten die leidde tot uitwisseling van informatie over communisten. In april 1922 berichtte Van Oorschoot dat er inmiddels eveneens relaties bestonden tussen de CI en instellingen in Groot-Brittannië, Italië, de Verenigde Staten, Zwitserland, Duitsland, België, Denemarken, Zweden, Noorwegen, Finland en Litouwen. Deze samenwerking beperkte zich voornamelijk tot de uitwisseling van concrete gegevens waarvan kon worden vermoed dat zij voor de autoriteiten van het andere land van belang waren.

'De politieke toestand in Duitschland – ook internationaal tegenover Rusland b.v. – is van dien aard, dat hier niet kan worden beoordeeld of eene melding aan Berlijn niet zal opleveren een resultaat dat tegenovergesteld is aan hetgeen daarmee wordt beoogd', schreef Van Oorschoot op 26 april 1922, tien dagen nadat Rusland en Duitsland bij het verdrag van Rapallo de diplomatieke betrekkingen hadden hersteld.¹⁹ Een jaar later koesterde Rooseboom een minder gereserveerde houding tegenover Duitsland en kwam een rechtstreeks contact tot stand tussen de CI en de *Reichskommissar für Überwachung der Öffentlichen Ordnung* te Berlijn. De informatie die van de Rijkscommissaris werd

19. MJ, inv.nr. 16509, exh. 29 april 1922, nr. 1071 geheim F22, C.I. nr. 7783.

ontvangen, betrof vooral de ontwikkeling der communistische beweging in Duitsland, maar incidenteel verstrekte de commissaris op verzoek ook inlichtingen over individuele communisten. Zo kreeg de CI onder meer informatie over documenten die in Duitsland waren aangetroffen op Nederlandse communistische afgevaardigden J. Nooter, G.J.M. van het Reve en J. Proost, die in april 1925 Moskou hadden bezocht. De aangetroffen correspondentie had betrekking op communistische activiteiten in Nederland en Nederlands-Indië en betrof onder meer de Nederlandse afdeling van de IRH. En in januari 1928 reisde Broekhoff onmiddellijk af naar Berlijn, toen de *Reichskommissar* aldaar tijdelijk kon beschikken over in beslag genomen materiaal over de IRH, dat informatie over Nederland bevatte.

Als hoofd van de Nederlandse Centrale voor Falsificatiën was Broekhoff in staat tal van internationale contacten te onderhouden. Jarenlang bezocht hij samen met Rooseboom de jaarlijkse conferenties van de politie-autoriteiten van de Zuid-Duitse staten, die zich onafhankelijk opstelden ten opzichte van de politieleiding in Berlijn. Daar kwamen zowel de communistische als de extreem-rechtse bewegingen in Duitsland ter sprake. Rooseboom deed zich bij die gelegenheden voor als gewone politiefunctionaris. In 1930 'ontdekten' de Duitsers dat hij een officier van de Generale Staf was en toen was het afgelopen met zijn deelname aan de conferenties. Broekhoff bleef echter welkom.

Behalve via de CI had de inlichtingendienst te Amsterdam ook zelfstandig contact met de *Polizeipräsident* te Wenen. De beide politie-instanties zonden elkaar geregeld overzichten over de communistische beweging. Zo ontving Broekhoff bijvoorbeeld een 107 pagina's tellend verslag over ongeregelde en gewelddadig communistisch optreden in de Oostenrijkse hoofdstad op 15 en 16 juli 1927. In 1934 reisde kapitein H.P. de Heer van de CI naar Wenen om ter plekke de linkse opstand tegen het regime-Dolfuss te bestuderen.

Terwijl met Duitsland de uitwisseling van gegevens na het begin van de jaren dertig begon te stagneren, nam de samenwerking van de CI met de Belgische autoriteiten in die jaren juist toe. In juli 1932 reisden twee CI-officiërs naar België om zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de maatregelen die de Belgische regering had genomen tegen vermeende Russische beïnvloeding van stakingen in het Nederlands-Belgische grensgebied. Vier jaar later stelde de CI de districtscommandant van de Koninklijke Marechaussee te Maastricht in de gelegenheid de maatregelen te bestuderen die de gendarmerie in 'het door stakingsonlusten bedreigde gebied van Luik en Seraing' had getroffen.²⁰ Eind 1936 stelde de Amsterdamse politie-inspecteur N. Groeneweg een onderzoek in naar de illegale vervaardiging en internationale verspreiding van communistische lectuur in België, waarbij hij 'de meest mogelijke medewerking' van de lokale autoriteiten ontving.

20. Centraal Archief van het ministerie van Defensie (in het vervolg: CAD/MvD), de archieven van (de chef van) de Generale Staf in vredes- en oorlogsorganisatie, 1919-1940 (in het vervolg: GS), sectie III/PP, 702 PP, C.I. nr. 33962. Zie ook MJ, inv.nr. 16800, exh. 26 september 1936, nr. 5151^a geheim F901, C.I. nr. 36529.

Evaluatie

De CI diende door evaluatie van afzonderlijke binnenkomende berichten van de plaatselijke inlichtingendiensten ook de betrouwbaarheid van die berichten vast te stellen alvorens deze door te zenden naar andere overheidsinstanties. Veelal deed de CI evenwel niet meer dan de ontvangen rapporten te voorzien van een kort aanbiedingsbriefje. In andere gevallen werd de verkregen informatie echter verwerkt in overzichtsrapporten.

Uit de door de CI verzonden rapporten blijkt derhalve vaak niet welke waarde daar aan gehecht moest worden. Soms werden in de rapporten zelf vage aanduidingen gebruikt als 'Alhier werd mededeeling ontvangen dat...' ²¹ en 'Het volgende bericht werd alhier ontvangen.' ²² Een standaardclassificatie van betrouwbaarheid van zowel de bron als het bericht bestond niet. Wel werd soms een kwalitatieve aanduiding gegeven als 'Uit betrouwbare bron...' ²³ of 'Er gaan geruchten dat...' ²⁴

Analyse

In berichten uit de beginjaren van de CI mist men over het algemeen een analyse van het gerapporteerde. In de gewone rapportages komen slechts sporadisch en terloops commentaren voor. Voorzover er sprake is van dit soort analyserende opmerkingen in CI-rapporten is er door de opstellers meestal naar objectiviteit gestreefd. Als voorbeeld kan het commentaar dienen over de film 'Slagkruiser Potemkin' van S.M. Eisenstein: 'Het algemeen oordeel is, dat afgezien van het onderwerp, de film wat betreft ensceneering en regie iets heel bijzonders is. De film, zoowel als de begeleidende muziek, zijn zeer meeslepend.' ²⁵ De film werd als 'een geweldig propagandamiddel' voor de communistische zaak gezien door de Nederlandse autoriteiten. ²⁶

Beschouwingen over redenaarskwaliteiten, de opportuniteit van door sprekers op politieke bijeenkomsten behandelde onderwerpen, de enscenering daarvan, indrukken van het gehoor en dergelijke treft men regelmatig aan in overzichtsrapporten van de CI, zoals de bulletins, maandoverzichten en jaarberichten van deze dienst. Het eerste getraceerde CI-rapport dat poogde een samenvattend overzicht te geven dateert uit maart 1924. Het betreft een 'Overzicht van het communisme in Rusland en Duitschland', dat aan de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie werd toegezonden. Hierin werd speciaal

21. Zie bijv. ARA, 2.09.45, Vreemdelingendienst en Grensbewaking (in het vervolg: VDG), inv.nr. 120, dossier 1920, map nr. 29, C.I. nr. 5008.

22. VDG, inv.nr. 289, doss. 1921, map nr. 2186, C.I. nr. 6102.

23. Zie bijv. CAD/MvD, GS, sectie III/PP, 317 PP, C.I. nr. 6391.

24. MJ, inv.nr. 16493, exh. 6 september 1921, nr. 64 geheim, C.I. nr. 6579. Zie bijv. ook VDG, inv.nr. 293, doos nr. 70, C.I. nr. 4446.

25. MJ, inv.nr. 16597, exh. 13 augustus 1926, nr. 1946 geheim B121, C.I. nr. 14696. Vgl. ook MJ, inv.nr. 16627, exh. 24-2-1928, nr. 576 geheim F66, CI nr. 17321.

26. Zie bijv. de aantekening van Van Angeren op MJ, inv.nr. 16627, exh. 24 februari 1928, nr. 576 geheim F66, C.I. nr. 17436. Zie ook MJ, inv.nr. 16663, exh. 22 juli 1929, nr. 2029 geheim F7, Overzicht nr. 4 van 1929.

aandacht besteed aan de Komintern-politiek ten aanzien van Duitsland en de daar werkzame communistische strijdorganisatie. Gezien de inhoud van het rapport mag evenwel niet worden uitgesloten dat het hier een van Duitse autoriteiten verkregen stuk betrof dat vertaald was. Pas vanaf 1926 produceerde de CI zelf herhaaldelijk omvangrijkere samenvattende overzichten, die analytischer van aard waren.

Afnemers

Uit een overzicht uit de zomer van 1930 blijkt dat, met uitzondering van het ministerie van Arbeid, Handel en Nijverheid, alle ministeries en daaronder ressorterende diensten 'min of meer regelmatig' inlichtingen ontvingen van de CI. Tot de afnemers behoorden verder de plaatselijke inlichtingendiensten. Begin juni 1939 besliste minister van Binnenlandse Zaken H. van Boeyen dat CI-rapporten over revolutionaire stromingen ook stelselmatig aan de Commissarissen der Koningin moesten worden verstrekt.

Het Rijkspaspoortenkantoor, dat tot 1926 machtigingen verstrekke voor visumverlening, was voor informatie over vreemdelingen die een gevaar konden opleveren voor de binnenlandse veiligheid en orde mede afhankelijk van informatie van de CI. Behalve het Rijkspaspoortenkantoor konden aanvankelijk in een groot aantal gevallen Nederlandse consuls in den vreemde zelfstandig visa verlenen.

Nadat begin februari 1920 een Komintern-bijeenkomst had plaatsgevonden in Nederland, verlangde het Rijkspaspoortenkantoor dat de consuls zich in alle gevallen om advies tot het kantoor zouden wenden en dat zij opgaven over revolutionairen in hun land van vestiging zouden verstrekken. Toen in 1926 het Rijkspaspoortenkantoor werd opgeheven, herkregen de consulaire ambtenaren het recht zelfstandig op visumaanvragen te beslissen. De minister van Buitenlandse Zaken bepaalde echter dat ook nadien de consulaire ambtenaren zich ten aanzien van visumverstrekking aan communistisch gezinde vreemdelingen vooraf zouden vergewissen of de Nederlandse overheid geen bezwaar zou maken tegen hun toelating. Daarom werd een regeling getroffen waarbij, indien een Nederlandse consulaire vertegenwoordiger in het buitenland de zekerheid of het vermoeden had dat een visumaanvrager de communistische beginselen was toegedaan of een gevaar zou opleveren voor de openbare orde en veiligheid, hij de aanvraag zou onderwerpen aan het oordeel van de CI. Zo'n check bij de CI moest in elk geval geschieden wanneer de aanvrager in het bezit was van een Russisch paspoort. De CI werd ook regelmatig gevraagd om inlichtingen met betrekking tot de betrouwbaarheid van Russen die een visum hadden aangevraagd, ongeacht hun politieke gezindheid.

In verband met de mogelijkheid van grensoverschrijding door ongewenste vreemdelingen had tussen de CI en de Vreemdelingendienst regelmatig uitwisseling van informatie plaats, en vanaf het najaar van 1920 met de toen opgerichte afdeling Grensbewaking van de Koninklijke Marechaussee.

Een belangrijke groep van afnemers vormden verder de procureurs-generaal, niet alleen voor wat betreft ontwikkelingen in Nederland, maar bijvoorbeeld ook voor informatie over de communistische beweging in Duitsland en Oostenrijk.

Inhoud van de rapporten

In grote lijnen vallen de rapporten van de CI in de volgende categorieën uiteen: rapporten betreffende, vooral revolutionair gezinde, individuen; verslagen van bijeenkomsten; samenvattende rapporten over organisaties, waarbij de bestuurssamenstelling, de organisatie, de activiteiten, het ledental en de financiële situatie van deze groeperingen werden behandeld; stemmingsbeelden (bijvoorbeeld over actiebereidheid of de sfeer tijdens 1 mei-vieringen); berichten over intenties (voornamelijk van de leiding van organisaties); rapporten over methodes in zwang bij organisaties; weergaven van publicaties, circulaire en dergelijke; rapporten over bedreigingen van de staatsveiligheid in het buitenland (bijvoorbeeld over communistische acties in de strijdkrachten van België of Frankrijk); zogeheten 'Buitenlandse rapporten' (over het communisme); rapporten over overheidsmaatregelen tegen bedreigingen van de staatsveiligheid in andere landen; 'zwarte lijsten' van de (duizenden) meest vooraanstaande 'revolutionairen' in Nederland, die in geval van een revolutie onmiddellijk moesten worden gearresteerd; soortgelijke lijsten van buitenlandse revolutionairen; lijsten van dienstweigeraars; en periodieke overzichten als bulletins over een speciaal onderwerp, wekelijkse overzichten, tweemaandelijks overzichten en jaarberichten. De laatste waren gesplitst in jaarberichten A, over rechts-extremistische organisaties, en de uitgebreidere jaarberichten B betreffende het links-extremisme en pacifisme.

Vindplaats en onderzoeksbelang van de rapporten van de CI

In mei 1940, ten tijde van de Duitse inval, liet de CI zijn archief vernietigen bij de gemeentelijke vuilverbranding in Den Haag. Verspreid over de archieven van diverse overheidsinstanties zijn thans nog rapporten van de dienst terug te vinden. In 1994 werd door het ING begonnen met het traceren en kopiëren van die documenten. In totaal zijn ongeveer 2500 CI-rapporten op die manier teruggevonden. Zij zullen in 1997 op CD-ROM worden gepubliceerd, voorzien van zoekmogelijkheden op namen van personen, organisaties en geografische lokaties en aldus voor een breder publiek toegankelijk zijn.

Onderzoekers zullen dan van achter hun personal computer kennis kunnen nemen van bijvoorbeeld tal van partij-instructies van de CPH. Op deze wijze kan enigszins worden voorzien in de leemte die is ontstaan met het grotendeels verloren gaan van het archief van de CPH uit de jaren vóór 1940. Over individuele personen, zoals De Visser, maar ook over figuren van het tweede plan als L. van Lakerveld, bieden de verzamelde rapporten eveneens informatie. Van diverse communistische woordvoerders zijn meerdere uitvoerig opgetekende redevoeringen bewaard in de CI-rapporten, soms voorzien van aantekeningen over de reacties van hun gehoor. De bewaard gebleven CI-rapporten kunnen tevens ten behoeve van de bredere maatschappelijke context worden geraadpleegd. Door de soms uitgebreide belangstelling van de CI voor de politieke en sociaal-economische opvattingen van de Nederlandse bevolking als geheel, vooral in de jaren dertig onder invloed van de economische crisis, geven sommige rapporten goede aanknopingspunten voor een

mentaliteitsgeschiedenis van het Nederlandse volk in die jaren, bijvoorbeeld de beleving van de werkloosheid.

Wegens de systematische aandacht van de CI voor 1 mei-vieringen bieden de rapporten een nieuwe seriële bron over de betekenis en beleving van die actiedag van links Nederland. Ook op in de tijd meer beperkte gebeurtenissen, zoals de reactie in Nederland op de berechting en terechtstelling in de Verenigde Staten van de anarchist Sacco en Vanzetti, de Saarbezetting of de Duitse inname van het Sudetenland, werpen de CI-rapporten licht. Datzelfde geldt voor de steun die vanuit Nederland werd geleverd aan de strijdende partijen in de Spaanse Burgeroorlog, vooral in de vorm van rekrutering van strijders voor de Republiek. Over afzonderlijke bedrijfstakken en de arbeidsverhoudingen in bepaalde regio's bestaan relatief veel CI-rapporten. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de mijnbouw en de Mijnstreek, waar trouwens sprake was van nauwe samenwerking met de mijnpolitie. Ook voor regionaal georiënteerde studies bieden de CI-documenten dus aanknopingspunten. Wanneer de CD-ROM gereed zal zijn, zal daarom geen onderzoek naar het communisme in Nederland tijdens het interbellum meer mogelijk zonder raadpleging van de aldus gereproduceerde CI-rapporten.

DE VERZAMELINGEN VAN HET RIJKSINSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE OVER DE CPN

C.J.F. STULDREHER

In de tweeëntachtigjarige geschiedenis van de CPN zijn de vijf bezettingsjaren van cruciale betekenis geweest. Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RvO) heeft deze episode breed gedocumenteerd. De rijke bibliotheekcollectie illegale kranten, waaronder veel uit het communistische verzet, is nauwgezet beschreven door L. Winkel en H. de Vries.¹ De pamflettencollectie, eveneens in de bibliotheek, is ontsloten aan de hand van een niet-gepubliceerde, gestencilde lijst. In de collecties 'Onderzoekingen' is de documentatie ondergebracht die in het kader van RvO-publicaties werd verzameld. Van de papieren die door de Duitse politie en justitie in het kader van hun felle bestrijding van het communistisch verzet opgemaakt zijn, is een aanzienlijke hoeveelheid bewaard gebleven bij het RvO. De nu volgende beschrijving concentreert zich op inhoud en betekenis van juist deze laatste bronnen en is gebaseerd op een uitgebreider samenvattend overzicht, dat berust bij het archief.²

Politie-archief

Allereerst de bescheiden van politionele aard. Voor zover aanwezig in het archief van de *Höhere SS- und Polizeiführer* respectievelijk van de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei* (BdS) zijn het in hoofdzaak berichten en rapporten over de opsporing en bestrijding van het communistische verzet. Over de periode juli 1940 tot 30 december 1941 is de wekelijkse rapportage in de 'Meldungen aus den Niederlanden' bewaard gebleven. De rapporten werden door de BdS opgesteld en ter informatie ook aan de Rijkscommissaris A. Seyss Inquart en het *Reichssicherheitshauptamt* in Berlijn toegezonden. De 'Meldungen' bevatten gegevens met betrekking tot de houding van de Nederlandse bevolking tegenover de Duitse bezetter en beschrijven politieke, sociale, economische, culturele en kerkelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen. Zij kennen elk onder de rubriek 'Gegner' een paragraaf 'Kommunismus/Marxismus', waarin voor het jaar 1941 wekelijks de gesignaleerde illegale communistische activiteiten beschreven worden en het succes van de bestrijding daarvan

1. L. E. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, Den Haag, 1954; in 1989 verscheen in Utrecht de derde druk, geheel herzien en aangevuld door H. de Vries.

2. C.J.F. Stuldreher, Overzicht van de bronnen tot een geschiedenis van het communistisch verzet in Nederland 1940-1945 berustende bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (Doctoraalscriptie Gemeentelijke Universiteit Amsterdam, 1967).

niet zonder enige nadruk wordt weergegeven. Over de Februaristaking van 1941 bevinden zich in het archief *Höhere SS- und Polizeiführer* een groot aantal telexberichten, alsmede een uitvoerig verslag van de gebeurtenissen. Van het jaar 1942 bleef een 'Jahresbericht' van de BdS bewaard, dat een beknopte samenvatting van organisatie, activiteit en bestrijding van de illegale CPN en enkele kleinere 'marxistische Splittergruppen' zoals de RSAP bevat. De *Aussenstelle Amsterdam* van de Duitse politie heeft voor eigen gebruik ook over het jaar 1942 een afzonderlijk 'Bericht' vervaardigd, dat voor Amsterdam en omliggende gemeentes (waaronder Zaandam) een samenvatting van de aard en omvang van het verzet biedt.

Het archief van de BdS behelst vervolgens een verzameling dossiers van het *Referat IV A 1*. Deze afdeling van de Duitse politie was in het bijzonder belast met de opsporing en bestrijding van illegale communistische activiteiten. Deze dossiers bestaan uit correspondentie en telexberichten betreffende afzonderlijke acties van de Duitse politie en diverse andere bescheiden, onder meer naamlijsten van vroegere CPN-functionarissen die bij de grote gijzelingsacties in juni 1941 en september 1942 gearresteerd werden en als 'Schutzhäftlinge' in concentratiekampen terecht kwamen. De vijftien 'Lageberichte' vormen in dit materiaal de belangrijkste categorie. Zij werden door of namens de BdS ten dienste van andere personen en instanties opgesteld en berichten over opsporing en bestrijding van het communistisch verzet van april 1941 tot januari 1944. Tezamen brengen ze de omvang en aard van dat verzet uitvoerig in kaart.

In deze rubriek zij ten slotte nog vermeld, dat uit de BdS-kartothek van de politie te Rotterdam en Den Haag een bundel kaarten bewaard is gebleven die de arrestatie en opsluiting van circa 100 leden van de CPN uit Zuid-Holland in 1941 documenteert. Op de kaarten staat in trefwoord onder de noemer 'Sachverhalt' de reden van hun arrestatie aantekend.

De Duitse politie liet na verhoor zijn arrestanten vrij, gaf ze ter berechting over aan de Duitse justitie of stuurde ze op basis van eigen bevoegdheid als 'Schutzhäftling' naar een 'officieel' concentratiekamp, hetgeen betekende dat de betrokkene geheel binnen het machtsbereik van politie en SS bleef. De Duitse politiediensten van de onderscheiden ressorten – de zogeheten *Aussenstellen* – hebben nog gedurende de bezetting de dossiers van de verhoren van al hun arrestanten vernietigd. Hetzelfde geldt voor het geheel van hun omvangrijke kaartenbestand. Voor zover er desondanks processen-verbaal van hun verhoren bewaard gebleven zijn, worden deze aangetroffen in dossiers van de Duitse justitie.

Justitie-archief

Het mag een toeval heten dat van het *Deutsche Generalstaatsanwaltschaft* (het Duitse openbaar ministerie) nagenoeg alle procesdossiers van het *Deutsche Obergericht als Sondergericht* (de bijzondere gerechtshoven) voor vernietiging gespaard gebleven zijn. Deze dossiers zijn later teruggevonden in Ibbenbüren. Daardoor beschikt men bij het RvO over een schat aan gegevens, niet alleen ten aanzien van de communistische illegaliteit, maar

ook over het verzet van vele andere groepen en personen. Van deze bron is tot op heden overigens veel meer om sociale redenen – aanvraag bijzondere pensioenen, onderzoek door familieleden – gebruikt gemaakt dan vanwege historisch onderzoek.

De justitiële procesdossiers bevatten stukken van civiele en militaire rechtbanken die in het bezette Nederland werkzaam zijn geweest. De civiele rechtbanken bestonden uit een *Obergericht* en een *Landesgericht*; beide rechtbanken behandelden zaken van meer of minder belang, waarin geen doodvonnissen uitgesproken konden worden. Over de bevoegdheid tot dat laatste beschikte wel het *Obergericht als Sondergericht* (O/SG), dat eerst in 1942 in het bezette Nederland in werking trad.

De diverse onderdelen van het Duitse leger kenden hun eigen rechtbank: de landmacht had het *Heeresgericht*, de luchtmacht het *Luftgaugericht* en de marine het *Marinegericht*. Zij behandelden zaken die handelingen tegen hun respectievelijke legeronderdelen en/of daarmee verbonden personen betroffen. Vooral het *Luftgaugericht* heeft op hardvochtige wijze gebruikt gemaakt van zijn bevoegdheid tot doodvonnissen bij de berechting van sabotage, spionage en 'Feindbegünstigung'.

De procesdossiers van deze instanties zijn voor de geschiedenis van het communistisch verzet in bepaald opzicht belangrijker dan de hierboven beschreven archiefbestanden van de Duitse politiediensten. In tegenstelling tot de Nederlandse vonnissen bevatten de Duitse steeds een grote hoeveelheid gegevens over de aard en toedracht van de te berechten zaak. Voordat men aan de 'Urteilsbegründung' toe was, had men uitvoerig kennis moeten nemen van de voorgeschiedenis van iedere bij de zaak betrokken persoon en van ieders aandeel in het geheel van de verzetsactiviteiten. Dit werd allemaal naar omvang en aard gedetailleerd weergegeven.

Deze vonnissen berustten alle op in de verhoren door de Duitse politie van de arrestanten verkregen en reeds eerder bekende gegevens. Op basis van de processen-verbaal had de Duitse politie een 'Schlussbericht' opgesteld, dat aan de Duitse officier van justitie werd toegestuurd. Dit stuk diende, met de verslagen van de verhoren, voor de opstelling van het 'Anklageschrift' dat naar het *Landesgericht* of *Sondergericht* werd gezonden. Het geheel echter van de gegevens is steeds in het vonnis terug te vinden. Dat betekent dat ook in een bewaard gebleven 'los' vonnis altijd de kern van het verhaal van een verzetsgroep of persoon aanwezig is. Die verhalen bevinden zich niet in de rapporten van de politie.

Naar de aard van de stukken, in de volgorde van proces-verbaal, samenvattend politierapport, 'Anklageschrift' en vonnis van de rechtbank, zijn de O/SG-dossiers de meest volledige, in vergelijking tot soortgelijke bescheiden in andere archieven. Wel moet vanzelfsprekend de onderzoeker bij zijn reconstructie altijd voor ogen houden dat de gegevens van de arrestanten onder extreme omstandigheden verkregen zijn.

Uit het gezamenlijke archiefbestand van zowel de civiele als de militaire rechtbanken is – met uitzondering dus van het O/SG – slechts een gering aantal dossiers bewaard gebleven. Over de omvang en het aantal door de civiele rechtbanken behandelde zaken en de daarbij betrokken personen zijn echter nog voldoende indices op persoon en zaak voorhanden om er een volledige statistiek van te maken. Die ingangen ontbreken waar het de zaken van de militaire rechtbanken betreft, behoudens enkele registers van het

Marinegericht. Stukken over deze rechtzaken zelf bevinden zich ook verspreid in andere collecties van het RvO. Uitvoerige chronologische beschrijvingslijsten per rechtbank verschaffen de ingang op rechtzaak, een aantal kaartsystemen vormt de ingang op persoon.

Wat het kader van de CPN betreft noemen we hier als voorbeeld slechts de justitiële dossiers over J. Janzen, J. Posthuma, N. Bergsma, L. Jansen, J. Dieters en J. Postma, K. Beuzemaker en C. Schalker. Voor Amsterdam springt de zaak tegen W. Klomp en andere Februaristakers in het oog. Voor de regio Den Haag en Rotterdam zijn, behalve een tiental procesdossiers, bovengenoemde kartotheken van CPN-arrestanten bewaard gebleven. Voorts is materiaal aanwezig over de regio Kennemerland, de Zaanstreek, 't Gooi (Hilversum, Bussum), Delft en Arnhem. Over het verzet in de drie noordelijke provincies, in Twente en Limburg, vindt men in de justitiedossiers amper bescheiden die een reconstructie toelaten. Wel kan men zich aan de hand van klappers en indices enigermate een inzicht vormen over de omvang en hoedanigheid van dat verzet. Enige dossiers zijn bewaard over de activiteiten van het gewapende verzet: de groep CS VI en de Nederlandse Volksmilitie, waarbij 75 leden in acht groepen voor het *Luftgauegericht* terecht stonden.

Overige collecties

Bovengenoemde documenten uit justitiële en politionele archieven beslaan de periode mei 1940 tot eind 1943. Feitelijk was in de nazomer van 1943 vrijwel het complete vooroorlogse CPN-kader gevangen gezet of omgebracht en het krantenapparaat nagenoeg opgerold. Wel werd, zoals na de bevrijding duidelijk zou blijken, de beweging verder gedragen door nieuwkomers, maar de Duitse bezetter kreeg daar geen vat op.

Een tweetal andere collecties: het archief *Gestapo-Düsseldorf* en het kopie-archief *Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst Berlin*, bevat ook veel materiaal uit de periode 1933 – mei 1940. Deze verzamelingen laten onder meer zien in welke mate de Duitsers al ruim voor de oorlog in de CPN en haar nevenorganisaties waren geïnfiltrerd. In het archief van de *Gestapo-Düsseldorf* (en dat van het *Volksgerichtshof*) is veel te vinden over de contacten met Duitse communisten en steunverlening aan immigranten, evenals over D. Goulooze, die vanaf 1933 voor de CPN het radiocontact met Moskou onderhield.

De collectie kopieën stamt uit Rusland. Een grote hoeveelheid documenten van en aan het *Reichssicherheitshauptamt* in Berlijn werd na de oorlog door het Sovjetleger naar Moskou overgebracht en daar opgeslagen in wat het 'Bijzonder Archief' zou gaan heten. Pas aan het begin van de jaren negentig gingen de deuren van dit archief open. Het RvO wist onder meer uit deze verzameling een groot aantal kopieën naar Nederland te krijgen. Deze collectie bevat de ingekomen stukken van de in Nederland centrale *Aussenstelle Den Haag* van de *Sicherheitspolizei*, stukken betreffende de organisatie van de IRH, de contacten met de KPD, betreffende onenigheden in de emigrantenleiding te Amsterdam, illegale grensoverschrijdingen en trefpunten van communisten en over spionage voor de Duitsers door 'vertrouwensmannen' binnen de CPN.

Voor de verhouding van de illegale CPN tot de Raad van Verzet (RVV) is raadpleging van het materiaal van de RVV en de Binnenlandse Strijdkrachten van belang. In de col-

J. Postma vormde in 1943 de landelijke leiding van de illegale CPN, werd in 1944 gefusilleerd (IISG)

lecties 'Onderzoekingen' is de documentatie te vinden voor B.A. Sijes' studie over de Februaristaking.³ Zijn interviews worden nog steeds door latere onderzoekers gebruikt.

Ten slotte zij nog gewezen op de collecties 'Documentatie I en II', waarin op naam van personen en onder het trefwoord 'communisten' bescheiden van diverse aard en herkomst verzameld zijn. In de verzameling 'Eerelijst' zijn alfabetisch op persoon biografische gege-

3. B.A. Sijes, *De Februaristaking: 25-26 februari 1941*, Den Haag, 1954.

vens bijeengebracht over gesneuvelde verzetsstrijders, waaronder veel communisten. In het CPN-archief op het IISG zit deels hetzelfde biografische materiaal, maar veel uitgebreider en in anders ingedeelde vorm. Daar is ook een niet omvangrijke maar wel representatieve collectie documenten te vinden over het politieke beleid, de partijorganisatie en het gewapende verzet van de CPN.⁴

4. S. Legêne en M. Schrevel, 'Het archief. De CPN en het communistische verzet', in: *Zesde jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie*, Zutphen, 1995, 239-253.

BEWEGEND BEELD

B. HOGENKAMP

Het was zeker geen toeval dat een partij die woord en daad van de Russische bolsjewistische leider Lenin als lichtend voorbeeld beschouwde, fervente pogingen heeft gedaan om diens veel geciteerde adagium 'Voor ons is film van alle kunsten de belangrijkste' zelf in de praktijk te brengen. De vertoning van films uit de Sovjet-Unie was dan ook een wezenlijk onderdeel van de partijcultuur. Ondanks een voortdurend gebrek aan financiële armslag – filmproductie is nu eenmaal een geldverslindende bezigheid – wisten de communisten toch steeds weer vooraanstaande Nederlandse cineasten voor hun zaak te winnen. J. Ivens, J. Fernhout, E. van Moerkerken, J. Huisken, P. Schuitema, H. Sibbelee, A. Ditvoorst en G. Verhage waren zeker niet de minsten op filmgebied. Ze hebben gemeen dat ze een of meer films voor de CPN hebben vervaardigd. Maar ook die twee andere twintigste-eeuwse massamedia, radio en televisie, konden rekenen op de nodige belangstelling van CPN-zijde. Zo werd in 1946 door de communisten Radio Werkend Nederland opgericht met als doel een eigen plek binnen het omroepbestel te veroveren, wat overigens niet lukte.

Er is de laatste jaren sprake van een groeiende interesse in de audiovisuele producten die door toedoen van de CPN tot stand zijn gekomen. Documentairemakers illustreren er grif hun historische televisieprogramma's mee. Maar ook historici zijn tot de ontdekking gekomen dat het bewegende beeld een waardevolle bron voor de geschiedschrijving van de CPN kan zijn. Op hun beurt hebben verschillende archiefinstellingen zich beijverd om het audiovisuele materiaal betreffende de Nederlandse communistische beweging systematisch te verzamelen en veilig te stellen door het op nieuwe dragers over te zetten teneinde het voor derden toegankelijk te maken. Wat is er aan bewegend beeld bewaard gebleven, waar is het te vinden en wat heeft de historicus van het Nederlandse communisme eraan?

Films

Van de vijftien films die vóór 1940 in opdracht van de CPH/CPN en aan haar verwante organisaties zijn gemaakt, zijn er slechts twee bewaard gebleven: een reportage van 'De groote parade der Internationale Roode Hulp door Amsterdam' (1928) en de verkiezingsfilm 'Land in zicht' (1937). Voor de na-oorlogse productie ligt de 'overleveringsgraad' gelukkig wat hoger: zes van de veertien films zijn volledig bewaard gebleven, terwijl er van enkele andere werk materiaal voor handen is. Een complete filmografie is te vinden in B.

Hogenkamp en P. Mol, *Van beeld tot beeld*, een publicatie van Stichting Film en Wetenschap te Amsterdam uit 1993.¹ Daarin staat ook vermeld welke film in welk audiovisueel archief te raadplegen is.

Tot de jaren zestig kon de inheemse communistische filmproductie niet los gezien worden van de Sovjet-cinema (en na de Tweede Wereldoorlog die van de Oost-Europese volksdemocratieën). Vrijwel altijd werden de Nederlandse films in het voorprogramma van een of andere film uit de Sovjet-Unie vertoond. In de jaren twintig had de leider van de Internationale Arbeiders Hulp (IAH), de Duitse communist W. Münzenberg, gesteld dat de arbeidersbeweging de film op het grootkapitaal diende te 'veroveren' (de titel van zijn invloedrijke brochure uit 1925 luidde dan ook *'Erobert den Film!'*). Hij opperde een tweesporenbeleid, van enerzijds de vertoning van films uit de Sovjet-Unie en anderzijds de productie op bescheiden schaal van eigen films. Münzenbergs raad vond navolging in Nederland. In 1928 werd de Vereniging voor Volkscultuur (VVVC) gesticht om de vertoning van Russische films te verzorgen. Weldra liet de VVVC reportages maken en in de jaren 1930-1931 produceerde zij zelfs haar eigen, door Ivens gemonteerde 'VVVC-journaal', waarin het nieuws vanuit een communistisch perspectief werd geanalyseerd. Opgemerkt dient te worden dat de voorstellingen per definitie door een spreker ingeleid werden, die het vertoonde in een politiek kader plaatste. In 1931 werd de VVVC omgedoopt in de Vereniging van Vrienden der Sowjet-Unie (VVSU). Deze organisatie zou zich tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog om de vertoning van Sovjet-films aan de communistische achterban bekommeren.

'Land in zicht' was in meerdere opzichten een buitenbeentje onder de eigen producties. Geïnspireerd door de verkiezingsfilm 'La vie est à nous' uit 1936 van de Franse communisten, waaraan veel bekende filmtechnici (anoniem) hadden meegewerkt, was deze film (uit kostenoverwegingen zonder geluid) een poging om de volksfrontpolitiek van de CPN in filmbeelden te vertalen. 'Land in zicht' was dus geen reportage, hoewel de film wel een sterk documentaire inslag had. In meerdere opzichten is deze CPN-verkiezingsfilm een interessant historisch document. Preciezer dan welk ander medium ook registreert film de alledaagse werkelijkheid. Dat geldt bijvoorbeeld voor het optreden in de film van CPN-voorman L. de Visser. Het is bekend dat hij een begenadigd spreker was. De opnamen van hem in 'Land in zicht' (voor zover bekend de enige bewegende beelden van De Visser die bewaard zijn gebleven) maken het mogelijk zijn redenaarstalent nader te analyseren.

Films lichten onvermijdelijk een tipje van de sluier op over de tijd waarin ze gemaakt zijn. De Britse historicus A. Marwick spreekt in dit verband van *'unwitting evidence'*, van weliswaar onbedoelde maar voor de historicus niet minder relevante informatie die door films wordt prijsgegeven. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een scène in 'Land in zicht', waarin de ellende van de werkloosheid onder de arbeiders aan de kaak wordt gesteld. Onbedoeld onthult deze scène echter opvattingen over de rolpatronen binnen het gezin. Terwijl haar werkloze man doelloos over straat slentert, slooft de vrouw zich uit in het huishouden.

1. 'Films gemaakt in opdracht van de CPN of verwante organisaties, 1928-1969', in: B. Hogenkamp en P. Mol, *Van beeld tot beeld. De films en televisieuitzendingen van de CPN, 1928-1986*, Amsterdam, 1993, 209-240.

'Vrede, werk', demonstratie 1936 (Foto C.A.J. van Angelbeek, IISG)

Op het gebied van de beeldvorming of 'representatie' is de absentie van de CPN in 'Land in zicht' eigenlijk het meest opvallend. Afgezien van het optreden van De Visser (in wiens politieke kleur de toeschouwers zich ongetwijfeld niet vergist zullen hebben), wordt er verder geen aandacht aan de partij besteed. Zelfs de oproep aan het einde om CPN te stemmen – toch wel het minste dat men bij een verkiezingsfilm mag verwachten – ontbreekt. Een vergelijking met de genoemde Franse communistische verkiezingsfilm is illustratief. Daarin komt een scène voor, waarin colporteurs van *L'Humanité* door fascisten lastig worden gevallen: gewone Fransen snellen de 'kameraden' onmiddellijk te hulp. In de Nederlandse film zijn het echter gewone arbeiders die de bezorgers van het NSB-weekblad *Volk en Vaderland* weggagen; de CPN komt er in deze door Fernhout knap gefilmde scène niet aan te pas.

Een naoorlogs equivalent van 'Land in zicht' is er welbeschouwd niet. De verkiezingsfilm 'Welvaart voor een nieuw Nederland' die Schuitema in 1948 voor de CPN maakte, werd destijds meteen door de censuur verboden vanwege zijn kritiek op de Marshall-hulp. Er is bovendien alleen maar werkmateriaal van deze film overgeleverd. Wel kunnen verschillende reportages van communistische manifestaties bekeken worden: van een zomerkamp van het communistische Algemeen Nederlands Jeugd Verbond (ANJV) in 1945 via verschillende 'Waarheid-festivals' tot de 'Volkel-fietstocht' tegen atoombewapening in 1961. Opvallend is hoe duidelijk de curve van de Koude Oorlog te volgen is uit de registratie in deze films van de toegang van communisten tot de publieke ruimte, te weten

de straat. Uit de reportage van de Volkel-tocht blijkt dat die toegang ook aan het begin van de jaren zestig nog niet vrij van hindernissen was.

Niet als de vooroorlogse reportages werden de eigen producties in het voorprogramma van hoofdfilms uit de Sovjet-Unie (of Oost-Europa) vertoond. Aan deze films werd overigens een intrinsieke artistieke meerwaarde ten opzichte van de Amerikaanse of West-Europese filmproductie toegeschreven, omdat ze onder socialistische productievoorzaken waren gerealiseerd. Voor de vertoning van films in eigen kring had de CPN een aparte filmdienst in het leven geroepen, die tot 1960 opereerde. Het ANJV heeft de distributie daarna voortgezet. Wat er van haar filmcollectie overbleef is bij het Nederlands Audiovisueel Archief Amsterdam gedeponeerd en geeft een goed beeld van wat er aan films uit de socialistische wereld (in de jaren zestig kwamen daar ook Vietnam en Cuba bij) werd geprogrammeerd.

Bovengenoemde naoorlogse reportages zouden overigens een nieuw licht kunnen werpen op de vraag naar het mogelijk verzuilde karakter van de CPN. Dat geldt ook voor de verkiezingsfilm 'Wij gaan stemmen' (1956), geregisseerd door Sibbelee. Doel van deze film is de kijker te overtuigen dat de CPN-ers in de Tweede Kamer echte volksvertegenwoordigers zijn. De zes communistische parlementsleden worden elk bij een typerende activiteit getoond: G. Wagenaar in gesprek met een buitenlandse delegatie op Schiphol, P. de Groot op het spreekgestoelte in de Apollohal, H. Gortzak temidden van oud-collega's op de bouw, R. Lips-Odinot thuis in de huishouding, F. Reuter op het EVC-congres en J. Haken in een CPN-adviesbureau. De film maakt duidelijk hoezeer de partij naarbinnen gericht was als gevolg van de Koude Oorlog. Een visie op thema's waarin juist de buitenwacht was geïnteresseerd, zoals de relatie van de partij met de Sovjet-Unie, de interne partijdemocratie of de toekomst van de Eenheids-Vakcentrale is dan ook niet in 'Wij gaan stemmen' terug te vinden.

Ook de CPN kende enige amateurfilmers die uit liefhebberij hoogtepunten uit het partijleven op film vastlegden. Zo bevindt zich de collectie van de Groningse communist H. Schwertmann (een tiental films op 8mm en Super 8) bij het Nederlands Audiovisueel Archief Amsterdam. In tegenstelling tot het buitenland is in Nederland nog geen verder onderzoek gedaan naar de kruisbestuiving tussen hobbyfilmerij en politiek activisme.

Tot slot zijn er nog 'onuitgegeven' film- en videoverslagen van CPN-congressen, waaronder die van het opheffingscongres te Amersfoort in 1991.

Televisie

Aanzienlijk hoger dan bij de films is de overleveringsgraad van de televisieuitzendingen die door de CPN werden verzorgd in het kader van de haar door de regering beschikbaar gestelde zendtijd voor politieke partijen (overigens was de partij in het begin van deze regeling uitgesloten geweest vanwege haar sympathie voor de Sovjet-Unie). Van de meer dan negentig 'spots' die tussen 1965 en 1986 namens de partij op de Nederlandse televisie waren te zien, is momenteel ruim 90% raadpleegbaar. Een compleet overzicht is te vinden

in het reeds genoemde *Van beeld tot beeld*.² Alle uitzendingen zijn raadpleegbaar bij het Nederlands Audiovisueel Archief Amsterdam.

In september 1965 kreeg de CPN eindelijk de felbegeerde toegang tot radio en televisie. In 1948 had de regering de partij wegens haar vermeende ondemocratisch karakter het recht op zendtijd (die toen nog alleen voor radio gold, de televisie zou pas in de jaren vijftig haar intrede doen) ontzegd. De verwachtingen bij de partijleiding waren hooggespannen. Eindelijk zou het Nederlandse volk rechtstreeks in de huiskamer aangesproken kunnen worden. Men zou kunnen zien dat de communisten géén extremisten waren, maar doodgewone Nederlanders. In tegenstelling tot de meeste andere politieke partijen had de CPN geen band met een omroep en dus ook geen technisch apparaat om de uitzendingen te verzorgen. Het dagelijks bestuur van de partij was er bovendien veel aan gelegen om een volledige controle over de uitzendingen te behouden. Hoewel de CPN verschillende cineasten in haar gelederen telde, werd de productie van de televisieuitzendingen in principe uitbesteed aan het Hilversumse Cinecentrum, dat zonder morren de aanwijzingen van de partijbestuurder in kwestie opvolgde. De uitzendingen vielen over het algemeen dan ook niet op door hun bijzondere vorm. Pas aan het einde van de jaren zeventig kwam er verandering in deze situatie.

Net als de films zijn de televisieuitzendingen (die tot 1983 overigens allemaal op celluloid werden opgenomen) historisch waardevolle registraties van de fysieke werkelijkheid. Wie er bijvoorbeeld achter wil komen waarom M. Bakker zo'n geliefd spreker was, kan niet om de uitzendingen heen. Omdat de televisieuitzendingen een periode van meer dan twintig jaar beslaan, geven zij bovendien een fascinerend beeld van het wel en wee van de CPN. Zo passeert de geschiedenis van de partij in die periode de revue: van het 'arbeiderisme' in de jaren zestig tot de instroom van studenten en hoog-opgeleiden in de jaren zeventig, van de hoge verwachtingen in 1977 en de ontredde rilling na de verkiezingsnederlaag in dat jaar tot de ideologische strijd in de jaren tachtig. Maar er komen ook thema's aan de orde die tot nu toe minder aandacht hebben gekregen in de CPN-geschiedschrijving, zoals de obsessie met het 'Duitse revanchisme' en 'linkse samenwerking'.

In zijn doctoraalscriptie 'Het mes moest altijd aan twee kanten snijden' heeft P. Mol een aantal televisieuitzendingen uit de jaren 1969, 1972 en 1976 onder de loep genomen. Hij benadrukt de waarde van dit audiovisuele bronnenmateriaal bij zijn onderzoek naar de wijze waarop de CPN met het publiek communiceerde. Mol analyseert tekst en context van de uitzendingen en staat met name stil bij de rol van de CPN-leiding. Door zich in de uitzendingen als woordvoerders te profileren, poogden de leiders de bestaande hiërarchie binnen de partij in stand te houden. Mol komt tot de conclusie dat in de programma's een beeld van de CPN werd gecreëerd dat precies samenviel met de lang gekoesterde wensdroom van een partij die de doorbraak naar de massa had weten te bewerkstelligen.

2. 'Collectie CPN bij de Stichting Film en Wetenschap. Televisieuitzendingen gemaakt door de Communistische Partij van Nederland in het kader van de zendtijd voor politieke partijen. Periode: 20 september 1965 – 6 mei 1986', in: Hogenkamp en Mol, *Van beeld tot beeld*, 241-337; zie ook M. van Dongen, *Televisieuitzendingen in het kader van de zendtijd voor politieke partijen 1962-1986*, Amsterdam, 1997, 29-55.

en die op het punt stond door te stoten naar de macht. Dat dit een illusie was bleek bij de verkiezingen van 1977, toen de CPN een zware nederlaag leed.³

Natuurlijk is de CPN niet alleen in haar eigen uitzendingen op de televisie verschenen. Hoewel mondjesmaat en zelden naar de tevredenheid van de partij zelf, waren haar demonstraties en congressen op het journaal te zien en traden haar vertegenwoordigers op in actualiteitenrubrieken. Bovendien waren er de 'live' verslagen van Tweede-Kamerzittingen, waarmee de partij al vóór de toekenning van de zendtijd door de regering de ban doorbrak. Een overzicht van alle uitzendingen waarin CPN-manifestaties of -vertegenwoordigers te zien waren ontbreekt, maar in het Nederlands Audiovisueel Archief Hilversum is ongetwijfeld het nodige materiaal terug te vinden.

3. Zie P. Mol, *Het mes moest altijd aan twee kanten snijden. Hoe de Communistische Partij van Nederland de Zendtijd voor Politieke Partijen gebruikte, 1965-1978* (Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, 1995); en P. Mol, 'Van oorlogspad tot vrijersvoeten. De moeizame verstandhouding tussen de CPN en de Nederlandse televisie-omroepen 1965-1981', in: *GBG-Nieuws*, (1996), nr. 36 (voorjaar), 4-13.

BEELD- EN GELUIDMATERIAAL OVER HET NEDERLANDS COMMUNISME OP HET IISG

TH. DUIJKER*

Sinds de verschijning van *Van bron tot boek* in 1986, waarin een overzicht voorkomt van het destijds aanwezige CPN-beeldmateriaal op het IISG,¹ is er op de afdeling Beeld en Geluid van het IISG veel veranderd, en ten goede. Ten eerste is sinds 1989 een zeer groot deel van de collectie foto's, affiches, politieke prenten, vaandels en vlaggen (circa 140.000 stuks) beschreven via het geautomatiseerde bibliotheekstelsel, waarbij iedere beschrijving wordt aangevuld met een afbeelding in kleur op een aparte monitor. Het stelsel is door bezoekers zelfstandig te raadplegen op de studiezaal van het IISG en sinds kort ook op afstand via Internet. Ten tweede is de collectie beeldmateriaal over het Nederlands communisme in de afgelopen tien jaar fors toegenomen. Dit is onder meer te danken aan het besluit van de Stichting tot beheer van de Archiven van de CPN om de archiven en fotocollecties van CPN en *de Waarheid* bij het IISG onder te brengen.

Fotocollectie *de Waarheid*

Vóór de verhuizing van de fotocollectie van *de Waarheid* naar het IISG, in de loop van 1990, waren medewerkers van de afdeling Beeld en Geluid uitgenodigd om op het voormalig redactie-adres van *de Waarheid* aan de Hoogte Kadijk in Amsterdam alvast deze verzameling in ogenschouw te nemen en een eerste globale schifting toe te passen. Deze selectie bestond uit het lichten van die rubrieken die voor het IISG van minder belang waren (zoals sport, natuur, theater en dergelijke). Na de uiteindelijke schoning en ordening in 1992 (waarbij onder andere de meeste telexfoto's werden verwijderd, waarvan bekend is dat ze snel in kwaliteit achteruitgaan en dus onbruikbaar worden) resteerden circa 39.000 foto's, waarvan ten minste 10.000 op Nederland betrekking hebben. De foto's die alsnog thematisch niet in de IISG-collecties bleken te passen, werden overgedragen aan de Stichting Nederlands Foto- & Grafisch Centrum/Spaarnestad Fotoarchief in Haarlem.

De op het IISG aanwezige foto's van *de Waarheid* zijn op onderwerp ontsloten, zodat de collectie nu goed toegankelijk is via een zeventien pagina's tellende inventaris. Hiermee is een schat aan foto's beschikbaar gekomen zowel over personen die een rol gespeeld

* Met dank aan Joop Blom.

1. M. van der Heijden, 'CPN-beeldmateriaal op het IISG', in: C. Boet e.a., *Van bron tot boek. Apparaat voor de geschiedschrijving van het communisme in Nederland*, Amsterdam, 1986, 60-63.

hebben in de CPN en aanverwante organisaties, als over een grote verscheidenheid aan sociaal-historische onderwerpen – in het bijzonder over het actiewezen in de jaren zeventig en tachtig: vredesbeweging, kraakbeweging, vakbeweging, stakingen (zoals de havenstakingen in de periode 1970-1979), sociaal-economische acties, politieke partijen en arbeidsomstandigheden. Speciale vermelding verdienen de foto's over de acties tegen de N(eutronen)-bom en over *de Waarheid*-festivals.

De negatieven van de foto's berusten gedeeltelijk (nog) bij de individuele fotografen. Dit geldt bijvoorbeeld voor A. Haks. De negatieven uit de periode 1966-1976 zijn deels bij fotograaf J. Blom, die zich door de jaren heen om het lot van het *de Waarheid*-fotoarchief heeft bekommerd, en deels bij het Nederlands Fotoarchief (NFA) in Rotterdam. Daar bevinden zich ook de negatievencollecties van F. Aal (over de jaren 1947-1963) en Hans Wolf. De negatievenarchieven van D. Kruger (periode: 1948-1960) en van K. van Bennekom (periode: 1956-1965) zullen te zijner tijd eveneens aan het NFA in beheer worden gegeven. Het negatievenarchief van A. Windig bevindt zich sedert augustus 1996 bij het Maria Austria Instituut in Amsterdam. Het negatievenarchief van B.J. van Meerendonk/Algemeen Hollands Fotopersbureau (circa 300.000 stuks), dat lange tijd in het bezit was van Benelux Press in Voorburg, werd in 1990 door het IISG verworven. De collectie omvat zo'n 600 foto's betreffende de CPN en de EVC, voornamelijk uit de eerste jaren na de oorlog, toen Van Meerendonk onder meer free-lance voor *de Waarheid* werkte.

Behalve van de hierboven genoemde fotografen omvat de collectie afdrukken van talloos veel anderen die incidenteel of in vaste dienst, voor kortere of langere tijd, voor *de Waarheid* werkten, of van wie de foto's anderszins in het archief verzeild raakten. Hoewel men vanaf omstreeks 1968 begon de afdrukken op de achterzijde van – al of niet handgeschreven – copyrightstempels te voorzien, zijn toch al te vaak de makers niet bekend.

Naast andere aanvullingen ontving het IISG in 1993 via Blom een collectie afdrukken van *de Waarheid*-fotograaf F. Pereira. Deze kwam in 1985 in Nieuw-Zeeland om bij de aanslag van de Franse geheime dienst op de Rainbow Warrior, het vlaggenschip van Greenpeace.

Het is opmerkelijk – en ietwat teleurstellend – dat er juist van de congressen van de CPN en andere partijbijeenkomsten maar zo weinig foto's lijken te bestaan. Zo zijn er slechts enkele foto's uit de periode tot 1945, een vijftientigtal uit de periode 1945-1970, en maar enkele tientallen uit de periode na 1970. Alleen van het buitengewoon (opheffings)congres van de CPN op 15 juni 1991 is er sprake van een serie foto's.

Als deze foto's ooit bestaan hebben, waar zijn ze dan gebleven? Had de sfeer van geheimhouding rond de congressen, de beduchtheid voor de BVD tot resultaat dat er maar weinig werd gefotografeerd? Het lijkt er op dat vanaf het begin van de Koude Oorlog veelal werd volstaan met het fotograferen van de sprekers. Als er al een zaaloverzicht werd gemaakt, dan liefst van achteren zodat de aanwezigen niet te identificeren waren. Maar er heerst geen eensgezindheid op dit punt: sommige fotografen gingen naar eigen zeggen omzichtig te werk, al of niet op (impliciete) instructies van bovenaf; anderen zeiden zich nergens iets van aan te trekken. Tekst had trouwens in de krant lange tijd prioriteit over

beeld. Ongetwijfeld speelde ook de slechte financiële situatie van *de Waarheid* vaak een rol: soms was men gedwongen de vaste fotografen te ontslaan (bijvoorbeeld in 1968, nadat besloten was een abonnement op de ANP-(foto)telex te nemen). Hun werk werd dan waar- of overgenomen door *de Waarheid*-medewerkers die naast hun gewone werk ook verantwoordelijk waren voor de fotografie. Dat gold bijvoorbeeld voor de chauffeur Aal, leerling van Van Meerendonk, die doorbrak met zijn foto's van de watersnoodramp in 1953, of voor de opmaakredacteur P. van Kooten (periode: 1968-1985).

In 1956, na de Russische inval in Hongarije, waren er fotografen die een tweede illegaliteit vreesden en daarom besloten riskant geachte foto's te lichten. Overigens vertoont ook het eigenlijke archief in die periode hiaten.

Bij de overdracht van de fotocollectie naar het IISG in 1990 was het reeds bekend dat deze niet meer compleet was. Zo was de collectie van de fotograaf (en lid van de Verenigde Arbeiders-Fotografen) C.A.J. van Angelbeek, die voor de oorlog voor *de Tribune* had gewerkt en na de oorlog voor *de Waarheid*, met toestemming van de redactie aan het Gemeentearchief in Amsterdam overgedragen. De collectie bestaat uit ongeveer 500 afdrukken uit de periode 1933-1947, waaronder foto's over werkloosheid, crisis, Jordaanoproer en de Internationale Roode Hulp (IRH). De negatieven van deze collectie zijn helaas nooit teruggevonden. Volgens de fotograaf Blom ontbreekt er nog een deel, waaronder het zogenaamde 'historische archief'. Naar dit ontbrekende gedeelte wordt nog gespeurd.

In de jaren dat Kruger en Van Bennekom bij *de Waarheid* werkten (respectievelijk van 1948 tot 1960 en van 1956 tot 1965) scheen het bovendien voor te komen dat minder interessant geachte negatieven werden opgeruimd, ofwel weggegooid. Het grootste deel van de afdrukken van de laatste lichting fotografen uit de periode 1976-1991 (Blom, A. Vaillant, B. Zijlma en anderen), naar schatting enige duizenden afdrukken, ging met toestemming van de laatste hoofdredacteur naar de makers terug.

Ten slotte gold vermoedelijk voor het archief van *de Waarheid* net als voor veel andere krantenarchieven, dat het lange tijd primair als gebruiksarchief, als documentatie werd beschouwd, waaruit naar believen geput kon worden. Het oude cliché-archief, dat waarschijnlijk completer was dan het afdrukkenarchief ooit was geweest, is omstreeks 1970 als 'oud metaal' verkocht.

Andere fotocollecties

De collectie van de fotograaf H. Singels (door hem geschonken in 1989) bleek tientallen foto's te bevatten van CPN-manifestaties en CPN-coryfeeën. Ook in het fotoarchief van *Het Vrije Volk* (verworven in 1992/1993) is een dertigtal foto's te vinden van partijbijeenkomsten, congressen en dergelijke van de CPN, waaronder ook portretten (alle voornamelijk uit de jaren 1945-1989).

De collectie van W. Hulst (Vereniging Nederland-USSR) omvat tientallen foto's – naast cassettes en geluidsbanden – betreffende de activiteiten van de Vereniging en aanverwante organisaties uit de periode 1940-1980, naast enkele foto's van CPN-jeugd-

Op het Waarheid-Zomerfeest, 1947 (Foto Algemeen Hollands Fotopersbureau, Ben van Meerendonk)

groepen uit de jaren dertig en van het *de Waarheid*-festival in 1947. De *Uilenspiegel*-collectie, verworven in 1993, omvat onder meer foto's, albums en dia-series. Al genoemd is de fotocollectie van Van Meerendonk, die in 1994 met een tentoonstelling en overzichtsbuch uitgebreid in de publiciteit kwam.²

Ander beeldmateriaal

Het aantal affiches van de CPH/CPN en aanverwante organisaties is vooral dankzij de verwerving van het *de Waarheid*-archief sinds 1986 meer dan verdubbeld en bedraagt nu circa 1.150 stuks, waarvan het merendeel via de computer te raadplegen is.³ In de afgelopen jaren zijn ook de politieke prenten die betrekking hebben op het Nederlands communisme (circa 1.000 stuks) ingevoerd in de computer en daarmee te raadplegen in de studiezaal van het IISG. De belangrijkste collectie (circa 700 stuks) wordt gevormd door de originele tekeningen die 'Kafak' (E. Greidanus) oorspronkelijk maakte voor *de Waarheid* en *Het Wapen van Woensdrecht*. In 1990 schonk de tekenaar K. Willemsen zijn collectie originele politieke tekeningen aan het IISG, waaronder circa 1.100 die hij tussen 1973 en 1987 voor *de Waarheid* maakte. Ook deze collectie zal binnenkort voor bezoekers toegankelijk zijn op de studiezaal. Tot slot verdienen de vlaggen, spandoeken en dergelijke vermelding (vooral van het ANJV en Uilenspiegel), evenals de buttons en objecten (Uilenspiegel).

Geluidmateriaal

Bij het geluidmateriaal bevindt zich onder meer een grammofoonplaat van een toespraak van partijvoorzitter L. de Visser uit 1929. Voorts is er een tiental grammofoonplaten uitgegeven door de Arbeidersbond voor Cultuur (ABC), het soort platen dat in geen enkel goed communistisch nest ontbrak.

Van G. Verrips ontving het IISG in de loop van 1993 en 1994 een aantal cassettebanden met interviews met CPN-ers die hij in de periode 1983-1994 afnam bij de voorbereiding van zijn boek over de geschiedenis van de CPN.⁴ Hieronder zijn vraaggesprekken met M. Bakker, I. Brouwer, J. Morriën en H. Verhey. In 1995 volgde een reeks interviews met Nederlandse oud-communisten (op cassettebanden met bijbehorende teksten), gemaakt in het kader van een tweejarig onderzoeksproject 'Levend CPN-verleden' van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP), de vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen en het IISG. Voor dit project werd mensen uit het

2. *Vroeger, toen alles nog leuk was...* uit het archief van Ben van Meerendonk; selectie, afdrukken en tekstverzorging H. Selier, Amsterdam, 1994.

3. Het aantal CPN-affiches dat deel uitmaakt van de collectie partij- en verkiezingsaffiches van het DNPP bedraagt circa 150.

4. G. Verrips, *Dwars, duivels en dromend. De geschiedenis van de CPN 1938-1991*, Amsterdam, 1995.

voormalige middenkader van de partij gevraagd naar hun jeugd, loopbaan in beroep en partij, motivatie voor het lidmaatschap en visie op verschillende historische gebeurtenissen. De collectie is vooralsnog gesloten.

Bijlage: lijst van *de Waarheid*-fotografen

De volgende fotografen werkten gedurende langere tijd voor *de Waarheid*; de meesten in vast dienstverband met medeverantwoordelijkheid voor de dagelijkse gang van zaken, een enkeling (B. van Meerendonk) op free-lance basis.

F. Aal

C.A.J. van Angelbeek (1891-1965)

H. Averink

K. van Bennekom

J. Blom

J.D. Bol

R. van Dillen

M. Engel

F. Fleur

A. Haks

P. van Kooten

D. Kruger

B. van Meerendonk

J. Melo

E. Nannen

N. Nannenga

F. Pereira (1950-1985)

A. Vaillant

A. Volker

B. Wallenburg

A. Windig (1912-1996)

H. Wolf (1912-1992)

B. Zijlma

CPN-GELUIDSDOCUMENTEN IN BEWARING BIJ HET NEDERLANDS AUDIOVISUEEL ARCHIEF TE AMSTERDAM

F. DE KOK

Inleiding

In deze lijst zijn geluidsregistraties opgenomen vervaardigd door en voor de CPN in de periode 1929-1990.

De registraties bevinden zich in het geluidsarchief van het Nederlands Audiovisueel Archief (NAA), afdeling Amsterdam en zijn daar – na verkregen toestemming – raadpleegbaar indien dit hieronder expliciet is aangegeven. De opnamen maken onderdeel uit van de CPN-collectie (collectienummer 112), tenzij een andere collectie genoemd wordt. De aangegeven datum is de opnamedatum en niet een eventuele publicatiedatum.

De geluidsregistraties waarbij de aanduiding 'raadpleegbaar' ontbreekt, zullen op archiefband overgezet moeten worden voordat ze te beluisteren zijn. Na beluistering is het goed mogelijk dat voor sommige opnamen een aangepaste beschrijving nodig is.

Geluidsopnamen bestemd voor film- en televisievertoning en voor radio-uitzending zijn niet in deze lijst opgenomen. Zie voor een overzicht van de eerste categorie de bijdrage van B. Hogenkamp in deze bundel. Een geautomatiseerde inventaris van de radio-uitzendingen is bij het NAA-afdeling Amsterdam aanwezig.

In het onderstaande overzicht, dat is bijgewerkt tot oktober 1996, zijn tevens de geluidsopnames verwerkt die worden beheerd door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). Kopieën hiervan zijn ook op het NAA-afdeling Amsterdam gedeponeerd.

Chronologisch overzicht

juni 1929	'Er dreigt gevaar'. Rede van L. de Visser, kandidaat voor de CPH-Amstel voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 3 juli 1929. Plaatopname. Raadpleegbaar.
april 1937	Acht korte redevoeringen van CPN-kandidaten voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 26 mei 1937: D.J. Wijnkoop, R. Effendi, P. de Groot, K. Beuzemaker, J. de Lepper, C. Borst, B. Broers, en G. Sterringa. Plaatopnamen. Raadpleegbaar.
april 1946	Vier korte redevoeringen van CPN-kandidaten voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 17 mei 1946: P. de Groot, C. Borst, F. Schoonenberg (ANJV) en N. Postma. Plaatopnamen. Raadpleegbaar.

Waarheid-festival, 1972 (Fotoarchief De Waarheid, IISG)

- mei 1948 Zes korte redevoeringen van CPN-kandidaten en drie liederen voor Tweede-Kamerverkiezingen van 7 juli 1948: P. de Groot, J. Haken, G. Wagenaar, R. Nobbe (NVB), H. Gortzak en C. Borst. Lieder: 'Vrede en Welvaart', 'De troepen terug' en 'Wij willen woningen'. Plaatopnamen. Raadpleegbaar.
- 2 september 1951 Vijfde *Waarheid*-Zomerfeest met rede P. de Groot. Bandopname. Raadpleegbaar.
- 29 augustus 1954 Achtste *Waarheid*-Zomerfeest met redevoeringen van H. Verheij, G. Wagenaar en M. Bakker. Bandopname. Herkomst: collectie-Sibbelee. Raadpleegbaar.
- september 1954 Geluidsband van 16 mm film 'Zomerfeestjournaal'. Herkomst: collectie-Sibbelee. Raadpleegbaar.
- 28 augustus 1955 Negende *Waarheid*-Zomerfeest; Massaspel. Herkomst: collectie-Geelhoed. Raadpleegbaar.
- 1956 EVC-congres. Fragment van rede van F. Reuter. Herkomst: collectie-Sibbelee. Raadpleegbaar.
- 17 januari 1956 Start verkiezingscampagne CPN voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 13 juni 1956: rede van P. de Groot. Herkomst: collectie-Sibbelee. Raadpleegbaar.
- 1956 Generale repetitie 'Verkiezingsrevue 1956' door 'Jack Smith Company' (Hollandia Theatergroep) met onder andere U. Hulsing (mogelijk gebruikt voor verkiezingsfilm). Herkomst: collectie-Sibbelee. Raadpleegbaar.
- 7 oktober 1956 18e partijcongres te Amsterdam. Onvolledig. Raadpleegbaar.
- 26-29 december 1958 19e partijcongres te Amsterdam. Raadpleegbaar.
- 29 oktober 1959 Afscheidsgeschenk Surinamers aan CPN. 1 band.
- 7 juli 1960 S.J. Rutgers tijdens kernavond ANJV te Bussum. 1 band.
- 3 september 1965 Eerste radio-uitzending CPN. Ook als grammofoonplaat verspreid. Raadpleegbaar.
- 23 februari 1967 P. de Groot bij 'Herdenking Februaristaking 1941'. 1 band.
- 22-24 december 1967 22e partijcongres te Amsterdam. 1 band.
- 6-8 februari 1970 23e partijcongres te Amsterdam. 4 banden.
- 26-28 mei 1972 24e partijcongres te Amsterdam. 22 banden.

- 1973 Documentatie partijconferentie 1973. 2 banden.
- 6-8 juni 1975 25e partijcongres te Amsterdam. 5 banden.
- 26 april 1975 F. Meis over sociale zekerheid. 2 banden.
- 3 april 1976 IPSO. Professor Belojoesow. 2 banden.
- 12 juni 1976 IPSO-conferentie Sociale Zekerheid. 4 banden.
- 18 november 1976 P. de Groot: interview met Panorama. 2 banden.
- 28 november 1976 IPSO-conferentie Bewapening. 4 banden.
- 16-17 januari 1977 Partijconferentie. 2 banden.
- 13 mei 1977 Vijf opnamen van M. Bakker, R. Walraven en Joop Wolff voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 25 mei 1977. 1 band.
- 20-22 januari 1978 26e partijcongres te Amsterdam. 10 banden.
- 22 april 1978 Staalconferentie te Beverwijk. 2 banden.
- 17 juni 1978 'De CPN en de Kerk'. 1 band.
- 1978? Interview met A. J. Koejemans. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- april 1979 Interview met L. de Jong over *de Waarheid*. 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 20 april 1979 IPSO-conferentie in de RAI te Amsterdam. 3 banden.
- augustus 1979 Interview met J. Morriën over de CPN. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 7-16 augustus 1979 Conferentie Bewapening (SALT II). 3 banden.
- 1979 Opnamen voor grammofoonplaat '60 jaar CPN'. 2 banden.
- 21 februari 1980 IPSO. M. Vojnović over Multinationals. 1 band.
- 19 april 1980 Demo(kratie) + Socialisme in Hongarije (RondeTafelGesprek). 2 banden.
- 6-8 juni 1980 27e partijcongres te Amsterdam. 4 banden.
- 6-7 september 1980 Conferentie Bewapening en Werkgelegenheid. 2 banden.
- 21 september 1980 *Waarheid*-festival in de RAI te Amsterdam. 1 band.
- 18 januari 1981 Union – Groningen. 1 band.
- 12 mei 1981 I. Brouwer en programma vrouwenbevrijding. 2 banden.
- 1981 Discussie tussen T. Menger, F. Oversteegen en anderen over speelfilm over Hannie Schaft. 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 17 augustus 1981 M. Karten leest berichten uit *de Waarheid*. 1 band.
- 2 november 1981 Idem.
- 23 november 1981 Idem.
- 25 november 1981 IPSO. L. Krasuchi. 1 band.
- 8 maart 1982 M. Karten leest berichten uit *de Waarheid*.
- 15 maart 1982 Idem.

- 20 maart 1982 Conferentie 'MNO's en Derde Wereld'. 3 banden.
- 22 maart 1982 M. Karten leest berichten uit *de Waarheid*. 1 band.
- 13 april 1982 Idem.
- 19 april 1982 Idem.
- 26 april 1982 Idem.
- 3 mei 1982 Idem.
- 17 mei 1982 Idem.
- 7 juni 1982 Idem.
- 21 juni 1982 Idem.
- 26 juni 1982 Verkiezingsconferentie. 1 band
Herkomst: collectie-DNPP.
Raadpleegbaar.
- 26-28
november 1982 28e partijcongres te Amsterdam. 9 banden.
Gedeeltelijk raadpleegbaar.
(ook aanwezig op DNPP.)
- 12 februari 1983 Districtsconferentie. 1 band. Onvolledig.
- 23 februari 1983 Interview met Jaap Wolff. 1 band.
Herkomst collectie-Verrips.
Raadpleegbaar.
- 7 maart 1983 Interview met G. Maas. 2 banden.
Herkomst collectie-Verrips.
Raadpleegbaar.
- 9 maart 1983 Interview met Jaap Wolff. 2 banden.
Herkomst collectie-Verrips.
Raadpleegbaar.
- januari 1984 Districtsconferentie over program. 3 banden.
- 4-5, 12 en 26
februari 1984 Buitengewoon partijcongres te Amsterdam. 11 banden.
(Ook aanwezig op DNPP.)
- 10 mei 1984 Demonstratie tegen kruisraketten. 1 band.
- 25-26 mei 1984 Partijconferentie, vooral over Centruumpartij. 3 banden.
- 17 oktober 1984 Interview met D. en R. Struik. 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 1-3 maart 1985 29e partijcongres te Amsterdam. 7 banden.
- april 1985 Interview met L. de Jong over de bevrijding. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 9 december 1985 Interview met H. Kleuver en S. Korver over Februaristaking. 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- januari 1986 Interview met T. van Reemst over de Spaanse Burgeroorlog. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.

- 22 januari 1986 Interview met S. Mansholt. 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 8 februari 1986 Verkiezingsconferentie te Amsterdam.
Herkomst: collectie-DNPP.
Raadpleegbaar.
- 1986 (?) Interview met J. Vrijman (pseudoniem van J. Hulsebos). 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 2 juli 1986 Interview met K. Neijssel over de Spaanse Burgeroorlog. 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 4 augustus 1986 Interview met H. Hoffman en zijn vrouw over onder andere de Tweede Wereldoorlog. 2 banden.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 28-30 november 1986, 30e partijcongres te Amsterdam.
- 7 december 1986 Herkomst: collectie-DNPP.
Raadpleegbaar.
- december 1986 Interview met A. van Rijkom. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- januari 1987 Interview met K. Hubers over de Februaristaking. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 10 juni 1987 Interview met C. Dankaart. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- oktober 1987 Interview met T. Trintsjer-Rutgers over de Russische Revolutie. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 6 december 1987 Interview met C. Bleeker over de Februaristaking. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 6 september 1988 Partij-RondeTafelGesprek tussen zes personen. 2 banden.
- 7-9 april 1989 31e partijcongres te Amersfoort. 10 banden.
(Ook aanwezig op DNPP.)
- 17 december 1989 Partijconferentie over 'Groen Links'. 5 banden.
- april 1990 Interview met J. Morriën over *de Waarheid*. 1 band.
Herkomst: collectie-Morriën.
- 9 juni 1990 Buitengewoon partijcongres te Amsterdam. 6 banden.
- 15 juni 1991 Opheffingscongres Amersfoort
Herkomst: collectie-DNPP.
Raadpleegbaar.
- 1 mei 1992 Debat tussen I. Brouwer en G. Schreuders op 1 mei 1992 (Opname RVU/Educatieve Omroep)
Herkomst: collectie-DNPP.
Raadpleegbaar.

Ongedateerde banden

- 1 band: 'Het Narrenfeest'
- 2 banden: Scheepsbouwconferentie
- 1 band: Inleiding W. Sidals en discussie; discussie P. de Vrije.
- 1 band:
  1. Joop Wolff/M. Bakker/J. Wormer
  2. G.S.
  3. K. Bakker/Jaap Wolff
- 1 band: Studietoelichting 'De Staat'

GESCHIEDSCHRIJVING OVER HET NEDERLANDSE COMMUNISME: EEN AANVULLENDE BIBLIOGRAFIE, 1986-1996

M. SCHREVEL EN G. VOERMAN*

De vorige bibliografie van de geschiedschrijving over het Nederlandse communisme in *Van bron tot boek* dateert van ruim tien jaar geleden.¹ Sindsdien zijn tal van nieuwe publicaties verschenen, waarbij vooral de toename van biografisch materiaal in het oog springt. In het onderstaande wordt hiervan een overzicht gegeven. Deze aanvulling beslaat de periode 1986-1996. Waar mogelijk zijn omissies in de vorige bibliografie hersteld. In de ordening van de nieuwe titels is de in 1986 gehanteerde periodisering voor de geschiedenis van de partij globaal aangehouden. Regionale geschiedschrijving en personen hebben een eigen paragraaf gekregen.

Bij het samenstellen van dit overzicht is uitgegaan van de systematische bibliografie van het DNPP. Ook werd het knipselbestand van deze instelling en die van het IISG geraadpleegd. Teneinde enigszins in de vele historiografische hiaten te voorzien, zijn naast wetenschappelijke beschouwingen ook journalistieke bijdragen vermeld uit enkele landelijke kranten, uit de weekbladen en diverse andere periodieken. Aan zelfstandige publicaties zijn boekbesprekingen toegevoegd, voor zover deze bekend waren. De basis hiervoor vormde het recensiebestand van het DNPP. Verder zijn ook interviews met CPN-leden opgenomen.

Aan het eind van dit hoofdstuk is een lijst opgenomen van afkortingen van kranten, tijdschriften en biografische woordenboeken waaruit artikelen zijn vermeld.

Algemene literatuur en bronnen

Over het communisme als stroming en de plaats van de CPN daarin: 1 J. Bartels, *Communisme*, Leiden, 1986. In 1995 verscheen een partijgeschiedenis van de CPN van de hand van 2 G. Verrips, *Dwars, duivels en dromend. De geschiedenis van de CPN 1938-1991*, Amsterdam, 1995 (recensies en beschouwingen in: *Vkr*, 27 mei, 3 en 12 juni 1995; *GA*, 7 juni 1995; *Trouw*, 9 juni 1995; *HN*,

* Met dank aan B.H. de Boer, J.F. Bos, B.H. Pier en J. Wormer.

1. Zie G. Harmsen en J. Wormer, 'Bibliografie van de geschiedschrijving over het Nederlandse communisme', in: C. Boet e.a., *Van bron tot boek. Apparaat voor de geschiedschrijving van het communisme in Nederland*, Amsterdam, 1986, 133-173. Nadien verscheen nog: J. Janssen, 'Bibliografie geschiedenis CPN', in: *Politiek & Cultuur*, 55 (1995), 1 (apr.), 132-134. Dit overzicht bestaat hoofdzakelijk uit de belangrijkste werken uit de geschiedschrijving over de CPN (ook al zijn er wel enkele scripties in opgenomen) en bevat geen artikelen.

10 juni 1995; *NRC*, 1 juli 1995; *GLM*, juli/aug. 1995; *HistN*, september 1995; *Se&D*, oktober 1995; *T&T*, 14 oktober 1995; en *TSG*, 1996, nr. 2). De auteur werd over zijn werk geïnterviewd door 3 R. Hartmans, 'Ger Verrips: "Een schrijver moet zich niets laten voorschrijven"', in: *GA*, 2 juni 1993, 12-14; 4 A. Smid, 'Niets dan de waarheid: in gesprek met schrijver Ger Verrips', in: *HP/de Tijd*, 3 december 1993; en 5 F. Abrahams, 'Geschiedschrijver van de Communistische Partij Nederland, Ger Verrips: "De CPN had de arbeiders niets meer te bieden dan haar oorlogsverleden"', in: *NRC*, 27 mei 1995.

Moskouse invloeden en relaties sinds 1917 komen aan bod in 6 F. Baruch e.a., *Aan de grenzen voorbij. Over de betrekkingen tussen Nederland en de USSR (1917-1987)*, Amsterdam, 1987. Over de fascinatie voor de revolutie schreef 7 A. Aarsbergen, *Verre paradijzen. Linkse intellectuelen op excursie naar de Sovjet-Unie, Cuba en China*, Utrecht, 1988.

Bij het zeventigjarig bestaan van de CPN – gemeten vanaf de naamsverandering in 1918 – verscheen 8 *P&C*, 48 (1988), 5 (nov.); geheel gewijd aan de periode tot 1988. Hieronder zijn de bijdragen apart vermeld.

Enkele jaren nadat de CPN zich in 1991 had opgeheven, verschenen diverse **bronnenoverzichten**: 9 B. Hogenkamp en P. Mol, *Van beeld tot beeld. De films en televisieuitzendingen van de CPN, 1928-1986*, Amsterdam, 1993 (recensies in: *Vkr*, 8 mei 1993; en *HistN*, juni 1993); en 10 M. Schrevel, *Inventaris van het archief van de Communistische Partij van Nederland (CPN) 1940-1991 waarin opgenomen het archief van Marcus Bakker 1940-1992*, Amsterdam, 1994. Zie over de ordening van het partijarchief 11 'Margreet Schrevel ordent CPN-archief', in: *HistN*, 3 (1994), 3 (juni), 36-37. De officiële overdracht vond plaats op 19 november 1994; zie 12 G. Voerman, 'Toespraak bij de overdracht van het CPN-archief aan het IISG, 19 november 1994', in: *BNA*, maart 1995, nr. 37, 45-50; en 13 J. IJisberg, 'Toespraak bij de overdracht van het CPN-archief aan het IISG, 19 november 1994', in: *BNA*, maart 1995, nr. 37, 51-54. Over het partijarchief en andere archieven met betrekking tot de CPN schreef 14 M. Schrevel, 'Archieven van een antipapierpartij', in: *P&C*, 55 (1995), 1 (apr.), 117-120.

Sociaal-Democratische Partij (1909-1918)

Wat betreft de **theorie**: over het marxisme van H. Gorter, A. Pannekoek en H. Roland Holst schreef 15 Fr. de Jong Edz., 'Hollandse marxisten. Grootseheid die opging als in een rookwolk', in: *de Waarheid*, 12 april 1985 (bijlage); en 16 G. Harmsen, 'Le communisme des Conseils ouvriers de Pannekoek et Gorter', in: *Septentrion*, 19 (1990), nr. 2, 47-51; een vervolg op 17 idem, 'Le marxisme et la revue "De Nieuwe Tijd"', in: *Septentrion*, 15 (1986), nr. 3, 57-62. Zie verder ook 18 M. van der Linden, hrsg., *Die Rezeption der Marxschen Theorie in den Niederlanden*, Trier, 1992, met name: 19 H. Buiting, 'Marxrezeption in *De Nieuwe Tijd*, 1896-1921', 150-241. Op de betekenis van de Duitse filosoof Dietzgen voor Gorter, Pannekoek en anderen wordt ingegaan door 20 J. Schaaf, *De dialectisch-materialistische filosofie van Joseph Dietzgen*, Groningen, 1993.

Over de **partij** verschenen enkele monografieën. De SDP werd vanuit Sovjet-perspectief belicht door 21 G.G. Bauman, *De Tribunisten – de revolutionaire marxisten van Nederland*, Moskou, 1988; en 22 idem, *Lenin i niderlandskie tribunisty*, Rostov aan de Don, 1990. Een grondige studie naar de oorsprong van de SDP deed 23 H. Buiting, *Richtingen- en partijstrijd in de SDAP. Het ontstaan van de Sociaal-Democratische Partij in Nederland (SDP)*, Amsterdam, 1989 (recensies in: *Vkr*, 2 februari 1989; *VN*, 25 maart 1989; *NRC*, 8 juli 1989; en *TSG*, 1990, nr. 3; zie voor een reactie van Buiting: *TSG*, 1991, nr. 1).

Een kort overzicht van de partijgeschiedenis biedt 24 J. Wolff, 'SDP en Tribune. Wegbereiders van het Nederlandse communisme', in: 8, 187-197. Over de revolutiedagen van 1918: 25 D. Akkermans, 'De revolutie van Troelstra en de CPN (SDP)', in: 8, 199-215. De relatie van de SDP met het christen-socialisme staat centraal in 26 F. Beijert, 'Misverstand naar buiten en verzwakking naar binnen': samenwerking tussen de Bond van Christen-Socialisten en de Sociaal-Democratische Partij/Communistische Partij Nederland 1912-1921' (Doctoraalscriptie Vrije Universiteit Amsterdam, 1988). Over de Leidse SDP-afdeling schreef 27 J. Slangen, 'Communisten in Leiden aan de vooravond van de eerste wereldoorlog. De sociaal-democratische partij (SDP), afdeling Leiden van 1909 tot 1914', in: *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken*, 1986, 134-164.

Tussen de twee wereldoorlogen (1918-1940)

Algemeen: over de relatie van de CPH met de sociaal-democratie en de vakbeweging alsmede de interne partijontwikkelingen schreef 28 J.W. Stutje, 'Tussen eenheid en afzondering. De CPH in de jaren twintig', in: *TSG*, 19 (1993), 4 (nov.), 463-488. Zie ook 29 J. Steen, 'De communistische beweging in de twintiger jaren' (Doctoraalscriptie, z.j.). De rivaliteit tussen links-radicalen stromingen komt aan bod in 30 M. Eekman en H. Pieterse, *Linkssocialisme tussen de wereldoorlogen. Twee studies*, Amsterdam, 1987 (recensies in: *NRC*, 31 december 1988; en *Int*, 18 maart 1988).

Zie voor de **Tweede-Kamerverkiezingen van 1937**: 31 F. de Kok, 'Doorbraakpoging mislukt. Geluidsoptnamen als verkiezingspropaganda van de CPN in 1937', in: *Jaarboek 1991 Stichting Film en Wetenschap/Audiovisueel Archief*, Amsterdam, 1993, 53-72.

De **relatie met de Sovjet-Unie** komt in algemene zin aan bod bij 32 J.W. Stutje, 'The Soviet Union as seen by the Dutch Labour Movement, 1917-1935. A Global Impression', in: *Socialismo Storia: L'URSS il Mito le Masse*, Milaan, 1991, 282-303. Bepaalde aspecten ervan worden belicht in 33 A. Dessing, 'Het Nederlandse aandeel in de Koezbas-kolonie 1921-1927' (Doctoraalscriptie Amsterdam, 1987); en 34 I. Cornelissen, *De GPOe op de Overtoom. Spionnen voor Moskou 1920-1940*, Amsterdam, 1989 (recensie in: *NRC*, 16 september 1989). Meer specifiek over de betrekkingen tussen de CPN en de **Komintern** gaan 35 H. Olink, 'De revolutie die niet doorging', in: *HP/de Tijd*, 25 augustus 1995, 36-39; 36 G. Voerman, 'Bolsjewieken, tribunisten en het Amsterdams Bureau van de Komintern (1919-1920)', in: *Jaarboek 1996 DNPP*, Groningen, 1997, 129-155; 37 idem, 'De coming men van de CPN. Goulloze, De Groot en de Komintern (1929-1930)', in: *Jaarboek 1994 DNPP*, Groningen, 1995, 237-260; en 38 idem, 'De Groot aan het bewind. De CPN en de Komintern 1935-1938', in: *P&C*, 55 (1995), 1 (apr.), 125-131. De financiële banden behandelt 39 idem, 'De CPN en de vleespotten van Moskou', in: *Vkr*, 26 november 1994; zie ook 40 J. Janssen, 'Een missie naar Moskou', in: *GLM*, 6 (1995), 1 (feb.), 18-19.

Over de **Spaanse burgeroorlog** en de steunverlening vanuit Nederland hield het Verzetsmuseum Amsterdam in 1992 een expositie getiteld 41 'En jij... wat deed jij voor Spanje' (zie ook *Vkr*, 19 november 1992, en *Trouw*, 21 november 1992). Zie verder ook 42 H. Dankaart, 'Twee opmerkelijke documenten over de betrokkenheid van Nederlanders bij de Spaanse burgeroorlog 1936-1939', in: *BNA*, december 1992, nr. 28, 2-40, met onder meer een document van A.J. Koejemans en één betreffende J. Last.

Zie over **Indonesië, racisme en antifascisme**: 43 J. Morriën, 'CPN steunde reis Musso en Tamzil', in: *P&C*, 51 (1991), nr. 2, 163-170; en – in breder verband – 44 M. Fennema en M. Hisschemöller, 'Het anti-racisme van de CPN', in: 8, 216-224. Over de hulp van de CPN aan

Duitse vluchtelingen schreef 45 M. van de Berg, 'In Nacht verloren. Bij de herdenking van de Kristallnacht 1938', in: 8, 225-236.

Culturele uitingen van de CPN kregen redelijk veel aandacht. Over film schreef 46 B. Hogenkamp, "'Hier met de film". Het gebruik van het medium film door de communistische beweging in de jaren twintig en dertig', in: 9, 13-63. Communistische fotografen zijn behandeld door 47 idem, 'Holland. Vereniging van Arbeiders-Fotografen', in: *Photography/Politics*, Londen, 1979, nr. 1, 82-87; en 48 J. Coppens, 'Arbeidersfotografie in Nederland', in: idem, *De bewogen camera. Protest en propaganda door middel van foto's*, Amsterdam, 1982, 252-292. Ten slotte 49 F. Bool en B. Hogenkamp, 'Arbeidersfotografie in Nederland in de jaren dertig', in: *Sociale fotografie*, Groningen, 1982, 91-94.

Theater wordt behandeld door 50 F. de Smit, *Für Alle an die keiner mehr denkt: het autonoom arbeiderstheater in Sowjet-Rusland, Duitsland en Nederland 1918-1940*, z.pl., 1991; en 51 idem, 'Spelen voor de revolutie. Het arbeiderstheater in Nederland en Groningen 1932-1960', in: 214, 31-49.

Cultuur tegen het fascisme werd belicht met een expositie en bijbehorende catalogus: 52 B. Dokter en C. van Lakerveld, red., *Een Kunstolympiade in Amsterdam. Reconstructie van de tentoonstelling D.O.O.D. 1936*, Zwolle, 1996.

Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

Kritiek van communistische zijde op L. de Jong, de geschiedschrijver van de Tweede Wereldoorlog, kwam van 53 J. Morriën, 'De CPN en "De geschiedenis van het koninkrijk"', in: 8, 240-254.

Zie over de implicaties van het **Molotov-Ribbentrop Pact** voor de CPN 54 W. Pelt, 'Pact met de duivel. Vijftig jaar geleden: een worsteling van Nederlandse communisten met het monsterverbond tussen Stalin en Hitler', in: *VN*, 19 augustus 1989 (bijvoegsel); en zeer uitgebreid zijn dissertatie 55 idem, *Vrede door revolutie. De CPN tijdens het Molotov-Ribbentrop Pact (1939-1941)*, Den Haag, 1990 (recensies in: *NRC*, 12 mei 1990; *Vkr*, 8 juni 1990; *S&D*, december 1990; en *BMGN*, 1991, nr. 4). Zie verder ook 56 A. Venema, 'Toen Duitsland Rusland aanviel waren de communisten hier al lang in verzet', in: *NRC*, 23 december 1986.

Over uitgangspunten en organisatie van het **communistische verzet** schreef 57 J.W. Stutje, 'De Communistische Partij van Nederland en de illegaliteit. Een relaas over macht en onmacht', in: W. Bot, M. van der Linden en R. Went, red., *Kritiek 1996. Jaarboek voor socialistische discussie en analyse*, 181-203.

Over de **Februaristaking**: 58 P. Hofland en J. Morriën, *Een halve eeuw Februaristaking*, Almere, 1991; overzichtstentoonstelling 59 'De Februaristaking 1941' in het Stadhuis Amsterdam, georganiseerd door het Verzetsmuseum, februari 1991; en 60 W. Pelt, "'Hier was het uitschot en het crapuul van het Duitse volk aan het werk": de Februaristaking van 1941', in: *GA*, 13 februari 1991, 12-13.

Veel aandacht voor communistische kunstenaars (onder meer H. Henriët, C. van Teeseling, W. Arondéus) in 61 M. Nord e.a., *Rebel, mijn hart. Kunstenaars 1940-1945*, Zwolle, 1995, naar de gelijknamige tentoonstelling in De Nieuwe Kerk Amsterdam, mei-juni 1995.

Over **bronnen**: 62 J. Morriën, 'Telegrammen uit de Tweede Wereldoorlog in Cominternarchief', in: *P&C*, 50 (1990), 5 (okt.), 247-254; 63 J. van Dijk en M. Ernsting, 'Emoties in dozen. Fragmenten uit het Gedenkboek '40-'45', in: *P&C*, 55 (1995), 1 (apr.) 121-124; 64 W. Pelt, 'De CPN in de oorlog en de bronnen van de Komintern', in: *BNA*, december 1995, nr. 40, 116-132; en 65 S. Legêne en M. Schrevel, 'Het archief. De CPN en het communistische verzet', in: *Zesde jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie*, Zutphen, 1995, 239-253.

Het 'Populierdebat' tussen CPN-ers en destijds geroyeerde CPN-ers, 1982. V.l.n.r. A. Koper (gespreksleider), H. Gortzak, G. Harmsen, H. Verhey, Jaap Wolff (Fotoarchief de Waarheid, IISG)

Over Februaristaking en verzet ná de Tweede Wereldoorlog: 66 R. Gortzak, 'Behandel ze als lucht', in: *Vkr*, 23 februari 1991; 67 S. Leydesdorff en S. Legêne, 'Helden en slachtoffers. Een "marginale" mythe', in: *Etnofoor*, 6 (1993), nr. 1, 95-112; 68 S. Legêne, 'De rituele dans om de Dokwerker', in: *de Helling*, 8 (1995/1996), 4 (winter), 34-38; en 69 Chr. Vos, 'Een "lichtend voorbeeld". De Februaristaking op de televisie', in: *Jaarboek 1995 Stichting Film en Wetenschap/Audiovisueel Archief*, Amsterdam, 1996, 31-51. Over de scheiding der geesten binnen het voormalige verzet ten tijde van de Koude Oorlog schreef 70 J. Withuis, 'Het verraad der kameraden', in: *NRC*, 3 mei 1997; en 71 M. Bijl, *Nooit meer Auschwitz! – Het Nederlands Auschwitz Comité, 1956-1996*, Bussum, 1997.

De naoorlogse periode (1945-1991)

Historische episodes: de sociale samenstelling van de CPN-congressen op basis van de verslagen van de mandaatcommissies over de periode 1950-1985 is geanalyseerd door 72 G. Voerman, 'Een anatomische les. De congressen van de CPN ontleed', in: *TSG*, 16 (1990), 2 (mei), 182-199.

De denkbeelden tijdens de Tweede Wereldoorlog in communistische kring over het naoorlogse bestel komen aan bod in 73 M. Schrevel, 'A holland kommunizmus rövid életű újjászülése, 1943-1944', in: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből, v.pl.* [Boedapest], 1995, 104-110. De verwikkelingen rond de terugkeer van de CPN na de bevrijding zijn belicht door 74 G. Voerman, 'La crise du Parti communiste néerlandais 1944-1948', in: *Communisme*, 1992, nr. 29-31, 59-68; zie verder ook 75 A. Mellink, 'Voorspel en verloop van de juli-conferentie 1945', in: *BNA*, december 1987, nr. 15, 28-33.

De maatregelen die na de communistische machtsovername in Tsjechoslowakije in februari 1948 door de overheid tegen de CPN werden getroffen zijn beschreven door 76 M.D. Bogaarts, 'De Nederlandse reacties op Praag 1948', in: 77 B. de Graaff en C. Wiebes, red., *Hun crisis was de onze niet. Internationale crises en binnenlandse veiligheid, 1945-1960*, Den Haag, 1994, 48-82 (recensies in: *Vkr*, 23 juli 1994; en in *S&D*, april 1995); en in breder perspectief geplaatst door 78 J.A.O. Eskes, *Repressie van politieke bewegingen in Nederland. Een juridisch-historische studie over het Nederlandse publiekrechtelijke verenigingsrecht gedurende het tijdvak 1798-1988*, Zwolle, 1988.

Over de aantrekkingskracht van het communisme op intellectuelen in de jaren vijftig gaat 79 H.J.G. Beunders, "Verover de cultuur!" Cobra, de fellow-travellers en de moraal', in: 80 J. Hoffenaar en G. Teitler, red., *De Koude Oorlog. Maatschappij en krijgsmacht in de jaren '50*, Den Haag, 1992, 41-53 (recensie in: *NRC*, 9 januari 1993). Over de Zeeuwse watersnood in 1953 schreef 81 R. Gortzak, 'Bismarratten tegen de watersnood', in: *Vkr*, 2 januari 1993. De tweede helft van de jaren vijftig komt aan de orde bij 82 P.H. Goossens, 'De CPN: communistisch in hart en nieren. De reactie van de Communistische Partij Nederland op de destalinisatie' (Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen, 1993); 83 D. Hellema, *Negentienzenveertig. De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis*, Amsterdam, 1990; en 84 idem, 'Rock 'n roll in de aanval. De Hongaarse furie van november 1956', in: 77, 100-114.

Van de op de Koude Oorlog volgende periode is verslag gedaan door 85 J. van Dijk, 'De CPN tussen wederopbouw en oproer. Impressies uit het begin van de jaren zestig', in: 8, 255-262. Een beschrijving van binnenuit van de partijvernieuwing in de jaren tachtig kwam voor rekening van 86 H. Hockstra, 'Bouwstenen voor de toekomst. 10 jaar – een blik terug', in: 8, 263-273. Over de opkomst en doorbraak van het feminisme in de CPN tot 1986 schreef 87 S. Walvisch, 'Maak het feministische manifest. Feminisme in de CPN', in: *De feministische wortels van Groen Links. De geschiedenis van het feminisme in CPN, EVP, PPR, PSP*, Amsterdam, 1991, 21-30; ook verschenen als 88 idem, in: *Pe&C*, 51 (1991), nr. 2, 89-95.

Na de verkiezingsnederlaag in 1986 verdween de CPN uit de Tweede Kamer. Zie 89 M. Schmidt, 'Nóg dieper is het rode dal', in: *Vkr*, 24 mei 1986; 90 W. Klinkenberg, 'Beleid van deze CPN leidde tot parlementaire ondergang', in: *Trouw*, 27 mei 1986; 91 J. Wormer, 'Nederlands communisme al jarenlang bijna dood', in: *Vkr*, 31 mei 1986; 92 G. Schreuders, 'Requiem voor de CPN', in: *NRC*, 31 mei 1986; 93 J.A.A. van Doorn, 'De ondergang van de CPN', in: *NRC*, 5 juni 1986; en 94 G. Verrips, 'CPN raakte nooit uit haar isolement', in: *Trouw*, 7 juni 1986. Over de stand van zaken na een jaar: 95 J. Bieneman, "Marxisme is een vies woord geworden": de ontredde van de Nederlandse communisten', in: *Elsevier*, 7 maart 1987, 14-16. Een positiever beeld geeft 96 M. Bolwijn, "De CPN is terug". Optimisme na een jaar zonder Kamerfractie', in: *Trouw*, 30 mei 1987.

De **achteruitgang** van de CPN in de jaren tachtig ontlokte verschillende beschouwingen die deze in een historisch perspectief plaatsten. Zie (aanvullend) 97 Et. E. Luctor, 'Notities over een partij in de vernieling. De geschiedenis van de CPN 1907-1984', in: *T&T*, 82 (1984), 6 (24 mrt.), 3-5; 98 A.A. de Jonge, 'Het communisme in Nederland: op weg naar het einde?', in: *Ons erfdeel*, 29 (1986), 557-563; 99 idem, 'Overwegingen bij het einde van het Nederlandse communisme', in: *S&D*, 47 (1990), 9 (sep.), 225-231; 100 M. Fennema, 'The End of Dutch Bolshevism? The Communist Party of the Netherlands', in: M. Fennema en M. Waller, eds., *Communist Parties in Western Europe. Decline or Adaptation?*, Oxford, 1988, 158-178 (een bewerking van 101 idem, 'Het einde van het Nederlandse bolsjewisme', in: *Komma*, 5 (1986), 4 (maart), 32-62; recensies in: *NRC*, 18 juni 1988; en *Int*, 25 november 1988); 102 G. Voerman, 'Ouderdom komt met gebreken', in: *Int*, 9 december 1988, 23-27, 57; 103 idem, 'CPN-rood op sterven na dood', in: *Trouw*, 8 juli

1989; en 104 idem, "Away with all your Superstitions!": The End of Communism in the Netherlands", in: *JCS*, 7 (1991), 4 (Dec.), 460-476.

Ook *de Waarheid* had het in de jaren tachtig zeer moeilijk. Zie 105 T. Metz, 'Het uur der waarheid', in: *NRC*, 15 februari 1986; 106 A. Evenhuis, 'Een krant voor de jaren negentig', in: *Trouw*, 29 november 1986; en de beschouwing van ex-medewerker 107 E. Groenink, "Negenennegentig procent van de Nederlandse bevolking ziet De Waarheid als een CPN-krant, alleen de CPN vindt dat niet", in: *VN*, 16 januari 1988, 11. Bij het verschijnen van het laatste nummer van *de Waarheid* schreven oud-redacteur en oud-hoofdredacteur 108 E. Etty en G. Schreuders, 'De Waarheid opgeheven, de oorlog is voorbij', in: *NRC*, 27 april 1990; van een andere oud-redacteur verscheen 109 G. Verrips, 'De Waarheid kon de leeftijd der sterken niet halen', in: *Vkr*, 28 april 1990. J. Vrijman en J. Spierdijk, redactieleden van het eerste uur, en C. Vecht van één van de laatste lichten komen aan het woord in 110 S. Sanders, 'De eerste en de laatste weken van De Waarheid', in: *GA*, 25 april 1990, 8-9. Zie verder ook 111 R. Verdonck, 'De Waarheid: ten onder aan eeuwigdurende interne strijd', in: *Trouw*, 24 februari 1990; 112 A. de Raaij, 'Jullie deugen niet!' *De laatste jaren van Volksdagblad De Waarheid (1983-1991)*, Amsterdam, 1992 (recensie in: *NRC*, 5 december 1992); en 113 R. Abels, 'De Waarheid. Een necrologie' (Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, 1993).

De vernieuwing van de CPN in de jaren tachtig leidde tot oppositie. Deze ging op 2 november 1985 formeel over tot de oprichting van het **Verbond van Communisten in Nederland (VCN)**. Over de visie van de VCN op de Sovjet-Unie: 114 J. Jansen van Galen, 'De souplesse der stalinisten: is Gorbatsjov voor Neerlands gestaalde kaders een revisionist? Of juist niet?', in: *HP*, 25 februari 1989, 17-20; en 115 T. Lagas, "Ingreep was noodzakelijk": Verenigde Communisten Nederland achter gebeurtenissen in de Sowjet-Unie', in: *Trouw*, 21 augustus 1991. Over de samenwerking met andere communistische oppositieleden: 116 J. Wanders, 'De hereniging van dolende kameraden', in: *Vkr*, 23 januari 1990.

De **bestrijding door veiligheidsdiensten** van de CPN: 117 G. Legebeke, 'De kraamkamer van de Koude Oorlog: Nationale Reserve en het Instituut Steun Wettig Gezag. Gericht tegen het rode of juist tegen het rechtse gevaar?', in: *HP/de Tijd*, 7 december 1990, 54-57; 118 B. de Graaff en C. Wiebes, *Gladio der vrije jongens. Een particuliere geheime dienst in Koude Oorlogstijd*, Den Haag, 1992; een samenvatting verscheen als: 119 B.G.J. de Graaff en C. Wiebes, "Beunhazerij op het gebied van de bestrijding van het communisme". De Stichting Opleiding Arbeidskrachten Nederland en het streven naar een overheidsmonopolie op inlichtingen- en veiligheidsgebied', in: 80, 147-162; 120 J. Trommelen, 'De mol in de top van de CPN', in: *Vkr*, 9 mei 1992; 121 J. Slats, 'Koude Oorlog tegen een nep-communist', in: *Vkr*, 16 mei 1992; 122 P. Koedijk, 'Dossier Gladio: de Koude Burgeroorlog in Nederland', in: *VN*, 18 juli 1992, 24-32; 123 G. Verrips, 'BVD drukte CPN in isolement', in: *NRC*, 12 november 1993; 124 idem, 'De BVD en de CPN in de jaren 1948-1960', in: 77, 32-47; 125 H. Olink, 'De lange arm van de BVD. Herinneringen aan de infiltratie in de CPN', in: *NRC*, 2 april 1994; en 126 D. Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, Den Haag, 1995 (beschouwingen en recensies in: *Trouw* en *NuhN*, 6 september 1995; *NRC*, 6 en 16 september 1995; *Vkr*, 6, 7, 9 en 11 september 1995; *GA*, 13 september 1995; *HP/de Tijd*, 15 september 1995; *HN*, 4 november 1995; en *S&D*, 1997, nr. 2).

De houding van de CPN tegenover de **Sovjet-Unie** is – met de nadruk op de jaren tachtig – beschreven door 127 G. Voerman, 'Perestrojka avant-la-lettre. De CPN en de hervormingen van Gorbatsjov', in: *Jaarboek 1992 DNPP*, Groningen, 1993, 99-118; een Engelse versie verscheen als 128 idem, 'Premature Perestroika: The Dutch Communist Party and Gorbachev', in: D.S. Bell, ed., *Western European Communists and the Collapse of Communism*, Oxford, 1993, 157-171; 129

J. Jansen, 'Perestrojka! Gorbatsjow komt de CPN te hulp', in: *Elsevier*, 21 november 1987, 44-45; 130 H. Smeets, 'Voorwaarts – en vergeten', in: *NRC*, 23 juli 1988; 131 M. ten Hooven en L. Oomkes, 'Gorbatsjow als reddende engel van de CPN', in: *Trouw*, 29 oktober 1988; en meer zijdelings door 132 E. Verbeek, 'Moskou spreekt!' in: *HP/de Tijd*, 9 juni 1992, 22-29.

Over eventuele financiële ondersteuning van de CPN door de Sovjet-Unie na de Tweede Wereldoorlog gaat 133 G. Verrips, 'Moskou zag niet veel heil in roebels voor CPN', in: *NRC*, 18 maart 1992; zie ook 134 G. Schreuders, 'Twijfel zou ex-CPN'ers beter passen dan stellige ontkenning', in: *Vkr*, 7 maart 1992. Over de op Nederland gerichte radio-uitzendingen vanuit de Sovjet-Unie schreef 135 H. Olink, "Hier spreekt Radio Moskou". De Nederlandse stemmen aan het Poesjkinplein', in: *NRC*, 6 mei 1989.

De (financiële) banden tussen de CPN en de Duitse Democratische Republiek (DDR) zijn op basis van de archieven van de Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED) onderzocht door 136 W. Gortzak, 'Paul de Groot als Oostduitse communistenvreter', in: *HP/de Tijd op zondag*, 8 november 1992, 18-19; en 137 idem, 'Oostduitse tombolacadeaus voor de CPN', in: *HP/de Tijd op zondag*, 15 november 1992, 4. Zie verder ook 138 P.A. Burggraaf, *Zestien jaar geschiedenis Vereniging Nederland-D.D.R.*, Groenekan, 1993 (in deze vereniging waren nogal wat gewezen CPN-ers actief); en 139 L. van der Heide en T.J. Meeus, "Hoe konden wij de waarheid weten?" De Nederlandse vrienden van de DDR', in: *NRC*, 29 september 1990.

Over Indonesië gaat 140 E. Mol, "Het is nooit goedgeemaakt", in: *P&C*, 48 (1988), 1 (feb.), 1-4; met een aanvulling van 141 P. van Staveren in: *P&C*, 48 (1988), 2 (mei), 70-73; 142 J. Morriën, 'Indonesië mag niet vergeten worden', in: *P&C*, 48 (1988), 1 (feb.), 5-20; en 143 G. Harmsen, 'Het politieke en morele gelijk van de Indonesië-weigeraars', in: *BNA*, december 1988, nr. 17, 3-35. De rol van de CPN wordt toegelicht in 144 K. Bals en M. Gerritsen, *De Indonesië-weigeraars*, Amsterdam, 1989.

Nevenorganisaties van de CPN dan wel organisaties waarin CPN-ers actief waren: 145 B. Hogenkamp, 'De Waarheid Filmdienst, 1947-1959', in: 9, 65-129; 146 J. Withuis, *Opoffering en heroïek. De mentale wereld van een communistische vrouwenorganisatie in naoorlogs Nederland*, Meppel, 1990 (recensies in: *NRC*, 8 september 1990; *Trouw*, 14 september 1990; *Vkr*, 20 oktober 1990; en *BMGN*, 1993, nr. 2); 147 idem, *De jurk van de kosmonaute. Over politiek, cultuur en psyche*, Amsterdam, 1995 (recensie in: *Vkr*, 6 april 1996); documentaire van 148 A. Strijbosch over CPN-vrouwen 'Tegen de wind in', 1 mei 1990; 149 E. Raap, 'De vereniging "Nederland-USSR" 1947-1956: de rol en ontwikkeling van een mantelorganisatie' (Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen, 1995); 150 N. Schouten, 'Terugblik op 11 jaar vredesstrijd in Nederland', in: *P&C*, 48 (1988), 6 (dec.), 328-343; 151 G. Verrips, 'Voor de vrede en via Moskou. Stop de N-bom', in: *Vkr*, 27 mei 1995; 152 Chr. van der Heyden e.a., red., *Felix Meritis 1787-1987*, Amsterdam, 1987 (zie ook *Vkr*, 14 september 1987; en *Trouw*, 17 september 1987); 153 J. Jansen van Galen, 'Marcanti revisited: terug naar het gebouw waar ooit het kapitalisme "klip en klaar" bestreden werd', in: *HP/de Tijd*, 26 februari 1993, 38-42; 154 J. van de Merwe, 'Het G.G.-cabaret overleefde de Koude Oorlog niet', in: *BNA*, december 1988, nr. 17, 41-43; 155 F. van Kolfschoten, 'De roze levensavond van Morgenrood', in: *NRC*, 17 maart 1990; 156 L. de Bruijn en M. Hendriksma, *Slechts de bozen zingen niet: geschiedenis van het koor 'Morgenrood' 1946-1996*, Amsterdam, 1996; 157 L. Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten'. *De geschiedenis van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (VWO) 1946-1990*, Amsterdam, 1994; 158 R. van den Berg, I. Deurwaarder en M. Kuiper, *Bijzondere studenten. 40 jaar studentenbeweging aan de Vrije Universiteit*, Amsterdam, 1989; en 159 J. Dohmen en O. Steens, *Beurijding en bezetting. Vijftig jaar Algemene Studenten Vereniging Amsterdam*, Amsterdam, 1995.

Over de betrekkingen van de CPN met andere **politieke partijen** en de **vakbeweging** zie: **160** G. Voerman, 'A Drama in Three Acts: Communism and Social Democracy in The Netherlands since 1945', in: M. Waller, S. Courtois en M. Lazar, eds., *Comrades and Brothers. Communism and Trade Unions in Europe*, London, 1991, 103-123; ook verschenen onder dezelfde titel in **161** JCS, 6 (1990), 1 (Dec.), 103-123; een verkorte Nederlandse bewerking verscheen als **162** idem, 'To be or not to be? De verhouding tussen communisme en sociaal-democratie in Nederland', in: *P&C*, 54 (1994), 5 (dec.), 25-30. Dit onderwerp wordt voor de eerste naoorlogse jaren uitvergroot door **163** G. Verrips, 'Desillusies en dossiers. PvdA en CPN na de bevrijding', in: M. Krop e.a., red., *Het dertiende jaarboek voor het democratisch socialisme* ('Oost-Europa en de sociaal-democratie. Identiteit, beleid, aanwezigheid'), Amsterdam, 1992, 90-113. Het anticommunisme van de PvdA komt ook ter sprake in **164** F. Rovers, *Voor recht en vrijheid. De Partij van de Arbeid en de Koude Oorlog 1946-1958*, Amsterdam, 1994; de auteur werd geïnterviewd door **165** R. Hartmans, "Het anticommunisme was binnen de PvdA een obsessie", in: *GA*, 15 juni 1994, 27. Een historische schets van de verhouding met de PSP geeft **166** P. Denekamp, 'Van politieke vuilnisbelt tot fusie-partner. De relatie tussen CPN en PSP', in: *Bevrijding*, 34 (1991), 1 (jan.), 10-12. Een overzicht van primaire en secundaire literatuur over de betrekkingen tussen deze twee partijen is te vinden in **167** B. Freriks, 'Bibliografie van de PSP', in: P. Denekamp, B. Freriks en G. Voerman, red., *Sporen van pacifistisch socialisme. Bibliografie en bronnen betreffende de PSP*, Amsterdam, 1993, 9-36. Nadrukkelijk over de vakbonden handelt **168** G.T. Witte, 'Bevangen door de eenheidskoorts. De Eenheidsvakcentrale in de binnenlandse veiligheid', in: 77, 15-31; en **169** J. Bom, 'Ongewenste kameraden: communisten in de vakbond', in: *FNV-magazine*, 11 (1995), 6 (23 mrt.), 4-8.

Over de relatie van de CPN met de **omroepen**: **170** P. Mol, 'Om de democratie te beschermen. De uitsluiting van zendtijd voor politieke partijen van de CPN, 1948-1965', in: 9, 131-159; **171** idem, 'Kruimels in het dagelijkse televisiegeweld. Het zendtijdbeleid van de CPN, 1965-1986', in: 9, 161-206; **172** idem, 'Het mes moest altijd aan twee kanten snijden: hoe de Communistische Partij van Nederland de Zendtijd voor Politieke Partijen gebruikte, 1965-1978' (Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, 1995); **173** idem, 'Van oorlogspad tot vrijersvoeten. De moeizame verstandhouding tussen de CPN en de Nederlandse televisie-omroepen 1965-1981', in: *GBG-nieuws*, (1996), nr. 36 (voorjaar), 4-13; en **174** R. Gortzak, 'De roep om één volk, één radio is al vijftig jaar oud', in: *Vkr*, 8 april 1995.

Ook in de **literatuur** kwam de CPN aan haar trekken; in enkele romans speelden CPN-ers een prominente rol. **175** G. van der Kolk, *Käte Jahn*, Amsterdam, 1991 (recensie in: *de Helling*, zomer 1992); **176** K. van der Pijl, *De greep naar de macht*, Amsterdam, 1992 (recensies in: *NRC*, 14 februari 1992; *Vkr*, 28 februari 1992; *HP/de Tijd*, 28 februari 1992; *VN*, 7 maart 1992; *de Helling*, zomer 1992 en *BNA*, september 1992); **177** C. Vecht, *Huis aan de Amstel. Een kroniek*, Amsterdam, 1993; en **178** L. Schreuders, *Aan de wilde kant*, Amsterdam, 1996.

Opheffing van de CPN (1991)

Op 15 juni 1991 werd de CPN opgeheven. Bij deze gebeurtenis werd stilgestaan door **179** G. Verrips, 'Nederland zonder de CPN', in: *NRC*, 14 juni 1991; **180** A. van Roessel, 'Goed of fout, een tussenweg was er niet bij de CPN: eenheid stond altijd voorop', in: *NRC*, 17 juni 1991; **181** M. van Wezel, "Makkers, ten lasten male": het einde van de CPN", in: *VN*, 22 juni 1991, 23; **182** en M. Broere en T. van der Mark, "Er gaat iets verloren waaraan je gehecht was". CPN heft zich melancholiek en vrolijk links op', in: *Groen Links*, 2 (1991), 6 (juli), 3.

Op 14 november 1992 werd de **Nieuwe Communistische Partij in Nederland (NCPN)** opgericht. Over de voorgeschiedenis en de vooruitzichten van deze nieuwe partij zie **183** R. Abels, 'De erfgenamen van de CPN verzamelen zich', in: *Trouw*, 26 september 1992; **184** R. Gortzak, 'Het christendom bestaat ondanks de Inquisitie ook nog', in: *Vkr*, 7 november 1992; en **185** R. Bouwman, 'De Nederlandse communisten hebben heimwee', in: *HN*, 7 november 1992, 16-19. De NCPN kreeg vooral aanhang in Oost-Groningen, het vroegere steunpunt van de CPN: **186** C. Banning, 'Vette klei en oude conflicten: de verscheurde ziel van links Scheemda', in: *NRC*, 29 januari 1994; **187** W. Joustra, "En nu bepalen wij wat er gebeurt", in: *Vkr*, 8 maart 1994; **188** W. Scholten, 'Een partij aan de macht riekt naar vriendjespolitiek', in: *NvbN*, 3 september 1996; en **189** M. van den Berg, 'Revolutie in Reiderland', in: *HP/de Tijd*, 4 april 1997, 18-19.

De CPN in GroenLinks (1990-)

Nadat CPN, PSP, PPR en EVP in 1989 met één kandidatenlijst en een gemeenschappelijk program aan de Tweede-Kamerverkiezingen meededen, werd op 24 november 1990 de nieuwe partij GroenLinks opgericht.

Over de terugkomst van I. Brouwer onder de vlag van GroenLinks in de Tweede Kamer in mei 1989 schreef **190** G. Voerman, 'Le retour du communisme au sein du parlement néerlandais', in: *Communisme*, (1990), nr. 26-27, 109-113.

De geschiedenis van de electorale en organisatorische samenwerking tussen CPN, PSP en PPR in de jaren tachtig die aan de totstandkoming van GroenLinks vooraf ging, is in vogelvucht weergegeven door **191** G. Voerman, 'Van klein links naar Groen Links. Hoe CPN, PSP en PPR van kleur verschoten', in: *Namens*, 5 (1990), 2 (mrt.), 34-39. Wat oppervlakkiger is **192** A.A. de Jonge, 'Groen Links in de Nederlandse politiek: oud links of jong groen?', in: *Ons Erfdeel*, 35 (1992), 4 (sep./okt.), 567-573. Een lange aanloop naar de totstandkoming van de nieuwe politieke formatie neemt **193** E.Th.M. Meijer, 'Radikale socialisten en linkse christenen duiken onder in groene golf', in: *Namens*, 4 (1989), 8 (dec.), 41-47. De fusie van GroenLinks is in vergelijkend perspectief geplaatst door **194** G. Voerman, 'Partijfusies in Nederland. Een verkennend seismologisch onderzoek', in: *Jaarboek 1991 DNPP*, Groningen, 1992, 123-148.

De electorale neergang van CPN, PPR en PSP was een belangrijk motief voor samenwerking. Hun vooruitzichten waren na de verkiezingsnederlaag van 1986 niet al te zonnig, zo leerde onderzoek van de politicoloog **195** C. van der Eijk, 'Het kiezersgedrag in 1986. Algemene conclusies en betekenis voor de electorale perspectieven van "klein-links"', in: *Jaarboek 1986 DNPP*, Groningen, 1987, 73-82; een samenvatting verscheen als **196** idem, 'De gedeelde kiezers', in: *de Helling*, 1 (1987), 1 (okt.), 32-34. De samenwerking van PSP, PPR en CPN in gemeenteraads- en statenfracties die aan de totstandkoming van GroenLinks vooraf ging, is beschreven door **197** M. Vuijsje, 'Lokaal links en het wenkend perspectief', in: *de Helling*, 2 (1989), 3 (najaar), 30-32. De electorale mogelijkheden van klein-linkse samenwerking zijn geanalyseerd door **198** F. van den Berg, 'De afnemende massa van klein-links', in: *de Helling*, 2 (1989), 1 (voorjaar), 10-13. De ideologische convergentie tussen de betrokken partijen komt aan bod bij **199** M. Brinkman, B. Freriks en G. Voerman, 'Klein links en de nieuwe sociale bewegingen', in: *Jaarboek 1989 DNPP*, Groningen, 1990, 163-189.

In het kader van een onderzoek naar de totstandkoming van de fusie van GroenLinks zijn op de eerste twee congressen in de jaren 1990-1991 enquêtes gehouden. Bij dit onderzoek speelde de partijherkomst een belangrijke rol. Over de eerste uitkomsten rapporteerden **200** A.P.M. Lucardie, W.H. van Schuur en G. Voerman, 'De oprichters van Groen Links. Voorlopig verslag van een

enquête onder de leden van het congres van Groen Links op 24 november 1990', in: *Jaarboek 1990 DNPP*, Groningen, 1991, 167-185; **201** J. van der Knoop e.a., 'De ideologische vormgevers van Groen Links. Voorlopig verslag van een enquête onder de leden van het congres van Groen Links op 13 en 14 december 1991', in: *Jaarboek 1991 DNPP*, Groningen, 1992, 168-191; en **202** P. Lucardie e.a., 'Greening the Reds or Reddening the Greens? The Case of the Green Left in the Netherlands', in: W. Rüdig, ed., *Green Politics Three*, Edinburgh, 1995, 90-111.

Over met name de organisatorische kant van de fusie verscheen **203** G. Voerman, 'Het postnatale evenwicht in Groen Links', in: *de Helling*, 5 (1992), 2 (zomer), 34-37. De ideologische homogeniteit werd doorgelicht door **204** P. Lucardie, 'De groene tinten van Groen Links', in: *de Helling*, 5 (1992), 3 (najaar), 21-23; zie ook **205** idem, 'Erwtensoepp zonder worst. Over de ideologische grondslag van Groen Links', in: *S&D*, 47 (1990), 11 (nov.), 314-316.

De kansen van de laatste politiek leider van de CPN, Brouwer, op het lijsttrekkerschap van GroenLinks bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994 werden gewogen door **206** W.H. van Schuur, A.P.M. Lucardie en G. Voerman, 'Paul of Ina? Enkele kanttekeningen bij de keuze van de politiek leider door de leden van GroenLinks', in: *Jaarboek 1993 DNPP*, Groningen, 1994, 248-254.

In 1995, toen GroenLinks vijf jaar bestond, werd het partijcongres opnieuw geëncquêteerd. Doel was onder andere om na te gaan in hoeverre er nog sprake zou zijn van 'bloedgroepen'. De uitkomsten van deze analyse werden gepubliceerd door **207** A.P.M. Lucardie en W.H. van Schuur, 'De ontgroening van GroenLinks. Voorlopig verslag van een enquête onder de deelnemers aan het lustrumcongres van GroenLinks op 25 november 1995', in: *Jaarboek 1995 DNPP*, Groningen, 1996, 247-264.

Regionale en lokale CPN-geschiedenis

Het traditionele Groninger bolwerk van de CPN kreeg veel aandacht: **208** R. Weijdeveld, red., *Rode Hulp. De opvang van Duitse vluchtelingen in Groningerland (1933-1940)*, Groningen, 1986 (recensies in: *NvhN*, 25 maart 1986; *Vkr*, 3 mei 1986; en *BMGN*, 1987, nr. 4); **209** R. D. Akkermans, 'Rode Hulp in Groningen', in: *P&C*, 48 (1988), 2 (mei), 57-64; **210** Frits Poelman en Ger Blokzijl, 'Communisten tussen hoop en vrees', in: *NvhN*, 1 juli 1989; **211** P.H. Hoekman en J. Houkes, 'Socialisme in Finsterwolde 1880-1935', in: O.S. Knottnerus e.a., red., *Rondom Eems en Dollard*, Groningen/Leer, 1992, 304-317; **212** W. Bisschop, 'Begravenis in stijl voor CPN Groningen', in: *NvhN*, 13 oktober 1990; televisiedocumentaire **213** 'Lenin in Finsterwolde'; VARA, 26 november 1991 (zie ook *NRC*, *Trouw* en *NvhN*, 26 november 1991); **214** G. Voerman, E. de Jonge en H. van der Veen, red., *Tussen Moskou en Finsterwolde. Over de geschiedenis van het communisme in Oost-Groningen*, Scheemda, 1993 (met een gelijknamige tentoonstelling); in het bijzonder: **215** P. Hoekman en J. Houkes, '"Het communisme komt". De opkomst van de CPN in Oost-Groningen', 9-29; **216** G. van der Molen, 'De Groninger CPN tijdens de Duitse bezetting', 51-59; **217** P. Hoekman en J. Houkes, '"Het spook van Truman en Marshall boven de raadszaal". Koude Oorlog in de gemeenteraad in Oost-Groningen, 1945-1953', 61-77; **218** H. van der Veen, 'Hongarije, de CPN en haar onwankelbare noordoostflank (1953-1963)', 79-101; en **219** G. Voerman, 'De tweede jeugd van het communisme in Groningen', 103-125 (recensies en beschouwingen in: *Trouw*, 26 november 1993; *NvhN*, 27 en 29 november 1993; *Vkr*, 27 november 1993; *NRC*, 29 november 1993; en *Int*, 11 februari 1994).

Twee partijafdelingen werden vereeuwigd. Zie voor de afdeling Nijmegen **220** R. Anzion e.a., *Communisten aan de Waal. CPN-Nijmegen 1918-1991*, Nijmegen, 1991; en **221** 'Communisten

aan de Waal', in: *P&C*, 51 (1991), nr. 2, 171-177. Een autobiografische schets over de CPN-afdeling in de Indische buurt in Amsterdam maakte 222 G. Harmsen, 'Het leven in een buurtafdeling van de CPN (1946-1948)', in: *P&C*, 51 (1991), nr. 2, 129-136. Tot slot over het CPN-gemeenteraadswerk 223 J. van Hoof, *De CPN in de eerste na-oorlogse gemeenteraad van Maastricht: september 1946-september 1949*, Sittard, 1987.

Personen

Algemeen: een analyse van de 'verwerking van het stalinistische verleden' in de memoires van M. Bakker, H. Gortzak, P. de Groot, A.A. de Jonge, A.J. Koejemans, F. Reuter en G.J.M. van het Reve is gemaakt door 224 J. van der Grinten, 'Het beeld van de afgod. Het stalinistisch verleden in memoires van leden en ex-leden van de C.P.N.', in: *Groniek*, (1991), nr. 114, 103-112. Hoe de jongere generatie CPN-ers na de ondergang van het 'reëel bestaande socialisme' het partijlidmaatschap ervaarde is opgetekend in 225 A. Koper, C. Vecht en M. van Weezel, red., *Alles moest anders. Het onvervuld verlangen van een linkse generatie*, Amsterdam, 1991. Deze bundel bevat getuigenissen van 226 A. Bleich en M. van Weezel, 'Und weil der Mensch ein Mensch ist', 11-36; 227 V. Ebels-Dolanová, 'Vervreemdende ontmoetingen', 164-176; 228 E. Etty, 'Met twee linkerhanden', 48-70; 229 A. Koper, 'Verkeerd verzekerd', 82-90; 230 K. van der Pijl, 'Bij de dood van Ceaucescu', 117-125; 231 G. Schreuders, 'De man die faalde [fragmenten]', 177-210; en 232 C. Vecht, 'Zondagskinderen waren we', 103-116 (recensies in: *GA*, 17 april 1991; *Vkr*, 20 en 27 april 1991, *Trouw*, 3 mei 1991; *VN*, 11 mei 1991; *Int*, 17 mei 1991; *HP/de Tijd*, 7 juni 1991; *T&T*, 8 juni 1991; *Klassenstrijd*, 19 juni 1991; *NRC*, 22 juni 1991; *de Internationale*, oktober 1991; *P&C*, 1991, nr. 2; en *Kritiek* 1991. *Jaarboek voor socialistische discussie en analyse*, Utrecht, 1991, 139-148). Etty, Koper, Van der Pijl en Schreuders werden naar aanleiding van de publicatie geïnterviewd door 233 D. Dijkman, "'Ik vind mezelf niet vergelijkbaar met een nazi'", in: *HP/de Tijd*, 19 april 1991, 38-43.

Siep Adema publiceerde zijn autobiografie, opgetekend door E. Huizing: 234 *Wie het geweten heeft. Het levensverhaal van Siep Adema*, Nijmegen, 1994 (recensie in: *NvbN*, 2 januari 1995). Over de Groninger communist en verzetsman **Jan Alberts**: 235 G. van der Molen, 'Jan Alberts', in: *BNA*, december 1995, nr. 40, 152-156. **Peter Alma**: 236 *BWSA*, III, 1988, 1-4. **Heleen Ankersmit**: 237 *BWSA*, IV, 1990, 1-5. Kunstenaar **Willem Arondéus**: televisiedocumentaire 238 'Na het feest, zonder afscheid verdwenen'; VARA, 30 augustus 1990. **Annie Averink** overleed op 1 februari 1991. Zij werd herdacht door 239 J. Morriën en C. Fanggidaej in: *Forum*, 7 februari 1991; zie ook 240 P. Arnoldussen, 'Romantiek zat in een kolchozebroek', in: *het Parool*, 8 februari 1991. De tekst van de toespraken van Jaap Wolff en haar dochter A. van Ommeren bij haar crematie in: 241 *BNA*, december 1991, nr. 24, 38-43; televisiedocumentaire 242 'Kameraden', door A. van Ommeren en P. Senn; IKON, 25 november 1993 (waarvoor veel aandacht in de media, onder meer *Trouw*, 19 november 1993; *NRC*, 24 november 1993; *HP/de Tijd*, 26 november 1993; en *VN*, 27 november 1993). Gedachten over haar jeugd en opvoeding noteerde haar dochter 243 A. van Ommeren, 'De tirannie verdrijven', in: *Trouw*, 16 november 1996.

Het parlementaire aanzien van de CPN werd lange tijd bepaald door **Marcus Bakker**. Zie voor de inventaris van zijn archief 10. Zie verder ook 224. Bakker correspondeerde in 1985-1986 met de vredesbewegingactiviste en gelovige N. Brands: 244 M. Bakker, N. Brands, *Wat bezielt jou? Brieven over geloof en politiek*, Amsterdam, 1987. Na de ondergang van de Sovjet-Unie werd hij geïnterviewd door 245 J.P. Geelen, 'Waarom zou ik me verdedigen?', in: *HN*, 28 september 1991,

6-8; en **246** I. Cornelissen, 'Marcus Bakker, de stalinistische superdemocraat', in: *VN*, 25 januari 1992, 28-34. Samen met de voormalige PSP'er F. van der Spek werd hem een vraagesprek afgenomen door **247** B. Bukman, 'Vervlogen idealen', in: *HP/de Tijd*, 29 september 1995, 44-49. **Chris Beekman**: **248** BWSA, III, 1988, 5-7. **Pieter Bergsma**: **249** BWSA, III, 1988, 13-15. Over Arfot-fotograaf **Eva Besnyö**: **250** B. van Maanen, 'Eva Besnyö, een eeuwige Dolle Mina', in: *GA*, 31 maart 1982, 20; tentoonstelling **251** 'Eva Besnyö vintage prints', in: *Amsterdams Historisch Museum*, 1993-1994. **Anet Bleich**: zie **226**. **Benjamin Boers**: **252** J.J. Kalma, *Een kommunistisch predikant in Friesland. Bibliografie over Ds. Benjamin Boers* (Provinciale Bibliotheek Leeuwarden); **253** K. Huisman, 'De turbulente Roordahuizumer jaren van de communistische dominee Benjamin Boers', in: *Leeuwarder Courant*, 15 november 1986; en **254** BWSA, III, 1988, 17-18. **Ineke van den Brande**, die jarenlang op Felix Meritis werkte, werd aan het woord gelaten door **255** I. Cornelissen, 'De herinneringen aan Felix Meritis, de eens onneembare veste van de CPN en De Waarheid', in: *VN*, 12 september 1987, 4. **J.A. Brandsteder**: **256** BWSA, II, 1987, 21-24. **Ina Brouwer** legde haar ervaringen na het verdwijnen van de CPN uit de Tweede Kamer vast in **257** idem, *Tussentijds. Dagboeknotities en beschouwingen over politieke vernieuwing*, Den Haag, 1988 (recensies in: *Trouw*, 23 april 1988; *P&C*, juli 1988; en *de Helling*, nov./dec. 1988). Naar aanleiding van haar boek verscheen **258** J. Jansen, 'De groeiende afkeer van partijpolitiek: Ina Brouwer ziet het licht', in: *Elsevier*, 23 april 1988, 44-45; en **259** G. van der Wal, 'Ina Brouwer. Een welopgevoed meisje, wellicht te aardig voor de politiek', in: *GA*, 27 april 1988, 17. Samen met haar partner, de oud-partijbestuurder Ton van Hoek, blikte ze terug op de CPN in de jaren tachtig in **260** D. Dijkman en J. Eilander, 'Van stalinisme naar Groen Links en projectontwikkeling: CPN-stel Ina Brouwer en Ton van Hoek', in: *HP*, 23 december 1989, 30-35. Aan de vooravond van de opheffing van de CPN werd zij geïnterviewd door **261** A. van Roessel, "Ik ben van een taai soort gematigdheid", in: *NRC*, 14 juni 1991. Brouwers verhouding tot haar partijverleden komt aan de orde in **262** H. Goslinga en M. ten Hooven, 'De geloofsafval van Ina Brouwer', in: *Trouw*, 1 februari 1992; **263** W. Luyendijk, "'Draaikont" Ina Brouwer omstreden', in: *HP/de Tijd op zondag*, 25 oktober 1992, 3; en **264** D. Dijkman en A. van der Horst, 'Portret Ina Brouwer', in: *HP/de Tijd*, 15 oktober 1993, 26-29. Na de verkiezingsnederlaag van GroenLinks in 1994 nam Brouwer afscheid van de partijpolitiek; zie **265** C. Banning, 'Ina Brouwer over haar vertrek uit de politiek: "Een gladde campagne staat mij tegen"', in: *NRC*, 6 mei 1994; en **266** H. Galesloot, 'De opluchting van Ina Brouwer', in: *GLM*, 5 (1994), 5 (juni), 9-10. Een karakterschets van haar wordt ten slotte gegeven door **267** J. van Ginneken, 'De betrokkene', in: idem, *Den Haag op de divan. Een psychologische analyse van onze politieke top*, Haarlem, 1994, 132-145. De communist en latere nationaal-socialist **G. van Burink**: **268** BWSA, VI, 1996, 39-43.

Indonesië-weigeraar **Toon Capel**: **269** H. Galesloot en T. Reininga, "Ik wilde een steunpunt voor de mensen zijn". De koloniale oorlogen in Indonesië (2)', in: *GLM*, 6 (1995), 3 (apr.), 10-11. De organisator van de SDP en van de CPN tot het midden van de jaren twintig **Jan Ceton**: **270** H. Buiting, 'Jan Cornelis Ceton, onderwijzer, communist en vlinderliehebber', in: *Heemtijsdinghen. Orgaan van de Stichts-Hollandse Historische Vereniging*, 26 (1990), 4 (dec.), 97-120; en **271** BWSA, V, 1992, 33-38. **A. van Collem**: **272** BWSA, III, 1988, 29-31. **Bernhard Coltof**: **273** BWSA, VI, 1995, 48-51. De huispianist van de CPN **Lion Contran**: **274** BWSA, III, 1988, 211-214.

Bij het overlijden van **Co Dankaaft** schreef **275** G. Harmsen, 'Co Dankaaft, zoon van het werkende volk 1912-1991', in: *BNA*, december 1991, nr. 24, 44-51. Verzetsman **Jan Dieters**: **276** BWSA, III, 1988, 41-43. **Andries Dolleman**: **277** W. Bot, 'Bij "Het huis" van Andries Dolleman', in: *BNA*, september 1992, nr. 27, 14-16; en **278** Andries Dolleman, 'Het huis', in: *BNA*, september 1992, nr. 27, 17-43; deel 2 in: **279** *BNA*, maart 1993, nr. 29, 26-38. Interview met gemeenteraads-

lid **Piet Dijkstra** uit Nijbeets over de partij en de acties in de werkverschaffing van 1925: **280** 'Earst wie it bidden, letter ha'k faak flokt', in: *Leeuwarder Courant*, 14 februari 1985.

Vera Ebels-Dolanová: zie **227. Jacq Engels**: **281** BWSA, VI, 1995, 56-61. **Elsbeth Etty** werd samen met Ger Harmsen geïnterviewd door **282** M. van Soest, 'Over de liefde: Ger Harmsen en Elsbeth Etty', in: *VN*, 5 februari 1994, 46-47. Zie ten slotte ook **228** en **233**.

Over Arfot-fotograaf **John Fernhout**: **283** H. Beerekamp, 'John Fernhout 1913-1987. Een onberispelijk vakman', in: *NRC*, 2 maart 1987. Slachtoffer van de stalinistische terreur werd **George Fles**: **284** Th. Berman, *Op zoek naar George Fles. Het einde van een Hollandse revolutionair in de Sovjet-Unie*, Amsterdam, 1993 (recensies in: *NRC*, 11 december 1993 en *GA*, 12 januari 1994.)

Cor Geugjes: **285** G. Geelhoed, 'De naamgever van de Cor Geugjesstraat', in: *BNA*, mei 1988, nr. 16, 33-40. **Andries van Gool**: **286** BWSA, IV, 1990, 66-68. **Herman Gorter**: **287** E. Endt, *Herman Gorter documentatie 1864-1897*, Amsterdam, 1986; **288** W. Duyff, E. Barten en J. van Bemmelen, 'Herman Gorter: een revolutionair socialist in een gematigd Nederland' (werkstuk Vrije Universiteit Amsterdam, 1986); **289** J. Morriën, 'Herman Gorter, dichter en socialist', in: *P&C*, 49 (1989), 2 (mei), 69-81; **290** L. Platvoet, '100 jaar de "Mei": "Gorter heeft duizendmaal gelijk"', in: *Bevrijding*, 33 (1989), 4 (apr.), 14-15; **291** G. Mergner, 'Der Politiker als Dichter: Herman Gorter. Die Marxismus-Rezeption in der Dichtung Herman Gorters', in: **18**, 124-149; en de uitvoerige biografie **292** H. de Liagre Böhl, *Met al mijn bloed heb ik voor U geleefd. Herman Gorter 1864-1927*, Amsterdam, 1996 (recensies in: *GA*, 10 april 1996; *HP/de Tijd*, 3 mei 1996; *HN*, 18 mei 1996; *VN*, 1 juni 1996; *Elsevier*, 1 juni 1996; *NRC*, 12 juli 1996; *HistN*, juli 1996; en *S&D*, juli/aug. 1996). Zie ten slotte ook **16. Henk Gortzak**: **293** BWN, IV, 1994, 153-155; zijn zonen Wouter en Henk-Jan komen over hem aan het woord in **294** M. van Rossum, 'Bloedverwanten', in: *HP/de Tijd*, 15 januari 1993, 34-36; zie verder ook **295** R. Gortzak, 'Een communistenzoon hoort hier niet', in: *VN*, 2 november 1996, 45, 48. Zie ten slotte **224**. Aanvullende publicaties over **Daan Goulooze** van de hand van zijn biograaf G. Harmsen: **296** BWSA, III, 1988, 56-60; en **297** idem, 'Ten vierden male Daan Goulooze', in: *BNA*, december 1995, nr. 40, 133-141. Politiek tekenaar **Eddy Greidanus** (pseudoniem Kafak): **298** H. Bonarius, 'Het communisme is niet meer zo'n vreselijk stimulerende aangelegenheid', in: *Trouw*, 18 oktober 1986. Aan het overlijden van **Paul de Groot**, decennialang partijleider van de CPN, op 3 augustus 1986 werd in alle media aandacht besteed; zie in het bijzonder **299** G. Schreuders, 'De Groot wilde een van de "grote leiders" zijn', in: *Vkr*, 7 augustus 1986; **300** H. Smeets, 'Een machteloze stalinist: leven en streven van Paul de Groot', in: *NRC*, 9 augustus 1986; en **301** I. Cornelissen, 'Bij de dood van het laatste gestaalde kader', in: *VN*, 9 augustus 1986, 5. M. Bakker schreef **302** idem, 'Bij het overlijden van een oud-voorzitter: Paul de Groot en het leiderschap', in: *P&C*, 46 (1986), 4 (sep.), 165-171. Zie verder **303** BWN, III, 1989, 219-222; **304** G. Harmsen, 'Een levensschets van Paul de Groot', in: *BNA*, september 1995, nr. 39, 40-55; en **305** J.W. Stutje, 'Paul de Groot in Antwerpen. De jeugdjaren van een oproerkraai 1900-1923', in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 1 (1996), 1 (nov.), 105-140. Een biografische schets, vooral gebaseerd op getuigenissen van tijdgenoten, geeft **306** I. Cornelissen, *Paul de Groot staatsvijand no. 1*, Amsterdam, 1996, (recensies in: *Trouw*, 11 oktober 1996; *Vkr*, 11 oktober 1996; *GA*, 16 oktober 1996; *NvhN*, 17 oktober 1996; *VN*, 2 november 1996; *GLM*, november 1996; *HistN*, december 1996). Zie ten slotte **224**. **Joost van der Gijp**: **307** K. Bals en M. Gerritsen, 'De Indonesië-deserteurs', in: *NRC*, 15 oktober 1988.

Bij zijn afscheid als hoogleraar werd **Ger Harmsen** geïnterviewd door **308** H. Vuijsje, 'De geschiedenis van een verlicht marxist', in: *NRC*, 16 mei 1987; en **309** J. van Hoof, 'De rode professor. In gesprek met de scheidende historicus Ger Harmsen', in: *Elseviers Magazine*, 16 mei 1987, 126-129; en geschetst door **310** A. Bleich, 'Ger Harmsen, een schoolmeester met visie', in: *GA*, 20 mei 1987, 15. Bij deze gelegenheid verscheen **311** *Afscheid van de dialectiek? Rondom het*

afcheid van Ger Harmsen als hoogleraar. Met bijdragen van P. Fortuyn e.a., Nijmegen, 1988; en **312** 'Ger Harmsen, afscheid maar niet van het bulletin'; speciaal nummer *BNA*, mei 1987, nr. 13. Over zijn relatie met de Socialistische Uitgeverij Nijmegen (SUN) schreef **313** G. Geerdink, 'Ger Harmsen en de SUN' (Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht, 1989); over de CPN, Marx en de filosofie werd hij geïnterviewd door **314** T. Crijnen, 'Het realisme van Ger Harmsen', in: *de Tijd*, 23 december 1988, 86-92; en **315** J. Teunissen, 'De idealist', in: *HN*, 20 oktober 1990, 6-9. Polemisch over zijn opvattingen over leninisme en stalinisme is **316** R. Hartmans, 'Marxisten verleren het denken', in: *HN*, 20 maart 1993, 37. Over zijn levensloop en geschiedopvatting werd hij geïnterviewd door **317** W. Berkelaar en F. Smits, "'Ik schrijf geschiedenis uit trouw aan mijn afkomst." Ger Harmsen, geschiedschrijver van de arbeidersbeweging', in: *HistN*, 2 (1993), 4 (sep.), 6-9. Zijn autobiografie: **318** G. Harmsen, *Herfstrijloos (colchicum autumnale)*. Een levensverhaal, Nijmegen, 1993, met **319** 'personenregister, corrigenda et addenda, reacties' als bijlage bij *BNA*, december 1995, nr. 40 (recensies in: *NvbN*, 15 en 18 november 1993; *Trouw*, 27 november 1993; *GA*, 8 december 1993; *HN*, 11 december 1993; *HP/de Tijd*, 24 december 1993; *VN*, 8 januari 1994; *NRC*, 15 januari 1994; en *S&D*, juni 1994); over zijn boek geïnterviewd door **320** F. Abrahams, "'Wij waren de mest op de velden der toekomst'", in: *NRC*, 13 november 1993. Zie ten slotte ook **282**. Partijbestuurder **Ton van Hoek**: zie **260**. Ex-partijvoorzitter **Henk Hoekstra** over de ondergang van het communisme in Oost-Europa: **321** B. Haveman, 'Het vernielde ideaal', in: *Vkr*, 3 februari 1990. **Jan Hoogcarspel**: **322** *BWSA*, II, 1987, 66-68. Verzetvrouw **Rika Huig**: **323** *BWSA*, IV, 1990, 97-100.

De filmer **Joris Ivens**: **324** A. Stufkens, J. de Vaal en T. de Vaal, samenst., *Rondom Joris Ivens, wereldcineast. Het begin 1898-1934*, Baarn, 1988 (verscheen bij de gelijknamige tentoonstelling in het Nijmeegs Muesum 'Commanderie van Sint Jan, oktober-november 1988); **325** J. Stekelenburg, 'Toespraak, gehouden te Nijmegen op 1 oktober 1988 ter gelegenheid van de huldiging van Joris Ivens', in: *BNA*, december 1988, nr. 17, 36-40. Veel aandacht kregen zijn negentigste verjaardag en zijn overlijden kort daarna, op 28 juni 1989: **326** G. Harmsen, 'Joris Ivens negentig jaar', in: *P&C*, 49 (1989), 1 (feb.), 24-26; **327** H. Keller, 'Joris Ivens 90. A hommage', in: *Dutch heights*, 1988, 4-9; **328** H. Blotkamp-de Roon, 'Joris Ivens', in: *Mediafilm*, (1989), nr. 179, 21; **329** E. van 't Groenewout, 'Joris Ivens 1898-1989', in: *Film*, 5 (1989), 37; en **330** idem, 'De Chinese studenten op het plein' in: *Film en TV maker*, september 1989, nr. 297, 24-25. Een kritische biografie schreef **331** H. Schoots, *Gevaarlijk leven. Een biografie van Joris Ivens*, Amsterdam, 1995 (voorpublicatie in: *VN*, 2 december 1995; recensies in: *NRC*, 1 december 1995; *Vkr*, 9 december 1995; *Trouw*, 11 december 1995; en *NvbN*, 22 december 1995); zie ook **332** idem, 'Zijn meest intrigerende schepping: de levens van Joris Ivens', in: *Biografie Bulletin*, 1 (1991), 3 (dec.), 16-18.

De enige CPN-burgemeester **Hanneke Jagersma**: **333** G. Driehuis, 'Een echte communiste. Portret Hanneke Jagersma', in: *de Tijd*, 31 maart 1989, 54-55; **334** M. Abrahamse, 'CPN-burgemeester Beerta: ik ga waar de partij mij stuurt', in: *NRC*, 27 november 1989; en **335** H. de Preter, 'Een actievoerster vertrekt. Hanneke Jagersma komt niet terug als CPN-burgemeester', in: *Trouw*, 23 december 1989. Februaristaker **Fokke John**: **336** C. Vecht, "'Ik ben een nietig radertje': de heldhaftige en onbarmhartige CPN is niet meer', in: *GA*, 19 juni 1991, 7-8. **Jan de Jong**: **337** idem, 'Dat verdomde kapitalisme', in: G. Bosma e.a., red., *Dat verdomde kapitalisme... Politieke herinneringen van een weerbarstig noorderling*. Jan de Jong (1914-1995), Groningen, 1996, 10-102 (recensie in: *NvbN*, 24 juni 1996). De gewezen communist **A.A. de Jonge**: zie **224**.

Jacques de Kadt: bij zijn overlijden op 16 april 1988 veel aandacht in de media; zie in het bijzonder **338** I. Cornelissen, 'Herinneringen aan Jacques de Kadt', in: *VN*, 23 april 1988, 8; **339** D. Verkuil, 'Jacques de Kadt en zijn wanhoop over 's werelds domheid', in: *VN*, 30 juli 1988, 10; **340** B. Tromp, 'Jacques de Kadt was een politiek denker van allure', in: *Voorwaarts*, 1 juni 1988,

8-9; **341** H. Floris Cohen, 'Bij de crematie van Jacques de Kadt, 20 april 1988', in: *Hollands Maandblad*, 30 (1988), 6 (juni), 23-25; **342** P.F.H. Lauxtermann, 'Jacques de Kadt en het onoplosbare dilemma', in: *Hollands Maandblad*, 30 (1988), 12 (dec.), 3-10; en **343** P. Kalma in *Krisis*, juni 1989, 69-77. Enkele korte biografische schetsen: **344** BWN, IV, 1994, 224-226; en **345** BWSA, IV, 1992, 141-145. Over zijn bezoek aan Trotski in de zomer van 1933 schreef **346** J. de Kadt, "Er was iets doods en vooral gevoelloos in de blauwig-grijze ogen". Jacques de Kadt op bezoek bij Trotski', in: *GA*, 8 augustus 1990, 12-13 (verkorte versie van **347** idem, 'Bij Trotsky', in: idem, *Beweringen en bewijzen*, Amsterdam, 1965, 245-260). De meningen van zijn oude bekenden over hem zijn genoteerd door **348** H. Goedkoop, 'Uebermensch', in: *HP*, 1 september 1990, 24-29. Over zijn relatie met de naoorlogse sociaal-democratie: **349** D. Bosscher, 'Jacques de Kadt en de Partij van de Arbeid', in: *S&D*, 49 (1992), 6 (juni), 251-257; zie ook **350** J. Havermans en M. Gijselhart, "De onmiskenbare tragiek van Jacques de Kadt": een interview met J.M. den Uyl', in: *S&D*, 45 (1988), 5 (mei), 129-132. Hun visie op het werk van De Kadt geven **351** H. Bakker, 'Het spoor terug gevolgd', in: *Int*, 18 april 1986, 17-23, 29; en **352** P. van Ham, 'Het communisme voor pacifisten verklaard', in: *Int*, 18 april 1986, 11-15; een reactie volgde van **353** D. Verkuil, 'Lenin en Mussolini als vrije geesten', in: *Int*, 3 oktober 1986, 55-59. De relevantie van De Kads ideeën werd nagegaan door **354** R. Havenaar, 'Jacques de Kadt en de cultuur als jachtterrein van de politiek', in: *Vkr*, 23 maart 1990. Havenaar tekende ook voor een politieke biografie; **355** idem, *De tocht naar het onbekende. Het politieke denken van Jacques de Kadt*, Amsterdam, 1990 (recensies in: *NRC*, 28 april 1990; *Vkr*, 28 april 1990; *GA*, 2 mei 1990; *de Tijd*, 4 mei 1990; *VN*, 19 mei 1990; *Elsevier*, 19 mei 1990; en *S&D*, juni 1990); een 'denkbiografie' schreef **356** D. Pels, *Het democratisch verschil. Jacques de Kadt en de nieuwe elite*, Amsterdam, 1992 (recensies in: *GA*, 29 september 1993; *HP/de Tijd*, 8 oktober 1993; *Vkr*, 16 oktober 1993; *VN*, 30 oktober 1993; *Trouw*, 13 november 1993 en 26 februari 1994; *NRC*, 20 november 1993; *HN*, 16 april 1994; en *Beleid & Maatschappij*, mei/juni 1994). Een bloemlezing uit zijn werk werd samengesteld door M.C. Brands, R. Havenaar en B.A.G.M. Tromp: **357** J. de Kadt, *De deftigheid in het gedrang. Een keuze uit zijn verspreide geschriften*, Amsterdam, 1991 (recensies in: *Vkr*, 20 april 1991; *HN*, 20 april 1991; *VN*, 11 mei 1991; en *NRC*, 15 juni 1991; zie ook *S&D*, mei 1991). Over **Leo Klatser**: **358** R. Gortzak, "Ik was in politieke zin nooit een populaire jongen". Omstreden communist Leo Klatser debuteert op 73-jarige leeftijd als romanschrijver', in: *Vkr*, 31 mei 1990. Journalist **Wim Klinkenberg**: **359** P. Damen, "Ik heb altijd aan de goede kant gestaan", in: *GA*, 15 juni 1994, 10-12; en **360** R. Bouwman, 'Ik ben tegen de monarchie, maar al die rotzooi...', in: *Trouw*, 29 april 1995. Bij zijn overlijden op 7 oktober 1995 verschenen in de landelijke dagbladen necrologieën. **Tineke van den Klinkenberg**: **361** E. van Thijn, 'Een feministe in een macho-college: bij het afscheid van een communistisch stadsbestuurder', in: *P&C*, 48 (1988), 2 (mei), 80-85 (met een reactie van Van den Klinkenberg); en **362** F. Vermeulen, "Ik ben gewoon tegen criminelen, mag dat?" Tineke van den Klinkenberg over het falend asielbeleid', in: *NRC*, 12 mei 1990. **Jan Knuttel**: **363** BWSA, III, 1988, 98-102; autobiografisch is **364** J.A.N. Knuttel, *Levensloop* (met een biografisch portret door Jaak Slangen), Leiden, 1989 (recensies in: *VN*, 16 december 1989; en *Vkr*, 27 januari 1990); **365** BWN, IV, 1994, 256-258. **Anthoon Koejemans**: **366** BWN, III, 1989, 340-342; en **367** BWSA, IV, 1990, 107-111. Zie ten slotte ook **224**. De Surinaamse communist **Anton de Kom**: **368** Th. Para, 'Eerherstel voor Anton de Kom', in: *de Waarheid*, 20 februari 1988; **369** 'De betekenis van Anton de Kom (Adek)', in: *P&C*, 48 (1988), 3 (juli), 116-121; **370** T. Twigt, 'Ontmoetingen met Anton de Kom', in: *ibidem*, 122-124; **371** A. de Kom, *zijn strijd en ideeën. Samengesteld door het Anton de Kom-Abraham Behrinstituut*, Amsterdam, 1989; een tentoonstelling aan hem gewijd in november 1990 ter gelegenheid van het Anton de Komplein in Amsterdam Zuidoost. **Arnold Koper**: zie **229** en **233**. **J.W. Kruyt** vond zijn biografie in: **372** H. Noordegraaf, 'Leven vanuit een volstrekt

1971, F. Meis in de Tweede Kamer, naast hem H. Hoekstra (Fotoarchief de Waarheid, IISG)

idealisme. John William Kruyt, van christen tot communist', in: *T&T*, 87 (1989), 15 (5 aug.), 11-13; 373 idem, *Het christensocialisme van John William Kruyt en Truus Kruyt-Hoogerzeil*, Voorburg, 1990; en 374 BWSA, IV, 1990, 111-114. Over Kruyt en zijn zoon Nico Kruyt: 375 I. Cornelissen, 'De tragedie van vader en zoon Kruyt, als geheim agent voor de Sovjetunie in bezet Nederland en België gedropt', in: *VN*, 12 november 1988, 10-11.

Cabaretier **Frits Lambrechts** over de ondergang van het communisme in Oost-Europa: zie 321. De Groninger communist **Geert Lameris**: 376 C. Vellekoop, 'Communistische partij moet altijd vechten voor bestaan', in: *NuhN*, 5 april 1986. De theoreticus **Daniël de Lange**: 377 BWSA, V, 1992, 173-178. De redacteur en bestuurder **Krijn van Langeraad**: 378 BWSA, V, 1992, 179-182. **Jef Last**: 379 J.W. Stutje, 'Tussen hoop en angst. De communistische jaren van Jef Last', in: *Maatstaf*, 42 (1994), 10 (okt.), 58-71. VCN-er **Ger Lataster**: 380 V. Illes, 'Het geloof der kameraden past zich aan: een communist en een afvallige over de omwenteling in het oostblok', in: *Elsevier*, 23 december 1989, 134-137. De jurist en theoreticus **Alex de Leeuw**: 381 BWSA, III, 1988, 114-118. **Rinus van der Lubbe**: 382 M. Schouten, *Rinus van der Lubbe, 1909-1934*, Amsterdam, 1986; 383 BWSA, III, 1988, 126-129; en 384 BWN, IV, 1994, 318-321. **Barend Luteraan**: 385 D. Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis. Barend Luteraan (1878-1970)*, Amsterdam, 1996 (recensie in: *HistN*, juli 1996).

Over het BVD-dossier van **Jo Maas-Bovenkerk**: 386 I. Jungschleger, 'BVD laat Jo Maas (90) niet zien wat ze wil weten', in: *Vkr*, 22 juni 1995. De wiskundige en filosoof **Gerrit Mannoury**: 387 BWN, III, 1989, 394-395; 388 E. Heijermans, 'Zijn is kommunist zijn. Biografische schets van G. Mannoury', in: *Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland. Documentatieblad van de werkgroep 'Sassen'*, 1 (1990), nr. 1, 9-30; en 389 J.H. Stegman, *Gerrit Mannoury. A Bibliography. With an introductory essay by Prof. Dr. H. Visser*, Tilburg, 1992. Over de fotograaf **Ben van Meerendonk**: 390 J. Morriën, 'Foto's spreken eigen taal', in: *P&C*, 51 (1991), nr. 2, 137-150; 391 *Vroeger, toen alles nog leuk was...* uit het archief van Ben van Meerendonk; selectie, afdrukken en tekstverzor-

ging H. Selier, Amsterdam, 1994. De Groninger communist **Fré Meis**: zijn autobiografie **392** idem, *40 jaar actie*, Groningen, 1987 (voornamelijk over de naoorlogse stakingen waar Meis aan deelnam; recensies in: *NvH*, 16 januari 1988; en *de Helling*, nov./dec. 1988); zie verder enkele interviews: **393** J. Kunkeler, 'Het optimisme van Fré ("nooit weggeweest") Meis: "Al die rechtse piepers met hun grote bekken, waar zijn ze nou?"', in: *de Tijd*, 6 november 1987, 52-56; **394** A. Botman, 'Fré Meis (bijna 66): nu voor bejaardenbelangen strijden', in: *Trouw*, 5 november 1987; **395** H. Camps, "'Het communisme gloort aan de horizon'" in: *Elsevier*, 18 november 1989, 16-20; en **396** E. de Wal, 'Fré Meis zet er een punt achter', in: *Forum*, 17 januari 1991, 10-11. Zijn overlijden op 15 december 1992 kreeg veel aandacht in de media; zie ook **397** G. Lameris, 'Bij het overlijden van Fré Meis', in: *P&C*, 53 (1993), 1 (feb.), 3-4; nadien verscheen nog de biografische schets van **398** C. Stolk, 'Frederik Meis', in: J.D.R. van Dijk en W.R. Foorthuis, red., *Vierhonderd jaar Groninger Veenkoloniën in biografische schetsen*, Groningen, 1994, 161-165. De historicus en hoogleraar **Albert Mellink**: **399** G. Harmsen, 'In memoriam Albert Mellink (1915-1987)', in: *BNA*, december 1987, nr. 15, 3-27. Verzetssrijdster **Truus Menger** werd geïnterviewd door **400** M. de Vreede, "Ik heb gehuild toen De Waarheid werd opgeheven", in: *NRC*, 18 februari 1993. SDP-secretaris **Marie Mensing**: **401** BWSA, II, 1987, 89-91. **Josine W.L. Meyer**: **402** C. Spoor, "Denken? daar verlustig ik mij in": Josine W.L. Meyer (93). Een leven als een slak', in: *de Tijd*, 23 maart 1990, 38-43. Het verzetsswerk van **Geert van der Molen** komt aan bod in: **403** E. Huizing, 'Wij stelden ons veel voor van de rechtvaardigheid van de na-oorlogse maatschappij', in: E. Huizing, S. Huizingh en H. Reinders, *De nadagen van het verzet*, Kampen, 1990, 41-55. *De Waarheid*-journalist **Joop Morriën** schreef het autobiografische **404** idem, *Indonesië liet me nooit meer los: vijftig jaar antikoloniale strijd*, Hoofddorp, 1995. Zijn vrouw An en hij werden geïnterviewd door **405** H. Piersma, "Een beetje Kafka en een beetje Orwell". Communisten-echtpaar over hun leven met de BVD', in: *HistN*, 4 (1995), 6 (dec.), 26-28.

Februaristaker **Piet Nak**: **406** H. Biersteker, 'De slapeloze nachten van Piet Nak', in: *HN*, 18 januari 1997, 24-25. Het relaas van **Frits Neijts**, de spil van de Vereniging Nederland-DDR, is opgetekend door **407** I. Cornelissen, 'Frits Neijts en de vriendschap met de DDR', in: *VW*, 11 april 1992, 28-31.

De sterrenkundige en marxistisch theoreticus **Anton Pannekoek**: **408** J. Gerber, *Anton Pannekoek and the socialism of workers' self-emancipation 1873-1960*, Dordrecht, 1989; **409** idem, 'From Left Radicalism to Council Communism: Anton Pannekoek and German Revolutionary Marxism', in: *Journal of Contemporary History*, 23 (1988), 2 (Apr.), 169-189; en **410** H.M. Bock, 'Die Marx-Dietzgen-Synthese Anton Pannekoeks und seines Kreises', in: 18, 106-123. Zie ten slotte ook 16. De door de CPN geholpen Indonesië-weigeraar **Nico de Pater**: **411** T. Reininga en H. Galesloot, 'Allemaal slachtoffer van Beel en Drees', in: *GLM*, 6 (1995), 2 (mrt.), 16-17. **Han Pieck**: **412** BWSA, V, 1992, 221-225; en **413** B. Roodnat, 'Han Pieck: een losbandige en sombere schilder en spion', in: *NRC*, 11 november 1989. **Jan Postma**: **414** BWSA, IV, 1990, 163-168. Voormalig correspondent van *de Waarheid* in Moskou **Gerard Pothoven**: **415** A. van der Zijl, 'Het ideaal', in: *HP*, 16 december 1989, 42-44, 46. De na de oorlog met de CPN sympathiserende hoogleraar **Jacques Presser** kreeg een biografie: **416** N. van der Zee, *Jacques Presser, het gelijk van de twijfel. Een biografie*, Amsterdam, 1988. Scholingsleidster en vertaalster **Ina Prins-Willekes Macdonald**: **417** BWSA, II, 1987, 183-185. **Kees van der Pijl**: zie 230 en 233.

Over de deelname van **Trudel van Reemst-De Vries** aan de Spaanse Burgeroorlog schreven **418** A. Löwenhardt, 'Oud-Spanjestrijdster: je moet nooit aan de kant blijven staan', in: *Trouw*, 21 november 1992; en **419** S. van der Hoek, 'De laatste romantische oorlog', in: *Vkr*, 6 juli 1996. Voormalig studentenleider **Ton Regtien** schreef zijn memoires: **420** idem, *Springtij. Herinneringen aan de jaren zestig*, Houten, 1988 (recensies in: *NvH*, 29 april 1988; *Trouw*, 7 mei 1988; *NRC*,

14 mei 1988; *P&C*, oktober 1988; en *de Helling*, nov./dec. 1988). Zie over zijn in deze autobiografie onvermeld gebleven CPN-tijd **421** M. van Diggelen, 'Oud-studentenleider Ton Regtien: geur gaat paf de hersens in', in: *HN*, 6 augustus 1988, 6-9. Zijn overlijden op 25 december 1989 werd in vele kranten gememoreerd; zie ook *de Helling*, voorjaar 1990. **Frits Reuter**: zie **224**. Op **Gerard van het Reve** werd teruggeblikt door **422** T. Brader, 'Vader Vanter: Gerard Johannes Maria van het Reve', in: *GA*, 6 december 1989, 11; en **423** I. Cornelissen, "Met regenjas en groene fantasiehoed": Karel van het Reve zijn vader', in: *VN*, 25 mei 1991, 8-11. Zie ten slotte ook **224**. Oud-redacteur van *de Waarheid* **André Roelofs** werd geïnterviewd door **424** J. Tromp, 'De lange mars naar het reformisme', in: *Vkr*, 13 juli 1996. De dichteres **Henriette Roland Holst-Van der Schalk**: (aanvullend) **425** P. Meertens, 'Henriëtte Roland Holst', in: idem, *In het voetspoor van Henriëtte Roland Holst. Radicalen en religieuze socialistes in Nederland*, Alphen aan den Rijn, 1982, 205-216. De gepubliceerde correspondentie van neef Adriaan Roland Holst met het echtpaar Roland Holst werd ingeleid en van aantekeningen voorzien door E. Menkveld en M. H. Schenkeveld: **426** A. Roland Holst, *Briefwisseling met R.N. Roland Holst en H. Roland Holst-van der Schalk*, Amsterdam, 1990. De brieven tussen haar en Henk Sneevliet werden bezorgd door N. Markus en ingeleid door F. Tichelman: **427** 'Waarom schrijf je nooit meer?' *Briefwisseling tussen Henriette Roland Holst – Henk Sneevliet*, Amsterdam, 1995 (recensies in: *NRC*, 1 juli 1995; *GA*, 12 juli 1995; *HN*, 12 juli 1995; *Vkr*, 22 juli 1995; en *BMGN*, 1996, nr. 4); zie ook **428** N. Markus, "Een derde tusschen twee mensen". Henriëtte Roland Holst en de sporen van een huwelijk', in: *Biografie Bulletin*, 1 (1991), 3 (dec.), 13-15; en **429** idem, 'Een eindweegs langs de zelfde paden. Henriette Roland Holst en Henk Sneevliet', in: *HistN*, 2 (1995), 2 (mei), 16-20. Twee biografische schetsen: **430** *BWN*, III, 1989, 522-524; en **431** *BWSA*, V, 1992, 241-256. Een uitvoerige en gedegen biografie schreef **432** E. Etty, *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*, Amsterdam, 1996 (voorpublicatie in: *VN*, 26 oktober 1996; recensies in: *NRC*, 25 oktober 1996; *Vkr*, 25 oktober 1996; *HistN*, november 1996; *HN*, 2 november 1996; *GA*, 6 november 1996; *VN*, 9 november 1996; *Elsevier*, 16 november 1996; en *S&D*, 1997, nr. 3). Zie verder nog **433** M. Linders e.a., *Tusschen twee werelden. Het boek van de Buissche beide...*, Zundert, 1991; **434** C. Boon en G. Harmsen, 'Een poging tot bekering van Henriette Roland Holst', in: *BNA*, december 1993, nr. 32, 3-10; **435** G. Voerman, 'Henriette Roland Holst en haar breuk met de Komintern 1924-1925', in: *BNA*, december 1995, nr. 40, 103-113; en over Roland Holsts vertaling van 'L'Internationale' **436** J. Gielkens, 'Nog één ruk', in: *NRC*, 7 januari 1997. De historicus **Jan Romein**: **437** J. Haag, *Inventaris van het archief van Jan Marius Romein (1893-1962) 1871-1965*, Amsterdam, 1989; en **438** *BWSA*, II, 1987, 123-126. Over zijn hoogleraarsbenoeming schreef **439** B. Hageraats, *De stoelendans rond Jan Romein*, Weesp, 1988; zie ook **440** J. Tollebeek, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860*, Amsterdam, 1990. Ter gelegenheid van Romeins honderste geboortedag verscheen **441** J. Blokker, 'De geschiedenis van een gelovige', in: *Vkr*, 23 oktober 1993 en **442** A. Visser, 'Echtpaar Romein gevangen tussen zelfbeeld en onbegrip', in: *NRC*, 29 oktober 1993; **443** B. Hageraats e.a., 'Geloof niet wat geschiedschrijvers zeggen...'. *Honderd jaar Jan Romein 1893-1993*, Amsterdam, 1995. Nieuw bio- en bibliografisch materiaal ook over **Annie Romein-Verschoor**: **444** A. Brandenburg, *Annie Romein-Verschoor 1895-1978. Leven en werk*. 2 dln., Amsterdam, 1988 (recensies in: *Vkr*, 3 oktober 1988; *GA*, 5 oktober 1988; *S&D*, maart 1989; en *Int*, 30 juni 1989); en **445** C. Posthumus e.a., red., *Annie Romein-Verschoor. Bibliografie 1910-1985*, Amsterdam, 1990. De titels over **Gerrit Roorda** verdienen aanvulling: **446** K. Huisman, 'Gerrit Roorda oer de staking fan 1925', in: *Dit is Friesland/de Strikel*, 9 (1972), 6 (juni), 34-35; **447** idem, "De voorzitter hamert, maar Roorda spreekt door", in: *Sonde*, 3 (1973), nr. 9, 4-7; deel 2: **448** *Sonde*, 3 (1973), nr. 10, 22-27. **Sebald Rutgers**: **449** E. Mol, 'Sebald Rutgers, internationalist', in: *P&C*, 47 (1987), 4/5 (okt.), 170-176; **450** H. Olink, *De vermoorde droom. Drie Nederlandse*

idealisten in Sovjet-Rusland, Amsterdam, 1993, passim, geeft een biografie (recensies in: *NRC*, 11 december 1993; en *GA*, 12 januari 1994). Over zijn echtgenoot **Bartha Rutgers-Mees** zie 450 en 451 G. Voerman, 'Bartha Rutgers-Mees. Een vergeten revolutionaire uit Veendam', in: *NvH*, 30 november 1996. Zie over hun zoon **Wim Rutgers**: 452 H. Olink, 'Ontgoocheling in Rusland. Twee documenten in een oude schoenendoos', in: *de Tijd*, 31 maart 1989, 46-51.

NCPN-er **Jasper Schaaf**: 453 J. Klapwijk, 'Verknocht aan het marxisme', in: *Trouw*, 27 januari 1995. **Hannie Schaft**: 454 *BWSA* III, 1988, 186-188. **Paul Scheffer** over zijn kortstondige CPN-tijd: 455 idem, 'Nooit werden we zo serieus genomen', in: *NRC*, 22 april 1991. **Dirk Schermerhorn**: 450, passim; 456 H. Olink, "'U zult een tijdje niets van mij horen". Dirk Schermerhorn: een carrière onder Stalin', in: *NRC*, 23 april 1988; en 457 *BWSA*, IV, 1990, 182-184. **Gijs Schreuders** blikt terug in 458 idem, *De man die faalde*, Amsterdam, 1992 (recensies in: *NRC*, 1 februari 1992; *Trouw*, 7 februari 1992; *Vkr*, 8 februari 1992; *Int*, 14 februari 1992; en *de Helling*, zomer 1992). Toen VVD-leider F. Bolkestein publiekelijk stelde dat oud-CPN-ers te weinig was gevraagd om rekenschap te geven van hun verleden, reageerde 459 G. Schreuders, 'Beste Frits Bolkestein', in: *Vkr*, 28 juni 1995. De geadresseerde antwoordde eveneens in het openbaar; zie 460 F. Bolkestein, 'Ziehier de geschiedenis van een anti-communist', in: *Vkr*, 12 augustus 1995. Uitgebreid op deze zaak werd ingegaan door 461 J.A.A. van Doorn, 'Bolkestein heeft gelijk', in: *HP/de Tijd*, 7 juli 1995, 10-11. Schreuders dochter Liesje gaf een familieportret in 178. Zie ten slotte ook 231 en 233. Morgenrood-dirigent **Kees Smulders**: 462 P. Smulders, 'Kees Smulders (concertzanger, pedagoog en dirigent) offerde carrière voor Morgenrood', in: *BNA*, december 1995, nr. 40, 142-151. **Henk Sneevliet**: 463 F. Tichelman, *Henk Sneevliet*, Montreuil, 1988; 464 *BWN*, III, 1989, 552-555; 465 T. Saich, *The Origins of the First United Front in China: the Role of Sneevliet (alias Maring)*. 2 vols., Leiden, 1991; 466 R. Hartmans, 'De Hollandse kameraad van Lenin', in: *HN*, 2 mei 1992; en 467 H. Smeets, Henk Sneevliet, onderduiker in Vugt', in: *BNA*, juni 1994, nr. 34, 2-10. Een overzicht van zijn publicaties in 468 B. van der Plas, *Henk Sneevliet, een politieke bibliografie 1904-1940*, Amsterdam, 1994; over zijn archief 469 S. Santen, *De nalatenschap van Henk Sneevliet*, Amsterdam, 1995. Zie ten slotte 427 en 429. Zie over zijn dochter **Sima Sneevliet** haar autobiografie 470 idem, *Mijn jaren in stalinistisch Rusland*, Den Haag, 1994 (recensies in: *Vkr*, 11 november 1994; *NRC*, 3 december 1994; en *Elsevier*, 10 december 1994). Zij werd geïnterviewd door 471 I. Cornelissen, "'Ik kende het leven van mijn vader na 1934 eigenlijk alleen uit een paar voetnoten. En nu dit. Het is overweldigend'", in: *VN*, 30 april 1988, 4-5; 472 A. van der Zijl, 'De verloren dochter', in: *HP/de Tijd*, 21 oktober 1994, 54-59; en 437 S. Jacobus, 'In stalinistisch Rusland voelde ik me een Don Quichot', in: *HN*, 11 februari 1995, 6-9. **Abraham Soep**: 474 J.W. Stutje, 'Abraham Soep (1874-1958) portret van een bandeloze rebel', in: *BNA*, december 1991, nr. 24, 2-37; 475 D. de Winter, 'Op zoek naar Abraham Soep', in: *BNA*, maart 1992, nr. 25, 38-42; en *BWSA*, V, 1992, 271-276. Over de architect en communist **Mart Stam**: 477 S. Rümmele, *Mart Stam*, Zürich/München, 1991; en 478 M. van Bracht, 'Mart Stam: "wij hebben een nieuwe wereld te scheppen"', in: *VPRO-Gids* 15/21 juni 1996; naar aanleiding van een documentaire door 479 H. Onrust en G. Oorthuys, 'Mart Stam, de architect'; VPRO, juni 1996. **Piet van Staveren** schaarde zich in aan de zijde van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijders: 480 T. Reininga en L. Henkel, "'Ik wilde niet als onderdrukker optreden": de koloniale oorlogen in Indonesië (4)', in: *GLM*, 6 (1995), 6 (juli/aug.), 4-5. **Anton Struik**: 481 G. Tuinstra-Horbeek, 'Anton Struik (1897-1945). Idealist in Siberië en Amsterdam' (Doctoraalscriptie geschiedenis, 1989); en 482 *BWSA*, IV, 1990, 200-202. Zijn broer **Dirk Struik**: 483 S. Rozendaal, 'Een marxist op sportschoenen', in: *Elsevier*, 22 december 1990, 132-136; 484 'De "zaak-Struik" van 1951', in: *P&C*, 52 (1992), 4 (sep./okt.), 31-41 (ingeleid door L. Molenaar, 29-30); 485 televisiespecial Dirk Struik; VPRO, augustus 1993; 486 G. Harmsen, 'Dirk Struik vooraan in de communistische jeugdbeweging', in:

BNA, december 1994, nr. 36, 11-28; **487** J. Morriën, 'Marriage, mathematics, marxism', in: *P&C*, 54 (1994), 5 (dec.), 36-39; en **488** D. Struik en T. Koetsier, 'Dirk Struik's autumn 1994 visit to Europe', in: *Nieuw archief voor wiskunde*, vierde serie – 14 (1996), 1 (mrt.), 167-176.

Aan **Cor van Teeseling** werd een tentoonstelling gewijd: **489** 'Zelfportretten uit een dodencel', Akademie van Bouwkunst Amsterdam, februari 1991. **Teun Twigt** publiceerde zijn autobiografie onder de titel *Schipper naast Marx*: **490** Deel 1: idem, *Mijn jonge jaren. Jeugd, Communistische Jeugdbond, CPN, schippersacties, Internationale Rode Hulp, militaire dienst*, Amsterdam, 1992; deel 2: **491** idem, *Mijn werk voor de Comintern en de KPD. Koerier op Duitsland*, Amsterdam, 1994.

Over de Weesper marxist **Gerrit Vader**: **492** M. van Melle en R. van Veelen, 'De onverschrokken werker voor het socialisme in Weesp. Gerard Albert Vader (1865-1940)', in: *BNA*, april 1987, nr. 12, 2-44; enigszins uitgebreid verschenen als **493** idem, *Gerard Albert Vader (1865-1940). Een sociaal bewogen leven in Weesp*, Weesp, 1993 (beschouwing in *BNA*, december 1993); zie verder ook **494** 'Briefkaarten en brieven van Herman Gorter en anderen aan G.A. Vader, Middenstraat te Weesp' (1), in: *BNA*, april 1987, nr. 12, 45-47; **495** deel 2 in: *BNA*, augustus 1987, nr. 14, 49-68; en **496** *BWSA*, III, 1988, 204-205. **Constant Vecht**: zie **232**. **Louis de Visser**: **497** *BWSA*, II, 1987, 168-171. Actievoerster **Bertha de Vries** uit de Amsterdamse Jordaan werd door haar kleinzoon W. Gortzak geportretteerd in **498** *BWSA*, V, 1992, 114-117. Schrijver **Theun de Vries**: **499** J. Perry, 'Arbeiders, boeren en winkeldochters in het werk van Theun de Vries', in: *BNA*, mei 1987, nr. 13, 53-60; een profiel van hem van de hand van **500** M. van Amerongen, 'Theun de Vries: van stalinist naar *heimatslose Linke*', in: *GA*, 22 april 1987, 15; interviews met hem onder meer van **501** F. Abrahams, "Ik ben te lang passief en loyaal gebleven". Theun de Vries en het isolement door het communisme', in: *NRC*, 6 januari 1990; **502** H. Meijer en M. Claessens, 'Het socialisme krijgt een tweede kans', in: *P&C*, 51 (1991), nr. 2, 99-103; **503** A. Verbij, 'Indolentie zit er bij de Slaven ingebakken', in: *Trouw*, 23 april 1992; en **504** E. Etty, 'Gesprek met Theun de Vries: ik ben een celletje op mezelf', in: *NRC*, 25 april 1997.

Bij het overlijden van oud-partijvoorzitter en verzetsheld **Gerben Wagenaar** op 31 augustus 1993 verschenen er in memoriams in de dagbladen; zie in het bijzonder **505** W. Gortzak, 'Wagenaar probeerde communisme en democratie met elkaar te verzoenen', in: *NRC*, 3 september 1993; en **506** I. Cornelissen, 'Gerben Wagenaar: ruggegraat en karakter', in: *VN*, 18 september 1993, 62-64. De Amsterdamse wethouder **Roel Walraven**: **507** J. Jansen van Galen, 'Leve de Klassenstrijd! Roel Walraven over het communisme na de dood van het communisme', in: *HP*, 17 februari 1990, 15-16. **Max van Weezel**: zie **226**. SDP-ideoloog **Pieter Wiedijk**: **508** *BWSA*, IV, 1990, 216-219. **Henri Wiessing**: **509** H. Renders, 'Een sierlijk strijdbare courantier', in: *NRC*, 20 juli 1989; **510** *BWN*, III, 1989, 658-659; *BWSA*, VI, 1995, 241-247. Zijn zoon **Mathijs Wiessing**: zie **450**. *De Waarheid*-tekenaar **Kees Willemen**: **511** P. van den Hanenberg, 'Tekenen in landelijk dagblad is het mooist', in: *Vkr*, 14 september 1991. Een fotoexpositie van **Ad Windig**: **512** 'Bezetting en bevrijding', Verzetsmuseum Amsterdam, 1992. Schrijfster en vertaalster **Augusta de Wit**: **513** *BWSA*, IV, 1990, 219-222. **Jolande Withuis** blikte terug in **514** idem, 'Alleen wij waren goed, welbeschouwd', in: *NRC*, 19 november 1996. Over oud-Spanjestrijder **Wolter Wolters**: **515** J. Westera, "Zonen van Spanje" keren terug naar het slagveld', in: *NvbN*, 9 november 1996. **Joop Wolff**: **516** F. Abrahams, 'Joop Wolff en de ondergang van de CPN: ik ben voor sommige mensen een verschrikking geweest', in: *NRC*, 18 mei 1991. **David Wijnkoop**: **517** A. Mellink, 'Persoonlijke herinneringen aan Wijnkoop', in: *BNA*, mei 1987, nr. 13, 61-64.

Verzetssrijder **Joop IJisberg**: **518** M. Arian, 'Joop IJisberg: gevangenisbrieven van een zorgzame huisvader', in: *GA*, 3 maart 1993, 7. Over zijn neef **Joop IJisberg** en boekhandel en uitgeverij Pegasus: **519** A. Löwenhardt, "Pegasus mocht geen slachtoffer worden van strijd binnen CPN", in: *Trouw*, 20 november 1990.

Afkortingen:

BMGN	Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden
BNA	Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging
BWN	Biografisch Woordenboek van Nederland
BWSA	Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland
HP	Haagse Post
GA	de Groene Amsterdammer
GLM	GroenLinks magazine
HN	HN-magazine
HistN	Historisch Nieuwsblad
Int	Intermediair
Jaarboek DNPP	Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen
JCS	Journal of Communist Studies
NRC	NRC-Handelsblad
P&C	Politiek en Cultuur
S&D	Socialisme en Democratie
T&T	Tijd en Taak
TSG	Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis
Vkr	de Volkskrant
VN	Vrij Nederland

DE CPN IN CIJFERS, 1909-1991

G. VOERMAN EN J. WORMER

Inleiding

Hoeveel leden de CPN telde, was sinds jaar en dag met geheimzinnigheid omgeven. Gezien de vijandelijke omgeving waarin de partij vaak verkeerde, liep zij niet te koop met haar ledenbestand. Niet alleen de buitenstaander maar ook het gros van de leden was aangewezen op spaarzame mededelingen van het partijsecretariaat over het ledenverloop. De bekendmaking op ongeregelde tijden van een aantal nieuw ingeschreven leden bracht weinig duidelijkheid, omdat de informatie over de opzeggingen ontbrak. In de districten en de afdelingen was het nauwelijks anders. In kleine afdelingen was men vanzelfsprekend redelijk goed op de hoogte van het ledental. In de grotere afdelingen en de steden was het gissen. Tot ver in de jaren zeventig was het goed gebruik in de CPN dat de leden van de afdeling en zelfs de bestuursleden niet op de hoogte waren van de ledenlijst van hun afdeling. Weliswaar kenden de actieve leden elkaar met naam en toenaam, maar wie uit hoofde van een functie enkele leden wilde inschakelen voor een partij-activiteit, was aangewezen op een lijstje met een paar namen en adressen welke de politiek- of organisatiesecretaris opstelde.

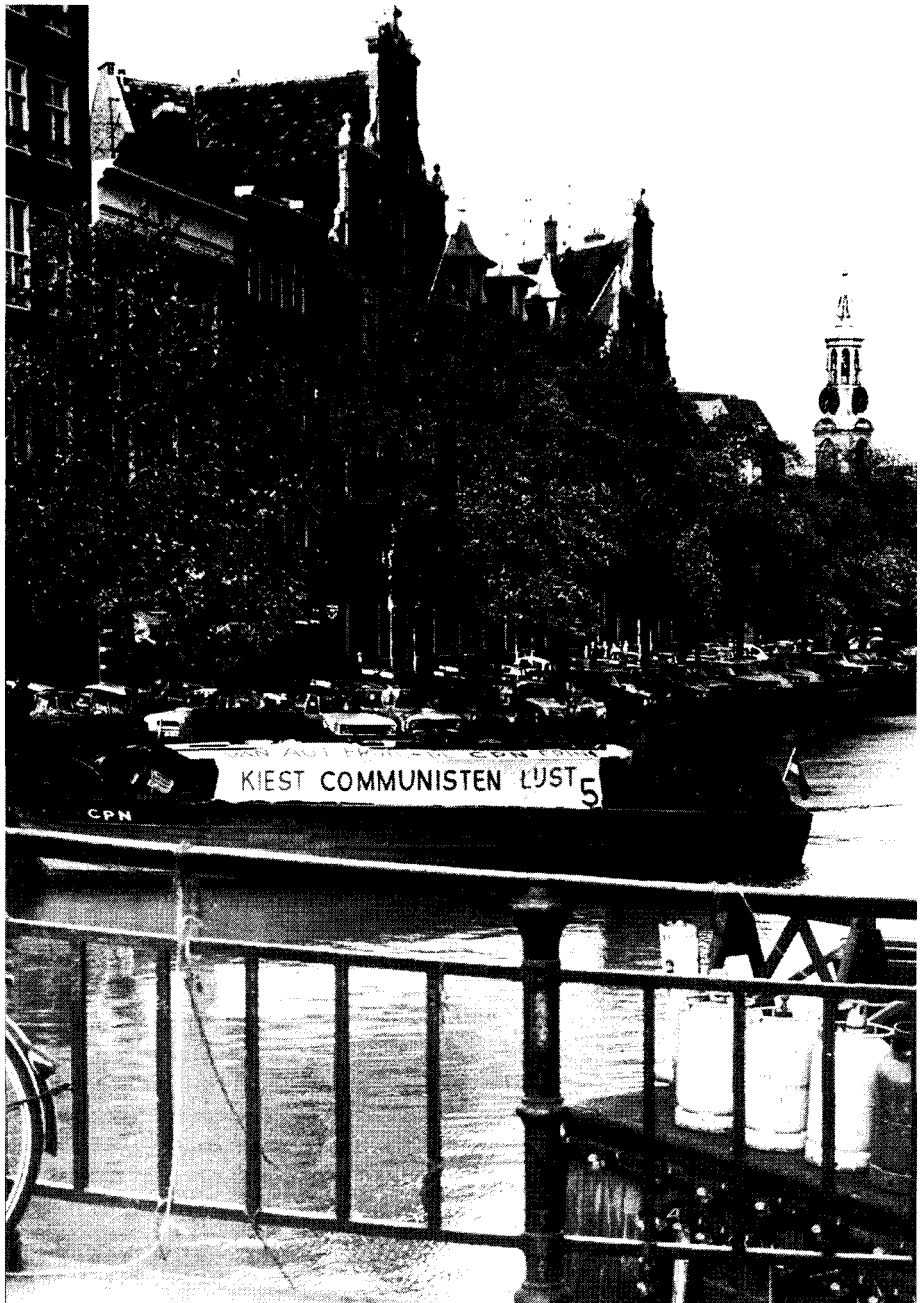
Slechts bij wijze van uitzondering publiceerde de CPN haar ledental. Zij deed dit bij voorkeur in perioden van groei, zoals aan het begin van de jaren dertig en na de bevrijding. Na de Tweede Wereldoorlog waren de verstrekte cijfers vaak aan de optimistische kant. Meestal liet men het overigens bij uitgesproken vage indicaties. Eind 1962 verklaarde de toenmalige organisatiesecretaris H. Hoekstra dat de CPN in een tijdsbestek van anderhalf jaar 1.683 nieuwe leden had gewonnen. De afdeling Amsterdam zou nu weer evenveel leden tellen als vóór de inval van het leger van de Sovjet-Unie in Hongarije in november 1956.¹ In 1980 liet politiek leider M. Bakker zich verleiden tot grootspraak: hij noemde een ledental van circa 25.000.²

Aanvankelijk was het ook binnen het Nederlandse communisme gebruikelijk om periodiek inzicht te bieden in de omvang en de samenstelling van de organisatie. Eerst de SDP en later de CPN stelden jaarverslagen op die gegevens bevatten over aantal en omvang der afdelingen. Bij gebrek aan informatie uit de afdelingen ontbrak over 1921 voor het eerst een deugdelijk jaarverslag.³ Het is daarna nooit meer goed gekomen. De heftige

1. Geciteerd door B. Lazitch, 'The Netherlands', in: W.S. Sworakowski, red., *World Communism. A handbook 1918-1965*, Stanford, 1973, 336.

2. Zie *NRC-Handelsblad*, 29 november 1980 en *Haagse Post*, 7 februari 1981.

3. W. van Ravesteyn, *De wording van het communisme in Nederland*, Amsterdam, 1948, 217.

Tweede-Kamerverkiezingen 1977, 'Van Agt cruit, de CPN erin' (Fotoarchief de Waarheid, IISG)

conflicten tussen verschillende groepen om de leiding van de CPN in handen te krijgen, verlamden in de jaren twintig het partijapparaat. Om met een gestaag dalend ledental voor de dag te komen, was evenmin aantrekkelijk. Het stalinisme dat in de jaren dertig de CPN in zijn greep kreeg, stond slechts karige informatie toe over de numerieke ontwikkelingen in het Nederlandse communisme. Na meer dan een halve eeuw veranderde in september 1984 deze terughoudende opstelling. *De Waarheid* berichtte in die maand dat de CPN na een verlies van 5.000 leden sedert 1979/1980 'op dit moment' nog circa 10.000 leden telde. Vlak daarna publiceerde de CPN gedetailleerde cijfers over de voorafgaande jaren.⁴ De opening in 1985 van het naoorlogse CPN-archief voor historisch onderzoek in het kader van de partijvernieuwing leidde ertoe dat vele gegevens voor de jaren 1949-1978 konden worden achterhaald. Van deze nieuwe data en de reeds bekende werd in 1986 een overzicht gegeven in *Van bron tot boek*.⁵

Inmiddels zijn ruim tien jaar verstreken. In de tussentijd is de Sovjet-Unie ten onder gegaan en heeft de CPN zich opgeheven. Deze ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat in dit hoofdstuk nu in dubbel opzicht een afgerond overzicht kan worden gegeven van de loop van het ledental van de CPN. Afgerond in de eerste plaats wat betreft de periode; dat wil zeggen dat hieronder een ledentallenreeks wordt gepresenteerd vanaf het ontstaan van de SDP in 1909 tot aan de opheffing van de CPN in 1991. Afgerond echter ook wat betreft de bronnen. Door de opening van het Komintern-archief in het *Rossijskij Tsentralnaja Chranenija i Izoetsjenija Dokoementov Novejszej Istorii* (RTsChIDNI – Russisch Centrum voor de Conservering en Studie van Documenten voor de Moderne Geschiedenis) te Moskou was het mogelijk om met betrekking tot de vooroorlogse periode nieuwe, meer exacte gegevens op te sporen als alternatief voor de vaak op gissingen en herinneringen gebaseerde cijfers die tot dusverre gebruikt werden. Overigens is hiermee niet te veel ten nadele van deze laatste categorie gezegd, want in het algemeen zat men er met deze ledentallen niet al te ver naast. Een afgerond overzicht wil overigens niet zeggen: een volledig overzicht. Met name de jaren zestig blijven een problematische periode vormen en het is maar de vraag of deze data ooit boven water zullen komen.

Het aantal leden van de landelijke CPN in het tijdvak 1909-1991 is weergegeven in tabel 1. Hierin zijn verder opgenomen de oplage van het partijorgaan – achtereenvolgens *de Tribune* (1907-1937), *het Volksdagblad* (1937-1940) en *de Waarheid* (1940-1990) – en het aantal kiezers dat deze partij bij de Tweede-Kamerverkiezingen trok, in absolute aantallen en in percentages van het totaal aantal uitgebrachte stemmen.

4. *De Waarheid*, 26 september 1984; en *CPN-ledenkrant*, 4 oktober 1984 (extra uitgave).

5. Zie J. Wormer, 'De CPN in cijfers', in: C. Boet e.a., *Van bron tot boek. Apparaat voor de geschiedschrijving van het communisme in Nederland*, Amsterdam, 1986, 177-190.

Tabel 1: Leden- en kiezerstal van de CPN en oplage van het partijorgaan, 1909-1991

jaar	ledental	abonnees	kiezers	%
1909	419	900		
1910	500	1.057		
1911	515	1.019		
1912	511	925		
1913	533	1.093		
1914	525	1.266		
1915	528	1.077		
1916	557			
1917	713			
1918	1.089		31.043	2,3
1919	1.799	5.910		
1920	2.431	5.836		
1921	2.025	5.215		
1922	1.904	5.317	53.664	1,8
1923	1.488	5.085		
1924	1.568	4.683		
1925	1.562	3.794	36.770	1,2
1926	1.500	3.186		
1927	1.200	3.283		
1928	1.400	2.987		
1929	1.146	2.964	67.541 ¹	2,0 ²
1930	1.100	3.657		
1931	1.580	7.619		
1932	3.693	12.588		
1933	6.155	11.264	118.236	3,2
1934	5.708	10.876		
1935	5.840	11.878		
1936	6.200	11.827		
1937	10.123		136.026	3,4
1938	10.382	20.902		
1939	10.595	21.398		
1940	9.000	25.000		
1941	2.000			
1942	(1.500)			
1943				
1944				
1945				
1946	50.000	300.000	502.963	10,6
1947	53.000	186.150		
1948	53.000	159.000	382.001	7,7
1949	34.000	130.000		
1950	27.392	100.000		
1951				

jaar	ledental	abonnees	kiezers	%
1952			328.621	6,2
1953	(17.000)			
1954				
1955	15.463	(46.000)		
1956			272.054	4,7
1957	12.858			
1958	12.317			
1959	11.262		144.542	2,4
1960				
1961				
1962				
1963		20.000	173.325	2,8
1964				
1965				
1966				
1967	ca.11.000	22.936	248.318	3,6
1968		21.263		
1969		20.512		
1970				
1971			246.569	3,9
1972			330.398	4,7
1973	10.147			
1974				
1975				
1976	11.550			
1977	13.082		143.481	1,7
1978	15.298	26.000		
1979	15.520			
1980	15.510			
1981	15.014		178.292	2,1
1982	14.370	17.046	147.699	1,8
1983	13.868	15.218		
1984	11.594	14.453		
1985	7.768	12.210		
1986	6.380	9.549	57.847	0,6
1987	6.500	8.099		
1988	6.500	7.006		
1989	5.700	6.092		
1990				
1991	3.416			

1. Inclusief 29.863 stemmen voor de door Wijnkoop aangevoerde CPH-Centraal Comité.
2. Inclusief 0,8% voor de CPH-Centraal Comité.

Toelichting ledentallen

1909 – Bij de oprichting van de SDP op 14 maart 1909; zie '1e Jaarverslag der S.D.P.', in: *de Tribune*, 7 mei 1910.

1910 – J. Knuttel, 'De geschiedenis der CPH', in: *Cahiers over de geschiedenis van de Communistische Partij van Nederland*, 1980, nr. 4, 34.

1911 – Per 1 april; zie 'Derde Jaarverslag der Sociaal-Democratische Partij (1 april 1911 – 1 april 1912)', in: *de Tribune*, 27 april 1912.

1912 – Per 1 april; *ibidem*.

1913 – Per 15 februari; zie 'Vierde Jaarverslag der Sociaal-Democratische Partij (1 april 1912 – 15 februari 1913)', in: *de Tribune*, 15 maart 1913.

1914 – Per 1 april; zie 'Vijfde Jaarverslag der Sociaal-Democratische Partij (15 febr. 1913 – 1 april 1914)', in: *de Tribune*, 13 mei 1914.

1915 – Per 1 april; zie 'Zesde Jaarverslag der Sociaal-Democratische Partij (1 april 1914 – 1 april 1915)', in: *de Tribune*, 16 juni 1915.

1916 – Per 1 april; zie 'Zevende Jaarverslag der Sociaal-Democratische Partij (1 april 1915 – 1 april 1916)', in: *de Tribune*, 8 mei 1916.

1917 – Per 1 april; zie 'Negende Jaarverslag der Sociaal-Democratische Partij (1 april 1917 – 1 oktober 1918)', in: *de Tribune*, 26 oktober 1918. In mei 1916 fuseerde de SDP met de RSV, waardoor het ledental met zo'n 150 steeg.

1918 – Per 1 oktober; zie 'Tiende Jaarverslag der Communistische Partij (1 oktober 1918 – 1 april 1919)', in: *de Tribune*, 7 juni 1919.

1919 – Per 1 april; zie 'Elfde Jaarverslag der Communistische Partij in Nederland', in: *de Tribune*, 22 mei 1920.

1920 – Per 1 april; zie 'Elfde Jaarverslag'.

1921 – Zie W. van Ravesteyn, *De wording van het communisme in Nederland 1907-1925*, Amsterdam, 1948, 217. De in september 1921 door uit de CPN afkomstige oppositionelen gestichte KAPN telde eind 1921 zo'n 200 leden. Zie H. de Liagre Böhl, *Herman Gorter. Zijn politieke activiteiten van 1909 tot 1920 in de opkomende kommunistische beweging in Nederland*, Nijmegen, 1973, 260.

1922 – Zie 'Communistische Partij in Nederland. Jaarverslag over 1922', in: *Congresstukken CPN voor dertiende jaarcongres 1923*, 23. Dit cijfer is per 1 oktober 1921; het ledental per 1 januari 1922 (1.475) is onbetrouwbaar gezien het feit dat vele afdelingen voor die datum geen opgave hadden gedaan. Het ledental ligt beduidend lager dan het aantal van 2.400 en van 2.500 dat de CPN-vertegenwoordiger in Moskou J. Jansen in dat jaar aan het secretariaat van de Komintern opgaf (zie de formulieren in: *RTsChIDNI*; 495/172/62). Jansen stond op goede voet met D. Wijnkoop en W. van Ravesteyn en kan met te hoge opgaven politieke doelen hebben willen dienen.

1923 – Per 1 januari; zie 'Communistische Partij in Nederland. Jaarverslag over 1922', 23. De perikelen binnen de CPN met de interne oppositie zullen gepaard zijn gegaan met ledenverlies. Voor eind 1923 is wel een cijfer bekend: in december gaf het partijbestuur aan Moskou op dat de partij 1.650 leden telde – een groei van 90 in het laatste halfjaar, zo werd erbij gezegd. Zie 'Bericht der K.P.H. über die Periode August 1923 – 16 Dec. 1923', opgesteld door het partijbestuur, 19 december 1923; in: *RTsChIDNI*; 495/172/63. Dit aantal komt in de buurt van het ledental van 1.700 leden dat wordt genoemd door M. Perthus, *Henk Sneevliet. Revolutionair-socialist in Europa en Azië*, Nijmegen, 1976,

1924 – In januari 1924 telde de CPN 1.568 leden. Zie het 'Tabellarische overzicht werfweek 20 november 1924', in: *RTsChIDNI*; 495/172/65. Het ledental daalde in juli van dat jaar tot 1.434,

ongetwijfeld als gevolg van het uittreden van de groep-De Kadet, die de BKSP oprichtte (zie het 'Bericht der K.P.H. an die Executieve der Kommintern', 31 januari 1925; in: *RTsChIDNI*; 495/172/67). De BKSP telde naar schatting 300 leden. Zie 'Oppositionelle Strömungen in Holland', opgesteld door W. van Reesema, 15 oktober 1927; in: *RTsChIDNI*; 495/33/341. De oprichter van de BKSP, J. de Kadet, houdt het op 3 à 400 leden; zie *idem*, *Uit mijn communistentijd*, Amsterdam, 1965, 376. In 1924 kreeg de CPN van het EKKI opdracht ernaar te streven het ledental op 3.000 te brengen. In de ledenwerfcampagne in november bracht de partij het ledental op 1.777, aldus de laatstgenoemde bron (die 40 leden meer aangeeft dan de eerstgenoemde). Zo kwam het ook in de boeken van de Komintern te staan; zie 'Ein Jahr Arbeit und Kampf. Tätigkeitsbericht der Executive der Kommunistischen Internationale 1925-1926', in: H. Weber, *Kommunistischen Internationale. Eine Dokumentation*, Hannover, 1965, 136.

1925 – Dit cijfer is van september (zie het rapport 'Holland', opgesteld door W. van Reesema en L. van Lakerveld, 15 november 1925). Vergeleken bij het laatstbekende cijfer van 1925 daalde het ledental dus weer, mede door de aanhoudende partijtwisten. Van de 1.562 leden werden 1.044 aangemerkt als aanhangers van de nieuwe partijleiding (het 'Centraal-Comité') en 518 van de 'rechtse groep' van Wijnkoop en Van Ravesteyn (zie 'Tatsachenmaterial aus Holland', opgesteld door Herzog, 2 november 1925; in: *RTsChIDNI*; 495/172/20). Het ledental van 1.562 werd door de Komintern officieel voor mei 1926 opgegeven; zie *Ein Jahr Arbeit und Kampf*, 136.

1926 – Dit ledental is een benadering en dateert van vóór de afsplitsing van de Wijnkoopgroep eind mei 1926. In oktober werd het ledental van de 'officiële', Kominterngetrouwe CPH (CPH-Amstel) op 1.000 à 1.200 geschat; zie het rapport 'Holland', 23 oktober 1926, in: *RTsChIDNI*; 495/25/569. Het ledental van de Wijnkoopgroep (CPH-Centraal Comité) bedroeg bij het ontstaan circa 380 leden, aldus J. Wormer, 'De CPN in cijfers', in: C. Boet e.a., *Van bron tot boek. Apparaat voor de geschiedschrijving van het communisme in Nederland*, Amsterdam, 1986, 183. Aan de vooravond van de breuk was er sprake van zestien oppositie-afdelingen met in totaal 267 leden en 21 'meerderheids'-afdelingen met 1.023 leden; zie Knuttel, 'De geschiedenis der CPH', 49.

1927 – Dit ledental is gegeven voor begin 1927. Zie 'Tatsachenmaterial Nr. 67 über Holland', opgesteld door J. Johansen, 17 februari 1927, in: *RTsChIDNI*; 495/25/574. Het ledental van de Wijnkoopgroep lag midden 1927 op circa 400 leden; zie 'Oppositionelle Strömungen in Holland', opgesteld door W. van Reesema, 15 oktober 1927; in: *RTsChIDNI*; 495/33/341. Enkele maanden later hield Van Reesema het op 3 à 400 leden; zie 'Der Kongress der Wijnkoop-Partei', 22 oktober 1927; in: *RTsChIDNI*; 495/33/341.

1928 – Dit ledental is gegeven voor eind 1927; zie het rapport 'Holland', 26 april 1928; in: *RTsChIDNI*; 495/33/342.

1929 – Opgave per 1 januari; van deze leden waren 900 man en 246 vrouw. Zie 'Organisatie-rapport der C.P.H.', voorjaar 1931; in: *RTsChIDNI*; 495/172/79.

1930 – Opgave per 1 februari. Het aantal betalende leden bedroeg 1.029; een vijftal afdelingen met ongeveer 80 leden hadden nog niet betaald maar zijn wel in het totaal opgenomen. Zie 'Organisatie-rapport der C.P.H.', voorjaar 1931; in: *RTsChIDNI*; 495/172/79.

1931 – Opgave per 1 januari. Het aantal betalende leden bedroeg 1.390; acht afdelingen met ongeveer 190 leden hadden nog niet betaald maar zijn wel in het totaal opgenomen. Als gevolg van de 'liquidatie' van de Wijnkoopgroep hadden zich 218 leden bij de officiële CPN aangesloten, waarvan 80 nog niet hun lidmaatschapsgeld hadden betaald. Zie 'Organisatie-rapport der C.P.H.', voorjaar 1931; in: *RTsChIDNI*; 495/172/79. In 1931 groeide de partij behoorlijk: in juni telde zij 2.250 leden en in november 2.775. Zie 'Bericht über die Plenarsitzung des ZK der KP Hollands', opgesteld door Magnus, 10 maart 1932; in: *RTsChIDNI*; 495/172/79.

1932 – Ledental voor maart. De groei zette zich dus flink voort: binnen een maand of vijf won de CPN bijna 1.000 leden. Zie 'Bericht über die Plenarsitzung des ZK der KP Hollands', opgesteld door Magnus, 10 maart 1932; in: *RTsChIDNI*; 495/172/79. Op 31 mei 1932 telde de partij ongeveer 4.600 leden (waarvan 4.198 betalende). Zie 'Bericht über Holland', 1 september 1932; in: *RTsChIDNI*; 495/28/307. Op 1 december telde de CPN 5.420 leden. Zie 'Material zur Lage der K.P.H.', 11 september 1933; in: *RTsChIDNI*; 495/172/81.

1933 – Per 1 juli. Zie 'Material zur Lage der K.P.H.', 11 september 1933; in: *RTsChIDNI*; 495/172/81. Op 1 december bedroeg het ledental 5.700. Zie 'Zusammensetzung der Partei und Mitgliederzahl', eind 1934, in: *RTsChIDNI*; 495/172/81.

1934 – Per 1 oktober; zie 'Zusammensetzung der Partei und Mitgliederzahl', eind 1934, in: *RTsChIDNI*; 495/172/81.

1935 – Per 1 december 1935. Dit cijfer lijkt enigszins geflatteerd, aangezien bij de kascontrole op 1 november was gebleken dat 5.067 leden hadden betaald; zie 'Einige Ziffer über die Arbeit der Komm. Partei in Nederland', 9 november 1936; in: *RTsChIDNI*; 495/12/53.

1936 – Per 1 januari. In 1936 groeide de CPN als kool: op 1 mei had de partij 7.474 leden, op 1 september 8.325 en op 1 november 9.147. Zie 'Organisationsangaben über die Komm. Partei der Niederlande. Ende 1936', 26 november 1936; in: *RTsChIDNI*; 495/12/53.

1937 – Per 1 januari. De toename van het ledental bereikte haar hoogtepunt op 1 juni 1937, toen de CPN 11.074 leden had. Vervolgens trad een teruggang in: op 1 november telde de CPN 10.309 leden. Zie 'Material über die organisatorische Lage in der Partei', 16 december 1937; in: *RTsChIDNI*; 495/13/18.

1938 – Het ledental is gegeven op 31 december 1938 (in de bron op 1 januari 1939). Zie Memorandum, opgesteld door P. de Groot, 16 juli 1939; in: *RTsChIDNI*; 495/20/215. Het ledental steeg dus weer licht, maar zou voor de Tweede Wereldoorlog niet meer het record van juni 1937 halen.

1939 – Per 1 mei. Zie Memorandum, opgesteld door P. de Groot, 16 juli 1939; in: *RTsChIDNI*; 495/20/215.

1940 – Zie G. Harmsen, *Daan Goulooze. Uit het leven van een communist*, Utrecht, 1967, 131 (tweede druk: 1980, 205). Het gaat hier om een schatting van het ledental ten tijde van de Duitse inval.

1941 – Zie B. Sijes, *De Februaristaking. 25-26 februari 1941*, Amsterdam, 1954, 45.

1942 – L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 5, 93. Halverwege het jaar waren ongeveer 500 communisten gearresteerd wegens illegale activiteiten. In de nacht van 24 op 25 juni waren circa 420 communisten van hun bed gelicht, na de inval van Duitsland in de Sovjet-Unie.

1946 – Over de onstuimige groei van het naoorlogse ledental zijn geen details bekend. De contributiestatuten over 1946 en 1947 vergen de nodige bronnenkritiek en de uitwerking van een 'omrekenleutel' alvorens conclusies over ledentallen toe te staan. De toestroom was overvloedig en het duurde even voordat er een deugdelijke administratie op poten kon worden gezet. Het ledental voor 1946 berust op: 'Voor vaderland, democratie en socialisme. Manifest van de CPN ("De Waarheid")' in: Archief Hoogovens. Pamfletten 1945-1965 (rond augustus 1945).

1947-1948 – Ontleend aan *Verslag van het partijbestuur voor het a.s. partijcongres*, Amsterdam, 1947, 22. Aangenomen is dat het ledental rond de jaarwisseling van 1946 en 1947 al op 53.000 lag. Ook op het vlak van de pers, de vakbeweging en electorale resultaten bereikte de CPN immers haar 'top' vlak na de bevrijding.

1949-1959 – IISG, CPN-archief, nr. 498, 558 en 601; zie voor een gedetailleerde aanduiding van de bronnen Wormer, 'De CPN in cijfers', 184.

1967, 1973, 1976-1978 – IISG, CPN-archief, nr. 292, 293 en 603; en Wormer, 'De CPN in cijfers'.

1979-1984 – Per 1 januari; *CPN-ledenkrant*, 4 oktober 1984 (extra uitgave). Bij de omwisseling van de partijboekjes in januari 1984 daalde het ledental met 1.130.

1985 – Per 31 december; IISG, CPN-archief, nr. 566.

1986 – Per 1 november; IISG, CPN-archief, nr. 566.

1987-1988 – Per 31 december; opgave partijsecretariaat aan het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). Het lijkt uitgesloten dat er van een ledenstijging sprake is geweest ten opzichte van 1986; waarschijnlijk is de opgave iets te rooskleurig geweest.

1989 – Per 31 december; opgave partijsecretariaat aan het DNPP.

1991 – Opgave ten behoeve van partijcongres van 15 juni; IISG, CPN-archief, nr. 306.

Toelichting aantallen abonnees

1909 – Per februari; zie Van Ravesteyn, *De wording*, 111. In mei 1909 zou *de Tribune* volgens hem 1.400 abonnee's tellen bij een oplage van 2.000.

1910 – Per 1 april; zie 'Jaarverslag van "De Tribune"', in: *de Tribune*, 6 mei 1911.

1911 – Per 1 april; *ibidem*.

1912 – Per 31 maart; zie 'Jaarverslag van "De Tribune"', in: *de Tribune*, 27 april 1912.

1913 – Per 15 februari; zie 'Verslag van de Tribune, Socialisme en Brochure-Handel 1 april 1912 – 15 februari 1913', in: *de Tribune*, 15 maart 1913.

1914 – Per 1 april; zie 'Verslag van de Tribune en Brochurehandel van 1 april 1914 – 31 maart 1915', in: *de Tribune*, 16 juni 1915.

1915 – Per 31 maart; *ibidem*.

1919-1931 – Ontleend aan het rapport 'Einige Daten über die Kommunistische Partei Hollands', 2 november 1932; in: 495/28/306. De aantallen zijn gegeven per 31 december van elk jaar. In het overzicht wordt nog expliciet een 'tussentijds' maximum vermeld: op 30 juni 1920 had *de Tribune* 6.463 abonnees. Het gaat bij deze en de hieronder volgende cijfers overigens om de abonneetallen (inclusief de 'partiële' abonnementen voor enkele dagen per week). De oplage van het dagblad was vanwege de losse verkoop aanzienlijk hoger (eind 1931 bedroeg deze 4.200).

1932-1933 – Afkomstig uit 'Mitgliederzahl der KP Hollands', 27 februari 1934, in: 495/172/81.

1934-1935 – Afkomstig uit 'Einige Ziffer über die Arbeit der Komm. Partei in Nederland', 9 november 1936; in: 495/12/53. Hierin wordt verder meegedeeld dat de oplage zeer onregelmatig is en afhankelijk van de vraag 'ob der freie Verkauf wie an Samstagen und an speziellen Kampftagen organisiert wird'. De oplage zou in november 1936 op ongeveer 13.000 liggen; op hoogtijdagen daarentegen op 19 à 20.000.

1936 – Per augustus. De gehele oplage bedroeg toen circa 15.000. Zie 'Organisationsangaben über die Komm. Partei der Niederlande. Ende 1936', 26 november 1936; in: 495/12/53.

1937 – Geen gegevens.

1938 – Per 31 december; in dit aantal zijn opgenomen de abonnementen voor twee dagen per week (4.296) en voor drie dagen (2.839). Het abonneetal – 'Total ständige Leser' – lag op 21 mei 1938 op 12.591. 1939 – Per 1 mei. Hiervan ontvangen 3.745 abonnees twee keer en 2.982 abonnees drie keer per week *de Tribune*. Zie 'Memorandum', opgesteld door P. de Groot, 16 juli 1939; in: 495/20/215.

1940 – A.A. de Jonge, *Het communisme in Nederland. Geschiedenis van een politieke partij*, Den Haag, 1972, 65.

1947-1955 – IISG, CPN-archief, nr. 498 en 601; zie voor een gedetailleerde aanduiding van de bronnen Wormer, *De CPN in cijfers*, 190.

1963 – B. Lazitch, 'The Netherlands', in: W.S. Sworakowski, red., *World Communism. A handbook 1918-1965*, Stanford, 1973, 337.

1967-1969 – IISG, CPN-archief; en Wormer, 'De CPN in cijfers', 190.

1978 – *De Groene Amsterdammer*, 27 februari 1985.

1982-1989 – R. Abels, *De Waarheid*. Een necrologie (Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, z.j.), 73. De abonnee-aantallen uit de jaren 1982-1986 zijn schattingen, gebaseerd op een berekening waarbij de abonnementsinkomsten werden gedeeld door de gemiddelde abonnementsprijs.

Toelichting absolute aantallen kiezers en percentages

Deze cijfers zijn ontleend aan H. Daalder, K.L.L.M. Dittrich en J.G. Gosman, 'Verkiezingsuitslagen', in: *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland*, Houten, 1991, A1300, 20-27. In de tabel zijn niet de stemmenaantallen van de SDP opgenomen van de Tweede-Kamerverkiezingen uit de periode 1909-1918, toen het kiesrecht beperkt was.

LIJST VAN AFKORTINGEN

ABC	Arbeiders Bond voor Cultuur
ABOP	Algemene Bond van Onderwijzend Personeel
ABVA	Algemene Bond van Ambtenaren
ACOP	Algemeen Centrum van Overheidspersoneel
Afstecod	Antifascistisch Comité...steun slachtoffers Duitse terreur
AIK	Autonome Industriële Kolonie
AJC	Arbeiders Jeugd Centrale
ANDB	Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkerbond
ANJV	Algemeen Nederlands Jeugd Verbond
BdS	Befehlshaber der Sicherheitspolizei
BKSP	Bond van Kommunistische Strijd- en Propagandaclubs
BRS	Bond van Revolutionaire Socialisten
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
CI	Centrale Inlichtingendienst
CJB	Communistische Jeugdbond De Zaaier
CJI	Communistische Jeugd Internationale
Cominform	Informatiebureau van Communistische en Arbeiderspartijen
CPH	Communistische Partij Holland
CPH-CC	Communistische Partij Holland-Centraal Comité
CPN	Communistische Partij in/van Nederland
CPO	Communistische Partij Oppositie
CPSU	Communistische Partij van de Sovjet-Unie
CPUSA	Communistische Partij van de Verenigde Staten
DDR	Deutsche Demokratische Republik
DNPP	Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen
EMM	Eendracht Maakt Macht
EKKI	Exekutivkomitee der Kommunistischen Internationale
EVB	Eenheids Vakbeweging
EVC	Eenheids-Vakcentrale
EVP	Evangelische Volkspartij
FAI	Federación Anarquista Ibérica
Gestapo	Geheime Staatspolizei
GIC	Groepen van Internationale (Raden-)Communisten
GPN	Groene Partij Nederland
HOC	Horizontaal Overleg van Communisten
IAH	Internationale Arbeiders Hulp
IISG	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

IKK	Internationale Kontrollkommission
IML	Instituut voor Marxisme-Leninisme
ING	Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
Inprekorr	Internationale Presse Korrespondenz
IPSO	Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek
IRH	Internationale Rode Hulp
ISDV	Indische Sociaal-Democratische Vereeniging
JGOB	Jongelieden Geheelonthouders Bond
KAPN	Kommunistische Arbeiders-Partij in Nederland
KJI	Kommunistische Jugend Internationale
Komintern	Kommunistische Internationale
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
Krestintern	Krestjanski Internatsional
MAS	Marxistische Arbeiders School
MELS	Midden-Europees Landensecretariaat
MLL-front	Marx-Lenin-Luxemburg-front
NAS	Nationaal Arbeids-Secretariaat
NCPN	Nieuwe Communistische Partij in Nederland
NFA	Nederlands Fotoarchief
NFG	Nederlands Foto & Grafisch Centrum
NFT	Nederlandsche Federatie van Transportarbeiders
NJN	Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging
NSV	Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond
NV	Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel
NVB	Nederlandse Vrouwenbeweging
NVSH	Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming
NVV	Nederlands Verbond van Vakverenigingen
OMS	Otdel Mezjdoenarodnoj Svjazi
OPSJ	Organisatie Progressieve Studerende Jeugd
O/SG	Obergericht als Sondergericht
OSP	Onafhankelijke Socialistische Partij
OVb	Onafhankelijk Verbond van Bedrijfsorganisaties
PAS	Plaatselijk Arbeids Secretariaat
PKI	Partai Komunis Indonesia
PPR	Politieke Partij Radikalen
Profintern	Krasny Internatsional Profsojoezov
PSP	Pacifistisch Socialistische Partij
PvdA	Partij van de Arbeid
RAC	Revolutionair Arbeiders Comité
RCP	Revolutionair Communistische Partij
RSAP	Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij
RSP	Revolutionair Socialistische Partij
RSV	Revolutionair Socialistische Vereeniging (Verbond)
RSVB	Revolutionair Socialistische Vrouwenbond
RTsChIDNI	Rossiiskij Tsentri Chranenija i Izoetsjenija Dokoementov Novejsjei Istorii
RVI	Rode Vakbonds Internationale
RvO	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

RVO	Rode Vakbewegingsoppositie
SAV	Comité van Samenwerkende <i>Arbeiders</i> verenigingen
SDB	Sociaal-Democratische Bond
SDAP	Sociaal-Democratische <i>Arbeiders</i> Partij
SDP	Sociaal-Democratische Partij
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
Sportintern	Krasny Sportivny Internatsional
SS	Schutz Staffel
SUN	Socialistiese Uitgeverij Nijmegen
SVB	Nederlandse Studenten Vakbeweging
SWP	Socialistische Werkers Partij
VCN	Verbond van Communisten in Nederland
VCOO	Vereeniging voor Cultuur, Ontwikkeling en Ontspanning
VERNU	Vereeniging Nederland-USSR
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
VVSU	Vereeniging van Vrienden der Sowjet-Unie
VVVC	Vereeniging voor Volkscultuur
WAC	Werkloozen Agitatie Comité
WAT	Werkgroep Andere Tijden
WEB	West-Europees Bureau
WES	West-Europees Secretariaat
WSC	Werkloozen Strijd Comité
WVO	Werkgemeenschap voor Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs
WVV	Wereld Vak Verbond

REGISTER

Dit register bevat de namen en pseudoniemen van personen, namen van organisaties en periodieken. Organisaties zijn onder hun volledige naam opgenomen, enkele uitzonderingen daargelaten; zie voor de betekenis van de in de tekst gebruikte afkortingen de hiervoor gaande 'Lijst'. De verwijzingen naar de bibliografie omvatten zowel de pagina als (tussen haakjes) het nummer van de betreffende publicatie. De auteurs van de in bibliografie en noten vermelde publicaties zijn niet in het register opgenomen.

- 'A' 52
- Aal, F. 126, 127, 130
- Abels, R. 77
- Abteilung für Partciaufbau (Komintern) 34n68, 35n78
- Abteilung zur Arbeit unter den Frauen (Komintern) 35n78
- Actiecomité Strokarton Groningen 79
- Adema, S. 150(234)
- Adviesraad *de Waarheid* 86
- Agitatiecomité tegen de Duurte 11
- Agitatiecomité tegen den oorlog 87, 94
- Agitatiecomité voor Demobilisatie 11
- Agitprop-afdeling (CPH) 59
- Agitprop-afdeling (Komintern) 23, 33, 53, 54
- Agrarische commissie (CPH) 59
- Agt, A. van 162
- 'Alarich' *zie* Gyptner, R.
- Albarda, J.W. 95
- 'Albert' 69
- Alberts, J. 150(235)
- 'Alexander' 68, 69
- Algemeen Hollands Fotopersbureau 126, 128
- Algemeen Nederlands Jeugd Verbond (ANJV) 13, 75, 81, 87, 88, 95, 121, 122, 129, 131, 133
- afdeling Groningen 87
- Algemeen Nederlands Persbureau 127
- Algemeene Bond van Losse Rijkswerklieden 92
- Algemeene Nederlandsche Bond van Handels- en Kantoorbedienden Mercurius 67, 86
- Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkerbond (ANDB) 84
- Algemeene Nederlandsche Timmerliedenbond 94
- Algemene Bedrijfsbond voor Werknemers in Handel-, Bank- en Verzekeringswezen 88
- Algemene Bond van Ambtenaren (ABVA) 93
- Algemene Bond van Onderwijzend Personeel (ABOP) 91
- Algemene Bond van Spoor-, Tram-, en Nevenbedrijvenpersoneel 75
- Algemene Bond van werkers in de Chemische, Voedings- en Fabriekmatige Bedrijven (Chevofa) 75
- afdeling Rotterdam 75
- Algemene Bond van werkers in het Mijnbedrijf 12
- Alma, P. 150(236)
- Almelo, afdeling CPH/CPN 56
- Amsterdam, district CPH/CPN 45, 53, 77, 161
- Amsterdam, S. (ps.: Henrykowski) 48
- Amsterdams Adviesbureau 92
- Amsterdams Bureau (ook: West-Europees Subbureau) Komintern 11, 22, 23, 58, 91, 95, 101
- Angelbeek, C.A.J. van 121, 127, 130
- Angeren, Van 109n26

- Anglo-Amerikaans Landensecretariaat (Komin-
tern) 29n56, 30, 41, 42
- Ankersmit, H. 50, 150(237)
- Anti-Circuit Comité Zandvoort 91
- Anti-fascistisch Comité...steun slachtoffers
Duitsche terreur (Afstecod) 71
- Anti Fascistisch Studentencomité 87
- Antikainen, T. 71
- 'Anton' *zie* Struik, A.
- Appingedam, afdeling CPH/CPN 53
- Arbeiders Bond voor Cultuur (ABC) 13, 129
- Arbeiders Film Collectief 12
- Arbeiders Film- en Theaterbond 12
- Arbeiders Jeugd Centrale (AJC) 67
- Arbeiders Schrijvers Collectief Links Richten
12, 52, 61
- Arbeiders Theater Bond Holland 12
- Arbeiders Zangvereniging Morgenrood *zie*
Morgenrood
- Arifun 52, 58
- Armand, I. 95
- Arondéus, W. 142, 150(238)
- Associatie van Bedrijven op Coöperatieve
Grondslag 88
- 'Aufbau der Internationale', commissie (Ko-
mintern) 39
- Autonome Industriële Kolonie (AIK) Koezbass
zie Koezbass
- Averink, H. 130
- Averink, H.J. van Ommeren- (ps.: Annie
Klein) 63, 66, 81, 150(239-243)
- Baanbrekers* 81
- Baars, A. 81
- Bakker, K. 137
- Bakker, M. 81, 123, 129, 133, 134, 137, 150-
151(224, 244-247), 161
- Balabanova, A. 18
- Balkan Landensecretariaat (Komintern) 30
- Bamatter, S. (ps.: Moritz, Silvio) 51, 52, 64, 69
- Banning, W. 90
- Barmat, J. 47
- Barmes, Ph. 90
- Baruch, S. 71, 81-82
- Bas, W. 61
- Bau-Interkom 45
- Bedrijfsgroep Grafische Industrie 82
- Beekman, Chr. 151(248)
- Behouden Vaart* 93
- Belboei, de* 93
- Beljoesow, professor 134
- Benelux Press, Voorburg 126
- Bennekom, K. van 126, 127, 130
- Benschop, D. 97
- 'Berg, Van der' 64
- Bergsma, N. 116
- Bergsma, P. 51, 151(249)
- 'Bernard' *zie* Goulouze, D.
- Berzin, I. 18
- Besnyö, E. 151(250-251)
- Beuzemaker, N. 12, 45, 48, 50, 55, 57, 82, 94,
116, 131
- Binnenlandse Strijdkrachten 116
- Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) 8, 74,
75, 97, 126, 155
- Blaman, A. 93
- Bleeker, C. 136
- Bleich, A. 150(226)
- Blom, J. 125-127, 130
- Bocharin, N. 61
- Boer, B.H. de 139
- Boer, J.D. de 82
- Boers, B. 151(252-254)
- Boeyen, H. van 110
- Bol, J.D. 130
- Bolkestein, F. 158
- Bond van Kommunistische Strijd- en Propa-
gandaclubs (BKSP) 12, 61, 82, 83, 92, 167
- Bond van Revolutionaire Socialisten (BRS) 86,
87
- Bond van Revolutionair-Socialistische Studen-
ten 11
- Bond van Socialistische Zang- en Muziekvere-
nigingen 76
- Bond voor jonge arbeiders...De Zaaier (1901)
11, 83
- Bond voor Kledingindustrie 69
- Bond voor Wetenschappelijke Arbeiders 86
- Borodin, M. 95
- Borst, C. 131, 133
- Bos, J.F. 139
- Bosman, F. 82
- Bouwman, E. 42, 47, 55, 58, 61, 68, 82
- Brabant, district CPN 78
- Brande, I. van den 151(255)
- Brandenburg, J. 12
- Brands, N. 150(244)

- Brandsteder, J.A. 70, 151(256)
 Britisches Ländersekretariat 29, 30
 Britse Communistische Partij 59
 Broekert, B. 78
 Broekhoff, K.H. 98, 108
 Broers, B. 131
 Brouwer, I. 129, 134, 136, 148, 149, 151(257-267)
Brug, de 84, 88
 Bruggroep 14, 83, 84, 92
 Brusse, M.J. 94
 Brusse, W. 94
 Budgetkommission (Komintern) 22
 Bureau van het Secretariaat (Komintern) 20, 35, 36, 49
 Burgerwacht 99, 106
 Burink, G. van 91, 96, 151(268)
 Bussum, afdeling SDP 78
 Bijlmermeer, CPN-afdeling Amsterdam 78
 Bijzonder Archief, Moskou 8, 116
 Bijzondere Vrijwillige Landstorm 99, 106
Cahiers over de geschiedenis van de CPN 14
 Capel, T. 151(269)
 Carvalho, I. 87
 Casanova, D. 67
 Centraal Comité van de CPSU 38
 Centrale Commissie voor de Filmkeuring 86
 Centrale Inlichtingendienst (CI) 8, 97-112
 Centrale Partij Archieven, Moskou 38
 Centruumpartij 135
 Ceton, J.C. 55, 58, 60, 81, 96, 151(270-271)
 Champ Clark, fabriek 79
 Chevofa 75
 'Christoph' zie Humbert-Droz, J.
 Chroesjtsjov, N. 13
 Cinecentrum, Hilversum 123
 Collem, A. van 151(272)
 Coltof, B. 151(273)
 Cominform 13
 Comité Antifo Zaandam 82
 Comité Eenheid 90
 Comité Jan Postma Gedenkteken 75
 Comité ... laatste rustplaats vermoorde revolutionairen ... tweede wereldoorlog 92
 Comité ter bescherming van het oude NAS 67
 Comité tot Waarschuwing tegen Eenzijdige Ontwapening 107
 Comité Uitzending Amsterdamse Kind 76
 Comité van Actie...aansluiting NAS bij RVI 68
 Comité van Nationale Samenwerking 107
 Comité van Samenwerkende Arbeidersverenigingen (SAV) 11
 Comité van verweer tegen reactie, fascisme en oorlog 82
 Comité van Waakzaamheid 12, 87, 90, 91
 Comité voor Actieve Democratie 87
 Comité voor de Derde Internationale 12, 82
 Comité voor hulp aan zieke emigranten 71
 Comité voor Volkshulp, Rotterdam 80
 Commissie Boerenvraagstuk (Komintern) 54
 Commissie Hulp aan Spanje 12, 86
 Commissie inzake het Hollandse Vraagstuk (Komintern) 56
 Commissie S.O.S. 72
 Commissie voor Speciale Opdrachten (Komintern) 44
Communist, de 12, 86
Communistische Gids, de 11, 12, 86, 95
 Communistische Internationale *passim*
 Communistische Jeugd Internationale (CJI) 11, 25, 64-67
 Communistische Jeugdbond De Zaaier (CJB) 11, 64-67, 81, 85, 88
Communistische Notities 81, 82
Communistische Onderwijzer, de 11, 60
 Communistische Partij Holland (CPH) *passim*
 Communistische Partij Holland-Centraal Comité (CPH-CC) 12, 95, 96, 165n1, 165n2, 167
 Communistische Partij in/van Nederland (CPN) *passim*
 Communistische Partij Oppositie (CPO) 12, 61, 62, 90
 Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) 7, 13, 14, 16, 35, 37, 38, 40, 61, 91
 Communistische Partij van de Verenigde Staten (CPUSA) 58
 Communistische Universiteit voor de nationale minderheden van het Westen 26
 Communistische Universiteit voor de werkers van het Oosten 26
 Contran, L. 151(274)
 Controlecommissie (CPH) 51
 CPN Bevrijd Gebied 12
 CS VI, Verzetsgroep 116

- 'Daan' *zie* Goulooze, D.
 Dankaart, C. 136, 151(275)
 Deense Communistische Partij 84
 Delft, afdeling CPN 79
 Delfzijl, afdeling CPN 79
 Delhaas, S.H. 82
 Delobelle, A. 68
 Dennendal 93
 Derde Weg, De 83
 Diepenbroek, A. 89
 Dieters, J. 12, 116, 151(276)
 Dietzgen, J. 140
 Dillen, R. van 130
 Dimitrov, G. (ps.: 'Helmut', 'Helmuth', 'Paul')
     30, 34-38, 41, 45, 49, 55
 Dissel, Th. J. 40, 68
 Ditvoorst, A. 119
 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke
     Partijen (DNPP) 9, 129, 131, 135, 136,
     139, 169
Documentation Mensuelle 106
 Dolfuss, E. 108
 Dolleman, A. 151(277-278)
 Dolleman, W.F. 83
 Domela Nieuwenhuis, F. 58, 98
 Donner, J. 105
 Doornbusch, J. 69
 Dostojevski, F.M. 86
 Drente, district CPN 78
 Drukkerijcommissie (SDP/CPH) 85, 86
 Dijkstra, P. 152(280)
 Ebels-Dolanová, E. 150(227)
I Mei 60
 Eendracht Maakt Macht (EMM), Amsterdam
     12, 78
Eenheid 12
 Eenheids Vakbeweging (EVB) 75
 Eenheids-Vakcentrale (EVC) 13, 14, 75, 82,
     83, 85, 92, 122, 126, 133
     Amsterdam 92
     Rotterdam 75
 Effendi, R. 131
 Eisenstein, S.M. 109
 EKKI (Komintern) 18-28, 30-36, 40-42, 47,
     50-53, 55, 56, 60, 61, 72, 95, 103, 167
 Eldeka, bureau 107
 Eldering, P.E. Polak- 83
 'Emil' 66
 Engel, M. 130
 Engels, J. 83, 152(281)
 Engere Kommissie (Komintern) *zie* Kleine
     Commissie
 Engeres Büro (Komintern) 18-20
 Entente Internationale contre la IIIe Internatio-
     nale 106, 107
 'Ercoli' *zie* Togliatti, P.
 'Erich' 66
 'Ernst' 66
 Erweiterte Exekutive (Komintern) *zie* Plenum
 Etry, E. 150(228, 233), 152(282)
 'Eugen' 70
 Europees Boeren Comité 55
 Evangelische Volkspartij (EVP) 7, 14, 148
 EVC'58 14, 75
 Executieve (Komintern) *zie* EKKI
 Exekutivkomitee der Kommunistischen Inter-
     nationale *zie* EKKI
 Exter, W. van (ps.: Gross) 12, 64, 65, 69
 Federacion Anarquista Ibérica (FAI) 69
 Federatieve Bond van Personeel in Openbaren
     Dienst 92
 Felix Meritis, Amsterdam 13, 151
 Ferguson, A. (ps.: Neptun) 52
 Fernhout, J. 119, 121, 152(283)
 Filmliga 93
 Fimmen, E. 51, 62, 67-69
Financieel Dagblad 93
 Fischer, R. 58
 Flameling, J. 83
 Fles, G. 152(284)
 Fleur, F. 130
 Florin, W. 36, 52
Forum 14
 Frauen-Sekretariat (Komintern) 24
 'Fred' 66
 Freinet Beweging Nederland 88
 'Friedrich' 70
 Fries Anti-Fascisme Komitee 78
 Friesland, district CPN 78
 'Fritz' 66
 Funen, CPN-afdeling Amsterdam 77
 Gans, J. 52
 Geelen, J. 79, 80
 Geelhoed, G. 133
 Gelderland, district CPH/CPN 44
 Gelok-Walvius, A. 83

- Gemeentearchief Amsterdam 127
 Gemeentearchief Groningen 79
 Gemeentearchief Rotterdam 89
 Generale Staf 108
     sectie III 98-100
     sectie IIIA 98, 99, 105
     sectie IIIB 98-100, 105
 Genootschap Nederland-Nieuw Rusland 12
 'Georg' 71
 Geschiedenis van de Nederlandse Arbeidersbeweging, werkgroep 76
 Gestapo, Düsseldorf 116
 Geugjes, C. 84, 152(285)
 Gilse, J.R. van (ps.: J. Zuidema) 72
 Glas, J. 56
 Goedhart, F. 62, 97
 Goes, F. van der 95
 Gooi- en Eemland, district CPN 83
 Gooische Wapenschouw 84
 Gool, A. van 95, 152(286)
 Gorbatsjov, M.S. 7
 Gorki, M. 58
 Gorter, H. 58, 60, 62, 87-90, 94, 95, 101, 140(15, 16), 152(287-292)
 Gorter-Cnoop Koopmans, L. 94
 Gortzak, H. 51, 122, 133, 143, 150(224), 152(293-295)
 Gortzak, H.J. 152(294)
 Gortzak, W. 152(294), 159 (498)
 Gottwald, K. 35
 Goubitz, J. 84
 Gouda, afdeling CPN 79
 Goulouze, D. (ook 'Bernard', 'Daan') 12, 37, 45, 62, 65, 66, 74, 87, 116, 152(296, 297)
 Graaff, Franze de 85
 Graaff, Frenny de 86
 Graaff, W.H. de 85
 Greenpeace 126
 Greidanus, E. (ps.: Kafak) 129, 152(298)
 Grensbewaking, afdeling 106, 109, 110
 Groen, H. 79
 Groene Partij Nederland 14
 Groeneweg, N. 108
 GroenLinks 7, 14, 74, 88, 136, 148-149
 Groepen van Internationale (Raden-)Communisten (GIC) 85
 Groningen, afdeling CPN 82, 91
 Groningen, district CPH/CPN 47, 79, 84, 149
 Groningen, parallel-afdeling CPN 82
 Groninger Studentenbond 91
 Groot, J. de 62
 Groot, P. de (ps.: Karl Schubert, ook: 'Paul') 7, 12-14, 41, 44, 59, 62, 64, 68, 69, 84, 95, 122, 131, 133, 134, 150(224), 152(299-306), 168, 169
 'Gross' zie Exter, W. van
 Grote Adviescommissie van de Illegaliteit 74
 'G.S.' 137
 Gijp, J. van der 152(307)
 Gyptner, R. (ps.: Alarich, Magnus) 30, 51-53, 55, 61, 167, 168
 Haag, district Den CPH/CPN 79, 87, 93
 Haags Vakcomité 93
 Haagsche Bestuurdersbond 93
 Haarlem, afdeling CPH/CPN 58, 94
 Haarlem, afdeling SDP 79
 Haarlemmermeer, afdeling CPH/CPN 77
 Haken, J. 122, 133
 Haks, A. 126, 130
 Hammer, M. 47, 48
 Hamming, H. 85
 'Hans' 66
 Harmsen, G. 143, 152-153(282, 308-320)
 Harmsen, M. 55
 Havenbureau Rotterdam 68
 Heer, H.P. de 108
 Heeresgericht 115
 'Heinz' 66, 67
 'Helmuth(h)' zie Dimitrov, G.
 Hendriks, A. 80
 Hendriks, Th. 80
 Henriët, H. 142
 'Henriette' 66
 Henriette Roland Holst Stichting 90
 'Henrykowski' zie Amsterdam, S.
 Hilkes, G. 45, 49
 Hilversum, afdeling CPH 84
 Hitler, A. 34, 38
 Hoek, T. van 151(260)
 Hoekstra, H. 153(321), 155, 161
 Hoernle, E. 48
 Hoffman, H. 136
 Hogenkamp, B. 120, 131
 Holländische Kommission (Komintern) zie Hollandse Commissie
 'Holland' 66

- Hollandia Theatergroep 133
 Hollandse Commissie (Komintern) 22, 41, 51, 54-56
 Hoofddorpplein, CPN-afdeling Amsterdam-78, 84
 Hoogcarspel, J. 41, 96, 153(322)
 Hoogen Stoevenbeld, H. 84
 Hoogen Stoevenbeld-Blom, H. 85
 Hoorn, afdeling CPN 80
 Horizontaal Overleg van Communisten (HOC) 14, 86
 'Horst' 61
 Huber, P. 36
 Hubers, K. 136
 Huig, R. 153(323)
 Huisken, J. 119
 Hulleman, T. 93
 Hulsebos, H. 85
 'Hulsebos, J.' zie Vrijman, J.
 Hulsing, U. 133
 Hulst, W. 85, 127
 Humanistisch Verbond 88
Humanité, L' 121
 Humbert-Droz, J. (ps.: Christoph) 42, 48
 Indische buurt, CPH/CPN-afdeling Amsterdam-77, 150
 Indische Sociaal-Democratische Vereeniging (ISDV) 11, 81, 92
 Indonesische Commissie (Komintern) 56
 Indonesische Vakcentrale 84
 Informatie-afdeling (Komintern) 23, 24, 53, 54, 56
 Informatiebureau van Communistische en Arbeiderspartijen (Cominform) 13
 Initiatiefcomité Vrouwen van Ravensbrück 13, 88
Inprekorr 40, 83
 Instituut voor Marxisme-Leninisme (IML), Moskou 7, 38, 74, 86
 Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING) 8, 97
 Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO) 14, 74-77, 84, 134
Interlinks 83
 Internationaal Antifascisten Kongres 70
 Internationaal Comité 7 Provinciën 71
 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) 7-9, 15, 20-22, 24, 29, 34, 35, 37-39, 73-95, 118, 125-130, 139
 International Society for Socialist Studies 83, 85
 Internationale Anti-Militaristische Tentoonstelling 58
 Internationale Arbeiders Hulp (IAH) 11, 25, 48, 51, 120
     afdeling Holland 11, 51, 56, 87, 90
 Internationale Brigades 35n77, 72
 Internationale Kontrollkommission IKK (Komintern) 21, 22, 32, 33, 36
 Internationale Rode Hulp (IRH) 11, 25, 43, 58, 70-72, 92, 116
     sectie Duitsland 70
     sectie Nederland 12, 60, 70-72, 75, 81-83, 87, 90, 94, 102, 104, 108, 119, 127
     afdeling Haarlem 94
     sectie Oostenrijk 70
 Internationales Informationsbüro der revolutionär-sozialistischen Jugendorganisationen 83
 IPSO Geschiedenisgroep 76
Istoriik Marksist 62
 Italiaanse Communistische Partij 84
 Ivens, J. 119, 120, 153(324-332)
 Jagersma, H. 14, 153(333-335)
 'Jan' 71, 72
 'Jansen, Jan' zie Proost, J.
 Jansen, L. 12, 116
 Janzen, J. 116
 Javabureau (Komintern) 47
 Jeltsin, B. 38
Jeugd 12
 Jeugd Comité tegen oorlog en fascisme 66
 'Johann' 47, 48
 'Johansen, J.' zie Wijngaarden, J. van
 John, F. 153(336)
 Jong, J. de 153(337)
 Jong, I. de 134, 135, 142
Jonge Arbeider, de 11
 Jonge Werklozen 66
 Jonge, A.A. de 150(224)
 Jongelieden Geheelonthouders Bond (JGOB) 83
 Jongeren Vredes Actie 66
 Joods Historisch Museum, Amsterdam 93

- Jordens, G.D. 85, 94
 Kaderafdeling (Komintern) 35, 36, 62
 Kadet, J. de 41, 47, 56, 58, 61, 101, 153-154(338-357), 167
 'Kafak' *zie* Greidanus, E.
 'Karl' 66
 Karl Liebknechthuis, Haarlem 104
Kartel 93
 Karten, M. 134, 135
 Kautsky, K. 90, 95
 Kellermann, A. 44
 Kemper, M. 57
Kentering 93
 Kiës, P. 101
 Kindergemeenschap Zonneschijn 92
 Kinkerbuurt, CPH/CPN-afdeling Amsterdam-53
 Kitsz, C. 68
Klassenstrijd 12, 86
 Klatser, L. 154(358)
 'Klein, Annie' *zie* Averink, H.J. · van Ommeren-
 'Klein, Hans' *zie* Smit, Chr.
 Kleine Commissie (Komintern) 29, 32, 34, 44
 Kleuver, H. 135
 Klinkenberg, W. 154(359-360)
 Klinkenberg, T. van den 77, 154(361-362)
 Klomp, W. 116
 Klooster (CPH-CC) 96
 Knorring, L. de 107
 Knuttel, J.A.N. 85, 86, 154(363-365)
 Koch, H. (ps.: L.J. Simons) 55, 61, 69
 Koejemans, A.J. 134, 141, 150(224), 154(366-367)
 Koezbass 81, 91, 93
 Kollontaj, A. 90
 Koloniale Commissie (Komintern) 40
 Kom, A. de 95, 154(368-371)
 Komintern *passim*
Komma 14
Kommunisme 12
Kommunist, de 12, 86
 Kommunistische Arbeiders-Partij in Nederland (KAPN) 11, 85, 166
     afdeling Zwolle 85
 Kommunistische Internationale *passim*
 Kommunistische Jugend Internationale *zie* Communistische Jeugd Internationale
- Kommunistische Onderwijzers Vereniging 11
 Kommunistische Partei Deutschlands (KPD) 49, 55, 58, 62, 81, 92, 103, 116
 Koninklijke Marechaussee 99, 100, 104, 106, 108, 110
Kontrast 14, 89
 Kooten, P. van 127, 130
 Kootstra, H. 79
 Koper, A. 143, 150(229, 233)
 Korver, S. 135
 Krasuchi, L. 134
 Kremer, W. 78
 Krestintern 12, 25, 69 *zie ook* Rode Boeren Internationale
 Kruger, D. 126, 127, 130
 Kruyt, J.W. 56, 86, 154-155(372-374)
 Kruyt, N. 155(375)
 Kunstenaarsbond NVV 95
 Kunstprojekt Spangen 86
 Kuusinen, O. 20, 36, 62
 Lakerveld, C. van 86
 Lakerveld, L. van 40, 44, 47, 51, 61, 62, 64, 69, 70, 89, 111, 167
 Lambrechts, F. 153(321)
 Lameris, G. 155(376)
 Lameris, R. 79
 Landelijk Comité...NAS bij RVI 68
 Landelijk overleg van Aktiegroepen van Filosofiestudenten 91
 Landelijk Overleg van CPN-vrouwen 14
 Landelijk Scholingsbureau 88
 Landelijk Werklozen Strijd Comité 12
 Landelijke Federatie van Bouwvakarbeiders (NAS) 85, 94
 Landelijke Federatie van Sociaal-anarchisten 75
 Landelijke Federatieve Bond van Meubelmakers 68
 Landelijke Vakverenigingscommissie 59
 Lange, D. de 58, 95, 155(377)
 Langeraad, K.A. van (ps.: Opmerker) 86, 95, 155(378)
 Langkemper, A. 40
 Laros, P. 72
 Last, J. 52, 72, 91, 141, 155(379)
 Lataster, G. 155(380)
 Latijns-Amerikaans Landensecretariaat (Komintern) 30

- Leeuw, A.S. de (ps.: Jo de Vries) 40, 41, 51, 53, 57, 59, 60, 63, 86, 155(381)
- Leeuwe, J. de 86
- Leiden, afdeling CPH/CPN 79, 85
- Leiden, afdeling SDP 79, 85, 141
- Lenin, V.I. 47, 62, 90, 119
- Leninistische Jeugd Garde 83
- Leninschool, Moskou 26, 63
- Lepper, J. de 131
- Leuven, W. van 58, 74, 86
- Liebknecht, K. 90
- Liga der Jugend 64
- Liga tegen Imperialisme en Koloniale Onderdrukking 12
- afdeling Nederland 102
- Liga tegen imperialisme en voor nationale onafhankelijkheid 90
- Limburg, district CPH/CPN 79, 92
- Links af!* 87
- Links-om* 88
- Links Richten 12, 52, 61
- Links Richten* 12
- Lips-Odinot, R. 122
- Lisser, A. 96
- Loen, I. van 96
- Loghem, J.B. van 81, 94
- 'Lorenz' 55
- Losovski, A. 25
- Lubbe, M. van der 66, 155(382-384)
- Luftgaugericht 115, 116
- Luirink, B. 77
- Luteraan, B. 58, 86-87, 155(385)
- Luxemburg, R. 90
- Maagdenhuis, Amsterdam 89
- Maas, G. 135
- Maas-Bovenkerk, J. 87, 155(386)
- Maastricht, afdeling CPN 80
- 'Magnus' zie Gyptner, R.
- Malakka, T. 67, 95
- Mannoury, G. 40-42, 56, 61, 87, 90, 155(387-389)
- Manoëlski, D. 35-38, 62
- Mansholt, S. 136
- Manuel, R. (ps: R. van Riel) 47, 48, 61, 62, 67
- Maria Austria Instituut 126
- Marinegericht 115, 116
- 'Maring, Hendrik' zie Sneevliet, H.J.F.M.
- Marshall, G. 121
- Martens, F. 87
- Marty, A. 36, 72
- Marwick, A. 120
- Marx, K. 82, 86
- Marx-instituut 87, 88
- Marxistisch Leninistisch Centrum 80
- Marxistische Arbeiders School (MAS) 12, 59
- Marx-Lenin-Luxemburg Front (MLL-front) 83, 92
- 'Max' 47, 54, 68
- Meerendonk, B.J. van 126-130, 155-156(390-391)
- Meiklok, de* 59
- Meis, F. 79, 134, 155, 156(392-398)
- Mellink, A.F. 87, 156(399)
- Melo, J. 130
- Menger, T. 134, 156(400)
- Menist, A. 74
- Mensing, M. 156(401)
- 'Mertens, Grete' zie Wilde, G.
- Meyer, J.W.L. 156(402)
- Midden-Europees Landensecretariaat (Komin-tern) 30, 35, 42, 43, 51, 52
- 'Mido, J.' 69
- Milgroepen 12
- Militaire Commissie (Kominintern) 51
- Minnaert-Coelingh, M.B. 87
- Mirov-Abromov, J. 24
- Mitteleuropäisches Ländersekretariat zie Mid-den-Europees Landensecretariaat
- Moerkerken, E. van 119
- Mol, familie 93
- Mol, P. 120, 123
- Molen, G. van der 156(403)
- Molotov, V. 45, 142
- Morgenrood, Arbeiders Zangvereniging 13, 76, 158
- 'Moritz' zie Bamatter, S.
- Morriën, J. 73, 129, 134-136, 156(404-405)
- Morriën-Hendriks, A. 156(405)
- 'Moskvin' zie Trilisser, M.A.
- Münzenberg, W. (ook 'Willi', 'Willy') 25, 48, 62, 64, 65, 68, 120
- Mulder, E. 47
- Munster, G.J. van 57
- Mus, F. zie Schermerhorn-Mus, F.
- 'Mutter' 71
- Muijzenberg, L.W. van den 88

- Muijzenberg-Willemsse, B. van den 64, 88
 Nagel, J. 64
 Nak, P. 156(406)
 Nannen, E. 130
 Nannenga, N. 130
 Nationaal Arbeids-Secretariaat (NAS) 11, 51, 59, 60, 65, 67-69, 73, 82, 83, 85, 89, 92-94, 101
 Nationaal Crisis Comité 12
 Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) 121
 Nationale Bond tegen Revolutie 106
 Nederland-Nieuw Rusland 94
 Nederlands Anti-fascisties Comité 70
 Nederlands Audiovisueel Archief
   Amsterdam 122, 123, 131-137
   Hilversum 124
 Nederlands Fotoarchief (NFA) 126
 Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum (Den Haag) 90, 93, 94
 Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) 14, 75, 83, 94, 95
 Nederlandsch Boerencomité 55, 69
 Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond (NSV) 101
 Nederlandsche Federatie van Handels-, Kantoor- en Winkelpersoneel 82
 Nederlandsche Federatie van Transportarbeiders (NFT) 67, 68, 82
 Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel (NV) 92
 Nederlandse Centrale voor Falsificatiën 108
 Nederlandse Jeugd Federatie 67
 Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJJN) 87
   Groningen 87
 Nederlandse Montessori Vereniging 88
 Nederlandse Studenten Vakbeweging (SVB) 89
 Nederlandse Unie 83
 Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH) 86
 Nederlandse Volksmilitie 116
 Nederlandse Vredes Raad 13, 84, 87
 Nederlandse Vrouwenbeweging (NVB) 13, 81, 84, 85, 133
   Amsterdam 78
   Friesland 78
 'Neptun' zie Ferguson, A.
 Neijenhoff, Th. 88
 Neijssel, K. 136
 Neijts, Fr. 156(407)
 'Nico' 82
 Nieuw Leven, sociaal-democratische ontwikkelingsclub 94
 Nieuw Rusland 12
 Nieuwe Amsterdammer, de 94
 Nieuwe Communistische Partij in Nederland (NCPN) 14, 148, 158
 Nieuwe Stem, de 90
 Nieuwe Tijd, de 11, 86, 88, 89
 Nobbe, R. 133
 Noord-Holland-Noord, district CPN 53, 67, 80
 Noord-Hollands Revue Gezelschap 85
 Noot, M. 63
 Nooter, J. 108
 Nu 13
 Nijmegen, afdeling CPH/CPN 149
 Obergericht als Sondergericht (O/SG) 114, 115
 Olympiade onder Dictatuur, De, 69
 Ommeren, A. van 150(241-243)
 Ommeren-Averink, H.J. van zie Averink, H.J. van Ommeren-
 OMS (Komintern) 24, 35
 Onafhankelijk Verbond van Bedrijfsorganisaties (OVb) 82
   Amsterdam 85
 Onafhankelijke Socialistische Partij (OSP) 12, 82, 83, 86, 87, 94, 101
 Onstenk, A. 88
 Ontwaakt, Voetbalvereniging 69
 Ontwikkelingsclub De Toekomst 58
 Oorlogscmissie (Komintern) 41
 Oorschot, J.W. van 100, 107
 Oostenrijkse Communistische Partij 18
 Oosterpark, CPN-afdeling Amsterdam- 84
 Oosterpoort, CPN-afdeling Groningen- 79
 Oosterveld, C. 79
 Op Dreef 78
 'Opmerker' zie Langeraad, K.A. van
 Organisatie Progressieve Studerende Jeugd (OPSJ) 13, 89
 Organisatie-afdeling (Komintern) 23, 33, 34n68, 35, 50, 51
 Organisatie-commissie (CPH) 59
 Orgbüro (Komintern) 20, 21, 23-25, 28, 31

- Osoby Archiv, Moskou 8 *zie ook* Bijzonder Archief
- Ost-Abteilung (Komintern) 24 *zie ook* Verre Oosten-afdeling
- Ost-Sekretariat (Komintern) 24, 30
- Otdel Mezjdoenarodnoj Svjazi (Komintern) *zie* OMS
- Oude Pekela, afdeling CPN 79
- Oversteegen, F. 134
- Overstraeten, E. van 48
- Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) 7, 14, 79, 83-85, 147, 148, 151
- Vrouwengroep 85
- Pannekoek, A. 58, 69, 88-89, 95, 101, 140(15, 16), 156(408-410)
- Panorama* 134
- Partai Komunis Indonesia (PKI) 11, 30, 35, 67, 81
- Partij van de Arbeid (PvdA) 82, 83, 86, 87, 97, 147
- Pater, N. de 156(411)
- 'Paul' 53, 55 *zie ook* Dimitrov, G., Groot, P. de
- Pegasus, Uitgeverij 12, 14, 159
- Pek, CPN-afdeling Amsterdam van der- 88
- Pelger, fabriek 79
- 'Pepper' *zie* Pogány, J.
- Pereira, F. 126, 130
- Perfors, G. 52
- Perikles, Vereniging van vooruitstrevende studenten 13, 76
- Permanente Commissie (Komintern) 28, 29, 32, 34, 44
- Peuple, Le* 49
- Pieck, H. 36, 156(412-413)
- Pier, B.H. 139
- Pioniersgroep Zaandam 82
- Pjatnitski, O. 20, 22, 24
- Plaatselijk Agitatie Comité tegen den oorlog
- Den Haag 94
- Vlissingen 87
- Plaatselijk Arbeids Secretariaat (PAS)
- Amsterdam 67
- Rotterdam 68
- Plantage, CPN-afdeling Amsterdam- 78
- Plattelands-Tribune, de* 60
- Plenum (Komintern) 18n5, 19, 20, 28, 31-33, 36, 50, 53, 55-58
- Pogány, J. (ps.: Pepper) 48
- Polak-Eldering, P. *zie* Eldering, P.E. Polak-
- Politiek Bureau (CPH) 44, 45, 59, 60
- Politiek en Cultuur* 12, 14, 81, 87-89
- Politiek Jongeren Contact, Groningen 87
- Politiek Secretariaat (Komintern) 28-34, 41-43
- Politieke Commissie (Komintern) 29, 32-34, 43, 44, 56, 57
- Politieke Partij Radikalen (PPR) 7, 14, 79, 148
- Politkommission Komintern *zie* Politieke Commissie
- Politsekretariat Komintern *zie* Politiek Secretariaat
- Pools-Baltisch Landensecretariaat (Komintern) 30
- Poolster, De, Groningen 76
- Populier, De, Amsterdam 143
- Porcelijn, C. 89
- Portegies Zwart, L. 89
- Posthuma, J. 116
- Postma, J. 12, 42, 58, 63, 75, 116, 117, 156(414)
- Postma-Wessels, N. 63, 131
- Pothoven, G. 156(415)
- Präsidium (Komintern) *zie* Presidium
- Pravda* 38
- Presidium (Komintern) 20, 21, 23, 24, 28, 31-33, 37, 38, 41, 42, 57
- Presser, J. 87, 156(416)
- Prins-Willekes Macdonald, I. 156(417)
- Profintern 11, 25, 47 *zie ook* Rode Vakbonds Internationale
- Programcommissie (Komintern) 40
- Proost, J. (ps.: Jan Jansen) 19, 20, 45, 60, 108, 166
- Propaganda Comité voor Revolutionaire Vakbewegingstaktiek 68
- Protestkomitee van Kunstenaars en Hoofdarbeiders 71
- Purmerend, afdeling CPH/CPN 77
- Pijl, K. van der 150(230, 233)
- Raad van Verzet 74, 116
- 'Rachel' 49
- Radek, K. 18, 90, 95
- Radio Moskou 104
- Radio Werkend Nederland 13, 88, 119
- RAI, Amsterdam 134
- Rainbow Warrior 126

- Ravensbrück Comité *zie* Initiatiefcomité Vrouwen van Ravensbrück
- Ravesteyn, W. van 41, 47, 60, 84, 85, 89, 94, 95, 101, 166, 168
- Reaal Verzekeringen N.V. 9
- Reemst-de Vries, T. van 135, 156(418-419)
- Reesema, W.S. van 40-42, 50, 51, 53, 56, 57, 59, 61, 62, 74, 94, 167
- Reesema-Rozenberg, H.S. van 62
- Regtien, T. 89, 156-157(420-421)
- Reichssicherheitshauptamt (Berlijn) 8, 113, 116
- Reuter, F. 122, 133, 150(224)
- Reve, G.J.M. van het (ps.: Gerard Vanter) 95, 108, 150(224), 157(422-423)
- Revolutionair Arbeiders Comité (RAC) 12, 92
- Revolutionair Communistische Partij (RCP) 87
- Revolutionair Socialistisch Verbond (RSV) 11, 89
- Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij (RSAP) 12, 45, 82, 83, 86, 87, 92, 114
- Revolutionair Socialistische Partij (RSP) 12, 82, 83, 92
- Revolutionair Socialistische Vereeniging (RSV) 11, 166
- Revolutionair Socialistische Vrouwenbond (RSVB) 11
- Revolutionaire Jeugdbond (NAS) 83
- Revue Antibolchévique, La* 106
- Ribbentrop, J. von 45, 142
- 'Riel, R. van' *zie* Manuel, R.
- Riezouw, B. 87
- Robbers, Chr. 40
- 'Robert' 61
- Rode Boeren Internationale 12, 69 *zie ook* Krestintern
- Rode Sport Internationale 69 *zie ook* Sportintern
- Rode Vakbewegings Oppositie (RVO) 12, 59, 66, 68, 69, 101
- Jeugd 66
- Rode Vakbonds Internationale (RVI) 11, 61, 67-69, 73, 74 *zie ook* Profintern
- Roelofs, A. 157(424)
- Roest, J. 62, 93
- Roest, L. 93
- Roland Holst, A. 157(426)
- Roland Holst, R. 95, 157(426)
- Roland Holst-van der Schalk, H. 40, 47, 58-61, 68, 81, 83, 87, 89-92, 94, 95, 101, 140, 157(425-436)
- Romaans Landensecretariaat (Komintern) 30
- Romein, J. 87, 90, 94, 95, 157(437-443)
- Romein-Verschoor, A.H.M. 90, 157(444-445)
- Roo, W.S. de 57
- Rood Front Strijders Bond 101
- Roo de Hulp* 12
- Roo de Vaan, de* 12
- Roo de Vak-internationale, de* 11
- Roorda, G. 157(446-448)
- Rooseboom, A.J. 100
- Rooseboom, T.S. 100, 102, 103, 105, 107, 108
- Rose, C. 90
- Rosenberg, E. en J. 86
- Rosin, F. 90
- Rossiëskij Tsentri Chranenija i Izoetsjenija Do-komentov Novejsiej Istorii (RTsChIDNI) 15n1, 39, 74, 91, 95, 163
- Rot, Th. S. 90-91
- Rotterdam, afdeling CPH/CPN 82, 89
- Rotterdam, district CPN 80
- Rozenberg, W.J. 100
- Rutgers, J. 91
- Rutgers, S.J. (ps.: G.L. Trotter) 18, 22, 49, 58, 60, 62, 81, 86, 91, 92, 95, 101, 133, 157-158(449-450)
- Rutgers, T. 66 *zie ook* Trintsjer-Rutgers, G.
- Rutgers, W. 158(452)
- Rutgers-Mees, B. 58, 91, 158(450-451)
- Ruijs de Beerenbrouck, Ch.J.M. 98, 106
- RVO Jeugd 66
- Rijkom, A. van 136
- Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RvO) 8, 113-118
- Rijkspaspoortenkantoor 106, 110
- Rijksuniversiteit Groningen 9, 91, 129
- Rijksveldwacht 105
- Rijksvreemdelingendienst 106, 109, 110
- Sacco, N. 59, 112
- Santen, J. van 91
- Scandinavisch Landensecretariaat (Komintern) 30
- Schaaf, J. 91, 158(453)
- Schaaf, H. van der 78
- Schaap, J. 69
- Schaft, H. 134, 158(454)

- Schalker, C. 12, 34, 41, 45, 52, 57-59, 63, 116
 Schalker, J.P. 63
 Scheermda, afdeling CPN 79
 Scheffer, P. 158(455)
 Schermerhorn, D. 62, 91-92, 157-158(450, 456-457)
 Schermerhorn-Mus, F. 91-92
 Schilp, D. 45, 92
 Schlecht, P. 47
 Schmidt, B. 65
 Schmidt, K. 62
 Schmidt, P.J. 101
 Schoonenberg, F. 131
 Schouten, A. 73
 Schreuders, G. 136, 150(231, 233), 158(458-461)
 Schreuders, L. 147(178)
 'Schubert, Karl' *zie* Groot, P. de
 Schuitema, P. 119, 121
 Schumacher, O. 92
 Schwertmann, H. 122
 Scottsboro Comité 70, 71
 Secretariaat (Komintern) 20, 21, 28, 29, 32, 34-37, 44, 45, 47-49
 Segers, L. 56, 61
 'Seeleute und Hafenarbeiter', commissies (Komintern) 58
 Sekretariat (Komintern) *zie* Secretariaat
 Semaon 70
 Seyss Inquart, A. 113
 Sibbelee, H. 119, 122, 133
 Sicherheitsdienst 116
     Berlijn 116
 Sicherheitspolizei 113, 114
     Berlijn 116
     Den Haag 116
 Sidals, W. 137
 'Silvio' *zie* Bamatter, S.
 Simon Wiesenthalfonds 90, 91
 Simons, L.J. *zie* Koch, H.
 Singels, H. 127
 Sip, E. 92
 Sjljoezby Svjazi (Komintern) 35
 Smelik, K. 68
 Smit, Chr. (ps.: Hans Klein) 66
 Smulders, K. 158(462)
 Sneevliet, H.J.F.M. (ps.: Hendrik Maring) 19, 39, 41, 42, 47, 55, 60-62, 67-70, 81, 92, 157(427, 429), 158(463-469)
 Sneevliet, S. 158(470-473)
 Sneevliet-Draaijer, M. 92
 Sociaal-Democratisch Centrum in de PvdA 82, 87
 Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) 11, 12, 47, 49, 53, 68, 83, 85-89, 91, 92, 94, 95, 98, 101
     Leiden 89
 Sociaal-Democratische Bond (SDB) 94
 Sociaal-Democratische Partij (SDP) 11, 53, 83, 85-89, 91-95, 140, 141, 151, 156, 159, 161, 163, 166, 170
     Bussum 78
     Haarlem 79
     Leiden 79, 85, 141
     Vlissingen 87
     Zwolle 85
 Socialistiese Uitgeverij Nijmegen (SUN) 153
 Socialistische Arbeidersweer 101
 Socialistische Partij 82
 Socialistische Unie 13
 Socialistische Werkers Partij (SWP) 14, 83-85
 Société d'Etudes Politiques, Economiques et Sociales 107
 Soen Jat-sen Universiteit 26
 Soep, A.B. 158(474-476)
 Soeter, R. 80
 Solidariteitsfonds 74
 Sonnewende, kraakactie 91
Sovjet Rusland in woord en beeld 11
Sovjet-vriend, de 12
 Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED) 146
 Spaanse Communistische Partij 72
 Spaarnestad Fotoarchief/NFGC 125
 Spartacus 83, 86, 87
 Spek, F. van der 151(247)
 Spierdijk, J. 145(110)
 Sportintern 25, 69 *zie ook* Rode Sport Internationale
 SS 113, 114
 Staatsliedenkwartier, CPH/CPN-afdeling Amsterdam- 92
 Staatsspoor 92

- Ständige Kommission (Komintern) *zie* Permanente Commissie
- Stalin, J.V. 13, 37, 38
- Stam, M. 158(477-479)
- Stasova, E. 70
- Staveren, P. van 158(480)
- 'Stefan' 71
- Stenhuis, R. 68
- Sterrenkundig Instituut Universiteit van Amsterdam 89
- Sterringa, G. 131
- Stichting Anton Struik Scholingsfonds 88
- Stichting Bepenak 12
- Stichting De Vonk 92
- Stichting Film en Wetenschap 120, 123
- Stichting Nederlands Foto & Grafisch Centrum/Spaarnestad Fotoarchief 125
- Stichting Radio Werkend Nederland 13, 119
- Stichting tot beheer van de Archieven van de CPN 7-9, 39, 73-83, 86, 88, 89, 91-93, 95, 125
- Stichting van de Arbeid 75
- Stichting Zonneschijn 13
- 'Stirner, Max' *zie* Woog, E.
- Stop de Neutronenbom 14
- Storm, A. 90
- Stormvogel, de* 67
- Struik, A. (ook 'Anton') 44, 45, 48, 49, 61, 62, 69, 81, 88, 92, 158(481-482)
- Struik, D.J. 64, 87, 135, 158-159(483-488)
- Struik, R. 135
- Strijd, Drukkerij De 82, 85, 89
- Strijdbond tegen Fascisme 66
- Studenten Vredesactie 87
- Studer, B. 33, 37
- 'Sturm' 50
- 'Swart' 68
- Sijes, B.A. 117
- Syndicalistisch Verbond van Bedrijfsorganisaties 101
- Taktiekcommissie (Komintern) 40
- Teeseling, C. van 142, 159(489)
- 'Theo' 66
- Timmerliedenvereniging Eensgezindheid 90
- Toelatingscommissie Leninschool 63
- Togliatti, P. (ps.: Ercoli) 29, 35, 37, 44, 45
- Tribune, de* 11, 12, 45, 47, 51-54, 58, 60, 66, 74, 83-85, 88-90, 94, 95, 163, 169
- Tribune-groep 89, 95
- Trilisser, M.A. (ps.: Moskvín) 35-37
- Trintsjer-Rutgers, G. 62, 66, 136
- Troelstra, P.J. 98
- Trotski, L.D. 87, 154
- 'Trotter, G.L.' *zie* Rutgers, S.J.
- Tweede Internationale 11, 18
- Twigt, T. 92-93, 159(490-491)
- Uffelen, A. van 78
- Uilenspiegel* 13, 76
- Uilenspiegel-clubs 13, 76, 129
- Uitgebreide Exekutieve (Komintern) *zie* Plenum
- Union, fabriek 134
- Universiteit van Amsterdam 89, 91
- Universiteitsbibliotheek Amsterdam 87
- Utrecht, afdeling CPH/CPN 84
- Utrecht, district CPN 53, 80, 87
- Utrecht-Noord, afdeling CPH/CPN 80
- Vader, G. 159(492-496)
- Vague Rouge, La* 106
- Vaillant, A. 127, 130
- Vakbondscomité der CPH 67
- Vakbondscommissie (Komintern) 55, 57
- Valkenburg, M.H. 93
- Van-Min 36
- 'Vanter, Gerard' *zie* Reve, G.J.M. van het
- Vanzetti, B. 59, 112
- Vecht, C. 145(110), 150(232)
- Veen, J.M. van 90
- Verbond van Communisten in Nederland (VCN) 14, 86, 91, 145, 155
- Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers 83, 87
- Vereenigde Arbeiders Fotografen 12, 127
- Vereeniging van Vrienden der Sowjet-Unie (VVSU) 12, 44, 60, 61, 90, 120
- Vereeniging voor Cultuur, Ontwikkeling en Ontspanning (VCOO) 12, 67
- Vereeniging voor Volkscultuur (VVVC) 12, 120
- Verein für kulturelle Beziehungen W.O.K.S. 49
- Vereeniging Nederland-DDR 14, 156
- Vereeniging Nederland-Indonesië 81
- Vereeniging Nederland-USSR (VERNU) 13, 14, 81, 85, 127
- Vereeniging van Vrienden van De Waarheid 12
- Vereeniging voor Volksontwikkeling 88

- Verhage, G. 119
 Verheij, H. 93, 129, 133, 143
 Verlagsabteilung (Komintern) 35n78
Vernieuwing 88
 VERNU-reizen 14, 85
 Verre Oosten-afdeling (Komintern) 55 *zie ook*
     Ost-Abteilung
 Verrips, G. 93, 129, 135
 Verzetsmuseum, Amsterdam 141
 Vierde Internationale 86, 87
 Visch, J.H. 93-94
 Visch-Vermeer P.G. 93-94
 Visser, M. 93
 Visser, L.H. de 27, 34, 40, 41, 44, 56, 57, 62,
     82, 93-94, 103, 111, 120, 121, 129, 131,
     159(497)
Vlam, de 82, 90-92
 Vlissingen, afdeling CPH/CPN 87
 Vlissingen, afdeling SDP 87
 Vojnovic, M. 134
Volk, het 53, 61
Volk en Vaderland 121
 Volker, A. 130
 Volkscongres Groningen 14, 79
Volksdagblad, het 12, 45, 60, 62, 84, 86, 94,
     163
 Volksgerichtshof 116
 Volkshulp Comité 13, 84
     Rotterdam 80
 Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
     (VVD) 158
Vonk, de 90, 91
 Voorloopige Internationale Raad van Revoluti-
     onnaire Vak- en Industrieverbonden 11
 Vorovskij, V. 18
 Vos, R. 95
 Vos-Krul, H. de 80
Vrede en Opbouw 13
 Vries, B. de 159(498)
 Vries, H. de 113
 'Vries, Jo de' *zie* Leeuw, A.S. de
 Vries, Th. U. de 86, 94, 159(499-504)
Vrouwen 12, 14
Vrouwen voor Vrede en Opbouw 13
 Vrouwenoverleg 78
     Amsterdam 78
Vrije Katheder, de 13, 83, 87, 94
Vrije Volk, het 127
 Vrije, P. de 137
 Vrijman, J. (ps.: J. Hulsebos) 136, 145(110)
VVVC-Journaal 120
 Waals, H.J. van der 75
Waarheid, de 12, 14, 60, 77, 78, 80, 81, 85-
     87, 93, 125-127, 129, 130, 134-136, 145,
     157, 159, 163
 Waarheid-festival 121, 126, 129, 132, 134
 Waarheid Film Dienst 13
 Waarheidgroepen 12
 Waarheid-Zomerfeest 13, 128, 133
 Wagenaar, G. 122, 133, 159(505-506)
 Wageningen, afdeling CPH/CPN 82
 Wallenburg, B. 130
 Walraven, R. 134, 159(507)
Wapen van Woensdrecht, het 129
 Watlin, A. 31
 Weezel, M. van 150(226)
 Wereld Vak Verbond (WVV) 76
 Wereld Vredesraad 13, 87
 Wereld Vrouwen Comité tegen Oorlog en
     Fascisme 12
 Wereldcongres (Komintern) 18, 19, 21, 31, 32,
     36
Werkend Nederland 76
Werker, de 93
 Werkgemeenschap voor Vernieuwing van Op-
     voeding en Onderwijs (WVO) 12, 88
 Werkgroep Andere Tijden (WAT) 76
 Werkgroep voor een Maatschappijkritische
     Vakbeweging 93
 Werklozen Agitatie Comité (WAC) 12, 87
 Werklozen Strijd Comité (WSC) 12, 90
 Werkschuit, De 88
 Westeuropäisches Büro (Komintern) *zie* West-
     Europees Bureau
 Westeuropäisches Sekretariat (WES) (Komin-
     tern) 22, 23, 30, 101
 West-Europees Bureau (WEB) (Komintern)
     12, 30, 31, 33, 34, 43, 51, 52, 55, 61, 66
 West-Europees Subbureau (Komintern) *zie*
     Amsterdams Bureau
Wetenschap en Samenleving 83
 Wiebrands, E. 79
 Wiedijk, P. 94, 95, 159(508)
 Wiegink, A. 70
 Wiessing, H.P.L. 94, 159(509-510)
 Wiessing, M.C. 94, 157-158(450)

- Wilde, G. (ps.: Grete Mertens) 45
 Willemen, K. 129, 159(511)
 Willemse, B. 64 *zie ook* Muijzenberg-Willemse,
     B. van den
 'Willi', 'Willy' *zie* Münzenberg, W.
 Windig, A. 126, 130, 159(512)
 Winkel, L. 113
 Wins, A. 56, 60-62, 84, 87, 95
 Winschoten, afdeling CPN 79
 Winterink, C.J. 68
 Wit, A. de 159(513)
 Withuis, J. 159(514)
 Wits, Th. 79
 Woelders (CPH-CC) 96
 Wolf, H. 126, 130
 Wolff, Jaap 95, 135, 137, 143, 150(241)
 Wolff, Joop 134, 137, 159(516)
 Wolters, W. 159(515)
 Woog, E. (ps.: Max Stirner) 48
 Wormer, J. 137, 139
 Wuppertal Comité 71
Wij willen 12
 Wijngaarden, J. van (ps.: J. Johansen) 50, 167
 Wijnkoop, D.J. 7, 19, 21, 27, 39, 40, 41, 43,
     45, 47, 48, 50, 52, 53, 55, 57, 58, 60-62,
     74, 81, 84, 86, 88, 94-96, 98, 101, 131,
     159(517), 165n1, 166, 167
 Wijnkoop, J.J. 62
 Wijnkoop-van Rees, J. 95
 IJisberg, J.F. 159(518)
 IJisberg, J.F. (Uitgeverij Pegasus) 73, 159(519)
 IJsselstreek, district CPN 80
 Zaaier, Bond voor jonge arbeiders...De (1901)
     11, 83
 Zaaier, Communistische Jeugdbond De *zie*
     Communistische Jeugdbond De Zaaier
 Zaandam, afdeling CPH 58, 82
 Zaanstreek, district CPN 81
Zeggenschap 84, 88
 Zeist, afdeling CPN 80
Zeitungskorrespondenz 89
 Zeven Provinciën, De 45, 53, 71, 104, 107
 Ziese, M. 68
 Zinovjev, G. 18, 28, 47, 48, 61, 62, 90
 Zuidelijk Bureau (Komintern) 22
 Zuidema, F. 79
 'Zuidema, J.' *zie* Gilse, J.R. van
 Zuidoostelijk Bureau (Komintern) 22
 Zwolle, afdeling CPH 85
 Zwolle, afdeling SDP 89
 Zijlma, B. 127, 130

AUTEURS

M. Campfens	Vakreferent Nederland bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)
T. Duijker	Was verbonden aan de afdeling Beeld en Geluid van het IISG
B. de Graaff	Wetenschappelijk medewerker bij het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
A.P. Hogenkamp	Hoofd research bij het Nederlands Audiovisueel Archief (NAA) - Amsterdam
F.C. de Kok	Conservator geluid bij het NAA - Amsterdam
M. Schrevel	Historicus, verbonden aan het IISG
C.J.F. Stuldreher	Voormalig hoofd afdeling Beheer bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
G. Voerman	Hoofd van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen
J. Wormer	Docent economie en geschiedenis aan het St.-Antoniuscollege te Gouda

ISBN 90.6861.130.5

**Stichting beheer IISG
Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen**